

Gaziantep University Journal of Social Sciences

Vol. XXII No. II

2023

GASUN JSS

GAZIANTEP UNIVERSITY

JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Aims and Scope

Gaziantep University Journal of Social Sciences (GAUN-JSS) is a double blind peer-reviewed international academic journal published quarterly. GAUN-JSS is published by the Graduate School of Social Sciences at Gaziantep University, one of the foremost research universities in Turkey.

The aims of the journal are to promote theoretical and research oriented studies, to foster excellence in research, and to encourage mutual sharing of academic research on national and international grounds. GAUN-JSS is an open access journal dedicated to the free flow of information and dissemination of knowledge. Although, GAUN-JSS is a multidisciplinary publication with a special focus on contribution from academia, we encourage submissions from professionals out-of-field and senior level graduate students.

The journal accepts articles written in English and Turkish. Articles on the field of Law written in French are also welcome.

GAUN-JSS accepts submissions and proposals in the following fields: Archaeology, Art, Business, Economics, International Trade, Communication, Geography, History, Law, Literature, Philosophy, Political Science and International Relations, Sociology and Theology.

The objective of GAUN-JSS is to contribute to a vibrant social science and humanities environment and to promote excellence in studies reflecting the current state-of-the-art in Turkish academia while providing a robust and rigorously academic outlet for academicians from non-metropolitan universities.

A minimum of two peer reviewers, who are recognized specialists specific to the topic and area of the submissions, are appointed by the editors. All peer review reports are electronically and anonymously delivered to the contributors. Reviewers' names are withheld by the journal to protect the integrity of the double-blind peer review process. Upon request, written reports can be provided to the reviewer that attests to their contribution. All published authors accept to act as reviewers for future issues.

All submitted papers should conform to the APA writing and citation standards as indicated in the journal's submission guidelines.

The publisher is committed to the open access to all academic endeavor and as such, accepts its duty to make published content permanently available and freely accessible by all sections of worldwide academic community. The publisher does not charge any pecuniary fees for processing, submission, and publication of manuscripts. The publisher commits to the free and universal access to its published content in perpetuity.

Copyright

All articles published by GAUN-JSS are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0).

To view a copy of the license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

For Editorial Correspondence and Subscription Inquiries

Gaziantep University, Graduate School of Social Sciences, GAUN-JSS

27310 Gaziantep, TURKEY

Tel: +90-342-318-1898 Fax: +90-342-360-1043

E-mail: editor@gantep.edu.tr

ISSN: 1303-0094

e-ISSN: 2149-5459

The Journal has an international editorial board.

Print

Gaziantep University Press

Abstracted and Indexed in

ULAKBİM National Academic Journals Index EBSCOHOST Academic Search Complete

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Türk Eğitim İndeksi

EBSCOHOST MLA International Bibliography

Directory of Open Access Journals

Gaziantep University

Journal of Social Sciences

GAUN-JSS

Owner

University of Gaziantep
Rector Prof. Arif ÖZAYDIN

Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Yavuz Sinan ULU

Assistant Editors

Ph.D. Candidate Cansu YASAV
Res. Asst. Zümürüt BELLUR MÜBAREK

Section Editors

Prof. Dr. Atilla ENGİN
Prof. Dr. İbrahim Halil EKŞİ
Prof. Dr. Mehmet EROL
Assoc. Prof. Atınc OLCA Y
Assoc. Prof. Ayhan ÖZER
Assoc. Prof. Mehmet Akif DESTEK
Assoc. Prof. Mesut ŞÖHRET
Assoc. Prof. Yunus Emre TANSÜ
Assoc. Prof. Senem KURTAR
Assoc. Prof. Mustafa CAN
Asst. Prof. Ela İpek GÜNDÜZ
Asst. Prof. Mehmet Ali GÖNGEN
Asst. Prof. İsmail YILMAZ
Asst. Prof. Ragıp KALELİOĞLU
Asst. Prof. Gülşah Gaye FİDAN
Asst. Prof. Mustafa DOĞANOĞLU
Asst. Prof. Meltem MUŞLU
Asst. Prof. Eray Sinan DEMİRHAN

Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
Assoc. Prof. Erol ERKAN
Prof. Dr. Mehmet ÇELİKEL
Prof. Dr. Mustafa Burak GÜRBÜZ
Prof. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Assoc. Prof. Burhan KILIÇ
Assoc. Prof. Meltem KARADAĞ
Assoc. Prof. Naile ASKER
Assoc. Prof. Nuri YAVAN
Asst. Prof. Hamidreza SOHRABIABAD
Asst. Prof. İsmail YILMAZ

Vol. 22, Issue 2, April 2023

Web: <http://jss.gantep.edu.tr> <http://dergipark.gov.tr/jss>

E-mail: editor@gantep.edu.tr

Vol. XXII Issue II, 2023

Reviewers List

Assoc. Prof. Ahmet ÇAKMAK	Prof. Dr. Lütfi ARSLAN
Assoc. Prof. Ayşe ERKMEN	Res. Asst. Dr. Mehmet Sinan ÇELİK
Asst. Prof. Adem LÖK	Asst. Prof. Muhammed Hadin ÖNER
Assoc. Prof. Cüneyt TOKMAK	Asst. Prof. Muhammet Raşit BATUR
Asst. Prof. Dilara BAHTİYAR SARI	Asst. Prof. Muharrem AKA
Prof. Dr. Emilia ALAVERDOV	Assoc. Prof. Murat YÜMLÜ
Assoc. Prof. Ercüment YILDIRIM	Lec. Dr. Necati ALTEMUR
Assoc. Prof. Erhan GİRAY	Asst. Prof. Nihan AYTEKİN
Dr. Gassim Ibrahim	Assoc. Prof. Pınar AKARÇAY
Dr. Hakan GÜVENER	Assoc. Prof. Samet AZAP
Asst. Prof. Hızır HACIKELEŞOĞLU	Asst. Prof. Seda ŞEN
Assoc. Prof. Hüseyin KOÇARSLAN	Asst. Prof. Selim SAYGIN
Asst. Prof. İsmail Bahadır TURAN	Asst. Prof. Serdar ŞİMŞEK
Asst. Prof. İsmail Serdar ALTAÇ	Assoc. Prof. Süleyman FİDAN
Assoc. Prof. Koray TOPTAŞ	Asst. Prof. Süleyman ŞAHAN
Asst. Prof. Levent YIKICI	

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol. XXII Issue II

2023

CONTENT

Editör'den / From Editor

Yavuz Sinan ULU

SCIENCE OF RELIGION

Bir Şahıs İki Portre: Mutezile ve Hanbelilere Göre Muâviye b. Ebî Süfyân 393-413
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Muhyettin İĞDE

**Çocukluk Çağı Travmaları ile Hayatın Anlamı Arasındaki İlişkide Dindarlık
Yöneliminin Aracı Rolü** 414-430
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Ferdî KIRAÇ

COMMUNICATION

**Pazarlama Stratejilerinde Kitle Kaynak Kullanımı Markalı İçerik ve Tüketici
Katılımı Üzerine Bir Çalışma** 431-446
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Tülay YAZICI

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Çalçık Çunijekov'un Munduzak Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme 447-464
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Abdullah ELCAN

Kültürel Mirasın Korunması Kapsamında Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi 465-477
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Ayşenur ÖZDAL

ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE

- Love you in Throat Gristle: Subvocal Speech and Tainted Proprioception in the Work of William S. Burroughs** 478-494
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Berkay ÜSTÜN

HISTORY

- Imperialism and the End of Chieftaincy in Colonial Ghana, 1925-1950** 495-510
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Usman ABASS
- Sumerlilerde Din Anlayışı ve Tanrı Algısı** 511-525
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Yıldız Tilbe ETGÜ & Okay PEKŞEN
- The Causes of Failure Greek Minority Army in the Battle of Sakarya** 526-535
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Murat KÖYLÜ

BUSINESS & FINANCE

- Avrupa Birliği İlerleme (Ülke) Raporları Borsa İstanbul Yatırımcısı Tarafından Fiyatlanıyor Mu?** 536-549
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Mercan HATİPOĞLU & Caner DİLBER
- Bir Dijital Pazarlama Segmenti Olarak Çocuklar: YouTube** 550-564
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ & Faruk GÜVEN
- Islamic Finance-Based Financing Mechanism Proposals to Support Local Economic Development** 565-578
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Ömer Faruk TEKDOĞAN

POLITICAL SCIENCES AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Regional Integration in Latin America: States, Markets and Organizations** 579-589
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Ahmet GÖRGEN

Zollverein ve II. Reich: Alman Ulusal Birliğinin Kurulması ile Zollverein'in İlişkisi Üzerine Bir Analiz

(Research Article/Araştırma Makalesi)

İbrahim Halil MENEK

590-606

TOURISM, HOSPITALITY AND SPORTS

Yerel Yönetimlerin Perspektifinden Geriatri Turizmi Potansiyelinin

Değerlendirilmesi: Akyazı Örneği

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Ahmet Selçuk GÜRKAN & Cansu KESKİN

607-618

6 Şubat'ta meydana gelen ve on bir ilimizde binlerce vatandaşımızın ölümüne, binlercesinin yaralanmasına sebep olan deprem felaketinin yarattığı büyük acı hepimizi derinden sarstı. Kaybettiğimiz öğrencilerimizin, yakınlarımızın ve tüm vatandaşlarımızın acısını yüreğimizde hissediyor ve gerekli tedbirlerin alınarak milletimizin bir daha böylesi bir felaketle karşılaşmamasını temenni ediyoruz. Bu duygu ve düşüncelerle Nisan 2023 sayımızı depremde hayatını kaybeden bütün vatandaşlarımıza ithaf ediyoruz. Ruhları sad olsun.

Birlik ve beraberlik içinde milletimizin yaralarının sarılabilmesi hususunda bilim insanları ve üniversitelere düşen görev ve sorumlulukların bilinciyle *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* olarak yaşanan tüm zorluklara rağmen özveriyle yayın faaliyetlerimizi sürdürmeye gayret ettik. Bu sayımızda İlahiyat, İletişim, Türk Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Tarih, İşletme ve Finans, Siyaset Bilimi ve Turizm, Otelcilik, Konaklama ve Spor olmak üzere sekiz farklı alandan, onu Türkçe beşi İngilizce olmak üzere on beş makale yer almaktadır. Din Bilimi alanında Ferdi Kırac, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolünü incelemiştir. Muhyettin İğde ise Muâviye b. Ebî Süfyân örneğinde ideolojik bakış açısının yol açtığı anlama sorunlarını ortaya koymaya çalışmıştır. İletişim alanında Tülay Yazıcı, pazarlama çalışmalarında kitle kaynak kullanımı bağlamında tüketicinin kaynak olarak nasıl kullanıldığını ve katılım özelliklerini Coca Cola markası örneği üzerinden ortaya koymuştur. Türk Dili ve Edebiyatı alanında Ayşenur Özdal, Gaziantep'in uğrak yerlerinden biri olan Oyun ve Oyuncak Müzesi'ni toplumsal bellek, gelenek ve kültürel mirasın korunması bağlamında değerlendirirken; Abdullah Elcan'ın Türkoloji'nin en az çalışılan alanlarından biri olan Altay Türk edebiyatının kurucu nesil şahsiyetlerinden Çalçık Çunijekov'un *Munduzak* adlı hikâyesini incelediği makalesi, Türkiye'de söz konusu yazar ve eser üzerine yapılan ilk müstakil çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Batı edebiyatı alanında Berkay Üstün, Burroughs'un *Seni Gırtlaktan Seviyorum* adlı eserini sesaltı konuşma kavramı bağlamında inceleyerek eserin çok katmanlı bir yapısı olduğu ve eleştirel bir söylemin yanı sıra kesme, "routine" gibi biçimsel deneyleri ve evrime yönelik spekülasyonu da harekete geçirdiği sonucuna ulaşmıştır. Tarih alanında Murat Köylü, Yunan Ordusu'nun Sakarya Muharebeleri'ndeki yenilgisinin nedenlerini Türk ve Yunan Askeri Tarihi birinci el kaynaklarını kullanarak ve sebep-sonuç ilişkisi içinde analiz etmiştir. Usman Abass, 1925-1950 yılları arasında sömürge altındaki Gana'da emperyalizm ve yerel yönetimin sonunu getiren süreci değerlendirmiştir. Yıldız Tilbe Etbü ve Okay Pekşen, Sumer toplumunun din anlayışı ve tanrı algısını çivi yazılı kaynaklardan yapılan çıkarımlar ve modern literatürden elde edilen bilgiler ışığında sorgulayıcı bir biçimde ele almışlardır. İşletme ve Finans alanında Aytuğ Mermer Üzümlü ve Faruk Güven, dijital pazarlama sektörünün çocuklar üzerindeki etkisini Youtube adlı platform üzerinden irdelerken Ömer Faruk Tekdoğan, makalesinde yerel yönetimler için İslami finans ilkelerine dayalı bazı destekleyici finansman mekanizmaları önermektedir. Mercan Hatipoğlu ve Caner Dilber ise "Avrupa Birliği ilerleme (ülke) raporları Borsa İstanbul yatırımcısı tarafından fiyatlanıyor mu?" sorusunun cevabını aramıştır. Siyasi Bilimler alanında Ahmet Görgeç, Latin Amerika'daki bölgesel entegrasyon girişimleri ve bunların Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınması üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. İbrahim Halil Menek ise 1834 yılında Prusya Krallığı'nın öncülüğünde kurulup 1919 yılına kadar varlığını sürdüren Zollverein ile Alman ulusal birliğinin kuruluşunun ilişkisini analiz etmiştir. Turizm, Otelcilik, Konaklama ve Spor alanında Ahmet Selçuk Gürkan ve Cansu Keskin, yerel yönetimlerin perspektifinden Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyelini değerlendirmiştir.

Deprem yarattığı şok ve üzüntüye rağmen bu sayının yayınlanma sürecine özverili ve titiz çalışmalarıyla katkı sağlayan editör yardımcılarımız Arş. Gör. Zümrüt Bellur Mübarek'e ve Cansu Yasav'a, birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum Dr. Öğr. Üyesi Meltem Muşlu'ya, yayın kurulumuzun muhterem üyelerine, değerli alan editörlerimize, kıymetli yazarlara ve makaleleri objektif olarak değerlendirerek görüş ve yorumlarıyla sayımıza destek olan saygıdeğer hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Temmuz 2023 sayısında görüşmek ümidiyle...

From Editor

The great pain caused by the earthquake disaster that took place on February 6 and caused the death of thousands of our citizens in eleven provinces and the injury of thousands shook us all deeply. We feel the pain of our lost students, relatives and all our citizens in our hearts, and we hope that our nation will not face such a disaster again by taking the necessary measures. With these feelings and thoughts, we dedicate our April 2023 issue to all our citizens who lost their lives in the earthquake. Bless their souls.

Being aware of the duties and responsibilities of scientists and universities to heal the wounds of our nation in unity and solidarity, we, as Gaziantep University Journal of Social Sciences, have devotedly endeavored to continue our publication activities despite all the difficulties experienced. In this issue, there are fifteen articles, ten in Turkish and five in English, from eight different fields: Theology, Communication, Turkish Language and Literature, English Language and Literature, History, Business and Finance, Political Science and Tourism Hotel Management, Hospitality, and Sports. In the field of Religious Studies, Ferdi Kır   examined the mediating role of religiosity in the relationship between childhood traumas and the meaning of life. Muhyettin   de tried to reveal the comprehension problems caused by the ideological perspective in the example of Muaviye b. Eb   Süfyân. In the field of communication, T  lay Yazıcı revealed how the consumer is used as a resource in the context of crowdsourcing in marketing studies and their participation characteristics through the example of the Coca-Cola brand. In the field of Turkish Language and Literature, Ay  enur   zdal evaluates the Game and Toy Museum, one of the most frequented places in Gaziantep, in the context of protecting social memory, tradition, and cultural heritage; Abdullah Elcan's article examining the story Munduzak of   al  k Chunijekov, one of the founding generation figures of Altai Turkish literature, which is one of the least studied areas of Turcology, has the feature of being the first independent study on the aforementioned author and work in Turkey. In the field of Western literature, Berkay   st  n analyzed Burroughs's work titled Love You in Throat Gristle in the context of the concept of subsonic speech and concluded that the work has a multi-layered structure and, in addition to critical discourse, formal experiments such as cutting, "routine" and speculation about evolution are also in motion. In the field of history, Murat K  yl   analyzed the reasons for the defeat of the Greek Army in the Battle of Sakarya by using the Turkish and Greek Military History primary sources and in a cause-effect relationship. Usman Abass evaluated the process that brought the end of imperialism and local government in colonial Ghana between 1925-1950. Yıldız Tilbe Etg   and Okay Pek  sen discussed the Sumerian society's understanding of religion and perception of god in a questioning way in the light of inferences made from cuneiform sources and information obtained from modern literature. In the field of Business and Finance, Aytu   Mermer   z  ml   and Faruk Güven examine the impact of the digital marketing sector on children on the platform called YouTube, while   mer Faruk Tekdo  an in his article proposes some supportive financing mechanisms based on Islamic finance principles for local governments. Mercan Hatipo  lu and Caner Dilber "Are the European Union progress (country) reports priced by Borsa Istanbul investors?" sought the answer to his question. In the field of Political Sciences, Ahmet G  rge  n has focused on regional integration initiatives in Latin America and their impact on the economic development of Latin American countries. İbrahim Halil Menek analyzed the relationship between the Zollverein, which was founded in 1834 under the leadership of the Kingdom of Prussia and continued its existence until 1919, and the establishment of German national unity. In the field of Tourism, Hotel Management, Hospitality, and Sports, Ahmet Selçuk Gürkan and Cansu Keskin evaluated the geriatric tourism potential of Akyazı from the perspective of local governments.

I would like to thank our assistant editors, Research Assistant Z  mr  t Bellur M  barek and Cansu Yasav, who contributed to the publication process of this issue with their devoted and meticulous work despite the shock and sadness caused by the earthquake, We would like to thank its member Assist. Prof. Dr. Meltem Mu  lu, the honorable members of our editorial board, our valuable field editors, valuable authors, and our esteemed referees supported our issue with their opinions and comments by evaluating the articles objectively. Hope to see you in the July 2023 issue...

Assoc. Prof. Yavuz Sinan ULU
Chief Editor

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir Şahıs İki Portre: Mutezile ve Hanbelilere Göre Muâviye b. Ebî Süfyân

One Person, Two Portraits: Mu'âwiya İbn Abî Sufyân According to Mu'tazila and Hanbali

Muhyettin İĞDE^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-0663-2047

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Mart 2023

Kabul tarihi: 27 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Tarih,

Mezhep,

Mutezile,

Hanbali,

Muâviye b. Ebî Süfyân.

ÖZ

Tarih; sosyal, siyasal ve dinî yapılanmaların bugünü ve geleceğini inşa etmek için kullandıkları araçlardan biridir. Söz konusu yapılanmalar hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla tarihsel verileri ideolojik bir şekilde ele almakta ve kutsanmış bir geçmiş inşa etmektedirler. Bu durum İslam tarihinde ortaya çıkan mezhebî yapılanmalar ve önemli şahsiyetlerin biyografileri için de geçerlidir. Bu çalışmada İslam tarihinin en tartışmalı isimlerinden biri olan Muâviye b. Ebî Süfyân örneğinde ideolojik bakış açısının yol açtığı anlama sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mutezili ve Hanbali müellifler, mensubu oldukları sosyal yapılanmaların ve içerisinde buldukları şartların etkisiyle Muâviye'yi inceleme konusu yapmışlardır. Her iki mezhebe mensup müellifler aynı kişiyi ele almalarına ve aynı kaynaklardan yararlanmalarına rağmen Muâviye b. Ebî Süfyân ile ilgili birbirine taban tabana zıt iki portre ortaya çıkmıştır. Bir taraftan cenneti garantilediği iddia edilen Muâviye b. Ebî Süfyân, diğer taraftan cehennemlik olduğu iddia edilen Muâviye b. Ebî Süfyân. Her bir grup kendi ideolojik değerleri doğrultusunda bir tarih okuması yapmış ve tarihi geriye doğru inşa etmişlerdir. Bu yaklaşımlar arasında gerçek Muâviye'yi bulmak mümkün mü? Söz konusu yaklaşımlar İslam düşüncesini nasıl etkilemiştir? Eldeki bu malzemeler karşısında bugünün tarihçisi nasıl davranmalıdır? Geçmişteki ideolojik verilere rağmen tarafsız bir tarih veya tarih anlayışı inşa etmek mümkün müdür? Bu çalışma Muâviye örneğinde ideolojik tarih anlayışına ve kaynak kritiğinin önemine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: March 26, 2023

Accepted: April 27, 2023

Keywords:

History,

Sect,

Mu'tazila,

Hanbali,

Mu'âwiya ibn Abî Sufyân.

ABSTRACT

History is one of the means that social, political and religious structures use to build their present and future. In order to achieve their goals, these organizations deal with historical data ideologically and build a blessed past. This is also true for sectarian structures and biographies of important figures in the history of Islam. In this study, it has been tried to reveal the comprehension problems caused by the ideological perspective in the example of Mu'âwiya ibn Abî Sufyân, one of the most controversial names in Islamic history. Mu'tazila and Hanbali authors made Mu'âwiya the subject of examination due to the social structures they belong to and the conditions they were in. Although the authors of both sects dealt with the same person and benefited from the same sources, two diametrically opposite portraits of Mu'âwiya ibn Abî Sufyân has emerged. On the one hand, Mu'âwiya, who is claimed to guarantee paradise; Mu'âwiya, who is claimed to be in hell on the other hand. Each group has read history in line with their ideological values and built history backwards. Is it possible to find the real Mu'âwiya among these approaches? How did these approaches affect Islamic thought? How should today's historian behave in the face of these materials? Is it possible to construct an objective history or understanding of history despite the ideological data of the past? This study aims to draw attention to the ideological understanding of history and the importance of source critique in the example of Muawiyah.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: igde@gantep.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

History is the sum of the experiences that enable individuals to comprehend their social identities and form their expectations for the future. In this sense, it is possible to say that history is a collective memory. Whether we are aware of it or not, our historical experiences determine our actions and experiences in every aspect of life, from our personal relationships to our political preferences. History education and learning, beyond being a purely intellectual field of interest, enables individuals and societies to create a vision of the future by transcending their own instant experiences. Because of this social role of history, states, rulers and ideologies have been interested in history. Political powers have applied to history in order to ensure their own legitimacy, and the opposition, which wants to come to power, in order to achieve these goals. At this point, the reliability of historical data, the impartiality of the historian and, above all, the problem of ideological reading of history arise. The ideological view may cause the historian to be biased and distort the data. Historians can sometimes construct a historical narrative completely unrelated to reality in order to present a clean past, to support and defend the beliefs and foundations of the organizations they belong to, or to refute the thoughts and views of the organizations they oppose.

In the history of Islamic thought, there are many writers who have written their works in order to draw a portrait of a blessed past that reads the past in line with their ideological values. Each group has adopted a historical narrative in order to assert its own legitimacy, criticize its opponents, and create a “golden age” of its own. As a result, almost every sect has constructed its own history, and each of them has a history of its own. Although the sects emerged long after the death of the Prophet, each of them tried to associate itself with the period of the Prophet. As a result, three different historical understandings of Sunni, Shiite and Kharijites emerged in Islamic Thought. Although each of these understandings tried to explain the same period, they reached very different results from each other, although they applied to the same sources. At this point, one of the important responsibilities of today’s historians is to present an objective historical perspective as much as possible without imposing their own truths on history, taking into account the ideological documents of the past.

The debates around Mu‘âwiya and his name constitute an important example of dealing with history in an ideological way. It is possible to see different and sometimes even diametrically opposite depictions of Mu‘âwiya in early sources. These sources try to praise or criticize him by revealing his virtues or vices. In both classical and modern studies, Mu‘âwiya is presented as an intelligent and successful leader who not only deserves the caliphate, but also saves the Islamic empire with his rational policies. In some other works, he is presented as a usurper who does not deserve the caliphate and does not care about Islamic ideals. The fact that Mu‘âwiya is the subject of such controversy is not only about his personality. The fact that he was the son of Abû Sufyân, who was the leader of the Meccan polytheists after Islam. His fight against Ali, appointing his son Yazîd as heir after him, and some of his actions during his caliphate placed him at the center of the discussions. The fact that Mu‘âwiya’s activities did not fully comply with the moral criteria created by the late Muslims made it difficult to make a decision about him. In fact, from the point of view of Kharijites and Shia, there is no hesitation. According to them, Mu‘âwiya was a person who purposefully destroyed the religion brought by the Prophet and aimed to return to the period of Ignorance. Among the Mu‘tazila and Sunnis, there were important opponents of Mu‘âwiya and Umayyads. These negative perceptions and accusations against Mu‘âwiya led to the formation of a group that was fond of him. Mu‘âwiya found strong advocates in Sunnism, especially among the Ahl al-Hadith-Hanbalis.

In the Ahl al-Hadith-Hanbali literature, many rumors supporting Mu‘âwiya and legitimizing his caliphate and practices have been included, and individual works on the subject have also been copyrighted. In the narrations in question, it is stated that Mu‘âwiya was equal to or superior to the caliphs before and after him, based on his religious position, personal characteristics, and expressions of the Prophet and other companions, that he was in Paradise, and that prayer would not be performed behind anyone who spoke negatively about him. In the Ahl al-Hadith-Hanbali tradition, the defense of Mu‘âwiya was based on the fact that he was a Companion, and it was emphasized that it should not be talked about the events that took place among the Companions. In the narrations about Mu‘âwiya, it is stated that he was the relative of the Prophet and the uncle of the believers. It is also claimed that he received the prayer of the Prophet and was given the glad tidings of Paradise.

The Umayyads’ understanding of destiny and their attitudes towards mawâlî influenced the viewpoint of the Mu‘tazilite members, the majority of whom were Mawâlî, towards the Umayyad administration in general and Mu‘âwiya in particular. Mu‘tazila, who developed their understanding of imamate in the context of freedom as the antithesis to algebraic thought, established a close relationship between the “jabr doctrine” and the Umayyad administration. According to Mu‘tazilites, the concept of “Jabri” was first introduced by Mu‘âwiya in order to consolidate his own power. Thus, Mu‘âwiya ensured the obedience of the people by explaining that the practices of his time and the passing of power to his descendants after him was the accident and destiny of Allah. Due to these and similar practices, it is seen that many scholars belonging to the Mu‘tazila such as Jâhîz had a negative opinion about Mu‘âwiya and criticized him harshly.

Giriş

Tarih, bireylerin kendi toplumsal kimliklerini kavramalarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır. Bu anlamda tarihin kolektif bellek olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel tecrübelerimiz farkında olsak da olmasak da kişisel ilişkilerimizden siyasal tercihlerimize kadar hayatın her alanıyla ilgili eylemlerimizi ve deneyimlerimizi belirlemektedir (Tosh, 2013, s. 3). Bu anlamda, ölümlerin ruhlarının yaşayanlar üzerindeki etkisini göz ardı ederek bugünü anlamak neredeyse imkânsızdır (Bon, 1998, s. 8). Tarih bilincinin oluşumu bu nedenle önem arz etmektedir. Tarih bilgi ve bilincinin oluştuğu topluluklar geçmiş hakkında edindikleri doğru bilgilerle geçmişi anlamaya ve geleceği tasarlamaya çalışmaktadır. Tarih bilincinin olmayışı ya da eksik oluşu mitolojik ve ideolojik tarihsel kurguların gerçek tarihin yerini almasına neden olmaktadır (Onat, 2013, ss. 57-60; Tosh, 2013, s. 23).

Tarih eğitimi ve öğrenimi salt entelektüel bir ilgi alanı olmanın ötesinde birey ve toplumların kendi anlık deneyimlerini aşarak bir gelecek tasavvuru oluşturmalarını sağlamaktadır (Tosh, 2013, s. 24). Tarihin bu toplumsal rolü nedeniyle devletler, yöneticiler ve ideolojiler başta olmak üzere birçok çevre tarihe ilgi duymuşlardır. Siyasal iktidarlar kendi meşruiyetlerini sağlamak; iktidara gelmek isteyen muhalefet de bu amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla tarihe başvurmuşlardır (Güneş, 2005, ss. 37-40; Tosh, 2013, ss. 74-75). Bu nedenle devletlerin, ideolojik yapılanmaların tarihleri başta olmak üzere halka mal olmuş şahsiyetlerin biyografilerinin salt geçmişi anlamak amacıyla kaleme alındığını söylemek gerçekçi değildir. Özellikle çeşitli amaçlarla şöhret kazanmış şahsiyetlerin ve devlet adamlarının biyografileri toplumsal erdem açısından örnek olarak sunmak ve ilgili kişilere saygı duyulmasını sağlamak üzere tasarlanmıştır (Tosh, 2013, ss. 80-81). Bu noktada tarihsel verilerin güvenilirliği, tarihçinin tarafsızlığı ve bütün bunların ötesinde tarihi ideolojik okuma sorunu ortaya çıkmaktadır (Bkz.: Munslow, 2021, ss. 13-32). İdeolojik bakış, tarihçinin dünün şahidi olan “tarihsel veri” karşısında tarafgir davranmasına, bu verileri çarpıtmasına neden olabilir. Daha da ötesinde tarihçiler bazen temiz bir geçmiş sunmak, müntesibi buldukları oluşumların inançlarını ve dayanaklarını desteklemek, müdafaa etmek ya da karşı oldukları oluşumların düşünce ve görüşlerini çürütmek amacıyla tarih anlatısını realite ile tamamen alakasız bir şekilde kurgulayabilmektedirler (Aycan ve Söylemez, 2002, ss. 10-11, 16).

Anlaşıldığı üzere toplumların tarihe ilgisi “tarih için tarih” ifadesinde anlatılmak istenenin ötesinde bir durumdur. Bir başka ifadeyle tarihle ilgilenmek çoğunlukla salt tarih yapma isteğinden kaynaklanmaz. Herhangi bir konuda rivayetlerin yoğunlaşmasında çevresel şartların ve ihtiyaçların önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla hem geçmişle ilgili herhangi bir konuda rivayetlerin yoğunlaşmasında hem de bugünün profesyonel tarihçisinin konu seçiminde de günün toplumsal sorunları ve bakış açıları önemli ölçüde etkili olmaktadır (Demircan, 2007, s. 73; Tosh, 2013, ss. 26-28). Bu noktada bugünün tarihçisine düşen önemli sorumluluklardan biri geçmişteki ideolojik belgeleri de göz önünde bulundurarak kendi doğrularını tarihe dayatmadan olabildiğince tarafsız bir tarihsel perspektif sunabilmektir. Görünüşte en açık tarihî veriler bile ancak doğru sorular sormak suretiyle konuşurlar. Bu nedenle öncelikle yapılması gereken, cevaplardan önce geçmişle ilgili doğru soruları sorabilmek ve bugüne geçmiş ile ilgili bir projeksiyon sunabilmektir (Bloch, 2013, ss. 105-106).

İslam düşünce tarihinde geçmişi kendi ideolojik değerleri doğrultusunda okuyan kutsanmış bir geçmiş portesi çizmek amacıyla eserlerini kaleme alan birçok yazar bulunmaktadır (Lök, 2022, s. 37). Her bir grup kendi meşruiyetini ortaya koymak, muhalif(ler)ini eleştirmek ve kendine göre bir “altın çağ” yaratmak amacıyla bir tarih anlatısı benimsemiştir. Bunun sonucunda hemen her mezhep kendine ait bir geçmiş kurgulamış,

bunların her birinin kendine ait bir tarih telakkisi oluşmuştur. Mezhepler Hz. Peygamber'in vefatından çok sonra ortaya çıkmalarına rağmen bunların her biri kendisini Hz. Peygamber dönemi ile irtibatlandırma yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonraki süreci ifade eden "dört halife dönemi" ile ilgili birbirinden farklı üç tarih anlatısı -Harici, Şii, Sünni- oluşmuş, her bir fırka tarihi kendi iddialarını ispat edecek şekilde kurgulamıştır (Aycan ve Söylemez, 2002, ss. 11-12; Onat, 2013, ss. 59-60; Onat ve Kutlu, 2012, s. 32; Watt, 2010, ss. 234-236). Bu durum Müslümanların tarih anlayışlarında sorunların oluşmasına tarihsel olan ile mitolojik olanın karışmasına neden olmuş ve geçmişin doğru anlaşılmasını engellemiştir. Humphreys'in ilk dönem İslam tarihi yazıcılığı ile ilgili kullandığı "eğer hedefimiz, II./VIII. yüzyılın sonları ve III./IX. yüzyılın başlarında yaşayan Müslümanların kendi toplumlarının kökenlerini nasıl algıladıklarını kavramaksa bu takdirde gerçekten iyi durumda olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak amacımız "gerçekte ne oldu" sorusuna cevap vermekse; yani İslam toplumunun ilk on yılları hakkındaki çağdaş sorulara güvenilir bir biçimde belgelenmiş cevaplar geliştirmekse o zaman durum çok kötü demektir." (Humphreys, 2004, ss. 97-98) şeklindeki ifadesi konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak niteliktedir. Çünkü bazı tarihçiler dini, mezhebi, ideolojik görüşleri nedeniyle geçmişteki bazı olgu, olay veya şahıslar hakkında bilgi verirken tarihsel verileri bilinçli olarak çarpıtmışlardır.¹ Bu durum gerçekte nelerin olduğunu anlamayı zorlaştırmakta hatta bazen imkânsız hâle getirmektedir.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) (Bkz.: Aycan, 2010; Hinds, 1993; Humphreys, 2006) ismi etrafında gerçekleşen tartışmalar ideolojik tarihçiliğin güzel bir örneğini sunmaktadır. Muâviye b. Ebî Süfyân İslam Düşünce Tarihi'nde belki de üzerinde en çok konuşulan, tartışılan buna rağmen yeterince anlaşılmayan isimlerden biridir. Çağdaş döneme kadar yapılan çalışmalara bakıldığında bunların neredeyse hiçbirinin Muâviye'nin tarafsız bir biyografisini ortaya koymayı hedeflemedikleri görülebilmektedir. Erken dönem kaynaklarında Muâviye'nin birbirinden farklı hatta bazen taban tabana zıt tasvirlerini görebilmek mümkündür. Bu kaynaklar onun faziletlerini veya kötülüklerini ortaya koymak suretiyle onu övmeye ya da yermeğe çalışmaktadır. Gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde yapılan çalışmaların bazılarında Muâviye sadece hilafeti hak etmekle kalmayıp aynı zamanda akılcı politikalarıyla Müslümanları ve İslam devletini kurtaran zeki ve başarılı bir lider olarak sunulmaktadır. Diğer bazı çalışmalarda o, hilafeti hak etmeyen ve İslami idealleri önemsemeyen bir gaspçı olarak sunulmaktadır. İlginç olan her iki grubun da kendi iddialarını desteklemek amacıyla aynı kaynakları kullanmalarıdır (Hinds, 1993, ss. 267-268; Keshk, 2010, s. 32; Shahin, 2012, ss. 177-178).

Tarihsel şahsiyet veya olaylarla ilgili rivayetlerin yoğunlaşması veya bu konuların çokça tartışılması sadece tarihe akademik ilgiden kaynaklanmamaktadır. Bu hususta ilgili şahsın durumu ve bazı sosyal, siyasal şartlar etkili olmaktadır. Bu nedenle rivayetler ele alınırken tarihsel şartların dikkate alınması son derece önemlidir (Tosh, 2013, ss. 26-28; Watt, 2007, ss. 327-328). Muâviye'nin bu denli tartışma konusu olması sadece onun şahsı ile ilgili değildir. Onun İslam'dan sonra Mekke müşriklerinin lideri olan Ebû Süfyân'ın (ö. 31/651-652) oğlu olması, Sıffin'de (37/657) Hz. Ali'ye (ö. 40/661) karşı savaşı, kendisinden sonra oğlu Yezîd'i (ö. 64/683) veliaht tayin etmesi ve hilafeti esnasındaki bazı eylemleri onu tartışmaların merkezine yerleştirmiştir (Keshk, 2010, s. 31; Timür, 2022, ss. 44-45). Keshk, Muâviye'nin hayatı ile ilgili tasvirleri iç savaş öncesi, iç savaş yılları ve iç savaş sonrası dönem olmak üzere üçe ayırmakta, bu tasvirlerin her birinde farklı bir karakterle tasvir edildiğini belirtmektedir.

¹ İslam Mezhepleri Tarihi'nde müelliflerin bilgileri çarpıtma nedenleri, yöntemleri ile ilgili bkz.: Büyükkara, 2005, ss. 462-468.

Öyle ki iç savaş öncesi Mâviye ile iç savaş Muâviye'sinin aynı isim dışında neredeyse ortak hiçbir yanı yok gibi görünmektedir. Bu tasvirlerin farklılığı Muâviye'nin karakterinde gerçekleşen bir değişimden değil, konuyu bize aktaran(lar)ın bakış açısından kaynaklanmaktadır (Keshk, 2010, ss. 32-33).

Muâviye'nin özellikle Sıffîn öncesi ve sonrası dönemdeki faaliyetlerinin geç dönem Müslümanlarının oluşturduğu ahlaki kriterlere tam uymaması hatta onları alt üst etmesi onunla ilgili bir karar vermeyi zorlaştırmıştır. Esasında Hariciler ve Şia açısından bakıldığında herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Onlara göre Muâviye, Hz. Peygamber'in getirdiği dini bilinçli bir şekilde bozarak Cahiliye dönemine geri dönmeyi hedefleyen bir şahıstır (Humphreys, 2006, s. 3). Şii alimlerden Allâme Hillî (ö. 726/1325), Muâviye'nin İblis'ten daha kötü olduğunu, ömrü boyunca müşrik olarak yaşadığını ileri sürmüştür (Allâme Hillî, t.y., ss. 80-81). Muâviye ve Emevilerin muhalifleri sadece Şiiler ve Hariciler değildi. Mutezile ve Sünnilerin içerisinde de onların önemli muhalifleri olmuştur. Nitekim Abbasiler devrinde bazı Sünni çevrelerde de yaygın bir şekilde kabul edilen bir görüşe göre Hz. Ali'ye karşı düşmanlıkta bulunan Muâviye ve taraftarları, mevcut idareye karşı ayaklanan bâğîler olarak değerlendirilebilir ancak tekfir edilemezler (Bağdâdî, 1346/1928, ss. 290-293; Laoust, 1999, ss. 35-36). Buna rağmen Muâviye, Sünnilik içerisinde özellikle Ehl-i Hadis-Hanbeliler arasında güçlü savunucular bulmuştur (Laoust, 1999, s. 437).

İsmi etrafında gerçekleşen tartışmalar, Muâviye'nin kimliğini neredeyse tamamen belirsiz hâle getirmektedir. Abbasiler devrinde şekillenen tarih anlatısının da etkisiyle Muâviye'nin karakteri, din anlayışı, siyasi yapısı gibi hususlarla ilgili tartışmaların çoğu, belirli kilit olaylar, taraftarlık veya çatışmalar üzerinden şekillenmektedir. Onunla ilgili birbiriyle çelişen belki de yüzlerce rivayetten (Bkz.: Dirâr b. Amr, 2014, ss. 22-25) hangisinin gerçek kabul edileceği önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu karmaşa içerisinde realitede nelerin yaşandığını bilmek ve gerçek Muâviye'yi bulmak neredeyse imkânsız hâle gelmektedir (Humphreys, 2006, ss. 17-19).

İslam tarihinin ilk dönemlerinde ortaya çıkan imamet/hilafet tartışmaları, fazilet sıralaması, Ümeyyeoğulları-Haşımoğulları mücadelesi gibi konular bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Makalenin konusunu oluşturan Mutezile ve Hanbeliliğin tamamını ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından zaman ve şahıs sınırlamasına gidilmiştir. Bu nedenle ilk dört asır ve bu zaman dilimindeki belirli şahıs veya kaynaklar merkeze alınarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Hanbeli gelenekte sonraki süreçte Muâviye'nin faziletleri ile ilgili kaleme alınan eserler çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Çalışmanın amacı Muâviye b. Ebî Süfyân'ın gerçek bir portresini ortaya koyma iddiasında değildir. Asıl hedef tarihsel süreçte birbirleriyle mücadeleleri ile bilinen Ehl-i Hadis-Hanbeliler ile Mutezile'ye mensup bazı alimlerden hareketle iki farklı Muâviye portresi ortaya koymak suretiyle ideolojik bakış açısının tarihsel bir şahsiyeti nasıl iki zıt kutba yerleştirebildiğini ortaya koymaktır. Böylece tarih araştırmacısı ve okuyucusunun ilgisini bu noktaya çekmek ve kaynak kritiğinin önemini vurgulamaktır.

Ehl-i Hadis-Hanbelilere Göre Muâviye

Hz. Osman'ın vefatıyla (ö. 35/656) birlikte gelişen olaylar ve bu konuda takınılan tutumlar Müslümanların çeşitli gruplara ayrılmalarına neden olmuştur. Oluşumunda dönemin sosyo-politik kültürel şartlarının önemli ölçüde etkili olduğu taraftarlıklar, genellikle şehirlere veya firkalara göre şekillenmiştir. Bu bağlamda Mekke-Medine, Hz. Ebû Bekir ve Ömer; Kûfe, Hz. Ali; Şam, Muâviye taraftarlığı ile ön plana çıkmıştır (İbnu'l-Fakîh, 1416/1996, s. 604; Makdisî, 1411/1991, ss. 293-294). Benzer bir tablo mezhepler hususunda da görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kader taraftarı kimselerin yani Cebriyye'nin genellikle Emevi taraftarı oldukları bilinmektedir (Dündar, 2015, s. 105). Şia ve Mutezile'nin önemli bir kısmı

Muâviye/Ümeyyeoğulları karşıtı bir tutum takınmıştır. Buna karşı özellikle II/VIII. asırdan sonra Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), İmam Şafî (ö. 204/8/20), Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in de (ö. 261/875) içinde bulunduğu Ehl-i Hadis'e mensup birçok alim, Muâviye ve Emevi taraftarı bir tutum benimsemiştir (AlSarhan, 2011, ss. 134-135; Doğan, 2021, ss. 94-98; Lâğe, 2012, s. 337). Şia'nın imamet ile ilgili görüşleri ve Hz. Ali'ye atfettikleri konum Ehl-i Sünnet, özellikle de Hanbeliler, arasında bir "Muâviye kültü"nü oluşmasında etkili olmuştur. Ehl-i Sünnet, Şia'nın imamet ile ilgili iddialarını, Emevilerin iktidara gelişini haklılaştırmak ve onlara itibar kazandırmak suretiyle çürütmeye çalışmıştır. Çünkü Emevileri sorgulamak veya eleştirmek, dolaylı olarak Şia'nın imamet hususundaki fikirlerinin haklılığını ortaya koymak anlamına gelecektir. Bu nedenle Sünni tarih yazımında, arada farklı düşünceler olmakla birlikte, hilafet sırası fazilet sıralaması olarak kabul edilmiş, bu döneme "asr-ı saadet" ismi verilmek suretiyle dokunulmazlığa büründürülmüştür. Hz. Ali'nin vefatından sonra yeni bir dönem başlatılmıştır. Ancak bu yeni dönemi başlatan Muâviye ve Ümeyyeoğulları yönetimi gasıp veya gayri meşru değildir. Sünni tarih yazımı bunu ispatlamak amacıyla bir dizi hadis ve haber rivayet etmiştir. Böylece Muâviye'nin dolayısıyla da Emevi yönetiminin meşruiyetini ispat etmeye çalışmışlardır (Doğan, 2021, ss. 93-94). Muâviye taraftarlığı hususunda özellikle Ehl-i Hadis-Hanbeliler ön plana çıkmış, hatta bazen Muâviye taraftarlığı, onu aşırı yüceltme ve Hz. Ali karşıtlığı şeklinde tezahür etmiştir (Watt, 2010, s. 234). Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın anlattığı bir olay konunun anlaşılması bakımından önemlidir: Küçüklüğünde babasının kendisini Rusâfe camiine götürdüğünü oradaki su satıcılarının "Muâviye b. Ebî Süfyân aşkına, için!" diyerek insanlara ikramda bulduklarını görünce "Baba Muâviye de kim?" diye sormuştur. Ahmed b. Hanbel; "Onlar Hz. Ali'ye doğrudan hakaret edemedikleri için ona yönelik öfkelerini Muâviye muhabbeti şeklinde ifade etmektedirler." (Zeyyat, 2013, s. 181) demiştir.

Ehl-i Hadis-Hanbeli literatüründe Muâviye'yi destekleyen, onun hilafetini ve uygulamalarını meşrulaştıran birçok rivayete yer verilmiş, konu ile ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir (Bkz.: Shahin, 2012, ss. 179-206; Timür, 2022, s. 45). Söz konusu rivayetlerde Muâviye'nin dinî konumu, kişisel özellikleri, Hz. Peygamber'in ve diğer ahabın ifadelerinden hareketle onun kendisinden önceki ve sonraki halifelere denk veya üstün olduğu, cennetlik olduğu, hakkında olumsuz konuşan kimsenin arkasında namaz kılınmayacağı belirtilmektedir. Söz konusu rivayetlerin önemli bir kısmı ilginç bir şekilde Hz. Peygamber, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer gibi şahıslara nisbet edilmektedir.

İslami gelenekte sahabenin özel konumu Muâviye'nin meşruiyet zeminini oluşturmuş gibi görünmektedir (Berbehârî, 1421/2000, ss. 68-69, 106; İbn Ebî Ya'lâ, t.y., I/96, 347, II/184-185). "Muâviye mi Ömer b. Abdülaziz mi daha faziletlidir?" şeklindeki bir soruya Ahmed b. Hanbel, "İnsanların en hayırlıları benim çağdaşlarımdır." rivayetini gerekçe göstererek Muâviye'nin daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Hatta Ebû Bekir el-Merrûzî, Ahmed b. Hanbel'in bu yöndeki bir soruya "Muâviye, Ömer b. Abdülaziz'den altı yüz kat daha faziletliydi." şeklinde cevap verdiğini aktarmıştır (Hallâl, 1410/1989, II/435). Abdullâh b. Mubârek de bu yöndeki bir soru üzerine onun sahabe olması gerçeğini hatırlatarak "Rasûlullah'a tabi olarak savaşırken Muâviye'nin atının burnuna giren bir toz zerresi, Ömer b. Abdülaziz'den daha faziletlidir." demiştir (İbn Hâmid, 2010, s. 27; İbn Hallikân, 1900, III/33; Lâğe, 2012, s. 345, 348).

Ehli-Hadis-Hanbeli gelenekte Muâviye savunusu onun sahabe olması gerçeğinden hareketle temellendirilmiş, sahabe arasında geçen olaylar hakkında konuşulmaması gerektiği vurgulanmıştır (Hallâl, 1410/1989, II/436-437; İbn Ebî Ya'lâ, t.y., I/96, II/184-185). Ancak Muâviye söz konusu olduğunda ona ayrı bir ihtimam gösterilmiştir. Rivayetler yoluyla Hz. Ali ile Muâviye eşitlenmiş (Hallâl, 1410/1989, II/348) hatta bazen Muâviye daha üstün tutulmuştur.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in *es-Sünne*'sinde geçen bir rivayette Hz. Ali "Benim bu dünyada yaşadığımı hiç kimse yaşamadı. Resulullah (SAV) vefat etti, bir şey söyledi. Bunun üzerine insanlar Ebû Bekir'e beyat etti. Ben de ona beyat ettim, teslim oldum ve razı oldum. Sonra Ebu Bekir öldü, bir şey söyledi ve Ömer'i kendisinden sonra halef tayin etti. Ben de ona beyat ettim, teslim oldum ve razı oldum. Sonra Ömer öldü. İşi bu altı kişilik gruba bıraktı. İnsanlar Osman'a beyat etti. Ben de ona beyat ettim, teslim oldum ve razı oldum. Bugün benimle Muâviye arasında gidip gelmektedirler." (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, 1986, II/563) demiştir. Rivayette Hz. Ali, insanların kendisi ile Muâviye arasında kararsız kaldıklarından rahatsız gibi görünmektedir. Buradan çıkan bir başka sonuç aslında her ikisinin de toplumsal desteğe sahip olduğu belirtilerek Hz. Ali ile Muâviye, bizzat Hz. Ali'nin ağzından eşitlenmektedir. Hallâl'in *es-Sünne*'sinde geçen bir rivayet bu durumu destekler niteliklerdir. Ka'b'ın, Hz. Osman'dan sonra hilafetin Muâviye'nin hakkı olduğu şeklindeki iddiası üzerine Muâviye "Zübeyir, Ali ve Hz. Peygamber'in diğer ashabı varken bu nasıl olur?" şeklindeki sorusu üzerine Ka'b "Sen onun sahibisin." şeklinde cevap vermiştir (Hallâl, 1410/1989, II/457). Bu rivayetle aslında Muâviye'nin herhangi beklentisi olmadığı hâlde onun hilafeti hakkettiğine dair toplumda yaygın bir görüş olduğu izlenimi verilmektedir. Bununla da yetinilmeyerek Muâviye'yi eleştiren kimsenin içinde kötülük barındırdığı, bu tür kişilerle oturulmaması, yenilip içilmemesi, hastalandığında da ziyaret edilmemesi gerektiği (Hallâl, 1410/1989, II/447-448; İbn Receb, 1425/2005, I/301); ona küfreden kimsenin arkasında namaz kılınmayacağı belirtilmektedir (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., I/108.) Hatta Muâviye'ye düşmanlık neredeyse küfürle eşitlenmektedir (Hallâl, 1410/1989, II/436).

Muâviye'nin kişisel özelliklerinden söz edilen rivayetlerde onun hilm ve tahammül sahibi, cömert, liderlik özelliklerine sahip iyi bir yönetici olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu rivayetlerde Muâviye'nin hilafeti sırasında Hz. Ömer'in yönetim tarzından hiçbir şekilde ayrılmadığı, hatta Hz. Ömer'den daha iyi bir yönetici olduğu belirtilmiştir (Hallâl, 1410/1989, II/429, 440-441, 444). Hz. Peygamber'e nisbet edilen bir rivayette Muâviye'nin insanların en halimi ve en cömerti olduğu ifade edilmiştir (Hallâl, 1410/1989, II/452-453). Abdullah b. Ömer'e nisbet edilen rivayette de Muâviye, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile karşılaştırılmış, ilki üç halifenin Muâviye'den daha hayırlı olmakla birlikte onun kadar halim ve cömert olmadıkları ileri sürülmüştür. Söz konusu rivayet Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda, Muâviye'nin Medine halkına karşı kendisinden öncekilerinin tamamından daha cömert olduğunu söylemiştir (Hallâl, 1410/1989, II/442-443). Muâviye yönetimi bizzat Hz. Ali'nin ağzından da meşrulaştırılmıştır. Rivayete göre Hz. Ali; "Muâviye'nin yönetimini kerih görmeyiniz. Allah'a yemin olsun ki onu kaybetmeniz durumunda insanların kafalarının ebucehil karpuzu gibi bedenlerden ayrıldığını göreceksiniz." demiştir (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, 1986, II/550). Muâviye'nin ilk üç Halife ile karşılaştırıldığı rivayette Hz. Ali'nin yer almaması, buna karşı onun diliyle Muâviye yönetiminin meşrulaştırılması Ehl-i Hadis-Hanbelilerin bir kısmının fazilet sıralamasında Hz. Ali'ye yer vermedikleri (Nâşî el-Ekber, 1971, s. 66) yönündeki bilgilerle birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hâle gelmektedir.

Rivayetlere yansıyan olumlu özellikler sadece Muâviye'nin bireysel özellikleri ile sınırlı değildir. Onun diğer bazı hasletlerine vurgu yapılarak manevi alanda da üstün bir şahıs olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Muâviye, Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuş (Hallâl, 1410/1989, II/449-450, 459-460), Şam'ı fethetmiş (Hallâl, 1410/1989, II/452) ve cennetle müjdelenmiştir. Abdullah b. Ömer'e nisbet edilen bir rivayette Hz. Peygamber Muâviye'ye "Sen bendensin, ben de sendenim." diyerek Cennet kapısında karşılaşacakları haberini vermiştir. Yine İbn Ömer'e nisbet edilen bir rivayette Hz. Ali'nin kardeşi Cafer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629), Hz. Peygamber'e ayva hediye etmiştir. Hz. Peygamber de bu ayvalardan üç tanesini Muâviye'ye vererek "Beni Cennette bunlarla karşıla." demiştir (Hallâl, 1410/1989, II/453-454).

Büveyhiler döneminde yaşayan Hanbeli âlimlerden Ebû Hafs el-Ukberî (ö. 378/988-999) bu rivayetleri gerekçe göstererek “Muâviye cennete gitmeyecekse üç talakla boş olayım.” şeklinde yemin eden kişinin nikâhına herhangi bir zarar gelmeyeceğini ileri sürmüştür (İbn Ebî Ya’lâ, t.y., II/164-165).

Mu’aviye’nin Hz. Peygamber’in akrabası, müminlerin dayısı ve vahiy kâtipliği ile ilgili rivayetler onun faziletlerini ispatlamak amacıyla ön plana çıkarılan hususlardandır. Söz konusu rivayetlerde Muâviye’nin vahiy kâtibi (Bkz.: Aycan, 2010, ss. 47-50), Hz. Peygamber’in akrabası ve müminlerin dayısı olması nedeniyle ona sebedilmemesi/küfredilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Onun bu sıfatlarını inkâr eden kimselerle oturmamak, onlardan sakınmak ayrıca onların bu olumsuz yönlerini insanlara aktarmak gerekir (Hallâl, 1410/1989, II/432-434). Muâviye’nin vahiy kâtibi olduğu hususu bizzat Hz. Ali’nin ağzından aktarılmıştır. Söz konusu rivayette vahiy nazil olduğunda Hz. Peygamber’in, kalemî Hz. Ali’nin elinden alarak Muâviye’ye verdiği belirtilmiştir. Bu ve benzeri rivayetlerde Hz. Ali karşısında Muâviye’ye bir üstünlük verilmiş, ayrıca Muâviye’nin bizzat Allah’ın emri ile vahiy kâtibi olduğu ileri sürülmüştür (İbn Ebî Ya’lâ, t.y., II/165). Bu özellikleri nedeniyle Muâviye’nin faziletini kabul etmek bir erdem olarak kabul edilmiş, hatta onun mehdî olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim Mücâhid’den aktarılan “Eğer Muâviye’yi görseydiniz mutlaka bu Mehdi’dir derdiniz.” şeklindeki rivayet onun Mehdi olduğu veya Mehdi’nin vasıflarını taşıyan biri olarak kabul edildiğini göstermektedir (Hallâl, 1410/1989, II/438-439, 471).

Hanbeli kaynaklara yansıyan lehteki rivayetlerin yanı sıra Muâviye aleyhindeki bazı rivayetlere de yer verildiği görülmektedir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’in *es-Sünne*’sinde Hz. Peygamber’den “Muâviye’yi minberde görürseniz öldürün.” şeklinde bir rivayet aktarılmaktadır. Mutezili Amr b. Ubeyd’e (ö. 144/761) nisbet edilen bu rivayet Eyyûb’a sorulduğunda o, “Amr yalan söylemiştir.” şeklinde cevap vermiştir (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, 1986, II/438). Aynı bağlamda rivayet edildiğine dair bir kanıt olmamakla birlikte Hallâl’in *es-Sünne*’sinde de “Muâviye’yi yamalı bir kaftan giymiş halde minberde gördüm.” şeklinde bir rivayet yer almaktadır (Hallâl, 1410/1989, II/439).

Hanbeli kaynaklarda yer alan ve önemli ölçüde tartışma konusu olan rivayetlerden biri de Hz. Peygamber’in Ammâr b. Yâsir hakkında söylediği “Seni bâğî bir topluluk öldürecektir.” (Hallâl, 1410/1989, II/462-463) şeklindeki rivayettir. Bilindiği üzere Ammâr b. Yâsir, Sıffîn’de Hz. Ali’nin saflarında yer almış ve öldürülmüştür (Fayda, 1991, ss. 75-76). Rivayetin sahih kabul edilmesi durumunda Hz. Ali’ye karşı savaşanların bâğî kabul edilip edilmeyeceği gündeme gelmektedir (AlSarhan, 2011, ss. 131-132). Ahmed b. Hanbel’den konu ile ilgili üç farklı görüş aktarılmıştır. Ya’kûb b. Şeybe ed-Desûsî’nin rivayetine göre Ahmed b. Hanbel bu konudaki bir soruya “Rasulullah’ın söylediği üzere onu bâğî bir topluluk öldürmüştür.” diyerek cevap vermiştir (İbn Receb, 1416/1996, III/310). Bazı rivayetlerde de Ahmed b. Hanbel bu hadisi kabul etmiş ancak bu konuda konuşmak istememiştir (Hallâl, 1410/1989, II/462). Üçüncü görüşe göre Ahmed b. Hanbel bu konudaki rivayetlerin hiçbirinin sahih olmadığını belirtmiştir (Hallâl, 1410/1989, II/462-463). İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel’in başta bu rivayeti reddettiğini ancak sonraları kabul etmeye başladığını söylemiştir (İbn Teymiyye, t.y., IV/239). Konu ile ilgili Muâviye’nin yorumu da dikkat çekicidir. Söz konusu rivayet kendisine aktarıldığında Muâviye, Hz. Ali’yi kastederek “Onu bizim kılıçlarımızın altına getirenler öldürdü.” şeklinde cevap vermiştir (İbn Teymiyye, t.y., IV/197). Hanbeli âlimlerden Hüseyin b. Abdillâh en-Neccâd söz konusu rivayetle ilgili aşırı denilebilecek bir tevile başvurmuş, buradaki “bâğî” kavramının “tâlib” anlamına geldiğini ileri sürmüştür (İbn Ebî Ya’lâ, t.y., II/141). Muâviye taraftarı oldukları hâlde Hanbeli kaynaklar onun aleyhindeki rivayetlere de yer vermek suretiyle bir meşruiyet zemini oluşturulmuştur. Bir başka ifadeyle ilgili gelenek,

aleyhteki rivayetlere karşılık lehteki rivayetler ileri sürerek kendi konumlarını tahkim etmeye çalışmıştır (Humphreys, 2004, ss. 118-121).

Mutezileye Göre Muâviye

Mutezile'nin Muâviye ile ilgili görüşlerinin tespiti imamet görüşleri ile yakından ilişkilidir. Mutezile içerisinde imamet meselesi konusunda fikir birliğinden söz etmek mümkün gibi görünmemektedir. Bu noktada Basra Ekolü “efdal imam” teorisini benimseyerek ilk dönem hilafet/fazilet tartışmalarını olduğu gibi kabul etmiş, böylece Sünni siyaset doktrinine yakın bir duruş sergilemiştir. Buna karşın Bağdat Mutezilesi “mefdulün imameti” fikrini benimseyerek hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olmakla birlikte diğer halifeleri de meşru görmüştür (Aydın, 2014, ss. 141-142; Köse, 2017, ss. 180-189). Mutezile'nin iki ekolü imamet konusunda farklı görüşler benimsemekle birlikte Muâviye b. Ebî Süfyan söz konusu olduğunda mezhep mensuplarının önemli bir kısmının hemfikir oldukları görülmektedir. Emevilerin kader anlayışları ve mevaliye yönelik tutumları çoğunluğunu mevalinin oluşturduğu Mutezile mensuplarının genelde Emevi yönetimine özelde de Muâviye b. Ebî Süfyan'a bakış açısını etkilemiştir (Akoğlu, 2011, s. 20). İmamet anlayışlarını Cebrî düşünceye antitez olarak özgürlük bağlamında geliştiren Mutezile, “cebr doktrini” ile Emevi yönetimi arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Mutezileye göre Cebrî anlayışı ilk defa Muâviye kendi iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla ortaya koymuştur. Böylece Muâviye, kendi dönemindeki uygulamaların ve iktidarın kendisinden sonra soyuna geçmesinin Allah'ın kaza ve kaderi olduğunu anlatarak halkın itaat etmesini sağlamıştır (Kâdî Abdulcebbar, t.y., VIII/4; Ammara, 1998, ss. 214-215).

Mutezile'nin öncülerinden olan Amr b. Ubeyd (ö. 144/761) Emevilerin tepkilere neden olan siyasetinin ve baskısının yoğunlaştığı bir dönemde yaşamıştır. Muhtemelen Amr, hocası Hasan Basrî kanalıyla aktardığı “Muâviye'yi minberde görürseniz öldürün.” (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, 1986, II/438) şeklindeki rivayetle Emevi siyasetine yönelik tepkisini Muâviye üzerinden dile getirmiştir. Bu ve benzeri bazı rivayetler nedeniyle Amr b. Ubeyd, hocası adına yalan söylemekle itham edilerek Ehl-i Hadis tarafından cerh edilmiştir (Aydın, 2002, s. 139). Amr b. Ubeyd ile birlikte ilk Mutezili farklılaşmayı gerçekleştiren Vasil b. Ata'nın (ö. 131/748) Emevilere karşı isyan eden Zeydiyye'nin imamı/lideri Zeyd b. Ali ile yakın ilişkilere sahip olduğu bilinmektedir (Aydın, 2003, ss. 45-48). Hatta Vasil'ın Emevi aleyhtarı propaganda yapmak üzere çeşitli yerlere dâiler gönderdiği dahi ileri sürülmüştür (Nyberg, 1979, s. 758; Stroumsa, 1990, ss. 280-281; Lök, 2011, 104). Bağdat Mutezilesinin lideri olan ve Hz. Ali taraftarı olduğu gerekçesiyle Halife Harun Reşîd tarafından tutuklanan Bişr b. Mu'temir de (ö. 210/825) Muâviye karşıtı bir tutum benimsemiştir. Bişr, Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci altı yılından teberrî etmiştir (Nâşî el-Ekber, 1971, ss. 57-58). Ona göre Hz. Ali'ye karşı savaşmakla Muâviye hata etmiştir (Aydın, 2003, ss. 91-92). Ayrıca Bişr'in hapis hanedeyken yazdığı “Biz ne sapık Rafizilerdeniz, ne de kupkuru Mürciilerden; ifrata düşmedik, Ebu Bekir'i üstün tutarız, sonra Ömer'i; beriyiz Amr'dan ve Muâviye'den” şeklindeki şiir de onun bu konudaki tavrını ortaya koymuştur (Ammara, 2000, s. 158). Bağdat Mutezilesine mensup olan Nazzâm da (ö. 231/845) Hz. Ali karşıtlarının haksız olduğunu, hakemlerin de fisk üzere olduklarını ileri sürmüştür (Bağdâdî, 1346/1928, s. 292).

Muâviye ile ilgili Mutezile içerisinde ilk önemli ve sistemli eleştiri Câhız (ö. 255/869) tarafından yapılmıştır. *Risâle fi'n-Nâbite*² (Câhız, 1964, II/7-23) ve *Risâletu Fadli Hâşim 'alâ 'Abdi Şems* başta olmak üzere çeşitli eserlerinde Muâviye ve Emevileri ciddi bir biçimde

² Kitâbu Benî Umeyye ismi de verilen bu eser “Benî Umeyye Risalesi” başlığı ile İrfan Aycan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. (Aycan ve Söylemez, 2002, ss. 31-41).

eleştirmekte, Muâviye yönetiminin gayrı meşru olduğunu ileri sürmektedir. Câhız'a göre imam olacak kişide şu beş özellikten bir tanesi bulunmalıdır: Toplum tarafından kabul edilen fazilet, şura, miras, vasiyet, -aynı anda bulunması hâlinde- halife adayındaki iyi hasletler ve ailenin saygınlığı. Kendi dönemindeki fırkaların her birinin bu yöntemlerden birini benimsediklerini ifade eden Câhız'a göre Muâviye'de bu özelliklerin hiçbiri bulunmamaktadır. O, ashabın önde gelenlerinden biri olmadığı gibi Müslümanlar arasında ileri gelenlerden biri de değildir. Aksine o tulekâdan biridir (Câhız, 2002, ss. 344-345; Köse, 2017, ss. 306-307). Câhız'a göre İslam tarihinde imamına ihanet eden ilk kişi Muâviye'dir. Bunu yaparak o, iman giysisini çıkarmıştır (Câhız, 1964, II/189).

Câhız, Müslümanların Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılına kadar tevhid üzere kaldığını, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle fırkalara ayrıldığını belirtmiştir. Ardından Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da Müslümanlar karşı karşıya gelmiş ve nihayet süreç Hz. Ali'nin şehadeti ile sonuçlanmıştır. Hz. Hasan, ordusundaki sorunları bildiği için hilafeti Muâviye'ye devretmiştir. Muâviye melik olunca şura üyeleri başta olmak üzere ensar ve muhaciri baskı altına almış, hilafete geldiği seneyi de "cemaat yılı" olarak adlandırmıştır. Hâlbuki bu yıl "cemaat yılı" olmanın aksine ayrışmanın, kahrın, zorbalığın yılı olmuştur. Bu yıl imamet, kısra saltanatına; hilafet de kayser zorbalığına dönüşmüştür. Sonra bu fisk ve dalaletten geri dönüş olmamıştır (Câhız, 1964, II/7-11).

Tahkim anlaşmasının meşruiyetini sorgulayan Câhız, ne Ebû Musa el-Eş'arî'nin ne de Amr b. el-Âs'ın halife tayin etme yetkisinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Bu nedenle Muâviye meşru bir halife değildir (Câhız, 2002, ss. 371-376). Hz. Ali'ye isyan etmesi üzerinden Muâviye'ye yöneltilen eleştiriler bağlamındaki savunmalarda ileri sürülen Hz. Ömer ve Osman'ın onu vali tayin etmesi, onun maktul halifenin kanını talep etme hakkına sahip olduğu ve hilafetinin şûra ile gerçekleştiği gibi hususları gerçekçi deliller olarak kabul etmemektedir (Câhız, 2002, ss. 384-388). Câhız'a göre Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanını talep etme hakkı bulunmaktadır. Ancak bu hak Emevilerin iddia ettiği gibi ona hilafet yolunu açmamaktadır (Câhız, 2002, ss. 398-399). Ona göre Muâviye'nin kendisi bile bu delilleri kullanmamıştır. Bunlar sonraki süreçte kelamcıların akli ameliyeleri ile ürettiği savunmalardır (Câhız, 2002, ss. 391-395).

Muâviye'nin Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu hükümleri açık bir şekilde reddettiğini ileri süren Câhız, buna delil olarak Ziyâd b. Ebîh'i kardeş ilan etmesini göstermiştir. Sümeyye'nin Ebu Süfyan'ın karsı değil metresi olduğu konusunda ümmetin ittifakı olmasına rağmen Muâviye, veledi zinayı veledi firaş (cariyeden olma meşru çocuk) saymıştır. Bu durum onu fâcir hükmünden kâfir hükmüne sokmuştur. Aynı şekilde Muâviye'nin Mısır'ın haracını 'Amr b. el-Âs'a yedirmesi, zampara Yezid'e bey'at ettirmesi, Hucr b. 'Adiyy'i öldürmesi, akrabalık ve yakınlığı göz önünde bulundurarak hadleri uygulamaması, kendi hevasına göre yöneticileri seçmesi gibi uygulamalar da onun yürürlükte olan hükümleri ve yaygın sünneti inkâr ettiğini göstermektedir. Bu anlamda kitabın inkârı ve sünnetin reddedilmesi aynı şeylerdir. Her ikisi de küfrü gerektirmektedir. Şu var ki, kitap daha büyüktür ve onun inkarının ahiretteki cezası daha şiddetlidir (Câhız, 1964, II/11). Bütün bu uygulamalar sadece imamet iddiasında bulunanlarda gerçekleşen ümmet içindeki ilk küfürdür (Câhız, 1964, II/12).

Câhız, Muâviye'yi savunmaları nedeniyle Nabite'yi ve onların zihniyetini sert bir dille eleştirmektedir. Câhız dönemindeki Nâbite, Hz. Peygamber'in sahabisi olması nedeniyle Muâviye'yi dost edinen (*tevellâ*), onu ve Emevilerin diğer halifelerini destekleyen kimselerdir (Aydın, 2003, s. 141; Pellat, 2012; Üzüm, 2006, ss. 263-264). Bu anlamda Câhız'ın kavramdan kastettiği kesim Ehl-i Hadis-Hanbelilerdir (AlSarhan, 2011, s. 134; Pellat, 2012). Câhız bu eserde bir anlamda Muâviye'yi araçsallaştırmaktadır. Muâviye ve Ümeyyeoğulları üzerinden o dönemde Mutezile'nin asıl muhalifi olan ve Emevi taraftarlığı ile ön plana çıkan

Hanbeliler hedef alınmaktadır (Doğan, 2021, s. 91). Câhız'a göre kendi döneminin bidatçıları olan Nâbite, Muâviye'yi tekfir etmeyerek küfre girmişlerdir. Nâbite, Muâviye'nin Hz. Peygamber'in sahabisi olduğunu bu nedenle ona sebbedilemeyeceğini ileri sürmüştür. Onlara göre "Muâviye'ye sebbetmek bid'attir. Ona buğzeden sünnete muhalefet etmiş olur." (Câhız, 1964, II/12). Hâlbuki Muâviye ve diğer Emevi halifeleri hilafette kaldıkları süre içerisinde Hz. Peygamber'in evladını katletmiş, Ammar b. Yâsir'i öldürmüş, Kabe'yi tahrip etmiş, kıbleyi değiştirmeye çalışmış, namaz vakitleriyle oynamış, Rasulullah'ın minberi üzerinde yiyip içmişlerdir. Emeviler, ayrıca halifenin Hz. Peygamber'den daha büyük olduğunu iddia etmiş, fakihleri öldürmüş, onları eleştiren ve günahkâr olduklarını söyleyenleri de katletmişlerdir (Câhız, 1964, II/12-14; 2002, ss. 421-424). Fısk/fasıklık, Emevilerin söz konusu eylemleri için kullanılacak en hafif kavramdır. Bidatçı Nâbite insanlara buldukları mevkilere göre değer vermiş, kötü yöneticilere sebbetmenin, zulmü lanetlemenin fitne olduğunu iddia etmiştir. Muâviye ve Emevi yönetimini meşru gördükleri için Nâbite de bu eylemlerden sorumludur (Câhız, 1964, II/14). "Fasık mel'undur. Mel'unu lanetlemeyi engelleyen kimse de mel'undur." Bu açıdan bakıldığında Nâbite, Yezid ve babasından daha kafirdir (Câhız, 1964, II/14).

Muâviye'nin dehası, hilmi, vahiy katipliği gibi özelliklerini göz ardı etmediğini ifade eden Câhız (Câhız, 2002, s. 344), aynı zamanda Ehl-i Hadis başta olmak üzere taraftarlarının Muâviye hakkında ileri sürdüğü faziletler hususunda da bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Söz konusu eleştirilerde Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğullarını karşılaştıran Câhız, Muâviye eleştirisi üzerinden Abbasi savunusu yapmaya çalışmakta (Köse, 2017, s. 249), Hâşimoğulları'na mensup halifelerin Emevi halifelerinden daha üstün olduğunu, dolayısıyla Hâşimilerin bu işe daha layık olduğunu ileri sürmektedir (Câhız, 2002, ss. 419-421).

Muâviye'nin dört Arap dâhisi arasında sayılmasına karşı çıkan Câhız, bu nitelemenin iyilikleri ile ön plana çıkan kimselere verilmediğini ileri sürmüştür. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi şahısların faziletlerinden söz edilirken onların dehalarına vurgu yapılmamıştır. Kaldı ki Hz. Ali, Muâviye ve 'Amr b. el-Âs'tan daha bilgili olmasına rağmen neden bu ikisi deha sıfatıyla ön plana çıkmışlardır. Buradan hareketle Câhız, *duhâtu'l-'Arab* ifadesiyle kastedilen dört şahsın hiçbirinin takvasıyla ön plana çıkmadığını söylemiştir. Çünkü deha ve kurnazlık salihlerin sıfatlarından biri değildir. Eğer dâhilik bir mertebe; kurnazlık ve hilebazlık da bir konum ise Muâviye'nin de içinde olduğu bu şahıslardan daha uygun kimse yoktur (Câhız, 2002, ss. 446-447).

Hilm ve cömertlik konusunda Hâşimilerin Muâviye ve kabilesinden çok önde olduğunu ileri süren Câhız, Muâviye'nin bu tür faziletlere sahip olduğu yönündeki iddiaları çürütmeye çalışmıştır. Câhız'a göre hilm sıfatına asıl sahip olanlar Hâşimoğulları'dır. Me'mûn ve Abullah es-Seffâh insanların en halimi idiler. Muâviye ve Ahnef b. Kays hilm sıfatlarıyla meşhur olmalarına rağmen bu ikisinden aktarılan kötü lafızların hiçbiri Hz. Hasan'dan duyulmamıştır. Bu nedenle Muâviye'nin taraftarları onun hilmini ileri sürerek hasımlarına zulmetmişlerdir. Araplara göre hilm sıfatı sefahatle birlikte olmaz. Hâlbuki yeryüzüne Muâviye'den daha çok sefahat ve eğlenceye düşkün kimse gelmemiştir. Şayet taraftarları onun sefahatine dair rivayetlerin yanlış olduğunu iddia ederlerse bu durumda hilmi ile ilgili haberlerin de uydurma olduğu sonucu ortaya çıkar (Câhız, 2002, ss. 447-448). Cömertlik hususunda da Muâviye ile Me'mûn'u karşılaştıran Câhız, bu konuda Abbasoğulları'nın on kat daha önde olduğunu, Abbasi kadınlarının bile Emevileri geride bıraktığını ileri sürmüştür. Câhız'a göre Muâviye ve oğlu Yezid'in Hz. Hasan ve Hüseyin başta olmak üzere Hâşimoğulları'ndan bazalarına yardımda bulunduğu yönelik iddialar gerçek olsalar bile anlamsızdır. Çünkü Emeviler kendi yönetimlerinden korktukları için sözü edilen kimselere hakları olan bir yardımcı vermişlerdir (Câhız, 2002, ss. 431-432).

Câhız, Muâviye'nin "vahiy kâtibi" ve "müminlerin dayısı" olduğu ileri sürülerek hilafetine meşruiyet kazandırma girişimlerine de itiraz etmiştir. Muâviye'nin vahiy kâtibi olduğunu ancak bunun bir fazilet göstergesi olmadığını çeşitli örneklerle temellendirmeye çalışmıştır. Câhız'a göre bu konudaki en önemli örnek, vahiy katibi iken kendisinin vahiy aldığını ileri sürerek İslam tarihindeki ilk mürted olan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'tir. Bunun dışında Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit gibi birçok kişi vahiy kâtipliği yapmışlardır. Ancak bunların hiçbiri vahiy kâtipliğinden hareketle hilafet iddiasında bulunmamıştır (Câhız, 1964, II/188-190, 2002, s. 345). Aynı şekilde Muâviye'nin "müminlerin dayısı" olması nedeniyle imamet iddiasında bulunması da makul değildir. Buradan hareketle Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Sufyân'ın bütün çocuklarının müminlerin dayısı veya atası olarak kabul edilmesi ve Müslüman kadınlarla nikahlanamaması gibi saçma bir görüş ortaya çıkmaktadır. Müminlerin dayısı olması iddiasıyla Muâviye'nin imametini temellendirmek aptallıktır (Câhız, 2002, s. 345).

Bağdat Mutezilesi'ne mensup aynı zamanda Câhız'ın bir çağdaşı olan Ebû Ca'fer İskâfî de (ö. 240/854) Muâviye'ye önemli eleştirilerde bulunmuştur. İbn Ebi'l-Hadîd'in İskâfî'den aktardığına göre Muâviye sahabe ve tabiundan bazılarını toplayarak Hz. Ali aleyhine rivayetler üretmelerini istemiş, hatta bunun için yüklü miktarda ücret ödemiştir (Bkz.: Efendioğlu, 2015, ss. 126-129; İbn Ebi'l-Hadîd, t.y., IV/63).

Ebû Bekir el-Esam (ö. 200/816) hem Muâviye hem de imamet hususunda diğer mezhepdaşlarından farklı bir tutum sergilemiştir. Bu anlamda onun diğer Mutezililerden ayrıştığı söylenebilir. Esam'a göre ancak ümmetin rızasına ve bütün toplumun icmasına dayanması durumunda bir kişinin imameti meşruiyet kazanır. Buradan hareketle Esam, fitne olayları nedeniyle üzerinde hiçbir zaman icma gerçekleşmeyen Hz. Ali'nin hilafetinin geçersiz olduğunu ileri sürmüştür. Esam'a göre hakkında icma gerçekleştiği için Muâviye, Hz. Ali ile girdiği hilafet mücadelesinde haklıdır. Muâviye'yi Şam'a vali atayan Hz. Ömer'dir. Daha sonra Hz. Osman onun Şam'da kalmasını sağlamıştır. Her iki halife de Müslümanların imametleri hususunda ittifak ettiği kimselerdir. Hâl böyle iken Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Muâviye'nin Şam'ı sadece ümmetin üzerinde ittifak ettiği bir imama teslim etmesi veya orayı almaya çalışan kimseyle savaşması gerekiyordu. Nitekim o da imameti ile ilgili icma sağlanmayan Hz. Ali ile haklı olarak savaşmıştır (Bağdâdî, 1346/1928, s. 287; Nâşî el-Ekber, 1971, ss. 59-60; Watt, 2007, s. 336).

Ebu'l Hüseyin el-Hayyât (ö. 300/913), Ebû Bekir el-Esam'ın aksine, Mutezile'den hiç kimsenin Muâviye ve 'Amr b. el-'Âs'ın Tahkim sürecindeki tavrını onaylamadığını bu nedenle onlardan teberrî edip uzak durma hususunda müttefik olduklarını belirtmiştir (Hayyât, 1413/1993, ss. 71, 73-74; Gölcük, 1998, s. 104). Ebû Ali el-Cubbâî de (ö. 303/916) Mutezile mensuplarının tamamının Muâviye hakkında olumsuz bir kanaate sahip olduklarını ve bu fikirlerinden asla vazgeçmediklerini ifade etmiştir. Ona göre Muâviye yanlış uygulamalarını mazur göstermek ve işlediği fiillerin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini ispat etmek için *cebr* doktrinini ortaya koymuştur. Bu doktrinden hareketle Muâviye, halkın kendi meşruiyetini sorgulamaması için yönetimin Allah tarafından kendisine verildiğini ileri sürmüş, daha sonra bu düşünce yaygınlık kazanmıştır. Ebû Ali el-Cubbâî, Muâviye'nin göreve gelme şeklini sorgulamış ve onun imametinin sahih olmadığını belirtmiştir. Çünkü Muâviye Müslümanların birbirleriyle savaşmasına yol açarak ümmetin birliğini bozmuştur. Muâviye'nin hilafeti hususunda icma olduğu iddiasına da karşı çıkan Ebû Ali el-Cubbâî, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin başta olmak üzere Abbasoğulları ve Kureyş'ten birçok kişi onunla savaşarak kanlarını ortaya koymuşlardır. Bu durumda icma olduğunu söylemek isabetli bir düşünce değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği "Sen bozanlarla, zulmedenlerle ve ayrılanlarla savaşacaksın." sözü Muâviye'nin bâğî ve zalim olduğunu ve onunla savaşmanın vücubiyetini göstermektedir. Bu ve benzeri eylemleri nedeniyle Muâviye'nin fasık olduğu yönünde hüküm

verilmiştir. Câhız gibi Ebu Ali de Nabite'yi Muâviye'yi desteklemeleri nedeniyle eleştirmiştir (Aydınlı, 2003, ss. 237-240).

Muâviye Algısının Sosyal Hayata Yansımaları

İslam düşüncesine mensup fırkaların Muâviye hakkındaki kanaatleri ve bu noktadaki konumlanmalar, dönemin sosyo-politik-kültürel şartları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Muâviye'nin gerek hilafetinden önce gerekse hilafeti sırasındaki uygulamaları onun taraftarlarının ve muarızlarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Muâviye, yönetimini tahkim etmek amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bir taraftan Ehl-i Beyt mensuplarından bir kısmına çeşitli hediyeler göndermiş, diğer taraftan Haşimoğullarını etkisiz hâle getirmek amacıyla onları baskı altında tutmuş, minberlerden Hz. Ali'yi lanetleme geleneği başlatmıştır. Bu uygulamalara daha Emeviler döneminde tepki gösteren kimseler olmuştur (Demir, 2015, ss. 109-117; Sarıçam, 2008, ss. 288-294; Taberî, 1387/1967, V/253; Ya'kûbî, 1412/1992, II/223). Ancak Muâviye ve Emevi uygulamalarına asıl tepki Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır. Abbasilerin iş başına gelmesiyle birlikte bu defa Ümeyyeoğulları aleyhine birtakım politikalar yürütülmüştür (Demir, 2015, ss. 117-118). İslam tarih yazımının önemli ölçüde Abbasiler döneminde şekillenmiş olması Emeviler ile ilgili olumsuz algının oluşmasında etkili olmuştur (Demircan, 2007, ss. 76-77; Özkan ve Erkoçoğlu, 2021, ss. 96-97, 108-109). Bu dönemdeki bir tarihçi için belki de en önemli dinî-siyasi meselelerden biri Abbasilere karşı nasıl bir tavır takındığı hususudur (Humphreys, 2004, ss. 100-101; 2006, ss. 4-5, 17-18). Mesela *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye* adlı eserin neredeyse dörtte biri Abdullah b. Abbâs'ın biyografisine ayrılmıştır. Bu anlatıya göre Abdullah b. Abbâs Muâviye'nin önemli muhaliflerinden biridir ve Emevi yönetiminin gayri meşru olduğunu açık bir şekilde savunmuştur (*Ahbâru'd-devleti'l-'Abbâsiyye ve fihi ahbâri'l-Abbâs ve veledihî.*, 1971, ss. 42-88). Ancak tarihsel veriler amansız bir muhalif olmak şöyle dursun; Abdullah b. Abbâs'ın gerçekte Emevilere sadık kaldığını göstermektedir. Muhtemelen Abdullah b. Abbâs ile ilgili söz konusu imaj devrimden sonra uydurulmuştur (Sharon, 2006, ss. 72-73). Nitekim Muâviye'nin faziletleri ile ilgili rivayetlerin önemli bir kısmının İbn Abbâs'a nisbet edildiği daha önce ifade edilmişti.

Abbasilerin Emevilere yönelik politikalarından memnun olanlar olduğu gibi bundan rahatsız olan Emevi yanlısı veya tarafsız kalmaya çalışan kimseler de olmuştur (Doğan, 2021, s. 86; Laoust, 1999, ss. 35-36). İbnü'l-Fakîh'in aktardığına göre Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs şehirlere davetçiler gönderirken Kûfe'nin Ali taraftarı; Basra'nın Osmânî; Mekke-Medine'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer taraftarı; Hicaz'ın ise dinden çıkmış Harûriler'den müteşekkil olduğunu söylemiştir. Şam halkına gelince onlar Ebû Süfyân ve oğullarından başkasını tanımaz, Mervânoğulları'ndan başkasına itaat etmezler (İbnü'l-Fakîh, 1416/1996, s. 604). Meşhur Muhaddis Nesâî (ö. 303/915) hayatının sonlarında Mısır'dan Şam'a gitmiş, burada kendisine Muaviye'nin faziletleri ile ilgili rivayetler sorulmuştur. Bunun üzerine Nesâî, "Muâviye'ye başabaş eşit olmak yetmiyor gibi bir de buna fazilet mi ekleyelim" şeklinde cevap verince Muâviye taraftarları onu döverek mescitten çıkarmıştır. Hatta vefatında bu darbelerin etkisinin olduğu ifade edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1412/1992, XIII/156; Kandemir, 2006, s. 563).

Abbasiler hem kendi meşruiyet zeminlerini oluşturmak hem de Emevi taraftarlarını tehlike olmaktan çıkarmak için Emevileri kötümüş, hatta bunu teşvik etmişlerdir. Abbasiler yönetim işini seleflerinden daha çok hakkettikleri hususunda halkı ikna etmek için ideolojik propaganda yürütmüş, gerektiğinde rivayetlerden de destek almışlardır (Doğan, 2021, ss. 86-87). Abbasiler Kur'an ve sünneti ihya etmek için ayaklandıklarını, ihtilalin kafir ve gaspçi Emevilere karşı Hz. Peygamber'in ehl-i beytini desteklemek amacıyla başlatıldığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Emeviler İslam'ı yok etmek ve Cahiliye dönemine geri dönmek istemişlerdir. Bu nedenle yönetimi "gasıp aile"nin elinden almak dinî bir görevdir. Muâviye

kendisinden sonra oğlu Yezid'i halef tayin etmekle hilafeti krallığa dönüştürmüştür.³ Abbasiler bu iddialarını temellendirmek amacıyla dini kullanma konusunda bir beis görmemişlerdir (Demir, 2015, s. 117; Doğan, 2021, ss. 40-42, 83-102). Nitekim ilk Abbasi halifesi Ebu'l-Abbâs es-Seffâh (ö. 136/754) göreve geldikten sonra yaptığı konuşmada Emevilerin kötü işlerinden söz etmiş, onların Allah'a şirk koştuklarını, gözlerini kırpmadan insanlara zulmettiklerini, Allah'ın Emevi zulmüne karşı kendilerini iş başına getirdiğini ileri sürmüştür (Taberî, 1387/1967, VII/426-427). Meşruiyet zeminlerini oluşturmak isteyen Abbasiler, Emeviler lehindeki bazı rivayetlere de müdahale etmişlerdir. Mesela Ümeyyeoğulları arasındaki Mervânîler-Süfyânîler çekişmesinin de etkisiyle ortaya çıkan ileride hilafetin tekrar Muâviye'nin de mensubu olduğu soya geçeceğine (*süfyânî'l-muntazır*) yönelik rivayetler Abbasiler döneminde de oldukça yaygındı (Ay, 2002, ss. 291-293; Mes'ûdî, 1357/1937, s. 291; Wellhausen, 1963, s. 263). Abbasi propagandalarının etkisiyle bir mehdi gibi beklenen bu Süfyânî karakterin Deccale dönüştüğü görülmektedir. Bir başka ifade ile "apokaliptik gelenekte Süfyânî, Emevi ailesinin Süfyânî kolunun mehdisi iken gerçek mehdiye karşı savaşacak dinsiz bir düşman" olarak sunulmaya başlanmıştır (Doğan, 2021, s. 89; Madelung, 2012).

Muaviye ve Emevi aleyhtarlığı Abbasilerin ilk dönemleriyle sınırlı kalmamıştır. Abbasiler devrinde Muâviye'nin cuma günleri minberlerden lanetlenmesi için defalarca kararlar alınmıştır. Hatta Muâviye ve Emeviler aleyhine eser telif edilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (Hezâyime ve Benî Yâsîn, 2000, s. 8). 212/827-828 yılında Halife Me'mûn minberlerden Muaviye'yi lanetleme kararı almıştır. Söz konusu kararda Muâviye'yi hayırla yâd eden veya onu sahabeden herhangi birinden üstün gören kimsenin korumasız kalacağını ilan etmiştir. Rivayete göre danışmanı Yahyâ b. Eksem (ö.), halkın özellikle Horasanlıların buna tahammül gösteremeyeceğini gerekçe göstererek Me'mûn'u bu karardan vazgeçirmiştir (İbn Tayfûr, 2002, s. 54; Mes'ûdî, 1425/2005, s. 4/34).

Muâviye'yi lanetleme girişimi Halife Mu'tazid (ö. 289/902) döneminde tekrar gündeme gelmiştir. Mu'tazid, 284/897-898 yılında daha önce Me'mûn'un hazırlattığı lanetleme metnini kısmen geliştirerek Cuma hutbelerinde okunması için tekrar yayınlattır. Mu'tazid ayrıca su dağıtıcılarının işlerini yaparken Muâviye'ye rahmet okumalarını ve onu hayırla anmalarını da yasaklamıştır. Ehl-i beyte övgülerle başlayan Mu'tazid'in fermanında, Muâviye'nin babası Ebu Süfyân'ın Müslümanlara yaptığı zulümler hatırlatılmış, Ümeyyeoğulları'nın istemeyerek Müslüman oldukları ileri sürülmüştür. Çeşitli ayet ve hadislerden hareketle Ümeyyeoğulları'nın lanetlendiği, Muâviye'nin Allah'ın dinini inkâr ettiği, Hz. Peygamber'in ashabının kanını döktüğü, ahlaksız ve inançsız olduğunu bile bile oğlu Yezid'i veliaht tayin ettiği belirtilmiştir. Halifenin fermanı Ebû Süfyân, Muâviye ve Yezid'e lanet temennileriyle sona ermiştir (Taberî, 1387/1967, X/54-63).

Halife Kâhir döneminde (320/932-322/934) Muâviye ile ilgili tartışmaların tekrar gündeme geldiği görülmektedir. 321/933 yılında vezir Hâcib Ali b. Yelbak'ın da etkisiyle Muâviye ve oğlu Yezid'in Cuma hutbelerinde lanetlenmesi emri verilmiştir. Durumdan rahatsız olan özellikle Berbehârî (ö. 329/941) liderliğindeki Hanbeliler uygulamayı protesto etmişlerdir. Söz konusu protestolarda Hanbelilerden birçok kişi tutuklanmış, Berbehârî de saklanmak durumunda kalmıştır (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., II/44; İbnu'l-Cevzî, 1412/1992, XIII/316-317). Bu dönemdeki bir başka Hanbeli âlim olan Ebu'l-Kâsım el-Hirakî de (ö. 334/946) Muâviye'nin

³ Bu düşünce sonraki süreçte Ehl-i sünnet içerisinde "benden sonra hilafet otuz senedir." anlamındaki rivayetle temellendirilmiştir. (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, 1986, II/592; Belâzurî, 1417/1996, IV/186-188. Rivayetle ilgili bir değerlendirme için bkz.: Hatiboğlu, 2015, ss. 95-96; Ya'kûbî, 1412/1992, II/350-351).

lanetlenmesi başta olmak üzere yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için Bağdat'ı terk ederek Şam'a taşınmıştır (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., II/75).

Abbasiler başından beri Emeviler aleyhine politikalar izlemelerine rağmen Muâviye'ye yönelik lanetleme girişimlerinin Me'mûn'dan sonraki süreçte artması önemli bir husustur. Abbasiler için artık bir tehlike oluşturmamasına rağmen Muâviye'nin ve Emevilerin lanetlenmesine yönelik adımlar başka amaçlara hizmet etmektedir. Abbasiler açısından Muaviye ve Emeviler küfrü ve kötülüğü sembolize etmektedir. Muâviye'nin lanetlenmesi meselesinde Abbasi halifeleri düşmanlığı canlı tutmak suretiyle taraftarlarını mobilize etmek kendi yönetimlerini tahkim etmek istemişlerdir (Humphreys, 2006, s. 4). Özellikle Me'mûn döneminde Ehl-i Hadis, yönetimin en önemli muhaliflerindendi. Ahmed b. Hanbel ve taraftarlarının da içerisinde bulunduğu Ehl-i Hadis, Muaviye'ye saygı göstermekteydi. Abbasiler, sembolik değeri olan Muâviye'ye saldırmak suretiyle asıl muhalifleri olan Ehl-i Hadis-Hanbelileri baskı altına almak istemişlerdir (Câbirî, 2000, s. 96). Aynı dönemde Me'mûn'un *halku'l-Kur'an* fikrini benimsemesi, Zeydi imamet düşüncesine uygun bir şekilde Hz. Ali'nin efdaliyeti fikrini açıklaması ve Muâviye'yi lanetleme emri vermesi (Taberî, 1387/1967, VIII/618-619) bir arada düşünüldüğünde konu daha anlaşılır hâle gelmektedir. Dolayısıyla mesele Muâviye/Emevi karşıtlığından öte Abbasi halifelerinin kendi yönetimlerini tahkim etme ve muhaliflerini devre dışı bırakma çabasıdır. Ayrıca olayın siyasi boyutunun yanı sıra Arap-Mevali mücadelesi gibi sosyokültürel boyutlarının olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

Abbasi ihtilaliyle birlikte Emevi taraftarlarının tamamının katledildiği, Ümeyyeoğulları'nın izlerinin silindiği kabul edilir. Ancak gerçekte durumun böyle olmadığı *et-teşeyyu' li'l-Umeviyyîn* şeklinde isimlendirilen Emevi hayranlığının çeşitli vesilelerle ortaya çıktığı tarihî kayıtlarda yer almıştır (Dündar, 2015, s. 106). Abbasilerin yönetim kademelerinde Arap olmayan unsurlara yer vermesi, Şia yanlısı bazı görüşlerin kısmen de olsa destek bulması bazı kesimlerde –özellikle Ehl-i Hadis-Hanbeliler arasında- ciddi bir tepki oluşturmuştur (İğde, 2016, ss. 55-59). Şia'nın Hz. Ali'yi aşırı yüceltmesi Abbasi yönetiminin de buna kısmi bir hoşgörü göstermesi özellikle Hanbeliler arasında “Muâviye kültü”nün oluşmasına neden olmuştur. Abbasilerin başkenti Bağdat'ta dahi Muâviye taraftarları her zaman faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Kraemer, 1986, s. 64; Zeyyat, 2013, ss. 178, 180-181). Makdisî, Hanbelilerin Muâviye taraftarlığı hususunda aşırıya gittiğini, onu “müminlerin dayısı” ve “Allah'ın halifesi” olarak kabul ettiklerini, hatta bu konuda hadis uydurup rivayet ettiklerini ifade etmiştir (Makdisî, t.y., V/149). Makdisî, Vâsıt camisinde olduğu sırada, bir kişinin Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettiğini görmüştür. Sözde Hz. Peygamber'den gelen bir senetle gelen bu rivayet şöyledir: “Kıyamet günü Allah, Muâviye'yi kendisine yaklaştırır ve yanına oturtur, eli ile onu giydirebilir ve onu damat gibi süsleyerek mahlûkata sunar”. Makdisî, bu sözler karşısında dayanamayarak “Neden? Ali ile savaştığı için mi Allah Muâviye'den razı oldu? Yalan söylüyorsun ey sapık.” demiştir. Bunun üzerine, sözde hadisi rivayet eden şahıs “Yakalayın şu Rafizîyi.” demiştir. Makdisî, bundan sonra halkın kendisine saldırdığını, ancak aralarında kendisini tanıyanların çıkmasıyla kurtulabildiğini söylemiştir (Makdisî, 1411/1991, s. 126).

Hanbeli âlim İbn Batta (ö. 387/997) vasıtasıyla aktarılan bir rivayette İbrahim el-Harbî'nin anlattığına göre Hz. Ali, Kûfelilere hitaben “Ey Kûfeliler, benim boynumda bir şey var ki, onu kendi boynumdan çıkarıp sizin boynunuza yüklemek istiyorum.” demiş, ardından şu olayı anlatmıştır: Muaviye ile birlikte Hz. Peygamber'in yanında oturduğumuz bir sırada, Hz. Peygamber, aniden kalemi benim elimden alarak Muaviye'nin eline koydu. Ancak ben bundan dolayı bir rahatsızlık hissetmedim. Çünkü bunun Allah'ın bir emri olduğunu biliyorum (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., II/165). Rivayete göre Hz. Ali, kalemin kendisinden alınıp Muaviye'ye verilmesinden bir rahatsızlık duymamış, bunu Allah'ın takdiri/emri olarak kabul etmiştir. Bu

rivayet, Emeviler döneminde ortaya çıkan Kader tartışmaları ve Muâviye'nin Allah'ın emri ile vahiy kâtibi olduğuna dair rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde, sanki hilafetin Hz. Ali veya Alioğulları'ndan alınıp Muaviye'ye dolayısıyla Ümeyyeoğulları'na verilmesinin İlahi takdir olduğu, bundan dolayı bir hak iddia etmenin yersiz olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Ebû Hafs el-'Ukberî'ye göre İbn Abbâs şunları söylemiştir: “Bana göre Muâviye, Hz. Musa gibi güvenilir bir şahıstır. Hz. Musa'nın güvenilir olduğuna dair ayet olduğu gibi Cebrail de Hz. Peygamber'in Muâviye'yi vahiy kâtibi yapmasını emretmiştir. Ebû Hafs ayrıca Muâviye'nin mutlaka cennete gideceğini iddia etmiştir” (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., II/165). Bir diğer Hanbeli âlim olan Ğulâm Sa'leb Muâviye'nin faziletleri ile ilgili bir risale (*cüz*) yazmış, kendisinden ders almaya gelen kimselere öncelikle bu kitabı okumayı şart koşmuştur (İbn Ebî Ya'lâ, t.y., II/68). Sonraki Hanbelilerden Ebû Ya'lâ İbnü'l-Ferrâ' da (ö. 458/1066) *Tenzihu Hâlu'l-Mu'minîn Mu'âviye b. Ebî Sufyân mine'z-Zulmi ve'l-Fıski fî Mutâlebetihi bi-demmi Emîru'l-Mu'minîn Osmân* (Ebu Ya'lâ el-Ferrâ', 1422/2001) adlı bir eser yazmıştır.

Hanbeliler arasındaki Muaviye bağlılığı, sosyal hayatta ona rahmet dilemek şeklinde tezahür etmiştir. Su dağıtıcıları mesleklerini icra ederken “Allah Muaviye'ye rahmet etsin.” şeklinde seslenmekte, muhataplarından da aynı cümleyi tekrarlamalarını beklemekteydiler. Kraemer, Muaviye taraftarlığının, Ali karşıtlığının bir maskesi olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, “Allah Muaviye'ye rahmet etsin.” şeklinde seslenilirken kastedilen şey, “Allah Ali b. Ebî Tâlib'e lanet etsin.”dir (Kraemer, 1986, ss. 64-65). Zeyyât da Şia karşıtlığının Hanbelilerde Muâviye taraftarlığı şeklinde tezahür ettiğini ileri sürmüştür (Zeyyat, 2013, ss. 179-181). Muâviye meselesini Şiilik-Sünnilik bir başka ifadeyle Şiilik-Hanbelilik ekseninde okuyup Muâviye karşıtlığı veya taraftarlığını burayla sınırlandırmak doğru bir tespit olmakla birlikte yeterli değildir. Meseleyi bu konuyla sınırlandırmak fotoğrafın tamamını görmeyi engelleyebilir. Hanbelilerin Muâviye ilgisi romantik bir ilişki mesabesinde değildir. Bizzat Ahmed b. Hanbel'in Süfyânî isyanıyla yakından ilgilendiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Yine Hadis taraftarlarının faaliyetlerinin merkezi olan Rusâfe camii çevresinde Muâviye kültürünün yoğunlaştığı ifade edilmektedir (İşcan, 2006, s. 156; Loust, 2017, s. 125). Hanbelilerin Muaviye ilgisi, Emevi devletinin Arap asabiyetine dayalı politikalarıyla açıklanabilir. Bu dönemde hilafet başta olmak üzere yönetim büyük ölçüde Arapların elindedir. Mevali ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmiştir. Abbasiler döneminde ise yönetimde Arapların ağırlığı azalmış buna karşın Arap olmayan unsurlar yani mevali etkin hâle gelmişlerdir (Barthold, 1984, ss. 99-101). İbn Hazm bu duruma işaret ederken Emeviler'in bir Arap devleti olduğunu, ancak yönetimlerinde Horasan ve Farsların hâkim olması nedeniyle Abbasi idaresinin Arap devleti olmadığını söylemiştir (İbn Hazm, 2004, ss. 36-37). Bu durum Arap asabiyetine dayalı bir zihniyet yapısına sahip olan ve Arap'ı sevmeyi imanın şubelerinden biri olarak gören (Kutlu, 2000, ss. 62-63) Ehl-i Hadis-Hanbeliler arasında rahatsızlığa ve Abbasi yönetimi ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Bütün bunlardan hareketle Ehl-i Hadis ile Muâviye/Emevi yönetimi arasında gayri resmi bir bağlantıdan söz etmek mümkündür (İşcan, 2006, ss. 157-158).

Sonuç

Mutezile ve Ehl-i Hadis-Hanbeli mezhebine mensup âlimlerin Muâviye ile ilgili tasavvurlarının oluşmasına yaşadıkları dönemin sosyo-politik kültürel şartlarının yanı sıra mensubu oldukları topluluklar da etkili olmuştur. Daha çok Arap unsurlara dayanan Ehl-i Hadis, aynı kültürel kodlara sahip olan ve takip ettikleri Arap asabiyetine dair politikaları nedeniyle Emevi yönetimine ve Muâviye'ye yakınlık duymuş, ilgili dönemi idealleştirmişlerdir. Hanbeliler için Muâviye/Emevi yönetimi, kültürü muhafaza etmenin bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Buna karşı Abbasilerin özellikle belli bir dönemi kültür veya dinin yozlaştırılmaya çalışıldığı süreç olarak sunulmaktadır. Bu noktada Hanbelilerin Muâviye ilgisinin daha çok onların sahabe algısı başta olmak üzere dinî bakış açılarından kaynaklandığı,

dolayısıyla bunun dinî bir mesele olduğu düşünülebilir. Bu yöndeki bir itirazın haklılık payı olmakla birlikte, dinî bakış açılarının da boşlukta oluşmadığı, çevresel şartlar, dinî ve kimliksel aidiyetlerin dinî düşüncelerin oluşumunda etkili olduğunu ifade etmek gerekir.

Benzer bir durum Mutezile için de geçerlidir. Daha çok mevali kitleye mensup olan Mutezile, Muâviye başta olmak üzere Emevi yönetiminin dinî ve sosyal politikalarına yönelik tepkilerini Muâviye sembolü üzerinden dile getirmişlerdir. Bu nedenle Mutezile, Arap asabiyetine dayalı bir politika izleyen ve mevaliyi ikinci sınıf vatandaş olarak kabul eden Emevilere karşı kısmen de olsa çoğulculuğu benimseyerek yönetimde gayri Arap unsurlara önem veren Abbasilerin yanında yer almışlardır.

Yararlandıkları tarihsel verilerin benzerliğine rağmen Mutezile ve Ehl-i Hadis-Hanbelilerin Muâviye algısı/sunumunun birbirine neredeyse taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Bu durum birbirinden tamamen farklı iki Muâviye portresinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir taraftan dinî konumu ve ahlaki erdemleri nedeniyle cenneti garanti ettiği iddia edilen Muâviye; diğer taraftan olumsuz amelleri ve uygulamaları nedeniyle bütün kötülüklerin kaynağı kabul edilen hatta Müslümanlığı dahi sorgulanan Muâviye. Öyle ki bu kaynakların aynı kişiden bahsettiğini bilmeyen kimse bunların tamamen farklı tarihsel karakterler olduğunu düşünebilir. Bu durum tarih kaynaklarındaki bilgilerin mutlak hakikati temsil etmediğini, tarihçi(ler)nin tarihsel olgular üzerinde çeşitli sebeplerle tasarrufta bulunabildiğini göstermektedir. “İdeolojik tarih” şeklinde de ifade edilebilecek bu tarih yazımında siyasal yönetimler, dinî yapılanmalar, ideolojiler toplumsal tabanı etkilemek ve yönlendirmek amacıyla tarihsel verileri yanlış yorumlamakta veya çarpıtabilmektedir. Aşırı yüceltme-yerginin eşlik ettiği bu tarih anlayışında bir taraftan düne ait yapay bir tarih tasavvuru oluşturularak ideal-olumsuz bir geçmiş tasavvuru oluşturulmakta; diğer taraftan bugün ve gelecek inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Geçmişin doğru bir şekilde anlaşılması için tarih bilincinin oluşması son derece önemlidir. Tarihin doğru bir şekilde anlaşılması için rivayetler başta olmak üzere tarihî materyallerin tarafsız olmadığının bilincinde olarak eldeki malzemenin oluşumunun tarihsel arka planının anlaşılması gerekmektedir. Aynı şekilde geçmiş ile ilgili hüküm verirken çalışılan konu veya dönem ile ilgili bütün malzemenin tahlil edilerek doğru ve kapsamlı bir bakış sunulması önem arz etmektedir.

Kaynakça

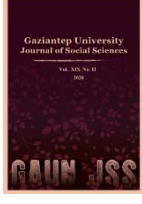
- İbn Hâmid, Abdulaziz b. Ahmed. (2010). *Müminlerin emirine yönelik tutarsız eleştiriler Muâviye b. Ebî Süfyan müdafaası* (1. Baskı; N. Sarı, Çev.). İstanbul: Ümmülkura.
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel. (1986). *Kitâbü's-sünne*. Dammâm: Dâru İbn Kâyyim.
- Akoğlu, M. (2011). Entelektüel Mu'tezile'de bedevî etki. *Bilimname*, (20), 7-24. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Allâme Hillî, H. b. Y. b. A. el-Mutahhar. (t.y.). *Minhâcu'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme* (1. Baskı). Müessesetu âşûrâ li't-tahkîkât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye. https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=3540
- AlSarhan, S. S. (2011). *Early muslim traditionalism: A critical study of the works and political theology of Ahmad Ibn Hanbal* (Doktora Tezi, University of Exeter). University of Exeter, United Kingdom.
- Ammara, M. (1998). *Mutezile ve insanın özgürlüğü sorunu* (V. İnce, Çev.). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Ammara, M. (2000). *Mutezile ve devrim* (2. Baskı; İ. Akbaba ve İ. Güneş, Çev.). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Ay, M. (2002). *Mu'tezile ve siyaset* (1. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Aycan, İ. (2010). *Saltanata giden yolda Muaviye b. Ebî Süfyan* (3. basım). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Aycan, İ., ve Söylemez, M. M. (2002). *İdeolojik tarih okumaları* (3. bs). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Aydınlı, O. (2002). İlk Mu'tezile'nin özgür irade söylemi: Amr b. Ubeyd ve kader anlayışı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 127-146.
- Aydınlı, O. (2003). *Mu'tezilî imamet düşüncesinde farklılaşma süreci*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Aydınlı, O. (2014). Mu'tezile. Onat H. ve Kutlu S. (Ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi* (3. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temîmî. (1346/1928). *Usûlu'd-dîn*. İstanbul: Dârülfünun İlahiyat Fakültesi.
- Barthold, W. (1984). *İslâm medeniyeti tarihi* (6. bs; M. F. Köprülü, Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. (1417/1996). *Ensâbu'l-eşrâf* (C. 1-13). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Belhî, Ebi'l Kasım Abdillâh b. Ahmed b. Mahmud. (2018). *Kitâbu'l-makâlât ve mea'hû'uyûnu'l-mesâil ve'l-cevâbât*. İstanbul: KURAMER-Dâru'l Feth li'd-Dirâse ve'n-Neşr.
- Berbehârî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Halef. (1421/2000). *Şerhu's-sünne*. Riyad: Dâru's-Selef&Dâru's-Sumay'î.
- Bloch, M. (2013). *Tarih savunusu veya tarihçilik mesleği* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bon, G. L. (1998). *Ulusların yücelişinin psikolojik yasaları*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Büyükkara, M. A. (2005). Bir bilim dalı olarak İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili metodolojik problemler. M. Uyar (Ed.), *İslâmî ilimlerde metodoloji/usûl problemi* (ss. 441-491). İstanbul: İSAV&Ensar Neşriyat.
- Câbirî, Muhammed Abid. (2000). *el-Musakkafûn fî'l-hadareti'l-Arabiyye: Mihnetu İbn Hanbel ve nükbetu İbn Rüşd*. Beyrut: Merkezi Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-Arabiyye.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî. (1964). *Resâilu'l-Câhız* (C. 1-4). Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî. (2002). *Resâilu'l-Câhız: Er-resâilu's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu Hilâl.
- Demir, M. (2015). *Hadis ve ideoloji: Şîh-Sünnî ihtilafının hadis rivayetine yansımaları*. Ankara: Otto.
- Demircan, A. (2007). Tarih üzerine bazı düşünceler. *Milel ve Nihal*, IV(3), 69-89. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Dırâr b. Amr el-Ğatafânî. (2014). *Kitâbu't-tahrîş* (M. Keskin ve H. Hansu, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Doğan, N. (2021). *Dinin iktidarı iktidarın dini: Hilafet, siyaset ve İslâm (750-833)* (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duri, A., ve Muttalibî, A. (1971). *Ahbâru'd-devleti'l-'Abbâsiyye ve fihî ahbârî'l-Abbâs ve veledihi*. Beyrut: Dâru't-Talî'a. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Dündar, M. M. (2015). Ehl-i Sünnet'in siyâsî temâyülü olarak Osmâniyye ve Osmânîler. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 91-119. <https://doi.org/10.18317/kader.22859>
- Ebu Ya'lâ el-Ferrâ', Muhammed b. Hüseyin b. Halef b. Ahmed. (1422/2001). *Tenzihu hâlu'l-mu'minîn Mu'âviye b. Ebî Süfyân mine'z-zulmi ve'l-fiski fî mutâlebetihi bi-demmi emîru'l-mu'minîn Osmân*. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd.

- Efendioğlu, M. (2015). Bazı sahâbîler ücret karşılığı hadis uydurtmuş veya uydurmuş olabilir mi? *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri-* (ss. 121-143). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Fayda, M. (1991). Ammâr b. Yâsir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 75-76). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gölcük, Ş. (1998). Hayyât, Ebû'l-Hüseyin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 103-105). İstanbul: TDV Yayınları.
- Güneş, A. (2005). Tarih, tarihçi ve meşruiyet. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 17(17), 1-48. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000406
- Hallâl, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd. (1410/1989). *es-Sünne* (C. 1-7). Riyad: Dâru'r-Râye li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- Hatiboğlu, M. S. (2015). *Siyasi-ictimai hâdiselerle Hadîs münasebetleri: Hz. Peygamber'in vefatından Emevîlerin sonuna kadar* (1. Baskı). Ankara: Otto.
- Hayyât, Ebu'l-Hüseyin Abdurrahim b. Muhammed b. Osman. (1413/1993). *Kitâbu'l-intisâr ve'r-red 'alâ İbni'r-Râvendiyî'l-Mulhid* (2. Baskı). Beyrut: Mektebetu Dâru'l-'Arabiyye li'n-Neşr.
- Hezâyime, İ. M. A., ve Benî Yâsîn, Y. A. (2000). *Selâsü resâil fi fedâili Muâviye*. İrbid: Müessesetü'l-Hammade.
- Hinds, M. (1993). Mu'awiya I. *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition, C. 7). Leiden: Brill.
- Humphreys, R. S. (2004). *İslam Tarih metodolojisi -Bir Sosyal Tarih uygulaması-* (F. Aydın ve M. Bedir, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Humphreys, R. S. (2006). *Mu'awiya ibn Abi Sufyan: From Arabia to empire*. London, England: Oneworld Oxford.
- İbn Ebî Ya'lâ, E.-H. M. el-Ferrâ. (t.y.). *Tabakâtü'l-Hanâbile* (C. 1-2). Kahire: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye.
- İbn Ebi'l-Hadîd. (t.y.). *Şerhu nehci'l-belâğa* (C. 1-20). <http://shiaonlinelibrary.com>. http://shiaonlinelibrary.com/%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A8/2188_%D8%B4%D8%B1%D8%AD-%D9%86%D9%87%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%A7%D8%BA%D8%A9-%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%A3%D8%A8%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%AF-%D8%AC-%D9%A4 (http://shiaonlinelibrary.com/%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A8/2188_%D8%B4%D8%B1%D8%AD-%D9%86%D9%87%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%A7%D8%BA%D8%A9-%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%A3%D8%A8%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%AF-%D8%AC-%D9%A4).
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. (1900). *Vefeyâtu'l-a'yân ve ebnâu ebnâi'z-zamân* (C. 1-7). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Hazm. (2004). *Halifeler ve fetihler = Esmâu'l-hulefâ ve fütûhu'l-İslâm* (Ş. Öz, Çev.). Ankara: İlahiyât.
- İbn Receb, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed. (1425/2005). *ez-Zeyl 'alâ tabakâti'l-Hanâbile* (C. 1-5). Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân.
- İbn Receb, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed. (1416/1996). *Fethu'l-bârî şerhi sahîhi'l-Buhârî* (C. 1-9). Medine: Mektebetu'l-Ğurabâi'l-Eseriyye.
- İbn Tayfûr, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Tâhir el-Kâtib. (2002). *Kitâbu Bağdâd*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm. (t.y.). *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye* (C. 1-8). Müessesetu Kurtuba.

- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. (1412/1992). *El-Muntazam fi târihi'l-mulûk ve'l-umem* (C. 1–19). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'l-Fakîh, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî. (1416/1996). *Kitâbu'l-buldân* (C. 1–1). Beyrut: Âlemu'l-Kutub.
- İğde, M. (2016). *Siyasi-itkadi bir mezhep olarak Hanbeliliğin teşekkül süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- İşcan, M. Z. (2006). *Selefilik: İslami köktencililiğin tarihi temelleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kâdî Abdulcebbar, Ebu'l-Hasan. (t.y.). *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl* (C. 1–20).
- Kandemir, M. Y. (2006). Nesâî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 563-565). İstanbul: TDV Yayınları.
- Keshk, K. (2010). When Did Mu'âwiya Become Caliph? *Journal of Near Eastern Studies*, 69(1), 31-42. <https://doi.org/10.1086/654938>
- Köse, M. (2017). *Mutezile'de entellektüel düşünce -Câhız-*. İstanbul: Endülüs.
- Kraemer, J. L. (1986). *Humanism in the renaissance of Islam: The cultural revival during the Buyid age*. Leiden: E. J. Brill.
- Kutlu, S. (2000). *İslam düşüncesinde ilk gelenekçiler: Hadis taraftarlarının iman anlayışı bağlamında bir zihniyet analizi*. Ankara: Kitabiyat.
- Lâğde, M. (2012). Tahavvulu sûretu Mu'âviye fi kutubi't-tabakât ve't-terâcim. İ. Cedele (Ed.), *en-Nahb ve sultatu's-siyâsiyye min hilâli kutubi't-tabakât* (ss. 326-359). Tunus: el-Atlasıyye li'n-Neşr.
- Laoust, H. (1999). *İslâm'da ayrılıkçı görüşler* (E. R. Fığlalı ve S. Hizmetli, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Loust, H. (2017). *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Lök, A. (2022). *Hanefiliğin oluşum süreci ve itikadî mezheplerle ilişkisi*, Ankara: Fecr Yayınları.
- Lök, A. (2011). *İslâm mezhepleri tarihinde bir ilke olarak el-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî ani'l-münker: Hâricilik ve Mu'tezile örneğinde bir karşılaştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: AÜSBE.
- Madelung, W. (2012). Al-Sufyânî. *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. https://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2285/entries/encyclopaedia-of-islam-2/al-sufyani-SIM_8902
- Makdisî, E. A. M. b. A. (1411/1991). *Ahsenu't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm* (C. 1–1). Beyrut: Dâru Sâdir.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. (t.y.). *El-Bed' ve't-târih* (C. 1–6). Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyin. (1357/1937). *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. Kahire: Dâru's-Sâvî.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyin. (1425/2005). *Murûcu'z-zeheb* (1. Baskı, C. 1–4). Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye.
- Munslow, A. (2021). *Tarihin yapışökümü* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Nâşî el-Ekber, E.-A. (1971). *Mesâilu'l-imâme ve muktetafât mine'l-kitâbi'l-evsat fi'l-makâlât*. Beyrut: Franz Steiner Verlag.
- Nyberg, H. S. (1979). Mûtezile. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 756-764). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Onat, H. (2013). İslam bilimleri ve yöntem açısından tarihin anlam ve önemi. M. M. Söylemez (Ed.), *Kur'an ve İslami ilimlerin anlaşılmasında Tarihin önemi* (ss. 13-68). Ankara: Ankara Okulu.
- Onat, H., ve Kutlu, S. (2012). İslâm Mezhepleri Tarihi'ne giriş. H. Onat ve S. Kutlu (Ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi el kitabı* (ss. 19-60). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Özkan, M., ve Erkoçoğlu, F. (2021). İfrat ve tefrit arasında Emevileri farklı okumak. O. Aydın ve F. Haliloğlu (Ed.), *Mefkûre: Hadis-Siyer-Tarih Araştırmaları* (ss. 91-118). Ankara: Fecr.
- Pellat, Ch. (2012). Nâbita. *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. Brill. https://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2285/entries/encyclopaedia-of-islam-2/nabita-SIM_5705?s.num=12
- Sarıçam, İ. (2008). *Emevî-Hâşimî ilişkileri: İslâm öncesinden Abbâsîlere kadar* (2. bs). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Shahin, A. A. (2012). In defense of Mu‘awiya Ibn Abî Sufyân: Treatises and monographs on Mu‘awiya from the eighth to the nineteenth centuries. P. M. Cobb (Ed.), *The Lineaments of Islam: Studies in honor of Fred McGraw Donner*. Leiden-Boston: Brill.
- Sharon, M. (2006). Abbasî davetinin kökenleri: İdeolojik arka plan. (C. Zorlu Çev.), *Din ve Siyasal Söylem: Abbasî Devleti'nin Meşruiyet Kavgası* (1. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Stroumsa, S. (1990). The beginnings of the Mu‘tazila reconsidered. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 13, 265-293.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (1387/1967). *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk* (2. bs, C. 1–11). Mısır: Dâru'l-Me'ârif.
- Timür, İ. (2022). Cumhuriyet devri Türkiye'sinde Muâviye b. Ebî Süfyan etrafındaki tartışmalar. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 43-99. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1108091>
- Tosh, J. (2013). *Tarihin peşinde modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular* (Ö. Arıkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üzüm, İ. (2006). Nâbite. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 263-264). İstanbul: TDV Yayınları.
- Watt, W. M. (2007). Mu‘tezile'nin siyasi tutumları (S. Akkuş, Çev.). *Dinî Araştırmalar*, IX(27), 323-342. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Watt, W. M. (2010). *İslâm düşüncesinin teşekkül devri* (3. bs; Ethem Ruhi Fırlalı, Çev.). Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Wellhausen, J. (1963). *Arap Devleti ve sukutu* (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer. (1412/1992). *Târîhu'l-Ya'kûbî* (C. 1–2). Beyrut: Dâru Sâdır.
- Zeyyat, H. (2013). Abbâsîler döneminde Muâviye taraftarlığı (M. M. Dünder, Çev.). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 175-182.

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Çocukluk Çağı Travmaları ile Hayatın Anlamı Arasındaki İlişkide Dindarlık Yöneliminin Aracı Rolü

The Mediating Role of Religious Orientation in the Relationship Between Childhood Traumas and Purpose in Life

Ferdi KIRAÇ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Niğde / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9787-5193

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Kasım 2022

Kabul tarihi: 20 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Çocukluk çağı travmaları,
Hayatın anlamı,
Dindarlık yönelimi.

ÖZ

Çocukluk çağı travmalarının dindarlık yönelimi üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların çok sınırlı olduğu ve tüm dindarlık yönelimi boyutlarını ele almadıkları görülmektedir. Oysa dindarlık yönelimlerinin her boyutunu araştırmaya dahil etmek, travmatik deneyimler sonucu ortaya çıkan birbirinden farklı dinsel tutumları anlamak açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, ilgili alanyazında, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerine etkisinde dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişki dindarlık yöneliminin (içedönük, içedönük, arayış, fundamentalist) aracı rolü incelenmiştir. Bu amaçla, online anket yöntemi kullanılarak 421 Müslüman katılımcıya ulaşılmıştır. Uygunluk örnekleme yöntemi ile erişim sağlanan katılımcılara Çocukluk Çağı Travma Ölçeği-Kısa Formu, Hayatın Amacı Ölçeği ve Müslüman Dini Yönelim Ölçeği-Gözden Geçirilmiş uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, IBM SPSS 22, PROCESS v3.5 macro uzantısı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz yönde anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Ayrıca, çocukluk çağı travmalarının, dindarlık yönelimlerinden içedönük dindarlık yönelimini olumsuz yönde anlamlı, arayış dindarlık yönelimini ise olumlu yönde anlamlı olarak yordadığı gözlenmiştir. Çocukluk çağı travmaları ile dışadönük dindarlık yönelimi ve fundamentalist dindarlık yönelimi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Paralel çoklu aracılık analizi ise, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz yönde etkilediğini, bu etkinin bir kısmının düşük içedönük dindarlık yönelimi ve yüksek arayış dindarlık yönelimi aracılığı ile gerçekleştiğini göstermiştir. Bulgular ışığında, çocukluk çağı travmalarının bireyin dindarlığının her boyutunu etkilemediği, tanrıya içten bağlanma tutumuna zarar verip, dine karşı daha sorgulayıcı bir tutumu artırarak anlamsızlık duygusuna neden olabileceği çıkarımı yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 22, 2022

Accepted: April 20, 2023

Keywords:

Childhood traumas,
Purpose in life,
Religious orientation.

ABSTRACT

Studies investigating the effect of childhood traumas on religious orientation are very limited and do not address all dimensions of religious orientation. However, including all religious orientation dimensions in the studies is important to understand the different religious attitudes observed after traumatic experiences. In addition, there has been no studies examining the mediating role of religious orientation in the relationship between childhood traumas and purpose in life in the literature. For that reason, in this study, we investigated the mediating role of religious orientation (intrinsic, extrinsic, quest, fundamentalist) in the relationship between childhood traumas and purpose in life. 421 Muslim adults were reached through online questionnaire method. Childhood Trauma Questionnaire-Short Form, Purpose in Life Scale and Muslim Religious Orientation Scale – Revised were delivered to the participants using convenience sampling technique. Data was analyzed With PROCESS v3.5 macro extension in IBM SPSS 22. The results showed that childhood traumas significantly and negatively predicted purpose in life. In addition, it was observed that childhood traumas significantly predicted intrinsic religious orientation negatively and quest religious orientation positively. Childhood traumas were not significantly related to the extrinsic and fundamentalist religious orientations. Parallel multiple mediation analysis revealed that childhood traumas negatively affected purpose in life and some of the effect of childhood traumas on the purpose in life were mediated through lower intrinsic religious orientation and higher quest religious orientation. Based on the findings of the present study, we concluded that childhood traumas did not affect every aspect of an individual's religiousness. We also concluded that childhood traumas might cause a sense of meaninglessness damaging the attitude of intrinsic devotion towards God and increasing a more questioning attitude towards religion.

EXTENDED ABSTRACT

Some scholars in existential psychology claim that search for meaning in existence is one of the basic human motivations beyond seeking pleasure. They also insist that loss of meaning in life is at the origin of many mental health problems. Previous research has shown that believing in meaningfulness of existence and human life was related to psychological well-being, better mental and physical health, life satisfaction, happiness and many other positive outcomes. However, it has also been known that shattering the individual's basic assumptions about the meaningfulness of the existence, traumatic experiences might lead to a crisis of meaning. Indeed, some studies showed that all forms of childhood traumas (emotional abuse and neglect, physical abuse and neglect and sexual abuse) were associated with lower levels of sense of meaning in life.

Against the meaning crisis caused by trauma, individuals need a comprehensive schema of reality to be able to regain a sense of meaning and to cope with the negative effects of traumatic experiences. At this point, it has been argued that religion provides a comprehensive cognitive schema through which the traumatized individuals can redefine their experiences and reconstruct a meaning in their lives. In other words, in the times of chaos, fear and loss of control, religion, as an ultimate meaning system, provides a sense of order, security and control. Many studies demonstrated that religion is a powerful resource to cope with the effects of stressful events. However, some studies also show that not all forms of religious beliefs and practices serve this coping function. For instance, religious behaviors like only begging help from God or waiting for a miracle to happen might be less helpful in coping.

On the other hand, trauma might not only create a meaning crisis but also affect the religiousness of the individuals exposed to trauma. Previous research on the effect of childhood traumas on the religiousness of the trauma survivors has produced mixed results. Majority of these studies showed that childhood traumas had a negative effect on religiousness (decrease in religious practices, negative god perception, abandoning religious faith etc.). However, there are some other studies demonstrating that childhood trauma has a positive effect on religiousness (being more religious after trauma, seeking guidance to cope with negative feelings of trauma etc.) In addition, some studies found both negative and positive effect of childhood trauma on religiousness. Moreover, some studies revealed that childhood traumas affect some aspect of an individual's religiousness but not others. For instance, one study found that childhood traumas did not influence traditional religious practices (attending church, reading bible, praying) but promoted the transcendent religious experiences (vision, healing, glossolalia).

In the literature, there has been very limited studies investigating the effect of childhood traumas on religious orientation. Religious orientation refers to motivational and experiential aspect of religiousness. For instance, intrinsically religious persons are motivated to live their religion with their heart. Conversely, extrinsically religious persons are motivated to use their religion for secondary gains like social status, security, finding solace, socialization and justifying their actions. In quest religious orientation, individuals are inclined to ask religious questions and resist to ready-made answers. Finally, in fundamentalist religious orientation, individuals consider religion as ultimate truth any aspect of which can not be questioned. Previous research showed that there was no difference between the individuals who were exposed to traumatic events and those who were not in terms of intrinsic religious orientation. Also, some studies demonstrated that traumatic experiences led to quest religious orientation. However, these studies are very limited in number and did not consider all forms of religious orientation. In addition, to our knowledge, there is no study investigating the mediating role of religious orientation in the relationship between childhood traumas and purpose in life.

For that reason, in this study, we investigated the mediating role of religious orientation (intrinsic, extrinsic, quest, fundamentalist) in the relationship between childhood traumas and purpose in life. The data was collected from 421 Muslim adults. Childhood Trauma Questionnaire-Short Form, Purpose in Life Scale and Muslim Religious Orientation Scale – Revised were delivered to the participants through online questionnaire method. Data was analyzed With PROCESS v3.5 macro extension in IBM SPSS 22. The results showed that childhood traumas significantly and negatively predicted purpose in life. In addition, it was observed that childhood traumas significantly predicted intrinsic religious orientation negatively and quest religious orientation positively. Childhood traumas were not significantly related to the extrinsic religious orientation and fundamentalist religious orientation. Parallel multiple mediation analysis revealed that childhood traumas negatively affected the purpose in life and some of the effect of childhood traumas on the purpose in life were mediated through lower intrinsic religious orientation and higher quest religious orientation. Based on the findings of the present study, we concluded that childhood traumas did not affect every aspect of an individual's religiousness. We also concluded that childhood traumas might cause a sense of meaninglessness damaging the attitude of intrinsic devotion towards God and increasing a more questioning attitude towards religion.

Giriş

Anlam problemi varoluşçu felsefe ve varoluşçu psikolojinin en önemli konularından biri olmuştur. Frankl'a (2000) göre anlam arayışı, haz arayışının ötesinde, insanın en temel motivasyonudur ve birçok ruh sağlığı problemlerinin kökeninde anlam kaybı vardır. Varoluşçu felsefe ve psikolojide, kaygı kavramı çerçevesinde, varoluşun kaçınılmaz bir getirisi olarak ele alınan anlam (anlamsızlık) problemi (Frankl, 2000; Tillich, 1952; Yalom, 1999), bilişsel psikoloji bağlamında “şeyler, olaylar ve ilişkiler arasındaki olası bağlantıların zihinsel temsilleri” olarak tanımlanmıştır (Baumeister, 1991, s. 15). Baumeister'a (1991) göre anlam oluşturma, adaptasyon, dünyayı kontrol etme ve bir şeylere bağlanmanın aracıdır.

Psikoloji araştırmalarında hayatın anlamı (meaning/purpose in life) kavramının muhtelif tanımlamaları yapılmıştır. Schnell'e (2009) göre yaşamın anlamı, yaşamın tutarlı, amaçlı, gayesi olan bir yer olduğuna dair kısmen bilinçdışı bir inancı ve kişinin böylesi bir yaşama aidiyet hissetmesini ima etmektedir. Ona göre, anlam krizi yaşayan kişi, kendisini ve gerçekliği anlama konusunda şüphe duymakta ve boşluk duyguları yaşamaktadır. Bu tanıma paralel olarak Park ve Folkman (1997) yaşamın anlamını, dünyanın anlamlı ve düzenli; kişisel yaşamın ise amaçlı ve hedefli olarak algılanması olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, Ryff ve Singer (1998) hayatın anlamını tanımlarken amaç odaklılığa vurgu yapmışlardır. Steger (2009) ise hayatın anlamını, yaşamda bir amaç hissi ve bu bağlamda deneyimlerin anlamlandırılması olarak tanımlamıştır.

Yaşamın anlamlı olduğuna dair bir inancın, yaşam kalitesi, psikolojik iyilik ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Debats, 1999; Vötter & Schnell, 2019; Vural, 2021). Ayrıca yaşamın anlamı ile fiziksel sağlık arasında da ilişki olduğu birçok araştırma ile gösterilmiştir (Bekenkamp, Groothof, Bloemers, & Tomic, 2014; Czekierda, Banik, Park & Luszczynska, 2017). Yine anlam duygusunun mutluluk, yaşam doyumu, genel psikolojik iyi oluş ve yaşla başa çıkma ile pozitif bir ilişki gösterdiği birçok araştırmada rapor edilmiştir (Edmonds & Hooker, 1992; Shek, 1992; Vural, 2021; Zika & Chamberlain, 1992).

Öte taraftan, travmatik yaşantılar, kişinin kendisine ve dünyaya dair temel varsayımlarını sarsarak yaşamın anlamına dair sorgulamaları beraberinde getirebilmekte ve bir anlam krizi yaratabilmektedir (Janoff-Bulman, 1989; Lazarus, 1993). Janoff-Bulman'a göre (1989) incinmezlik-yaralanmazlık yanılsaması (illusion of invulnerability) insanların en temel eğilimlerinden biridir. Yani, insanlar, benim başıma kötü bir şey gelmez, güvenli, tahmin edilebilir bir dünyada yaşıyorum inancı ile hareket ederler. Bu temel yanılsamalı varsayımı sürdürmek için kişiler ayrıca dünyanın ve diğer insanların iyi, kendilerinin değerli ve dünyanın anlamlı bir yer olduğu varsayımını da sürdürürler. Doğal felaketler, sevilen birilerinin ölümü, trafik kazası, cinsel saldırıya ya da enest ilişkiye maruz kalma gibi travmatik deneyimler bu varsayımlara asimile edilemeyen ve bu varsayımlara direnen deneyimlerdir. Araştırmalar, travmaya maruz kalan kişilerde, maruz kalmayanlara kıyasla, travmadan yıllar sonra bile bu varsayımların olumsuz bir şekilde devam ettiğini göstermektedir (Janoff-Bulman, 1989). Benzer şekilde, çocukluk çağı travmalarının her türünün, düşük hayatın anlamı düzeyini yordadığını gösteren araştırmalar da vardır (Song, Min, Huh, & Chae, 2016).

Travmaya maruz kalan bireylerin, travmanın etkileri ile başa çıkabilmesi için sarsılan dünya varsayımları ve anlam krizi karşısında, yaşamın kırılabilirliği ile ilgili bilgileri, daha kapsamlı bir gerçeklik şemasına dâhil etmesi gerekmektedir (Janoff-Bulman, 1992). Dini bilişsel bir şema olarak ele alan McIntosh'a (1995) göre dinler inananlarına dinsel şemalar sunmakta ve yeni yaşantıların yorumlanması sürecinde bu şemalar hızlıca devreye girmektedir. Bu bağlamda, kapsamlı bir gerçeklik şeması sunan dinler, travmatik deneyimleri tekrar tanımlama ve anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (Webb & Whitmer, 2001). Yaşamın

kontrolünün kaybedildiği, olaylara mantıklı bir açıklama getirilemediği durumlarda, kaos ve korkuya karşı, inanç ve dinî uygulamalar yaşamda nihai bir anlam yaratma, yaşama tekrar bir düzen getirme ve güvenlik duygusu sağlamada bireye destek olmaktadır (Pargament, Magyar-Russell, & Murray-Swank, 2005, s. 676). Dinî inanç, kozmik bir anlam şeması sunarak insanların hayatlarına yön vermekte, kozmik bir anlamın olduğu dünyada insanın üstleneceği rolleri belirleyerek insanların rahatlamasına vesile olmaktadır (Yalom, 1999).

Araştırmalar, dindarlığın stresli olaylarla baş etmede önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir (Pargament, Ensing, Falgout, Olsen, Reilly, Van Haitisma, & Warren, 1990; Pargament, Kennell, Hathaway, Grevengoed, Newman, & Jones, 1988). Ancak dinsel anlayışın her formu, bu işlevi yerine getirmekte yeterli olamamaktadır. Örneğin, sadece tanrıya yalvarmak ya da bir mucize beklemek gibi dinsel anlayışlar, stresli olaylarla baş etmede kişiye daha az fayda sağlamaktadır (Pargament vd., 1990).

Bazı araştırmalar, dindarlık yönelimi ile hayatın anlamı ilişkisini incelemişlerdir. Bu araştırma bulgularını sunmadan önce, dindarlık yönelimi kavramı üzerinde durulacaktır. Dinî yönelim kavramı Allport ve Ross (1967) tarafından psikoloji literatürüne kazandırılmış bir kavram olup dindarlığın, dışsal, davranışsal görünümünü değil, deneyimsel ve motivasyonel boyutunu ifade etmektedir. Allport ve Ross (1967) içedönük (intrinsic) ve dışadönük (extrinsic) olmak üzere iki dinsel yönelim tanımlamışlardır. İçedönük dindarlık yöneliminde, dinî inanç içselleştirilir ve takip edilir. Bu kişiler dinlerini yaşayan insanlardır. Kişinin ihtiyaçları ne kadar güçlü olursa olsun, dinî inanç bunların önündedir ve bu ihtiyaçların karşılanmasında da dinsel inanç ve öneriler temel alınır. Öte taraftan, dışadönük dinsel yönelimde, güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi ikincil kazançlar için din kullanılır. Dışadönük yönelimde din araçken içedönük yönelimde din bizzat amaçtır (Allport & Ross, 1967). Batson (1976) Allport'un içedönük dindarlık boyutuna bazı eleştiriler getirmiştir. Ona göre, kuramsal olarak Allport'un içedönük dindarları, eleştirel, içten, alçakgönüllü, inançlarının iyi ve kötü yönlerini görebilen ve inançlarını eyleme döken insanlar olarak tanımlansa da bu yapıyı ölçmek için geliştirilen ölçme aracında (Allport ve Ross, 1967), içedönük dindarlar uymacı, sorgulamayan gerçek inançlılara dönüşmektedir. Bu nedenle Batson (1976), içedönük ve dışadönük dindarlık yönelimlerine ek olarak "arayış (quest)" yönelimini önermiştir. Arayış yönelimli dindarlar, dini, kendi yaşamında ve toplumda gördükleri gerilimler, çelişkiler ve trajediler tarafından üretilen sonu gelmez sorgulamalar olarak görmektedir. Bu kişiler, sürekli bir şekilde, sosyal düzen ve yaşamın kendisi ile ilgili "niçin" sorusu sormaktadırlar (Batson, 1976). Arayış olarak din yönelimi, varoluşsal sorularla dürüstçe yüzleşmeyi ve aynı zamanda net cevaplara direnmeyi gerektirmektedir. Dine bu yolla yaklaşan bir kişi, varoluşsal sorulara dair nihai gerçekliği bilmediğini, belki de hiç bilemeyeceğini fark eder. Ancak yine de bu sorular önemli olarak algılanır ve bu sorulara geçici, değişime açık yanıtlar aranır (Batson, & Raynor-Prince, 1983; Batson & Schoenrade, 1991). Genia (1996) ise fundamentalist yönelimin araştırmalara dâhil edilmemesini eleştirmiştir. Fundamentalist dinî yönelim, dinî inançla ilgili dar görüşlü, bağınaz bir anlayışı ifade etmektedir. Fundamentalist yönelimli bir birey, dinî inançlarının doğruluğundan çok emindir. Dine dair literal gerçeklik vardır ve bu gerçeklik kişinin erişimine açıktır. Bu inançlar sorgulanamaz, kötülüğün karşısındadır, bu nedenle sürdürülmesi zorunludur (Altemeyer & Hunsberger, 1992).

Dindarlık yönelimi ve hayatın anlamı ilişkisini ele alan araştırmalar içedönük dindarlığın dışadönük dindarlığa göre hayatın anlamını daha güçlü yordadığını göstermektedir (Bahadır, 1999; Chamberlain & Zika, 1988; Poloma & Pendelton, 1990; Reynolds, Smith & Conway, 2022). You ve Lim (2019), içedönük dindarlığın hem kadınlarda hem de erkeklerde hayatın anlamı ile pozitif bir ilişki gösterdiğini, dışadönük dindarlığın ise sadece kadınlarda

hayatın anlamını negatif olarak yordadığını göstermişlerdir. Steger, Pickering, Adams, Burnett, Shin, Dik ve Stauner (2010), içedönük dindarlığın hayatı anlamlı bulma (presence of meaning) ile pozitif, anlam arayışı (search for meaning) ile negatif bir ilişki gösterdiğini rapor etmişlerdir. Yine dışadönük dindarlık ile hayatı anlamlı bulma arasında pozitif bir ilişki olduğunu fakat anlam arayışı ile dışa dönük dindarlık arasında bir ilişki olmadığını göstermişlerdir. Ayrıca arayış (quest) dinî yönelimi ile anlam arayışı arasında pozitif, hayatta bir anlam bulma arasında ise negatif bir ilişki rapor etmişlerdir. Nell (2014) dinî fundamentalizmin, hayatı anlamlı bulma (presence of meaning) değişkenini pozitif olarak yordadığını fakat anlam arayışını (search for meaning) yordamadığını göstermiştir. Womick, Woody ve King (2021) ise dinî fundamentalizm ile hayatın anlamı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Ancak içedönük dindarlık modele eklendiğinde, dinsel fundamentalizm ile hayatın anlamı arasındaki ilişki kaybolmuş, içedönük dindarlık ile hayatın anlamı arasında pozitif ilişki devam etmiştir. Son olarak, Ardelt & Koenig (2007) ölümcül hastalıklardan muzdarip yaşlılarla yaptıkları nitel bir araştırmada, sadece içedönük dindarlık eğilimi olan kişilerin yaşamın kozmik anlamı ve amacı duygularının yüksek olduğunu, bu duygunun ise ölme süreci ile ilişkili konularla baş etmede kişilere yardımcı olduğunu gözlemişlerdir. Öte taraftan dışa dönük dindarlığın yaşamın kozmik anlamı ve amacı duygusunu desteklemediğini, hatta bu kişilerde yaşamın kozmik anlamına dair şüphelerin olduğu ve yaşamak için bir nedenleri olmadığı duygusunun yüksek olduğunu gözlemişlerdir.

Kuramsal ve görgül çalışmalarda da görüldüğü gibi dindarlığın bazı formları, bireyin hayatına anlam katma ve bazı olumsuz yaşam olayları ile baş etmede önemli bir işlev görmektedir. Ancak araştırmalar, bizzat bireyin dindarlığının travmatik deneyimler gibi olumsuz olaylardan etkilenebileceğine dair kanıtlar da sunmaktadır. Bu araştırmalardan bir kısmı, travmatik deneyimlerden sonra bireyin dinî inanç ve pratiklere daha fazla sarıldığını göstermektedir. Örneğin, çocukluğunda istismar edilen 70 Afrikalı Amerikalı ile yapılan bir nitel araştırmada, dindarlık ve maneviyatın, travmanın etkilerine karşı bir başa çıkma stratejisi olarak kullanıldığı gösterilmiştir (Bryant-Davis, 2005). Çocukluğunda cinsel olarak istismar edilen 22 kadınla yapılan başka bir nitel araştırmada, katılımcılar, dinî inancın kendini suçlama ve utanç duygusundan arınmalarında kendilerine rehber olduğunu, ayrıca yaşamda bir anlam ve amaç bulma konusunda dinî inançlarının merkezî bir konumda olduğunu belirtmişlerdir (Valentine & Feinauer, 1993).

Travmatik deneyimlerle dindarlık ilişkisini araştıran çalışmaların büyük çoğunluğu ise dindarlığın travmatik deneyimlerden olumsuz yönde etkilendiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Örneğin, Reinert ve Edward (2009) çocuklukta maruz kalınan sözel, fiziksel ve cinsel istismarın seven tanrı imajı ile olumsuz, uzak ve kontrol eden tanrı imajı ile olumlu bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Hall (1995), cinsel olarak istismar edilen kadınların, cinsel istismar geçmişi olmayan klinik grup ve cinsel istismar geçmişi olmayan ve aynı zamanda klinik olmayan gruba göre manevi işlevsellik düzeyinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, cinsel istismar geçmişi olan kadınların diğer iki gruba göre tanrı tarafından kabul edilme ve sevilme, tanrının planına güvenme düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Çocukluk çağı travmalarına maruz kalan bireylerin, maruz kalmayanlara kıyasla, tanrıyı cezalandırıcı, adaletsiz, korkutucu, uzak olarak algıladığını gösteren diğer çalışmalar da mevcuttur (Kane, Cheston, & Greer, 1993; Pritt, 1998). Webb ve Whitmer (2001) ise çocukluk çağı travma geçmişi olan bireylerin dinî problem çözme stilleri arasındaki ilişki üzerine yaptıkları araştırmada, duygusal ve fiziksel istismar geçmişi olan bireylerin dinî problem çözme stillerinden kendini yönetme (self-directing) boyutundan çok yüksek, işbirlikçi (colloborative) ve havale edici (deferring) boyutlarından daha düşük puanlar aldıklarını bulmuşlardır. Başka bir deyişle, travma geçmişi bildiren katılımcıların, travmanın etkileri karşısında tanrı ile

ilişkilerini kullanmakta zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bazı araştırmalar, kontrol grubu ile kıyaslandığında, çocukluk döneminde travmaya maruz kalan bireylerin formal dinî inanç ve uygulamalara dâhil olma düzeyinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Finkelhor, Hotaling, Lewis, & Smith, 1989). Ben-Ezra vd. (2010) cinsel saldırıya uğrayan 111 Yahudi ile yaptığı araştırması sonucunda, katılımcıların yarısının dinî inançlarını bırakıp seküler dünya görüşlerini benimsediklerini bulmuşlardır. Yine Ter Kuile ve Ehring (2014), 293 travma mağduru ile yaptığı araştırmasında, katılımcıların yarıya yakınının travmadan sonra dindarlık düzeyinde azalma olduğunu bulmuşlardır. Özellikle, travmadan önce daha dindar olan ve dünya görüşü varsayımları sarsılan katılımcıların dindarlık düzeyinin düşme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermişlerdir.

Bazı araştırmalar ise çocukluk çağı travmalarının dindarlık üzerindeki etkisinin daha karmaşık olduğunu, bazı mağdurlarda dindarlığı olumsuz etkilerken bazılarında olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Örneğin Ryan (1998) 19 yaş öncesi dönemde cinsel, fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalan 50 kadınla yaptığı nitel bir araştırmada, kadınların yarıya yakınının (%48) halihazırda bir dine inanmadığını, dörtte üçünün ise çocuklukta bağlı olduğu inancı terk ettiğini gözlemişlerdir. Bu katılımcıların bir kısmı başka dinlere bağlanmış, bir kısmı geleneksel olmayan bir maneviyat anlayışı geliştirmiş, bir kısmı ise dinsel inancı tamamen terk etmiştir. Aynı araştırmada, katılımcıların yaklaşık üçte biri, tanrının iyileşme ve istismar karşısında yaşamda kalmada yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Bazıları, inançlarının yaşadıkları olumsuz deneyimlere anlam vermede yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Kennedy & Drebing (2002), dinî bağlılığı olan geniş bir örnekleme (n=3424) yaptıkları araştırmalarında, çocukluk dönemi istismar deneyiminin katılımcıların geleneksel dinî deneyimleri (kiliseye gitmek, incil okumak, dua etmek) üzerinde bir etkisi olmadığını, fakat istismar deneyimine maruz kalanların aşkın dinî deneyim düzeylerinin daha yüksek olduğunu gözlemişlerdir. Ayrıca çocukluk dönemindeki istismarların, dinsel şüphe ve tanrıyı uzak olarak algılama düzeyindeki artışla ilişkili olduğunu da bulmuşlardır.

Travmatik deneyimlerle bu araştırmanın konusu olan dindarlık yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar ise sınırlıdır. Örneklem sayısı çok düşük olan (n=25) bir araştırmada, Overcash, Calhoun, Cann & Tedeschi (1996) son üç yıl içinde sevilen birinin ölümü, hırsızlık, cinsel saldırı, silahlı saldırı gibi stresli olaylara maruz kalan üniversite öğrencileri ile bu gibi deneyimlere maruz kalmayanları içedönük dindarlık açısından karşılaştırmışlardır ve bu iki grup arasında bir fark olmadığını bulmuşlardır. Bazı araştırmalar ise arayış yönelimli dindarlığı travmatik deneyimlerin teşvik ettiği yönünde bulgular sunmuşlardır (Burris, Jackson, Tarpley, & Smith, 1996; Krauss & Flaherty, 2001). Bu araştırmalarda, fundamentalizm ve dışadönük dindarlık gibi dindarlık yönelimlerine odaklanılmamıştır.

Çocukluk çağı travmaları, dindarlık ve hayatın anlamı ilişkisine dair yapılan çalışmalar dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının dindarlık yönelimi üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların çok sınırlı olduğu ve tüm dindarlık yönelimi boyutlarını ele almadıkları görülmektedir. Oysa dindarlık yönelimlerinin hepsini araştırmaya dâhil etmek, travmatik deneyimler sonucu ortaya çıkan birbirinden farklı dinsel tutumları anlamak açısından önemlidir. Ayrıca ilgili alanyazında, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerine etkisinde dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolü incelenecektir. Araştırma sonucunda, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz olarak yordayacağı, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide, dindarlık yöneliminin aracı etkisinin olacağı beklenmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmasının örneklemini, online anket yöntemi ile erişim sağlanan ve hepsi İslam dinine inanan yetişkinler oluşturmaktadır. Araştırmaya 250'si kadın (% 59,4), 171'i erkek (% 40,6) olmak üzere toplam 421 kişi katılmıştır. Yaşları 18 ile 43 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 25,5'tir (S = 6,1). Katılımcıların 327'si (% 77,7) bekâr, 94'ü (% 22,3) evlidir. Eğitim durumu açısından katılımcıların % 3,3'ü ilkököl, % 4,5'i ortaokul, % 14,5'i lise, % 71'i lisans, % 6,7'si lisans üstü düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların % 52, 5'i aylık gelirin 2500 TL ve altı, 34,7'si 2500-5000 TL arası, 8,3'ü 5000-10000 TL arası, % 4,5'i ise 10000 ve üstü olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Hayatın Amacı Ölçeği (HAÖ). Özgün adı Purpose in Life Scale olan ve Victor Frankl'ın varoluşsal vakum kavramı temel alınarak Crumbach ve Maholick (1964, 1969) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Kıraç (2015) tarafından yapılmıştır. HAÖ'nin Türkçe formu, 16 ifadeden oluşan ve 7'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek bireylerin hayatındaki amaç duygusunu ve ontolojik anlamlılığı ölçmektedir. Kıraç (2015) ölçek için .91 iç tutarlılık katsayısı bildirmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .87'dir.

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği- Kısa Form (CTQ-SF). Bernstein ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen CTQ-SF, 18 yaş öncesinde meydana gelen travmatik yaşantıların geriye dönük bildirimine olanak veren, 28 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir (1 = Hiçbir zaman, 5= Çok sık olarak). Ölçek beş faktörden oluşmaktadır: Duygusal istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmasını Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012) yapmıştır. Ölçekten alınan yüksek toplam puanlar, çocukluk çağı travmalarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Şar vd. (2012), ölçeğin Cronbach's alpha katsayısının .93, test tekrar test güvenilirlik katsayısının .90 olduğunu rapor etmişlerdir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

Müslüman Dini Yönelim Ölçeği-Gözden Geçirilmiş (Muslim Religious Orientation Scale - Revised (MROS-R)). MROS-R, bireyin dindarlık yönelimini ölçmek amacıyla Ercan (2009) tarafından geliştirilmiştir. MROS-R toplam 21 maddeden oluşan 7'li Likert tipi bir ölçektir (1 = Beni hiç yansıtmıyor, 7 = Beni tamamen yansıtmıyor). Ölçek, içedönük (intrinsic), dışadönük (extrinsic), arayış (quest) ve fundamentalist dinî yönelim olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. "Allah'ın varlığını sık sık derinden hissederim" gibi maddeler içeren içedönük dindarlık yönelimi boyutu, Tanrı'ya ve dinî inançlara gönülden bağlılığın olduğu, dinin, herhangi bir çıkar gözetilmeden amaç hâline getirilerek yaşandığı bir dinsel yönelimi ifade etmektedir (Allport & Ross, 1967). "Toplumda iyi bir yer edinmek için dinime bağlı kalmaya çalışırım" gibi maddeler içeren dışadönük dindarlık yönelimi boyutu, güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi ikincil kazançların ön planda olduğu bir dindarlık yönelimini ifade etmektedir (Allport & Ross, 1967). "Dini sorgulamadan sunulduğu gibi kabul edemem" gibi maddeler içeren arayış dindarlık yönelimi boyutu, varoluşsal soruların önemsendiği, bu sorulara verilen dinsel yanıtların geçici olarak algılandığı, birey değiştikçe bu yanıtların da değişebileceğine dair bir tutumun benimsendiği, dinî inanç ve kuralların sorgulandıktan sonra kabul edildiği bir dindarlık yönelimini ifade etmektedir (Batson, 1976). "Dinimin ön gördüğü kurallar üzerinde sorgulanıp, yorum yapılmasını dine karşı gelmekle bir tutarım" gibi maddelerden oluşan fundamentalist dindarlık yönelimi ise dinin literal gerçekliğinin olduğu ve bu gerçekliğin inanan kişiye açık olduğu, kötülükler karşısında tek doğru olarak benimsenen dinî inancın sorgulanamayacağına dair bir inancı içermektedir (Altemeyer & Hunsberger, 1992). Ercan

(2009), içedönük dindarlık yönelimi için .93, dışadönük dindarlık yönelimi için .83, arayış yönelimi için .73 ve fundamentalist yönelim için .81 iç tutarlık katsayısı rapor etmiştir. Bu araştırmada, iç tutarlılık katsayısı, içedönük dindarlık yönelimi için .90, dışadönük dindarlık yönelimi için .80, arayış yönelimi için .86, fundamentalist dinî yönelim için ise .79 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Araştırmadan önce Mardin Artuklu Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (09/04/2019 tarih ve 6269 sayılı) etik onay alınmıştır. Araştırmada, 18 yaş öncesi maruz kalınan travmatik yaşantılar ve dindarlık yönelimi arasındaki ilişki ele alındığından, 18 ve üstü bir yaşta olmak, İslam dinine inanmak, araştırmaya katılma kriteri olarak belirlenmiştir. Anket formularının ilk sayfasına, çalışmanın amacı, gönüllü katılım, gizlilik ve araştırmaya katılma kriterlerine dair açıklamaları içeren bilgilendirilmiş onam formu konulmuştur. Araştırmanın verileri online anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Uygunluk örnekleme (convenience sampling) yönteminin kullanıldığı araştırmada, online anketler farklı şehirlerde ikamet eden kişilerin sosyal medya platformları aracılığı ile katılımcılara iletilmiştir. Anket formlarına 421 katılımcı yanıt vermiştir. Aracılık analizi, IBM Spss 22, PROCESS v3.5 macro uzantısı kullanılarak 5000 bootstrap örnekleme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Aracılık analizinin anlamlılığını belirlemede, % 95'lik güven aralığının sıfır içermemesi kriteri esas alınmıştır (Hayes, 2018). Aracılık analizinde, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ayık gelir düzeyi değişkenlerinin etkisi kontrol edilmiştir.

Bulgular

Değişkenler Arası İlişkilere Dair Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen değişkenler arası korelasyon katsayıları, değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi arttıkça hayatın anlamı ve içedönük dindarlık düzeyinin azaldığı, arayış yönelimi düzeyinin yükseldiği gözlenmiştir. Çocukluk çağı travmaları ile dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ayrıca hayatın anlamının, içedönük, dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimler ile pozitif yönlü, arayış yönelimi ile negatif yönlü bir ilişki gösterdiği bulunmuştur. Yaş ile içedönük ve fundamentalist dinî yönelim arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gözlenirken arayış ve dışadönük dindarlık ile anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Aylık gelir düzeyi ile içedönük ve dışadönük dindarlık düzeyi arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki varken fundamentalist ve arayış yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Son olarak, eğitim düzeyinin içedönük, dışadönük ve fundamentalist dinî yönelim düzeyleri ile negatif yönlü bir ilişki gösterdiği, eğitim düzeyi ile arayış yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Tablo 1: Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları, Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Ç. Ç. Travmaları									
2.İçedönük	-.19**	-							
3.Dışadönük	.01	.52**	-						
4.Arayış	.72**	-.08	.06	-					
5.Fundamentalist	-.06	.58**	.64**	-.05	-				
6.Hayatın anlamı	-.66**	.29**	.10*	-.49**	.23**	-			

7.Yaş	.13*	.13**	.03	.07	.20**	-.02	-		
8. Aylık gelir	-.01	-.10*	-.16**	-.01	.06	.03	.29**	-	
9.Eğitim düzeyi	.01	-.10*	-.17**	-.01	-.20*	-.11*	.13**	.17**	-
Ort.	45.14	25.91	16.32	15.57	15.99	83.97	25.53	2.74	5.73
Std. Sap.	11.10	5.57	5.47	5.63	5.24	18.33	6.11	1.43	.79
Min-Maks.	32-93	6-30	5-25	5-25	5-25	16-166	18-43	1-6	3-7

Not. *p<.05, **p<.01

Cinsiyet değişkenine göre çocukluk çağı travmalarına maruz kalma, dinî yönelim alt boyutları ve hayatın anlamı puanlarında fark olup olmadığını test etmek için Bağımsız Örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlar, kadın ve erkek katılımcıların çocukluk çağı travmalarına maruz kalma ($t(419) = -0.295$, $p = .768$), hayatın anlamı ($t(419) = -1.831$, $p = .068$), içedönük dindarlık yönelimi ($t(419) = 1.718$, $p = .087$), dışadönük dindarlık yönelimi ($t(419) = -.903$, $p = .367$), arayış yönelimi ($t(419) = .844$, $p = .399$) ve fundamentalist dindarlık yönelimi ($t(419) = -1.175$, $p = .241$) düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

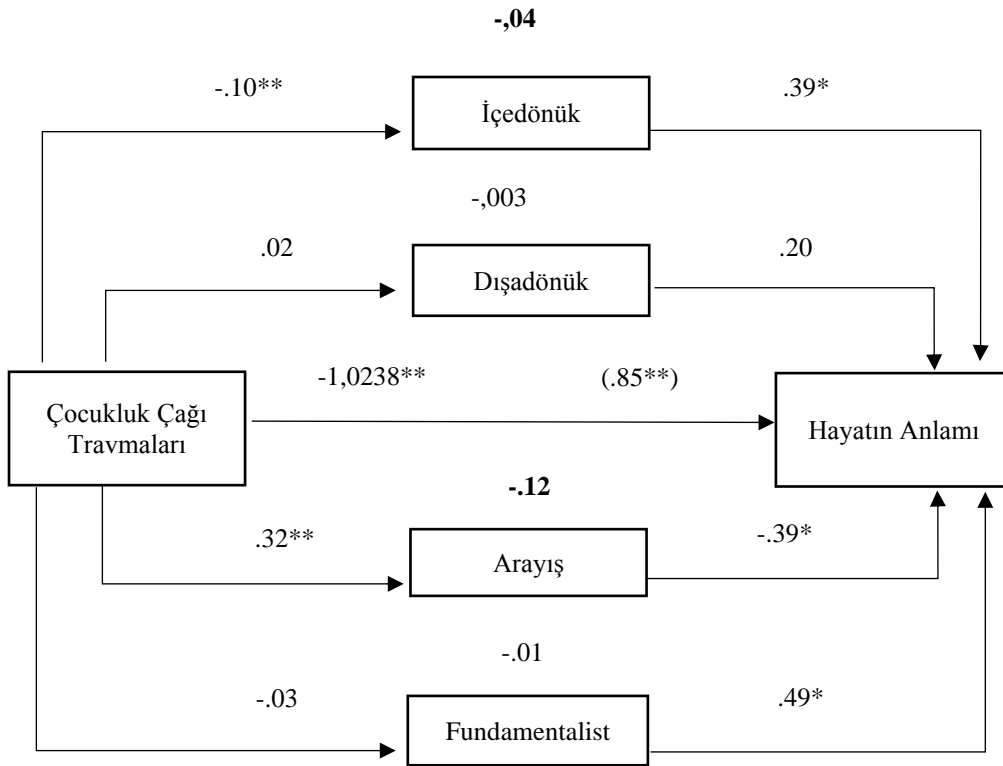
Paralel Çoklu Aracılık Analizi

Çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi (bağımsız değişken) ile hayatın anlamı (bağımlı değişken) arasındaki ilişkide içedönük, dışadönük, arayış ve fundamentalist dinî yönelimlerin (aracı değişkenler) aracı rolünü tahmin etmek için demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim düzeyi) kontrol edilerek 5000 alt örneklem bootstrapping prosedürü ile paralel çoklu aracılık analizi yapılmıştır. Modele ait tahminler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1’de görüldüğü gibi diğer tüm değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde, çocukluk çağı travmaları, aracı değişken olan içedönük dindarlık yönelimini negatif yönde anlamlı ($B = -.10$, $SH = .02$, %95 GA [-.1452, -.0517]), arayış dindarlık yönelimini ise pozitif yönde anlamlı ($B = .32$, $SH = .02$, %95 GA [.2763, 3532]) olarak yordamaktadır. Ancak çocukluk çağı travmaları dışadönük dindarlık yönelimini ($B = .02$, $SH = .02$, %95 GA [-.0278, 0647]) ve fundamentalist dindarlık yönelimini ($B = -.03$, $SH = .02$, %95 GA [-.0718, 0142]) anlamlı olarak yordamamaktadır.

Diğer tüm değişkenler kontrol edildiğinde, aracı değişkenlerden içedönük dindarlık yönelimi ($B = .39$, $SH = .17$, %95 GA [.0608, 7182]) ve fundamentalist dindarlık yönelimi ($B = .49$, $SH = .19$, %95 GA [.1100, 8706]) bağımlı değişken hayatın anlamını pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Arayış dindarlık yönelimi ise hayatın anlamını negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($B = -.39$, $SH = .16$, %95 GA [-.6948, -.0811]). Dışadönük dindarlık yönelimi hayatın anlamını anlamlı olarak yordamamıştır ($B = -.20$, $SH = .18$, %95 GA [-.5424, -.1469]).

Şekil 1. Paralel Çoklu Aracılık Modeli Yol Katsayıları

Not 1. Şekilde standardize edilmemiş yol katsayıları sunulmuştur.

Not 2. Çocukluk çağı travmalarından hayatın anlamına giden yolda, parantez içinde verilen değer doğrudan (direct) etkiyi, parantez dışındaki değer toplam (total) etkiyi göstermektedir. Aracı değişkenlerin üzerindeki değerler dolaylı (indirect) etkiyi göstermektedir ve koyu değerler dolaylı etkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Not 3. $p < .05$, $**p < .001$

Çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerindeki toplam etkisi anlamlıdır ($B = -1,0238$, $SH = .06$, %95 GA [-1,1490, -.8986]). Aracı değişkenler ve demografik değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde, çocukluk çağı travmaları, hayatın anlamını negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($B = -.85$, $SH = .08$, %95 GA [-1.0048, -.6863]). Başka bir deyişle doğrudan etki anlamlıdır ve toplam etki ile kıyaslandığında ilişkinin gücü azalmaktadır. Bu bulgular, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasında dindarlık yöneliminin aracılık etkisi olduğunu göstermektedir. 5000 alt örneklem bootstrapping analizi de toplam aracılık etkisinin (dolaylı etki) anlamlı olduğunu göstermiştir ($B = -.18$, $SH = .06$, %95 GA [-.2952, -.0613]). Spesifik dolaylı etkiler incelendiğinde ise içedönük dindarlık yönelimi ($B = -.04$, $SH = .02$, %95 GA [-.0891, -.0006]) ve arayış dindarlık yöneliminin ($B = -.12$, $SH = .06$, %95 GA [-.2234, -.0157]) aracılık etkisinin negatif yönlü ve anlamlı, dışadönük dindarlık yönelimi ($B = -.004$, $SH = .006$, %95 GA [-.0190, .0055]) ile fundamentalist dinî yönelimin ($B = -.0141$, $SH = .01$, %95 GA [-.0453, .0064]) aracılık etkisinin anlamsız olduğu gözlenmektedir.

Tartışma

Bu çalışmada, çocukluk çağı travmaları ile anlam duygusu arasındaki ilişki ve bu ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolü ele alınmıştır. Araştırma bulguları, çocukluk yıllarında travmatik deneyimlere maruz kalma düzeyi yüksek olan bireylerin, yetişkinliklerinde daha fazla anlamsızlık duygusu yaşadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, çocukluk yıllarında travmaya

maruz kalma düzeyi yüksek olan bireylerin, genel olarak varoluşa anlam verme, bireysel hayatlarını anlamlı bulma konusunda zorlandıkları, daha çok boşluk ve hedefsizlik duyguları yaşadıkları gözlenmiştir. Bu bulgu, travmatik deneyimlerin kişinin kendisine ve dünyaya dair temel varsayımlarını sarsarak anlam krizi yarattığı ve bu krizin travmatik deneyimlerden yıllar sonra bile devam edebileceğine dair araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Janoff-Bulman, 1989; Song vd., 2016).

Araştırma bulguları çocukluk çağı travmalarının, bireyin dindarlık yöneliminin bazı boyutlarını da etkilediğini göstermiştir. Öncelikle, çocukluk döneminde travmatik deneyimlere daha fazla maruz kalan bireylerin, içedönük dindarlık düzeyinin daha düşük olduğu gözlenmiştir. Bu bulgu, travmatik deneyim yaşayan ve travmatik deneyim yaşamayan bireyler arasında içedönük dindarlık açısından bir fark olmadığını rapor eden Overcash ve arkadaşlarının bulgularını desteklememiştir (Overcash vd., 1996). Ancak bu araştırma, çocukluk çağı travmalarını değil, yetişkin bireylerin son üç yıl içinde yaşadığı travmatik deneyimlerin etkisini araştırmaktadır ve örnekleme oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, çocukluk çağı travmalarının uzun vadede içedönük dindarlık yönelimi açısından çok daha yıkıcı sonuçlara neden olduğu söylenebilir. Öte taraftan, çocukluk çağında yaşanan travmatik deneyimlerin yetişkin dindarlığını olumsuz yönde etkilediğini gösteren araştırma sayısı, etkisi olmadığını ya da olumlu etki yarattığını gösteren araştırmalardan çok daha fazladır (Walker, Reid, O'Neill & Brown, 2009). Bu araştırmaların çoğu, çocukluk döneminde yaşanan travmatik deneyimlerin dindarlık üzerindeki olumsuz etkisinin, bireyin tanrıyla olan ilişkisi yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Çocukluk çağı travmalarının bireyin tanrıyla olan öznel ilişkisini olumsuz etkilediği, travma mağdurlarının tanrıyı uzak, acımasız, cezalandırıcı, adaletsiz, korkutucu olarak algılama eğiliminin yüksek olduğunu gösteren birçok araştırma mevcuttur (Hall, 1995; Kane vd., 1993; Pritt, 1998). Tanrı ile kurulan ilişki dinî inancın merkezindedir ve içedönük dindarlık yönelimi, tanrıyla kurulan samimi, gönülden ilişkiye ve tanrıya gönülden bağlılığı amaçlayan dinî pratiklere vurgu yapmaktadır. Geçmiş araştırmalar ile tutarlı olarak çocukluk çağı travmalarının içedönük dindarlığı olumsuz olarak yordadığına dair bu bulgu, çocukluk çağı travmalarının bireyin tanrı ile olan gönülden ilişkisine zarar verdiğini göstermektedir.

Araştırmanın diğer bulgusu, çocukluk çağında daha fazla travmatik yaşantıya maruz kalan bireylerin arayış dindarlık yöneliminin daha yüksek olduğu yönündedir. Travmaya maruz kalan bireylerin, dinî inancı ve dinî kuralları sorgulama, sunulduğu gibi kabul etmeme, şüpheyile yaklaşma ve bu tutumun daha geliştirici olacağına inanma eğilimleri yükselmektedir. Bu bulgu, travmatik deneyimlerin arayış dinî yönelimini teşvik ettiği yönündeki bulguları desteklemektedir (Burriss, vd., 1996; Kennedy & Drebing, 2002; Krauss & Flaherty, 2001). Ancak araştırmada, çocukluk çağı travmalarının dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimleri etkilemediği görülmüştür. Dışadönük dindarlık, dinî inançların güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi sonuçları elde etmek için kullanılmasıdır (Allport & Ross, 1967). Bu yönelimde, kişi bir dine inanır ancak amaç din ya da tanrıya gönülden bağlanma değildir. Çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi yüksek ve düşük olan bireylerde dindarlığın bu boyutu açısından bir farklılaşma görülmemiştir. Fundamentalist dinî yönelim ise dinî inancın ve kuralların doğruluğu konusunda çok net olma hâlini ima eder. Bu inanış, birçok dinde, dinsel eğitimin parçasıdır ve dinî inancın zorunlu bir ögesi olarak sunulur. Bu araştırmanın örneklemini dinî inancı olan ve bu dinsel söylem içinde yetişen katılımcılar oluşturduğu için dindarlık yöneliminin bu boyutu çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyinden etkilenmemiş olabilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerindeki olumsuz etkisine içedönük ve arayış dindarlık yönelimlerinin kısmı olarak aracılık

ediyor olmasıdır. Başka bir deyişle, çocukluk çağı travmaları, kişinin anlam duygusunu olumsuz yönde doğrudan etkilediği gibi düşük içedönük dindarlık yönelimi ve yüksek arayış yönelimi yoluyla dolaylı olarak da etkilemektedir. Fundamentalist ve dışadönük dindarlık yönelimini ise travmatik deneyimlerin anlam duygusu üzerindeki etkisine aracılık etmemektedir. Bu bulgu hem kadınlarda hem de erkeklerde içedönük dindarlığın hayatın anlamını, dışadönük ve fundamentalist yönelime göre daha güçlü yordadığı, arayış yönelimin ise hayatın anlamını negatif yönde yordadığı yönündeki bulguları desteklemektedir (Ardelt & Koenig, 2007; Bahadır, 1999; Chamberlain & Zika, 1988; Nell, 2014; Poloma & Pendelton, 1990; Reynolds vd., 2020; Steger vd., 2010; Womick vd., 2021; You & Lim, 2019). Ancak çocukluk çağı travmaları, bir taraftan hayatın anlamı ile en güçlü pozitif ilişki gösteren içedönük dindarlık düzeyinin düşmesine, diğer taraftan da hayatın anlamı ile negatif ilişki gösteren arayış yöneliminin artmasına neden olarak bireyin hayatın anlamı duygusunun azalmasına neden olmaktadır.

Bu araştırma bulgularından hareketle, çocukluk çağı travmalarının, dinî inancı olan bireylerin dindarlığının her boyutunu değil, bazı boyutlarını etkilediği söylenebilir. İçedönük dindarlık tanımını dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının bireyin özellikle tanrı ile olan öznel ilişkisine zarar verdiği çıkarımı yapılabilir. Travma geçmişi bildiren katılımcıların, travmanın etkileri karşısında tanrı ile ilişkilerini kullanmakta zorluk yaşadıkları, dinî problem çözme stillerinden kendini yönetme (self-directing) stilini kullanmaya meyilli oldukları bilinmektedir (Webb & Whitmer, 2001). Tanrı ile kurulan olumlu bir ilişkinin ve samimi olarak dinî inanca bağlanmanın (içedönük dindarlık) travmanın olumsuz etkileri ile baş etmede en önemli başa çıkma kaynağı olduğu da görülmektedir (Pargament, Koenig & Perez, 2000; Pargament vd., 2005). Travmatik deneyimlerin tanrı ile gönülden ilişki ve samimi bir dindarlığı ifade eden içedönük dindarlığı olumsuz etkilediğini gösteren mevcut araştırma bulguları, bireyin en önemli anlam kaynağını yitirdiği gibi travmanın olumsuz etkileri ile baş etme sürecinde en önemli başa çıkma kaynağını da kaybettiğini ima etmektedir. Bu bağlamda, travmatik deneyim yaşayan bireylerle yürütülecek manevi odaklı danışmanlıklarda, özellikle bireyin tanrı imajına ve tanrı ile kurulan ilişkisine odaklanılması önemlidir.

Öte taraftan, çocukluk çağı travmalarının arayış dindarlık yönelimini artırdığı ve bu yolla da anlam duygusunu düşürdüğü görülmektedir. Arayış yöneliminin hayatta bir anlam bulma (presence of meaning) durumu ile negatif ilişki fakat anlam arayışı (search for meaning) pozitif ilişki gösterdiğini rapor eden araştırmalar dikkate alındığında (Steger vd., 2010), çocukluk çağı travmalarına maruz kalan bireylerin dinî inanç ve tutumlarında gösterdikleri sorgulayıcı, durağanlıktan ve netlikten uzak tutumların, halihazırda anlam duygusunu olumsuz etkilese de travma sonrası büyümeyi beraberinde getirebilecek bir anlam arayışı çabası olabileceği düşünülmelidir.

Çocukluk çağı travmalarının düşük anlam duygusu ile ilişkisine dair bu çalışmada elde edilen bulgu Janoff-Bulman'ın (1989, 1992) Temel Varsayımlar Modeli çerçevesinde değerlendirilebilir. Temel Varsayımlar Modeli'ne göre insanlar dünyaya ve kendilerine dair bazı varsayımlara sahiptir. Bu varsayımlar dünyanın iyiliği, dünyanın anlamlılığı ve kendilik değeri varsayımları olarak sınıflandırılmaktadır. Travmatik deneyimlere maruz kalan bireylerde dünyanın iyi ve anlamlı bir yer olduğuna dair temel varsayımın sarsıldığı ve bu nedenle anlam duygusunun düşük olduğu söylenebilir. Öte taraftan, dinî inanç en önemli anlam kaynaklarından biri olmasına rağmen bu çalışmada, çocukluk çağı travmalarının içedönük dindarlık yönelimini olumsuz, arayış dindarlık yönelimini ise olumlu yönde destekleyerek anlamsızlık duygusunu beslediği gözlenmiştir. Bu bulgu ise Bağlanma Kuramı (Bowlby, 1979) esas alınarak Kirkpatrick (1992, 2005) tarafından ortaya atılan Uyuşma Hipotezi çerçevesinde ele alınabilir. Uyuşma hipotezine göre çocuğun bakım verene bağlanma stili güvenli ise

Tanrı'ya bağlanması da güvenli, bağlanma güvensiz ise Tanrıya bağlanma da güvensiz olacaktır. Bu bağlamda çocukluk çağı travmalarının bağlanma örüntüsüne zarar vererek güvensiz bağlanmaya neden olduğu, güvensiz bağlanan bireylerin, tanrıya ve dine karşı da güvensiz bir tutum sergilediği ve bu nedenle, tanrı ve dinî inanca gönülden bağlanmayı ifade eden içedönük dindarlık düzeyinin azaldığı söylenebilir. Benzer şekilde, güvensiz bağlanmanın, dinî inancı sorgulama, sunulduğu gibi kabul etmeme ve şüphe ile yaklaşmayı ifade eden arayış dindarlık yönelimini artırdığı düşünülebilir.

Çocukluk çağı travmaları ile anlam duygusu ilişkisi ve bu ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolünü ele alan mevcut araştırma, bu konuyu doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olması nedeni ile önemlidir. Ancak araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Bu araştırma dinî inancı olan bireylerle yapılmış, dinî inancı olmayanlar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda, dinî inancı olan bireylerin, dindarlığının hangi boyutlarının travmatik deneyimlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. İleride yapılacak araştırmalarda, dinî inancı olmayan bireylerin de araştırmaya dâhil etmesi, özellikle nitel yöntemler aracılığı ile dinî inancın tamamen reddedilmesinde travmatik deneyimlerin etkisi olup olmadığının incelenmesi, çocukluk çağı travmalarının dindarlık üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesine olanak verecektir. Nitekim yurtdışında yapılan bazı araştırmalar, travmatik deneyimlerden sonra, mevcut dinsel inancın tamamen terk edilmesinin de travmaya verilen bir tepki olduğunu bildirmektedir (Ben-Ezra vd., 2010; Ryan, 1998). Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise pandemi sürecinden dolayı verilerin rastgele bir örnekleme yöntemiyle toplanmamış olmasıdır. Bu durum, dinî inanış açısından katılımcıların homojen olma ihtimalini artırmaktadır. İslam dini içerisinde temel inanışlarda ortaklık olsa da anlayış farklılıkları, mezhepsel farklılıklar mevcuttur. İleride yapılacak çalışmaların bu çeşitliliği dikkate alarak bulguları tekrarlaması bu konuda daha güvenilir çıkarımlar yapılmasına olanak verecektir.

Sonuç

Cinsel, duygusal ve fiziksel istismarın yanı sıra fiziksel ve duygusal ihmali de içeren çocukluk çağı travmaları, dünya çapında pandemik düzeyde yaygındır. Müslümanlığın egemen olduğu ülkelerde ise çocukluk çağı travmalarının her formu benzer şekilde yaygınlık göstermektedir. Çocukluk çağı travmalarının birçok psikolojik ve fiziksel hastalık için en güçlü risk faktörü olduğu bilinmesine rağmen ihmal ve istismar formlarının, çoğu zaman görmezden gelindiği, bazen de disiplin adı altında toleransla karşılandığı gözlenmektedir.

Çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen mevcut araştırma, çocukluk çağı travmalarının, bireyin sadece fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerinde değil, dinsel ve manevi yaşamı üzerinde de yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Çocukluk yıllarında travmatik deneyimlere maruz kalan bireyin, bir taraftan tanrı ve din ile kurduğu gönülden ilişkinin, yani içsel dindarlık yöneliminin zarar gördüğü, diğer taraftan da dine karşı daha sorgulayıcı, kuşkucu bir tutum sergilediği, yani arayış dindarlık eğiliminin arttığı gözlenmiştir.

Bu araştırmanın bulguları ayrıca, çocukluk yıllarında maruz kalınan ihmal ve istismar yaşantılarının, yetişkinlik yıllarında daha fazla anlamsızlık ve amaçsızlık duygularına neden olduğunu göstermiştir. Travmalar, dünyanın iyi ve anlamlı olduğuna dair bireyin temel varsayımını sarsan ve bu nedenle, mevcut araştırma bulgularının da gösterdiği gibi doğrudan anlamsızlık duygusunu destekleyen deneyimlerdir. Tam tersine dinî inanç, bireye kapsamlı gerçeklik şemaları ve nihai anlam kalıpları sunarak yaşamın anlamlı ve amaçlı bir yer olduğuna dair inancı desteklemektedir. Ancak bu araştırma bulgularının gösterdiği gibi çocukluk çağı travmaları, bireyin hiçbir çıkar gözetmeden, tanrıya ve dine gönülden bağlılığını ifade eden içedönük dindarlık düzeyini azaltarak ve bir tür arayış yönelimini artırarak travmatik deneyim

sonucu ortaya çıkan anlamsızlık duyguları ile baş etmede bireyin en önemli anlam kaynağını, yani dinî inancını kullanmasını engellemektedir.

Sonuç olarak, mevcut araştırma bulguları ve çocukluk çağı travmalarının birey üzerindeki etkilerini araştıran önceki araştırma bulguları dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının, insan yaşamının birçok boyutunu olumsuz etkileyen bir problem olduğu görülmektedir. Ayrıca dünya çapında yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, genel kanının aksine, çocukluk çağı travmalarının istisnadan çok norm olduğu, kültürel nedenlerden dolayı, çoğu zaman tolere edildiği ve görmezden geldiği bilinmektedir. Bu durum, çocukluk çağı travmalarının yıkıcı etkileri ile ilgili farkındalığın artırılarak kültürel, sosyal, politik ve bireysel düzeyde önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

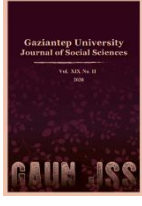
Kaynaklar

- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Altemeyer, B., & Hunsberger, B. E. (1992). Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2(2), 113-133. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0202_5
- Ardelt, M., & Koenig, C. S. (2007). The importance of religious orientation and purpose in life for dying well: Evidence from three case studies. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 19(4), 61-79. https://doi.org/10.1300/J496v19n04_05
- Bahadır, A. (1999). *Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Batson, C. D. (1976). Religion as prosocial: Agent or double agent? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15(1), 29-45. <https://doi.org/10.2307/1384312>
- Batson, C. D., & Raynor-Prince, L. (1983). Religious orientation and complexity of thought about existential concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22(1), 38-50. <https://doi.org/10.2307/1385590>
- Batson, C. D., & Schoenrade, P. A. (1991). Measuring religion as Quest: I. Validity concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4), 416-429. <https://doi.org/10.2307/1387277>
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford.
- Bekenkamp, J., Groothof, H. A. K., Bloemers, W., & Tomic, W. (2014). The relationship between physical health and meaning in life among parents of special needs children. *Europe's Journal of Psychology*, 10(1), 67-78. <https://doi.org/10.5964/ejop.v10i1.674>
- Ben-Ezra, M., Palgi, Y., Sternberg, D., Berkley, D., Eldar, H., Glidai, Y., ... Shrira, A. (2010). Losing my religion: A preliminary study of changes in belief pattern after sexual assault. *Traumatology*, 16(2), 7-13. <https://doi.org/10.1177/1534765609358465>
- Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Stokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D., & Zule, W. (2003). Development and validation of a brief screening version of the Childhood Trauma Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(02\)00541-0](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(02)00541-0)
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London, England: Tavistock.
- Bryant-Davis, T. (2005). Coping strategies of african american adult survivors of childhood violence. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(4), 409-414. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.36.4.409>
- Burris, C. T., Jackson, L. M., Tarpley, W. R., & Smith, G. J. (1996). Religion as quest: The self directed pursuit of meaning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 1068-1076. <https://doi.org/10.1177/01461672962210010>

- Chamberlain, K., & Zika, S. (1988). Religiosity, life meaning and wellbeing: Some relationships in a sample of women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(3), 411–420. <https://doi.org/10.2307/1387379>
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200–207.
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1969). *Manual of instruction for the Purpose in Life Test*. Munster, IN: Psychometric Affiliates.
- Czekierda, K., Banik, A., Park, C. L., & Luszczynska, A. (2017). Meaning in life and physical health: systematic review and meta-analysis. *Health Psychology Review*, 11(4), 387-418. <https://doi.org/10.1080/17437199.2017.1327325>
- Debats, D. L. (1999). Sources of meaning: An investigation of significant commitments in life. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(4), 30-57. <https://doi.org/10.1177/0022167899394003>
- Edmonds, S., & Hooker, K. (1992). Perceived changes in life meaning following bereavement. *OMEGA- Journal of Death and Dying*, 25(4), 307–318. <https://doi.org/10.2190/TE7Q-5G45-BETY-X1TT>
- Ercan, N. (2009). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutumların yordayıcıları: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, sistemi meşrulaştırma ve dini yönelim*. (Yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Finkelhor, D., Hotaling, G. T., Lewis, I. A., & Smith, C. (1989). Sexual abuse and its relationship to later sexual satisfaction, marital status, religion, and attitudes. *Journal of Interpersonal Violence*, 4(4), 379-399. <https://doi.org/10.1177/088626089004004>
- Frankl, V. (2000). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi
- Genia, V. (1996). I, E, quest, and fundamentalism as predictors of psychological and spiritual well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35(1), 56-64. <https://doi.org/10.2307/1386395>
- Hall, T. A. (1995). Spiritual effects of childhood sexual abuse in adult Christian women. *Journal of Psychology and Theology*, 23(2), 129-134. <https://doi.org/10.1177/009164719502300205>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression based approach*. NY: Guilford Press.
- Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social Cognition*, 7(2), 113-136. <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.2.113>
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions*. New York: Free Press.
- Kane, D., Cheston, S. E., & Greer, J. (1993). Perceptions of god by survivors of childhood sexual abuse: An exploratory study in an underresearched area. *Journal of Psychology and Theology*, 21(3), 228-237. <https://doi.org/10.1177/009164719302100306>
- Kennedy, P., & Drebing, C. E. (2002). Abuse and religious experience: A study of religiously committed evangelical adults. *Mental Health, Religion & Culture*, 5(3), 225-237. <https://doi.org/10.1080/13674670110112695>
- Kıraç, F. (2015). Hayatın amacı ölçeğinin psikometrik özellikleri: Faktör yapısı ve güvenilirliği. *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 8 (39), 490-500.
- Kirkpatrick, L. (1992). An attachment-theory approach to the psychology of religion. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2, 3-28. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0201_2
- Kirkpatrick, L. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. New York, NY: Guilford Press.

- Krauss, S. W., & Flaherty, R. W. (2001). The effects of tragedies and contradictions on religion as a quest. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(1), 113-122. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00042>
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine*, 55(3), 234–247. <https://doi.org/10.1097/00006842-199305000-00002>
- McIntosh, D. N. (1995). Religion-as-schema, with implications for the relation between religion and coping. *International Journal for the Psychology of Religion*, 5(1), 1–16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0501_1
- Nell, W. (2014). Exploring the relationship between religious fundamentalism, life satisfaction, and meaning in life. *Journal of Psychology in Africa*, 24(2), 159-166. <https://doi.org/10.1080/14330237.2014.903074>
- Overcash, W. S., Calhoun, L. G., Cann, A., & Tedeschi, R. G. (1996). Coping with crises: An examination of the impact of traumatic events on religious beliefs. *The Journal of Genetic Psychology*, 157(4), 455-464. <https://doi.org/10.1080/00221325.1996.9914878>
- Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Van Haitsma, K., & Warren, R. (1990). God help me: (I): Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824. <https://doi.org/10.1007/BF00938065>
- Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(1), 90-104. <https://doi.org/10.2307/1387404>
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. (2000). The many methods of religious coping: development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56(4), 519–543. doi:10.1002/(sici)1097-4679(200004)56:4<519::aid-jclp6>3.0.co;2-1
- Pargament, K. I., Magyar-Russell, G. M., & Murray-Swank, N. A. (2005). The sacred and the search for significance: Religion as a unique process. *Journal of Social Issues*, 61(4), 665–687. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00426.x>
- Pritt, A. F. (1998). Spiritual correlates of reported sexual abuse among Mormon women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(2), 273-285. <https://doi.org/10.2307/1387527>
- Reinert, D. F., & Edwards, C. E. (2009). Attachment theory, childhood mistreatment, and religiosity. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1(1), 25-34. <https://doi.org/10.1037/a0014894>
- Reynolds, C. J., Smith, S. M., & Conway, P. (2022). Intrinsic religiosity attenuates the negative relationship between social disconnectedness and meaning in life. *Psychology of Religion and Spirituality*, 14(3), 390-394. <https://doi.org/10.1037/rel0000318>
- Ryan, P. L. (1998). An exploration of the spirituality of fifty women who survived childhood violence. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 30(2), 87-102
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9(1), 1-28. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_1
- Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology*, 1(2), 115-144. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115>
- Poloma, M. M., & Pendleton, B. F. (1990). Religious domains and general well-being. *Social Indicators Research*, 22(3), 255-276. <https://doi.org/10.1007/BF00301101>
- Schnell, T. (2009). The sources of meaning and meaning in life questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483-499. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>
- Shek, D. T. (1992). Meaning in life and psychological well-being: An empirical study using the Chinese version of the Purpose in Life questionnaire. *The Journal of Genetic Psychology*, 163(4), 303-311. <https://doi.org/10.1080/00223149209603433>

- Psychology: Research and Theory on Human Development*, 153(2), 185-200. <https://doi.org/10.1080/00221325.1992.10753712>
- Song, J.-M., Min, J.-A., Huh, H.-J., & Chae, J.-H. (2016). Types of childhood trauma and spirituality in adult patients with depressive disorders. *Comprehensive Psychiatry*, 69, 11-19. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2016.04>
- Steger, M. F. (2009). Meaning in life. İçinde S. J. Lopez (Ed.), *Oxford handbook of positive psychology* (2nd ed.) (ss. 679–687). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Steger, M. F., Pickering, N. K., Adams, E., Burnett, J., Shin, J. Y., Dik, B. J., & Stauner, N. (2010). The quest for meaning: Religious affiliation differences in the correlates of religious quest and search for meaning in life. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(4), 206-226. <https://doi.org/10.1037/a0019122>
- Şar, V., Öztürk, E., & İkikardeş, E. (2012). Çocukluk çağı ruhsal travma ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerlilik ve güvenilirliği. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 32(4), 1054–1063. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>
- Ter Kuile, H., & Ehring, T. (2014). Predictors of changes in religiosity after trauma: Trauma, religiosity and posttraumatic stress disorder. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 6(4), 353-360. <https://doi.org/10.1037/a0034880>
- Tillich, P. (1952). *The courage to be*. New Haven: Yale University Press.
- Valentine, L., & Feinauer, L. L. (1993). Resilience factors associated with female survivors of childhood sexual abuse. *The American Journal of Family Therapy*, 21(3), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01926189308250920>
- Vötter, B., & Schnell, T. (2019). Bringing giftedness to bear: Generativity, meaningfulness, and self-control as resources for a happy life among gifted adults. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01972>
- Vural, M. E. (2021). *Hayatın anlamı, dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisi: Bir karma yöntem araştırması* (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Walker, D. F., Reid, H. W., O'Neill, T., & Brown, L. (2009). Changes in personal religion/spirituality during and after childhood abuse: A review and synthesis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 1(2), 130–145. <https://doi.org/10.1037/a0016211>
- Webb, M., & Whitmer, K. J. O. (2001). Abuse history, world assumptions, and religious problem solving. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (3), 445–453. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00068>
- Womick, J., Woody, B., & King, L. A. (2021). Religious fundamentalism, right-wing Authoritarianism, and meaning in life. *Journal of Personality*. <https://doi.org/10.1111/jopy.12665>
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kambur Yayınları.
- You, S., & Lim, S. A. (2018). Religious orientation and subjective well-being: The mediating role of meaning in life. *Journal of Psychology and Theology*, 47(1), 34-47. <https://doi.org/10.1177/0091647118795180>
- Zika, S., & Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133-145. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02429.x>

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Pazarlama Stratejilerinde Kitle Kaynak Kullanımı: Markalı İçerik ve Tüketici Katılımı Üzerine Bir Çalışma

Crowdsourcing In Marketing Strategies: A Study On Branded Content And Consumer Participation

Tülay YAZICI^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Muş / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4848-449X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Ekim 2022

Kabul tarihi: 10 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Kitle kaynak,

Pazarlama,

Tüketici katılımı,

Coca-Cola,

Kitle kaynak uygulamaları.

ÖZ

Bilgi iletişim teknolojilerinin tüketiciler tarafından kullanımı, tüketicilerin çeşitli ticari faaliyetlere aktif olarak katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Tüketicinin yalnızca satın alan kitle olarak kabul edilmesi anlayışının değişmesi ile birlikte yeni ve farklı stratejiler uygulanmaya başlamıştır. Geçmişten günümüze tüketici katılımının şeklini değiştiren kitle kaynak, şirketlerin pazarlama ve iletişim stratejilerinin yanı sıra kitle fonlama, yaratıcı fikir ve inovasyon gibi birçok alanda uygulanmaktadır. Kitle kaynak, pazarlama yöneticilerinin hedef kitle ile ilişki kurmak ve bir işletmeye değer yaratmak için kullanabilecekleri en etkili stratejilerden biridir. Teknoloji ve sosyal medya ile birlikte pazarlama alanında yenilikçi bir araç olarak kitle kaynak kullanımı hızla gelişmiştir. Kalabalığın bir pazarlama aracı olarak kullanımı, internetle birlikte küresel bir katılıma dönüşerek pazarlama süreçlerini de değiştirmektedir. Katılımın en önemli aktörü haline gelen tüketici, işletmelerin ve markaların en önemli iş ortağı olarak kabul edilmektedir. Dijital pazarlamada web 2.0 ortamından web 3.0 ortamına geçişin en önemli değişimlerinden biri, pazarlama uygulamalarında kitle kaynak projelerinin uygulanmasıdır. Bu çalışmanın amacı, pazarlama çalışmalarında kitle kaynak kullanımı bağlamında tüketicinin kaynak olarak nasıl kullanıldığını ve katılım özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışmada Coca-Cola markasının kitle kaynak proje örnekleri ile ilgili bir örnek olay incelemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Coca-Cola'nın kitle kaynak kullanımının daha çok marka konumlandırma, tüketici katılımı ve pazarlama ile ilgili olduğu aynı zamanda markanın pazarlama çalışmalarında, tüketici kitlesini katılımcı ve yaratıcı bir kitle kaynak gücü olarak etkin şekilde kullandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 13, 2022

Accepted: April 10, 2023

Keywords:

Crowdsourcing,

Marketing,

Consumer engagement,

Coca-Cola,

Crowdsourcing applications

ABSTRACT

The use of information and communication technologies by consumers enables consumers to contribute actively to various commercial activities. With the change in the understanding that the consumer is only accepted as the purchasing mass, new and different strategies have started to be implemented. Crowdsourcing, which has changed the shape of consumer participation from past to present, is applied in many areas such as crowdfunding, creative ideas and innovation, as well as marketing and communication strategies of companies. Crowdsourcing is one of the most effective strategies that marketing managers can use to engage with their target audience and create value for a business. Along with technology and social media, crowdsourcing has developed rapidly as an innovative tool in the field of marketing. The use of the crowd as a marketing tool transforms into a global participation with the internet and changes the marketing processes. The consumer, which has become the most important actor of participation, is accepted as the most important business partner of businesses and brands. One of the most important changes in the transition from web 2.0 environment to web 3.0 environment in digital marketing is the implementation of crowdsourcing projects in marketing applications. The aim of this study is to reveal how the consumer is used as a resource in the context of crowdsourcing in marketing studies and their participation characteristics. In the study, a case study was carried out on the crowdsourcing project examples of the Coca-Cola brand. As a result of the research, it is concluded that Coca-Cola's crowdsourcing is mostly related to brand positioning, consumer participation and marketing, and at the same time, the brand effectively uses its consumer audience as a participatory and creative crowdsourcing power in its marketing efforts.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: t.yazici@alparslan.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The term crowdsourcing was first defined in a 2006 article by Jeff Howe. Crowdsourcing, which is accepted as an effective method of benefiting from human resources expressed as crowds, is used in many different fields. This also applies to the marketing strategies of brands. Crowdsourcing is a production model that uses collective intelligence, collaborative culture and the formation of communities to solve problems, create content and seek innovation. It's existence directly depends on the participation of people. Crowdsourcing applications, which are actively used in new generation marketing processes, are the process of putting the amateur spirit into practice with the participation of ideas and solutions. Companies actively demand the presence and power of the consumer in many applications and incorporate it into their professional business processes. Crowdsourcing, which is used effectively in marketing activities, applied as a new cooperation model, especially in the last period.

In the marketing processes applied in the past, the consumer was considered only as an audience that was persuaded to buy and made the purchase action. The reality of the web, which has entered our lives with the internet and technology, has also changed the concept of participation. Especially with web 2.0 applications, passive use and active participation processes have emerged. From this perspective, the driving force for crowdsourcing is the fact that there is global participation, consumers are moving from passive to active and companies are changing their marketing processes. Crowdsourcing is in the important point of this change, as a new form of relationship focused on resources and participation.

From a marketing perspective, it is used in various marketing activities such as crowdsourcing, product management, communication strategies and marketing research. In marketing applications, the creative project and idea access obtained as a result of crowdsourcing in many new and different application areas offers very advantageous solutions for brands both in terms of budget and human resources. Developing products based on creative ideas in crowdsourcing projects is a frequently used method for marketing efforts. Considering the advantages of crowdsourcing, its use by companies and brands has become popular in recent years.

In addition to the use of crowdsourcing in many different applications, the recent use of global brands in their marketing strategies is an important application area. With the change in the perception of the target audience, which is accepted for the consumer and who only needs to buy, the use of the consumer as a source audience in marketing studies has shown a great improvement in recent years. For this reason, the main purpose of this study is how the consumer is used in crowdsourcing projects applied in the field of marketing, focused on participation and resources. Case study, one of the qualitative research methods, was used in the research. The case study was carried out on the examples of crowdsourcing projects carried out by the Coca Cola brand between the years 2013-2018.

The first company to openly acknowledge crowdsourcing as a source of ideas, Coca-Cola is one of the most popular global brands with millions of customers worldwide, incorporating crowdsourcing into its marketing strategy to grow its global presence with different campaigns. Coca-Cola has used crowdsourcing 34 times in 10 years. Coca-Cola is a brand that has managed to reach and mobilize its target audience through various crowdsourcing initiatives to make a real impact by investing in market research to better understand its customers.

Coca Cola applies the crowdsourcing activities in the fields of brand positioning, new product design and marketing. "The Super Bowl Polar Bears", implemented as part of the crowdsourcing project it carried out in 2013, was accepted as the most successful crowdsourcing campaign. The number of millions of views worldwide and on social media channels are very important and successful results in terms of consumer communication and brand image of the brand. In addition, Coca Cola received global creative ideas and suggestions about the subject, it appeared in the "Sweet Story Challenge" crowdsourcing competition. With the "Coca-Cola China Video and Coca-Cola China Print" competitions, the consumer has been accepted not only as a Cola user, but also as a crowdsourcing partner that focuses on imagination and creativity, produces product-related content and innovation. As a result, when evaluated in terms of branded content and consumer participation in the focus of crowdsourcing in marketing strategies, Coca-Cola effectively uses and continues to use the interaction it provides with participation in marketing studies that result in success. Successes achieved by Coca-Cola as a result of crowdsourcing campaigns are included as exemplary practices in terms of marketing.

Giriş

Kalabalık olarak ifade edilen insan kaynağından yararlanmanın etkili bir yöntemi olarak kabul edilen kitle kaynak, birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Bu durum, markaların pazarlama stratejileri için de geçerlidir. Kitle kaynak, bir firma tarafından çevrimiçi bir topluluğa veya kalabalığa açık çağrı yoluyla kaynak sağlanması sürecidir. Kalabalığın herhangi bir üyesi, şirket veya marka tarafından belirlenmiş bir görevi tamamladığında, başarılı olarak değerlendirilen proje fikri ödül kazanabilir. Son zamanlarda markalar ve şirketler, iç hedef kitlesi veya profesyonel çalışanları yerine, amatör katılımcılardan oluşan gönüllü bir kitlenin katılımını sağlamak veya fikirlerini elde etmek için farklı ve zorlu görevlerde kitle kaynak kullanmaktadır.

Kitle kaynak terimi ilk kez 2006 yılında Jeff Howe tarafından kaleme alınan “The Rise of Crowdsourcing (Kitle Kaynağın Yükselişi)” isimli bir makalede tanımlanmıştır (Howe, 2006). İlerleyen zamanlarda literatürde kabul edilerek farklı birçok konu ile ilgili incelenmiştir. Pazarlama açısından bakıldığında kitle kaynak kullanımı, ürün yönetimi, iletişim stratejileri ve pazarlama araştırmaları gibi çeşitli pazarlama faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Şirketler, daha düşük bütçelerle çok sayıda insanın, belirlenen görevleri yerine getirmesinden faydalanmak amacıyla çeşitli süreçler için kitle kaynak kullanmaktadır.

Tüketicinin varlığının ve etkisinin değiştiği yeni pazarlama süreçlerinde güç artık marka veya işletmelerden kitlelere geçmiştir. Bu bağlamda kaynağın özelliğinin değiştiği kitle kaynak uygulamaları, değişen pazarlama yöntemlerinin en önemli dönüm noktasıdır. Başarılı ve etkili şekilde uygulanan kitle kaynak uygulamaları ile hem katılımcı kitleler hem de şirketler kazanmaktadır. Gönüllülük esasıyla gerçekleşen katılım, kitlelerin fikirlerinin veya çözümlerinin maddi ödüle dönüştüğü bir süreci hayata geçirmektedir. Kitle kaynağın diğer ve en önemli kazanımı ise küresel insan ve fikir kaynağına erişim imkânı sağlayan şirket ve markalardır.

Son yıllarda, küresel markaların pazarlama uygulamalarında kitle kaynak kullanımı tüketici katılımı ve dijital pazarlama çalışmaları açısından çok önemli bir alandır. Bu açıdan bakıldığında tüketicinin yalnızca satın alan hedef kitle olarak değil, pazarlama uygulamalarında katılım ve kaynak olarak nasıl kullanıldığını ortaya koymak, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın literatür bölümünde; kitle kaynak, pazarlamada kitle kaynak kullanımı konuları ile ilgili bilgilendirmeler yer almaktadır. Araştırma bölümünde yer alan örnek olay incelemesinde, hızlı tüketim sektöründe lider markalardan biri olan Coca-Cola markasının pazarlama faaliyetlerinde 2013-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği kitle kaynak uygulamaları ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda pazarlamada kitle kaynak kullanımı ve potansiyeli hakkında sonuçlar ortaya konmuştur.

Kitle Kaynak

Geçmişte uygulanan pazarlama süreçlerinde tüketici, sadece satın almak için ikna edilen ve satın alma eylemini gerçekleştiren bir kitle olarak kabul edilmiştir. İnternet ve teknoloji ile birlikte hayatımıza giren web gerçeği katılım kavramını da değiştirmiştir. Özellikle web 2.0 uygulamaları ile aktif katılım ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında kitle kaynak kullanımına yönelik itici güç, küresel katılımın var olduğu, tüketicilerin pasif hâlden aktif ve etkin duruma geçtiği ve şirketlerin pazarlama süreçlerini değiştirdiği gerçeğidir. Bu değişimin en önemli noktasında ise kaynak ve katılım odaklı yeni bir ilişki biçimi olarak kitle kaynak yer almaktadır.

Kitle kaynak kullanımı, firmaların belirlediği bir iş veya görevi kalabalık olarak ifade edilen bir tür çevrimiçi topluluğa dağıttığı ve belirlenen bu görevi tamamlayanlara ödül verildiği bir süreci tanımlar. Bu süreçte firma uygulayacağı projelerde kalabalıkla

çalışmaktadır. Kitle kaynak kullanımı ile firma, çok geniş ve yetenekli bir çalışan topluluğuna kısa zaman içinde ve çok daha düşük bir maliyetle erişim avantajı elde etmektedir (Howe, 2006).

Estellés-Arolas ve González-Ladrón-de-Guevara (2012) tarafından yapılan tanımlamaya göre kitle kaynak; organizasyon veya şirketin, açık çağrı yoluyla farklı bilgiye ve sayıya sahip, heterojen yapıda bir grup kişiye bir görevin gönüllü olarak üstlenilmesini teklif ettiği ve görevin gönüllü olarak üstlenildiği katılımcı bir aktivitedir. Kitle kaynak uygulamalarında karşılıklı fayda elde etme söz konusudur. Kullanıcı; ekonomik, sosyal tanınma, öz saygı veya bireysel becerilerin gelişimi gibi belirli bir ihtiyaç türünün tatminini elde ederken, kitle kaynak sağlayıcısı kullanıcı tarafından sunulan fikir ve katkıyı kendi avantajı için elde edecek ve kullanacaktır. Görevin üstlenilmesi sonucunda, şirket kalabalığın çalışmalarını, bilgilerini ve/veya deneyimlerini elde eder.

Brabham (2013) dört farklı kitle kaynak yaklaşımı olduğunu belirtmektedir.

1. *Bilgi Keşfi ve Yönetimi*: Bir kuruluşun bilgi yönetimi sorunlarında, bilgiyi bulmak ve bir araya getirmek için kalabalığı harekete geçirdiği yöntemdir. Bu yöntem toplu kaynaklar oluşturmak için idealdir.
2. *Dağıtılmış İnsan Zekâsı Görevlendirmesi*: Bir organizasyonun elinde bir dizi bilgiye sahip olduğu ve bilgiyi işlemek veya analiz etmek için kalabalığı harekete geçirdiği uygulamadır. Bu uygulama, bilgisayarların kolayca yapamayacağı büyük veri kümelerini işlemek için kullanılan ideal bir yöntemdir.
3. *Yayın Arama*: Bir organizasyonun bir soruna nesnel, kanıtlanabilir bir çözüm bulması ve fikir oluşturması için kalabalığı harekete geçirdiği yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel problemlerin çözümü için idealdir.
4. *Akran Onaylı Yaratıcı Üretim*: Bir organizasyonun bir soruna çözüm bulması ve fikir oluşturması için kalabalığı harekete geçirdiği yöntemdir. Tasarım, estetik veya politika sorunları için idealdir.

Crowdsourcing.org (2011), kitle kaynaklı endüstri sınıflandırmasını yedi kitle kaynak kategorisinde açıklamaktadır.

1. *Açık İnovasyon*: Üretim ve geliştirme odaklı fikirleri uygulamak için kullanılmaktadır.
2. *Topluluk Oluşturma*: Ortak tutkuları, inançları veya ilgi alanlarını paylaşan bireylerin aktif katılımı yoluyla uygulanmaktadır.
3. *Kolektif Yaratıcılık*: Sanat, medya veya içerik tasarlamak ve geliştirmek için yaratıcı yetenek havuzundan yararlanır.
4. *Sivil Katılım (Kolektif Eylemler)*: Kamuyu ilgilendiren konuları ele alan uygulamalardır.
5. *Kolektif Bilgi*: Dağıtılmış katılım havuzundan bilgi kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla kullanılır.
6. *Kitle Fonlaması*: Çevrimiçi yatırımcılardan, sponsorlardan veya bağışçılardan kâr amaçlı veya kâr amacı gütmeyen girişimleri finanse etmek için maddi katkılar talep edilir.
7. *Bulut İşgücü*: Dağıtılmış bir sanal iş gücü havuzundan yararlanmaktır. Böylece mevcut kalabalıktan bir dizi görevin yerine getirilmesi talep edilir.

Bazı firmalar, mevcut görevleri kendi web sitelerinde yayınlarak kitle kaynak kullanımından yararlanmaktadır. Bununla birlikte, kalabalığa erişmenin daha etkili bir yolu olarak çevrimiçi web siteleri veya kitle kaynak sağlayan şirketler kullanılmaktadır (Tapscott ve Williams, 2006).

Kitle kaynak kullanımı, sorunları çözmek, içerik oluşturmak ve yenilik aramak için kolektif zekâyı, işbirlikçi kültürü ve toplulukların oluşumunu kullanan bir üretim modelidir. Varlığı doğrudan insanların katılımına bağlıdır. Yeni nesil pazarlama süreçlerinde aktif olarak kullanılan kitle kaynak uygulamaları, amatör ruhun fikir ve çözüm odaklı katılımıyla hayata geçirilmesi sürecidir. Şirketler tüketicinin varlığını ve gücünü birçok uygulamada aktif olarak talep etmekte ve profesyonel iş süreçlerine dahil etmektedir. Özellikle son dönemde pazarlama faaliyetlerinde etkin şekilde kullanılan kitle kaynak, yeni bir iş birliği modeli olarak uygulanmaktadır.

Pazarlamada Kitle Kaynak Kullanımı

İnternet, GPRS, yeni teknolojilerin taşınabilirliği ve sosyalliği, kitle kaynak kullanımı, açık ev kültürü ve daha büyük bir kapasiteye sahip yeni nesil vatandaşların ortaya çıkması ve tek bir tıklama ile çevrelerini etkilemeye yönelik erişim, şimdiye kadar yapılmış teknik bileşenlerden sadece birkaçıdır. Vatandaşlar arasında mal ve hizmet alışverişi yoluyla iş yapma ve ilişki kurma şeklini yeniden tanımlayan yeni bir değişim modeli ortaya çıkmaktadır (Leimeister, 2012; De Menezes, 2015). Pazarlama perspektifinden bakıldığında kitle kaynak kullanımı, geniş potansiyel tüketici gruplarıyla etkileşim kurma fırsatı yaratmaktadır (Toledo, 2016).

Şirketler pazarlama uygulamalarında kitle kaynak kullanımını ürün geliştirme, reklam, promosyon ve pazarlama araştırması olmak üzere üç alanda kullanmaktadır. Bununla birlikte kitle kaynak kullanımı, kullanıcılardan en az üç farklı şekilde geri bildirim alma sürecini hızlandırmaktadır. İlk olarak, danışılan tüketici/son kullanıcı sayısı büyük ölçüde artırılabilir, öneriler veya gelişmeler yalnızca mevcut müşterilerden değil, daha önce firmanın hiçbir şekilde iletişim kurmadığı potansiyel müşterilerden gelebilir ve böylece danışılan müşterilerin kalitesi de daha yüksek olabilir. İkinci olarak, kitle kaynak kullanımı firmaların tüketicilerle anında ve doğrudan etkileşime girmesine olanak tanır. Üçüncüsü, firmalar tüketicilerin yeni ürünler hakkında önerilerini talep etmek yerine, kitle kaynaklarından geliştirmek istedikleri ürün hakkında yenilikçi fikirlerini talep edebilirler. Artık birçok firma, çok sayıda potansiyel kullanıcıyı kendi ürünlerini tasarlamak ve yaratmak ya da kalabalığı firmanın kendi ürün veya hizmetinin kaynağı olarak kullanmak ve bilgiyi elde etmek için kitle kaynak kullanmaya başlamıştır. Böylece kalabalığın deneyimleri, daha sonra firmaların nihai tüketicilerine sunulan kendi ürün tekliflerine dönüşmektedir (Whitla, 2009, s. 19-20).

Şirketler ayrıca kitle kaynak kullanımını pazarlama kampanyaları için fikirler, TV veya çevrimiçi reklamlar için video yarışmaları, ürünler için tasarım yarışmaları, uygulama yarışmaları gibi pazarlamayla ilgili diğer faaliyetlerde de uygulamaktadır (Gatautisa ve Vitkauskaitė, 2014, s. 1246). Örneğin, Temmuz-Eylül 2013 tarihleri arasında Audi için Holler Sydney tarafından yürütülen bir marka kampanyasında, Avustralya'daki kullanıcılarına "Land of Quattro"nın kendileri için ne anlama geldiğini sormuş ve şirket, kullanıcılardan en son teknoloji ürünü havadan izleme teknolojisi GoPro'ları kullanarak Audi Q5 çekimlerinin akla gelebilecek her açıdan görüntülerini içeren, şirketin TV reklamının kendi versiyonlarını oluşturmalarını istemiştir. Kampanya süresince 150.000'den fazla ziyaretçi, özel olarak geliştirilmiş "landofquattro.com" sitesinde 880.000'den fazla kez marka ile etkileşime girmiş ve yarışma için 2275 benzersiz TV reklamı üretilmiştir. Kazanan Jem Downing'in, aldığı diğer ödüllerin yanı sıra yönetmen olarak da yer aldığı televizyon reklamı 29 Ekim 2013'te yayınlanmıştır (Brockington, 2013). Bu bağlamda pazarlama açısından bakıldığında kitle kaynak kullanımı; pazar araştırması, iletişim, yeni ürün geliştirme ve test etme, yenilikçi fikir geliştirme gibi çeşitli faaliyetlerde kullanılmaktadır.

Whitla (2009), pazarlama faaliyetlerinde kitle kaynak kullanımının üç alanını önermektedir:

- Ürün Geliştirme
- Promosyon ve Reklam
- Pazarlama Araştırması

Ürün geliştirme sürecinde kitle kaynak kullanımında, şirketlerin geleneksel ürün geliştirme yöntemlerinin yanı sıra kitle kaynak potansiyelini sadece fikirleri için değil, aynı zamanda firmanın daha sonra kendi müşterilerine sunduğu ürünleri veya hizmetleri geliştirmek için de kullandıklarını belirtmektedir. Promosyon ve reklam faaliyetlerinde iki kitle kaynak kullanım biçimi yer almaktadır. İlk olarak tasarım, el ilanı, afiş vb. çalışmalarda ve ikinci olarak insan kaynağı olarak kitle kaynak potansiyelinin, oldukça zahmetli ve önemli görevler için kullanılmasıdır. Coca-Cola veya Lincoln gibi bazı şirketlerin Tongal, Poptent veya GeniusRocket gibi kitle kaynak platformlarını kullandığı, kalabalığın reklamları sıfırdan oluşturmasını istediği ve en iyi reklamları nakit ödülle ödüllendirdiği kitle kaynak uygulamaları bulunmaktadır. Pazarlama araştırmaları açısından kitle kaynak kullanımı, büyük potansiyel tüketici gruplarına ulaşma fırsatı verir. Katılımcıların ilgisini ve katılımını sağlamak için motivasyon veya oyunlaştırma unsurları gereklidir ancak çoğu durumda kitle kaynak kullanımı, pazar bilgilerini toplamak için daha ucuz ve daha hızlı fırsatlar sunmaktadır (Whitla, 2009).

Marsden (2009), şirketlere kitle kaynak kullanımı için dikkat etmeleri gereken şu önemli faktörleri önermektedir:

- İlk deneyler küçük kitle kaynaklı deneylere yönelik olmalıdır.
- İzleyicilerin %90'ı pasif ve sadece %10'u aktif olacaktır (90-9-1 kuralı).
- Şöhret, servet, eğlence ve tatmin, kitle kaynak kullanımında (4F) temel motivasyon faktörleridir.
- İlginç ve faydalı içerikleri ayıran sistemler mevcut olmalıdır.
- Akıllı kitle kaynak kullanımı, şirket dışındaki alanda kilit uzmanların belirlenmesi ve çekiciliği ile ilgilenir.
- Katılım mümkün olduğunca basit olmalıdır (1 tıklama kuralı).
- Topluluklar, kitle kaynak kullanımını yürütmek için "sosyal yapılandırıcıdır". Bu nedenle mümkün olduğunda kitle kaynak kullanımı mevcut topluluklarla gerçekleştirilecektir.
- Kitle kaynak kullanımının tüm süreçlerinin yönetilmesi gerektiğinden, yönetim ekibinin de yerinde olması gerekir.
- Kitle kaynak kullanımında fikrî mülkiyet hakları ciddi şekilde düşünülmelidir.
- Her kitle kaynaklı girişimin yoğun bir şekilde desteklenmesi gerekir.

Pazarlama faaliyetlerinde kitle kaynak kullanımı şirket düzeyinde dahili olarak yapılabilir veya şirket bu faaliyetleri harici ortaklar aracılığıyla dışarıdan temin edebilir. Pazarlama faaliyetlerinde başarılı kitle kaynak kullanımına yönelik uygulama fırsatları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Pazarlama Faaliyetlerinde Kitle Kaynak Kullanımı Uygulama Fırsatları

Pazarlama Etkinliği	Kitle Kaynaklı Dağıtım Fırsatları
Ürün Yönetimi	Prototiplerin test edilmesinin yanı sıra yeni fikirleri ve yeni ürün geliştirmeyi desteklemek için yaygın olarak kabul edilen kitle kaynak uygulamasıdır.
Dağıtım Yönetimi	Kitle kaynak kullanımı özellikle bilgi ürünü dağıtımında başarılı olabilir, ancak fiziksel pazardaki dağıtım görevleri için kalabalık işgücü de uygulanabilir.

İletişim Yönetimi	İnternet esas olarak iletişim kanalı olarak hizmet ettiği için, araştırmalarda sıklıkla ele alınan uygulamadır. Şirketler, kitle kaynak kullanımını yoluyla kullanıcılara farklı iletişim görevleri tahsis edebilir.
Pazarlama Araştırması	Kitle kaynak kullanımı, kalabalıktan geri bildirim ve fikir almayı sağlar, ancak katılım ve kalite güvencesi konuları kritiktir.
İçerik Pazarlaması	Birkaç şirket örneğinin (Intel, FedEx) gösterdiği gibi, kitle kaynak kullanımı içerik pazarlama faaliyetlerinde aktif olarak kullanılmaktadır.

Kaynak: (Gatautisa ve Vitkauskaitė, 2014, s. 1249).

Pazarlama uygulamalarında, birçok yeni ve farklı uygulama alanında kitle kaynak kullanımı sonucunda elde edilen yaratıcı proje ve fikir erişimi, markalar açısından hem bütçe hem de insan kaynağı olarak çok avantajlı çözümler sunmaktadır. Kitle kaynak projelerinde yaratıcı fikirlere dayalı ürünlerin geliştirilmesi, pazarlama çalışmaları için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Kitle kaynak kullanımının sağladığı avantajlar dikkate alındığında, şirketler ve markalar tarafından kullanımı son yıllarda popüler hâle gelmiştir.

Araştırma

Araştırmanın Amacı

Kitle kaynağın farklı birçok uygulamada kullanılmasının yanı sıra son dönemde özellikle küresel markaların pazarlama stratejilerinde kullanımı önemli bir uygulama alanıdır. Tüketicilere dair kabul edilen, yalnızca satın alması gereken hedef kitle algısının değişmesiyle birlikte, pazarlama çalışmalarında tüketicinin kaynak kitle olarak kullanılması son dönemde oldukça gelişme göstermiştir. Bu nedenle pazarlama alanında uygulanan kitle kaynak projelerinde, tüketicinin katılım ve kaynak odaklı nasıl kullanıldığı çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi kullanılmıştır. Örnek olay incelemesi, Coca Cola markasının 2013 yılında gerçekleştirdiği katılım odaklı en başarılı kitle kaynak kampanyası olarak kabul edilen ve sonrasında 5 yıllık dönemi kapsayan 2013-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği kitle kaynak proje örnekleri ile ilgili gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “örnek olay incelemesi (vaka metodu)”, Yin (1981) tarafından geliştirilmiştir. Yin (1981)’e göre örnek olay; gözlem, inceleme, görüşme, arşiv kayıtları gibi araştırmaların her biri veya bunların birleşimini kullanarak mevcut yazında yer alan olguların gerçek hayatta nasıl uygulandığını ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilmektedir (Köklü, 2010). Bu metod temsil niteliğine sahip tek bir kişinin, kurumun veya bir olayın ele alınması ve bunun ayrıntılı şekilde açıklanmasına yönelik yapılan çalışmalardır (Seyidoğlu, 2009, s. 30). Örnek olay incelemesi nasıl ve neden sorularına cevap veren bir araştırma yöntemidir (Yin, 2002).

Bulgular

Coca-Cola Pazarlama ve Kitle Kaynak Stratejisi

Coca-Cola Co. ürünleri 200’den fazla ülke ve bölgede satılan alkolsüz içecek şirkettir. Marka portföyü içerisinde;

- Gazlı meşrubat kategorisinde; Coca-Cola, Sprite ve Fanta
- Hidrasyon, spor, kahve ve çay kategorisinde; Dasani, smartwater, Vitaminwater, Topo Chico, Powerade, Costa, Georgia, Gold Peak, Honest ve Ayataka

- Beslenme, meyve suyu, süt ürünleri ve bitki bazlı içecek kategorisinde; Minute Maid, Simply, Innocent, Del Valle, Fairlife ve AdeS'i markaları yer almaktadır. Şişeleme ortaklarıyla birlikte 700.000'den fazla kişiyi istihdam etmektedir (Investors, 2022). Coca Cola, 2021 yılında %10 artışla 915.76 milyon TL net kâr açıklamıştır. Şirketin net satış gelirleri geçen yılın aynı dönemine göre %37 büyüme göstererek 6.79 milyar TL olarak açıklanmıştır (Halkyatırım, 2022).

Coca Cola'nın başarısı kanıtlanmış dokuz pazarlama stratejisi (Amin, 2021):

1. Pazar Segmentasyonu
2. Duygusal Markalaşma
3. Yaratıcı Reklamcılık
4. Küresel Pazarlama Kampanyaları
5. Güçlü Marka Kimliği
6. Akıllı Portföy
7. Rekabetçi Fiyatlar ve Kişiselleştirme
8. Sorunsuz Dağıtım
9. Sponsorluklar

Coca-Cola kitle kaynak uygulamalarını, iletişim ve ürün geliştirme süreçlerinde gönüllü küresel katılımı önemli bir pazarlama stratejisi olarak etkin şekilde kullanmaktadır ve küresel bir kampanya için fikir kaynağı olarak açıkça kabul eden ilk firmadır (e-Yeka, 2015, s. 15). Küresel bir marka olarak 32 ülke pazarında yer alan, 350 milyar dolarlık perakende değerine ve yalnızca Asya'da 4,5 milyar tüketiciye sahip Coca-Cola, inovasyon stratejisinin bir parçası olarak kitle kaynak kullanan lider markalar arasında yer almaktadır. Coca-Cola'nın kitle kaynak kullanımını faaliyetleri, marka konumlandırma ve pazarlama ile daha çok ilgilidir, ayrıca yeni ürünleri tasarlamak ve geliştirmek için kitle kaynaklı araçları kullanmaktadır. Coca-Cola 10 yılda 34 defa kitle kaynak kullanmıştır (e-Yeka, 2016).

Coca-Cola Kitle Kaynak Projeleri

Sweet Story Challenge

Coca-Cola Co., yiyecek ve içecek ürünlerinde kullanıldığında tadı şekere benzeyen "doğal kaynaklı, güvenli, düşük kalorili veya sıfır kalorili bir bileşik" bulma konusunda araştırmacılar ve bilim adamları için 2018 yılında "Sweet Story Challenge (Tatlı Hikâye Yarışması) adıyla bir kitle kaynak yarışması başlatmıştır (Watrous, 2017). Dünya genelinde tüketicileri, doğal olarak tatlandırıcı yiyecek veya içeceklerin favori yöntemlerini içeren yazılı veya video çekimleri sunmaya davet etmiş ve yarışmanın ödülünü, 1 milyon dolar olarak açıklamıştır. Birden çok kazanan yarışmacı olması durumunda ise en fazla beş kazanan için toplam 100.000 dolar ödül verileceği belirtilmiştir.

Şekil 1: Sweet Story Challenge Yarışma Afışı

Şekil 2: Sweet Story Challenge Yarışma Afışı

Katılımcıların yeni tatlandırıcı fikirlerini ve kişisel hikâyelerini sundukları yarışmada başvurular, fikirlerin yeniliği ve yarışmacıların hikâyelerinin kalitesine göre jüri heyeti tarafından değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda kazananlar 20.000 dolarlık büyük ödül kazanmıştır. Birinci olan altı başvuru şunlardır (Herox, 2018):

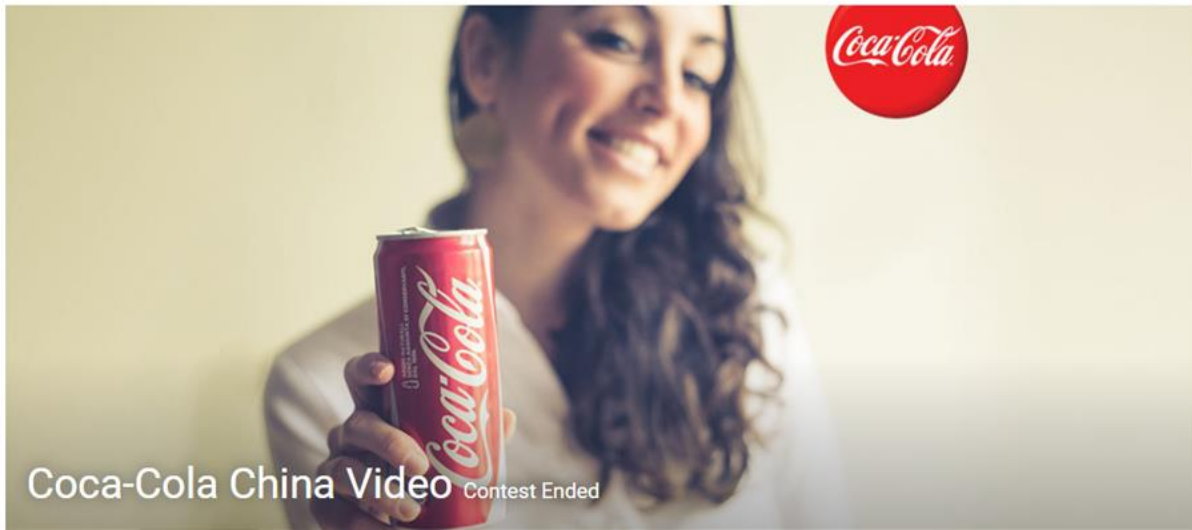
- “Agave Salmiana, The Ancestral Plant” ile Meksika’dan Antonio Sacido: İstihdam fırsatları yaratmak için küçük bir plantasyonda agav yetiştiriciliğinin artırılması hakkında bir hikâye.
- Bolivya’dan Rosse Ancalle: Yacon bitkisinin kültürel tarihine odaklanan “Yemeğinizi Yacon ile Tatlandırın”.
- Avustralya’dan Karen Martin: Alternatif bir tatlandırıcı olarak muhallebi elma tozu kullanımına odaklanan “Imagine...A Sprinkling of Custard Dust”.
- İngiltere’den Rania Harastani: Anason bitkisine bilimsel ve kültürel bir bakış sağlayan “Sevimli ve Tatlı”.
- Bulgar Yanislav Iliev: Keçiboynuzunun birçok yemekte tatlandırıcı olarak kullanımını araştıran “Tatlılığın Peşinde: Hayat Veren Bileşen”.

- Endonezya'dan Sandra Laksmono: Endonezya genelinde kullanılan bir tatlandırıcı olarak hindistan cevizinin önemini inceleyen "Coca-Cola, Daha Sağlıklı Bir Yaşam Tarzı".

Kitle kaynak bağlamında değerlendirildiğinde, Coca-Cola firması, yaratıcı ve fikir odaklı amatör ve küresel bir kitlenin katılımı ile bir yarışma düzenlemiş ve kazanan fikirler ödüllendirilmiştir. Coca-Cola ortaya koyduğu sorunun çözümü için tüketicilerinin katılımı ile pazarlama odaklı bir iş birliği yürüterek söz konusu kitle kaynak projesini hayata geçirmiştir. Kitle kaynak yarışması sonucunda araştırma ve katılım konusu olarak belirlediği konu ile ilgili yaratıcı fikirleri elde etmiştir.

Coca-Cola China Video ve Coca-Cola China Print

Coca-Cola, dünyanın önde gelen yaratıcı kitle kaynak platformu e-Yeka ile birlikte, Coca-Cola China için yaratıcı bireylerden tüketicilere Coca-Cola özlemini uyandırmak için hem videolar hem de basılı reklamlar göndermelerini istediği bir kitle kaynak yarışması başlatmıştır. Kitle kaynak yarışması kapsamında, "Coca-Cola China Video ve Coca-Cola China Print" olarak iki farklı yarışma düzenlenmiştir. 24 Kasım 2014 ile 18 Ocak 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Coca-Cola China Video" kitle kaynak yarışması için ödül, 25.000 euro olarak belirlenmiştir. eYeka platformu üzerinden ücretsiz kayıt ile herkese açık şekilde gerçekleştirilen yarışmada amaç, kalabalıktan yaratıcı fikirler almak ve Çin'deki tüketicileriyle güçlü ve duygusal bir bağ kurmak için yeni yolları keşfetmelerine ve geliştirmelerine olanak sağlamaktır (e-Yeka, 2014).

Şekil 3: Coca-Cola China Yarışma Afişi

Yarışmanın metin ve duyuru içeriği aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir:

"Kola tadı hakkında neyi sevdiğinizi bilmek istiyoruz ve bunu bize açıklamak için hayal gücünüzü ve yaratıcılığınızı kullanmanızı istiyoruz. Bize Cola'nın tadının neden harika olduğunu göstererek kişisel deneyiminizi paylaşın".

- Bize Cola'nın tadının neden bu kadar eşsiz ve harika olduğunu gösterin.
- Cola tadını sizin için bu kadar çekici kılan şeyi ifade etmek için güçlü ve yaratıcı bir video oluşturun.
- Videolar veya animasyon, 40 saniyeden uzun olmamalı.

Yarışmaya 25 ülkeden, 8 dilde, 71 katılımcı 81 video ile katılmıştır. Yarışma sonucunda 3 kazanan belirlenmiş ve birinci 12.000 Euro, ikinci 8.000 Euro, üçüncü 5.000 Euro ödül kazanmıştır (e-Yeka, 2015a).

firol19
Video - Animation
Malaysia
#1 Prize of €12,000

"Thank you so much for Coca-Cola China and Eyeka for giving me this opportunity. no words can describe how tremendously happy I am. again,thank you, Coca-Cola and of course Eyeka team."

A very fresh way of capturing the unique experience of drinking a Coke. Using sound effects to dramatise a product might not be new, (Magnum, VW) but we have never seen it done before for Coke. The devil, of course, is always in the detail and we loved some of the sounds analogous to the Coke experience. Great work.

[Coca-Cola](#)

Şekil 4: Coca-Cola China Yarışma Birincisi

İkinci yarışmada ise Coca-Cola tüketicilerden, 1 Aralık 2014 ve 11 Ocak 2015 tarihleri arasında Cola tadının neden bu kadar eşsiz ve harika olduğunu anlatan görseller göndermelerini istediği "Coca-Cola China Print" kitle kaynak yarışmasını düzenlemiştir. Yarışmanın ödülü 5.000 euro olarak belirlenmiştir. e-Yeka platformu üzerinden ücretsiz kayıt ile herkese açık şekilde gerçekleştirilen yarışmada amaç kalabalıktan yaratıcı fikirler ve görseller almaktır (e-Yeka, 2014).

Şekil 5: Coca-Cola China Print Yarışma Afışı

Yarışmanın metin ve duyuru içeriği aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir:

- Bize Cola'nın tadının neden bu kadar eşsiz ve harika olduğunu gösterin.
- Cola tadını sizin için bu kadar çekici kılan şeyi ifade etmek için güçlü ve yaratıcı bir görsel yaratın.
- Görseller (resimler veya illüstrasyonlar veya her ikisinin karışımı).

Yarışmaya 28 ülkeden, 9 dilde, 111 katılımcı 171 yarışma görseli ile katılmıştır. Yarışma sonucunda 3 kazanan belirlenmiş ve birinci 3000 Euro, ikinci 1500 Euro, üçüncü 5.00 Euro ödül kazanmıştır (e-Yeka, 2015b).

Şekil 6: Coca-Cola China Yarışma Birincisi

2014 ve 2015 yılları arasında gerçekleştirilen bu iki kitle kaynak yarışmasında, Coca-Cola tüketicilerini hayal gücü ve yaratıcılık odaklı bir yarışmada bir araya getirmiştir. Pazarlama uygulamalarında marka ve tüketici arasında bir ortaklık söz konusudur. Tüketici sadece bir Cola kullanıcısı olarak kabul edilmemekte, ürünle ilgili içerik ve yenilik üreten kitle kaynak ortağı olarak yer almaktadır.

Open Happiness

Coca-Cola, 2013 yılında gerçekleştirdiği pazarlama kampanyalarında, birden fazla girişimi bir araya getirecek geniş bir ifade olan “Open Happiness (Açık Mutluluk)” sloganını kullanmıştır. Şirket, önümüzdeki on yıl içinde pazardaki büyüklüğünü ve küresel varlığını artırmak amacıyla “Open Happiness (Açık Mutluluk)” sloganı altında, üç etkileşimli kampanya başlatmıştır: “The Coke Zero Dance”, “The Share a Coke” ve “The Super Bowl Kutup Ayıları”. Özellikle ilk ikisi, ilgi uyandırmak ve tüketicilerle bağlantı kurmak için kitle kaynak kullanımının etkin uygulamalarını göstermektedir (Dmresourcecenter, 2015).

Şekil 7. Open Happiness Afişi

The Coke Zero Dance (Cola Zero Dansı)

Coca-Cola, marka varlığını nasıl büyüteceğini planlarken Coke Zero serisi için yeni bir dans yaratmaya karar vermiştir. Şirket bir kitle kaynaklı kampanya geliştirmiş ve halkı yeni danslarını sosyal medyada paylaşmaya davet etmiştir. Değerlendirme sonucunda Coca-Cola, kendi dans hareketi Toe Tappy'yi yaratmak için ailesiyle yaşadığı hayal kırıklığını kullanan genç bir adamın hikâyesini seçmiştir. Toe Tappy dansı sosyal medyada hayranlar arasında bir hit hâline gelmiş ve YouTube'da 5 milyondan fazla izlenmiştir.

The Share a Coke (Bir Kola Paylaş)

Avustralya’da gerçekleştirilen bir pazar araştırması, bir aylık örnekleme döneminde Avustralyalı gençlerin ve genç yetişkinlerin %50’sinin hiç kola tatmadığını ortaya koymuştur. Coca-Cola şirketi hedef kitlesiyle bağlantı kurmak amacıyla, Avustralya’daki en popüler 150 ismi araştırmış ve bu isimleri Coca-Cola ürünlerine koymaya başlamıştır. İsimlerin kola şişelerine basılması ile kampanya sosyal medya kanallarında yayılmıştır. Coca-Cola her bir Avustralyalı’yı bir Cola paylaşmaya davet etmiştir. Daha sonra Coca-Cola, insanların isimlerini bir kola kutusuna yazdırabilecekleri mobil kioskları bile piyasaya sürmüştür.

Kampanya sonucunda sadece üç ayda Coca-Cola 12 milyonun üzerinde kazanılmış medya gösterimi elde etmiş, satış hacmi %4 artmış ve ülke çapında %5 daha fazla Avustralyalı, kola içmeye başlamıştır (Dmresourcecenter, 2015).

The Super Bowl Polar Bears (The Super Bowl Kutup Ayıları)

Coca-Cola, hayranlarıyla olan bağlantısını televizyon ekranının ötesine, bilgisayar ekranına taşımak ve sosyal medya evrenine genişletmek için artan ikinci ekran medya tüketimi eğiliminden yararlanarak canlı dijital akışı ve sosyal medyayı geleneksel televizyon reklamcılığıyla birleştiren hayranlar için benzersiz bir izleme deneyimi başlatmıştır. Dijital platform üzerinden, bilgisayar tarafından animasyon yoluyla oluşturulan kutup ayılarının, canlı yayında sahadaki tüm oyunlara, devre arası gösterisine ve merakla beklenen reklamlara tepkileri gösterilmiştir. Taraftarlar, www.CokePolarBowl.com adresini ziyaret ederek eğlenceye katılmışlar ve “Arctic’de” kutup ayıları ile oyunu izlemişlerdir. Kutup ayıları, #GameDayPolarBears etiketini kullanarak oyunla ilgili benzersiz bakış açılarını paylaşmış ve doğrudan tüketicilerle etkileşime geçmiştir. Hayranlar, ayılarla tweet alışverişinde bulunarak canlı yayından seçilen anları sosyal medya aracılığıyla arkadaşlarıyla paylaşmışlardır. Super Bowl yayınının ilk ve ikinci çeyreğinde iki yeni kutup ayısı televizyon reklamı yayınlanmıştır. Reklamlar, Coca-Cola “Open Happiness (Açık Mutluluk)” kampanyasının bir parçası olarak uygulanmış ve www.CokePolarBowl.com adresindeki canlı yayındaki dijital içerik yansıtılmıştır.

En başarılı kitle kaynak kampanyalarından biri olarak kabul edilen kampanyadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir (Inception, 2015):

- Milyon YouTube Görüntüleme
- Dünya Çapında 200 Milyondan Fazla Gösterim
- Google’da “Coca-Cola Mutluluk Makinesi” ve 22M “Mutluluk Makinesi” Aramasına Dayalı 412 Bin Organik Arama Sonucu
- 3.5K YouTube Yorumu
- 287 – 825 Toplam Blog Yazısı
- Toplam 5K Üzeri Tweet
- 50.000+ Diğer Site Görünümleri
- 40.000+ YouTube’da Yinelenen Video Görüntüleme Sayısı

Uygulama başarısı olarak “en başarılı kitle kaynak kampanyasını” hayata geçiren Coca-Cola, ürünüyle tamamen yeni bir müşteri deneyimi yaratmak için kitle kaynak kullanımını nasıl kullanacağını keşfeden ve kampanya uygulamaları ile küresel çapta başarılı sonuçlar elde eden bir markadır. Pazarlama uygulamalarında kitle kaynak projelerini uygulamaya devam eden Coca-Cola katılım odaklı yaratıcı reklam kampanyaları ile tüketicileriyle etkileşimi sürdürmeye devam etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kitle kaynak kullanımı terimi ilk kez 2006 yılında tanımlanmış olsa da pazarlama açısından bakıldığında kitle kaynak kullanımı; ürün, dağıtım ve iletişim yönetimi ve pazarlama araştırması gibi çeşitli faaliyetlerde kullanılmaktadır. Katkıda bulunanların büyüklüğü, niteliği ve kalitesi, proje yönetimi araçları ve kalite kontrolü, pazarlama faaliyetleriyle ilgili kitle kaynaklı projelerinin başarısı için ana faktörler olarak kabul edilmektedir.

Kitle kaynak kullanımını bir fikir kaynağı olarak açıkça kabul eden ilk firma olan Coca-Cola, farklı kampanyalarla küresel varlığını büyütmek amacıyla kitle kaynak uygulamalarını pazarlama stratejisine dahil eden ve dünya çapında milyonlarca müşterisi olan en popüler küresel markalardan biridir. Coca-Cola kitle kaynak faaliyetlerini marka konumlandırma, yeni ürün tasarlama ve pazarlama alanlarında uygulamaktadır. 2013 yılında gerçekleştirdiği kitle kaynak projesi kapsamında uygulanan “The Super Bowl Polar Bears”, en başarılı kitle kaynak kampanyası olarak kabul edilmiştir ve kampanya sonucunda; milyon YouTube görüntüleme, dünya çapında 200 milyondan fazla gösterim, Google'da 412 bin organik arama, 3.5K YouTube yorumu, 287 – 825 toplam blog yazısı, toplam 5K üzeri tweet, 50.000+ diğer site görünümü, 40.000+ YouTube'da yinelenen video görüntüleme sayısı elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler, kitle kaynağın pazarlama çalışmalarında kullanılmasının, uluslararası boyutta tüketici katılımı ve başarılı bir marka imajı oluşturduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca “The Share a Coke (Bir Kola Paylaş) kitle kaynak kampanyası sonucunda Coca-Cola; üç ayda 12 milyon üzerinde kazanılmış medya gösterimi elde etmiş, satış hacmi %4 artmış ve ülke çapında %5 daha fazla Avustralyalı, kola içmeye başlamıştır. Kampanya sonucunda; markanın ekonomik büyümesinin ve tüketici oranının arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır. “Sweet Story Challenge” kitle kaynak yarışmasında markanın belirlediği konu ile ilgili, dünyanın birçok farklı ülkesinden katılan katılımcılar sayesinde, Coca-Cola yaratıcı fikirleri ve önerileri elde etmiştir. “Coca-Cola China Video kitle kaynak yarışmasına; 25 ülkeden, 8 dilde, 71 katılımcı 81 video ile katılmıştır. Coca-Cola China Print” yarışmasına; 28 ülkeden, 9 dilde, 111 katılımcı 171 yarışma görseli ile katılmıştır. Düzenlenen kitle kaynak yarışmaları sayesinde, tüketici sadece bir Cola kullanıcısı olarak değil, hayal gücü ve yaratıcılık odaklı, ürünle ilgili içerik ve yenilik üreten kitle kaynak ortağı olarak kabul edilmiştir. Coca-Cola markası ise, yarışma ile dünya çapında yaratıcı kitlelerin tasarımlarını ve fikirlerini elde ederek amaçladığı sonuca ulaşmıştır.

Sonuç olarak pazarlama stratejilerinde kitle kaynak kullanımı odağında markalı içerik ve tüketici katılımı açısından değerlendirildiğinde, Coca-Cola'nın kitle kaynak alanları daha çok marka konumlandırma, tüketici katılımı ve pazarlama ile ilgilidir. Coca-Cola, tüketici katılımı ile gerçekleştirdiği yaratıcılık, fikir ve etkileşim odaklı kitle kaynak projeleri ile hedef kitlesine ulaşmayı ve harekete geçirmeyi başarmış küresel bir markadır. Tüketicilerinin deneyimleri aracılığıyla bir marka hikâyesi geliştirmek için kitle kaynak stratejisini uygulamaktadır. Coca-Cola 10 yılda 34 defa kitle kaynak kullanmış ve sonucunda marka küresel satışlarını %45 artırmıştır. Coca-Cola katılımı sağladığı etkileşimi, başarıyla sonuçlanan pazarlama çalışmalarında etkin şekilde kullanmıştır ve kullanmaya devam etmektedir. Coca-Cola'nın kitle kaynak kampanyaları sonucunda elde ettiği başarılar pazarlama açısından örnek uygulamalar olarak yer almaktadır. Bu bağlamda gelecekteki araştırmacılar, kitle kaynak uygulamalarının pazarlama alanında kullanımı ile ilgili farklı çalışmalar inceleyerek yeni bulgulara ulaşabilirler.

Kaynakça

- Amin, Z. (2021). 9 Coca-Cola marketing strategies: Learn to achieve global success. Erişim tarihi: 03.02.2022. <https://squeeze-growth.com/coca-cola-marketing-strategy/>.
- Brabham, D. C. (2013). *Crowdsourcing*. Cambridge: The MIT Press.

- Brockington, T. (2013). Holler's "Land of quattro" competition for Audi Australia produces budding director Jem Downing. Campaign Brief. Erişim tarihi: 08.01.2022. <http://www.campaignbrief.com/2013/10/audi-announces-land-of-quattro.html>.
- Crowdsourcing.org. (2011). Crowdsourcing industry taxonomy definitions by crowdsourcing.org. Erişim tarihi: 08.01.2022. <http://www.crowdsourcing.org/editorial/crowdsourcing-industry-taxonomy-definitions-by-crowdsourcingorg/2936/related>.
- De Menezes, U.G (2015), Consumo colaborativo: relação entre confiança e cooperação, *Revista Metropolitana de Sustentabilidade*, Vol. 1, p. 103, Erişim tarihi: 15.12.2021. www.revistaseletronicas.fmu.br/index.php/rms/article/view/632
- Dmresourcecenter. (2015). Using crowdsourcing to drive business: 3 case studies. Erişim tarihi: 15.12.2021. <http://dmresourcecenter.com/unit-1/crowdsourcing/>
- Estellés-Arolas, E. ve González-Ladrón-De-Guevara, F. (2012). Towards an integrated crowdsourcing definition. *Journal of Information Science*, 38 (2), 189–200. <http://dx.doi.org/10.1177/0165551512437638>.
- e-Yeka, (2014). Coca-Cola is asking consumers for refreshing creative advertising ideas. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://eyeka.pr.co/88502-coca-cola-is-asking-consumers-for-refreshing-creative-advertising-ideas>
- e-Yeka, (2015a). Discover the results of the Coca-Cola China video contest. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://en.eyeka.com/contests/8456-coca-cola-china-video/results>
- e-Yeka, (2015b). Discover the results of the Coca-Cola China Print contest. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://en.eyeka.com/contests/8451-coca-cola-china-print/results>
- e-Yeka, (2016). The state of crowdsourcing in 2015. Erişim tarihi: 08.01.2022. <file:///C:/Users/by/Downloads/eYeka%20CS%20report%202015.pdf>
- Gatautis, R. ve Vitkauskaitė, E. (2014). Crowdsourcing application in marketing activities. Contemporary issues in business, management and education 2013. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 110 (2014) 1243 – 1250.
- Halk Yatırım. Şirket raporları. Erişim tarihi: 08.01.2022. https://www.halkyatirim.com.tr/pdf/SirketRaporlari/281567_CCOLA_17022022_sirke_rapor.pdf.
- Herox. (2018). Winner announcement - The sweet story challenge. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://www.herox.com/coca-cola-sweet-story-challenge/update/1887>
- Howe, J. (2006). The rise of crowdsourcing. Wired. Retrieved October 13, 2006, from Erişim tarihi: 05.11.2021. <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>
- Inception. (2015). Crowdsourcing. Erişim tarihi: 05.11.2021. <https://inception.net.in/crowdsourcing>
- Investors. (2022). Coca Cola financial information. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://investors.coca-colacompany.com/financial-information>
- Kadirhan, K. (2014). Deneysel pazarlamada marka iletişimi öğelerinin kullanımı: Coca. Cola mutluluk çadırı örnek olay incelemesi. Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Köklü, N. (2010). Örnek olay çalışma metodları. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5792.pdf>. Erişim tarihi: 05.11.2021.
- Leimeister, J. M. (2012). Crowdsourcing: Crowdfunding, crowdvoting, crowdcreation. controlling and management, 56, 388–392.
- Marsden, P. (2009). Crowdsourcing: Your recession-proof marketing strategy?. *Contagious Magazine*, 18, 24–28.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

-
- Tapscott, D. ve Williams, A. (2006). *Wikinomics: How mass collaboration changes everything*. New York: Portfolio.
- Toledo, L. A. (2016). Marketing sob a perspectiva da pratica gerencial em crowdsourcing. *Revista Inteligência Competitiva*,1,119–138,<http://dx.doi.org/10.24883%2Fric.v6i1.143>.
- Watrous, M. (2017). Coca-Cola seeking sweetener innovations with crowdsourcing campaign. Erişim tarihi: 08.01.2022. <https://www.foodbusinessnews.net/articles/9738-coca-cola-seeking-sweetener-innovations-with-crowdsourcing-campaign>.
- Whitla, P. (2009). Crowdsourcing and its application in marketing activities. *Contemporary Management Research* 5(1). Pages 15-28, Vol. 5, No. 1, DOI:10.7903/cmr.1145.
- Yin, R. K. (1981). The case study crisis: Some answers, administrative science quarterly. Vol.26/No,1, Pages 58-65.
- Yin, R. K. (2002). *Case study research: design and methods, thousand oaks*. California: Sage Publications.
-

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Çalçık Çunijekov'un *Munduzak* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

A Study on Chalchik Chunizhekov's Work Named Munduzak

Abdullah ELCAN^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-5635-9448

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ocak 2023

Kabul tarihi: 27 Mart 2023

Anahtar Kelimeler:

Çağdaş Altay Edebiyatı,
Çalçık Çunijekov,
Munduzak.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 31, 2023

Accepted: March 27, 2023

Keywords:

Contemporary Altai Literature,
Chalchik Chunizhekov,
Munduzak.

ÖZ

Köklü bir sözlü kültür geleneğine sahip olan Altay Türklerinin yazılı edebiyatları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlamış, Sovyet Devrimi'yle birlikte gelişme göstermiştir. Çağdaş Altay edebiyatının kurucuları arasında kabul edilen yazarlardan biri Çalçık Çunijekov'dur. 1898 yılında Elikmanar bölgesindeki Kuyum'a bağlı Üstügi-Koroçi'da doğan yazar, 1973 yılında Gorno-Altaysk'ta ölmüştür. 1958 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Yazarlar Birliği üyeliğine seçilen Çunijekov ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştür. Çunijekov; şiir, masal, hikâye gibi edebî eserler yanında makale, röportaj gibi bilimsel eserlerle de çağdaş Altay edebiyatına katkıda bulunmuştur. Çunijekov'un *Munduzak* adlı eseri, yazarın hayatından izler taşıyan otobiyografik tarzda bir uzun hikâyedir. Hikâyede Munduzak adında bir genç merkeze alınarak Altay Türklerinin Sovyet Devrimi'nden önceki hayatları, devrim sırasında devrim karşıtı Aklar ile devrim yanlısı Kızillar arasındaki iç çatışmaları ve devrimden sonraki yeni hayatları anlatılmaktadır. Sovyet edebiyatı ilkelerine bağlı bir yazar olan Çunijekov, bu ilkeleri *Munduzak* adlı eserine de yansıtmıştır. Hikâyede Altay Türklerinin geleneksel yaşam biçimleri olumsuzlanmakta, Sovyet Devrimi ile birlikte oluşturulan yeni hayat biçimi öne çıkarılmaktadır. Yazar eski ile yenin karşılaştırılmasını emek ve inanç sömürsü, devrim ve iç savaş yılları, yeni hayatın önemli simgelerinden olan kolhozlar ve eğitim gibi temalar üzerinden yapar. Bu çalışmada, Çalçık Çunijekov'un hayatı ve eserleri üzerine kısaca bilgiler verildikten sonra yazarın *Munduzak* adlı eseri yapı ve tema bakımından incelenecektir.

ABSTRACT

Written literatures of the Altai Turks, which have a deep-rooted oral cultural tradition, started to form from the second half of the 19th century and developed with the Soviet Revolution. Chalchik Chunizhekov is one of the writers accepted among the founders of contemporary Altai literature. Chunizhekov was born in Üstügi-Koroçi in Kuyum in the Elikmanar region in 1898 and he died in Gorno-Altaysk in 1973. Chunizhekov, who was elected as a member of the USSR Writers Union in 1958, continued this duty until his death. In addition to literary works such as poetry, fairy tales, stories, Chunizhekov contributed to contemporary Altai literature with scientific works such as articles and interviews. Chunizhekov's work named *Munduzak* is an autobiographical story with traces of the author's life. The story tells about the life of the Altai Turks before the Soviet Revolution, the internal conflicts between revolutionaries and opponents during the revolution, and the new lives after the revolution, by being taken to a young center called Munduzak. Chunizhekov, a writer adhering to the principles of Soviet literature, also reflected these principles in his work named *Munduzak*. In the story, the traditional life styles of the Altai Turks are negated and the new life style created with the Soviet Revolution is highlighted. The author makes this comparison through themes such as exploitation of labor and faith, revolution and civil war, kolkhozes, and education, which are important icons of the new life. In this study, after briefly giving information about the life and works of Chunizhekov, the work named *Munduzak* will be examined in terms of structure and theme.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: abdullahelcan@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The written literature of the Altai Turks, who have a profound oral culture tradition, commenced to emerge in the second half of the 19th century and developed with the Soviet Revolution. One of the writers recognized among the founders of contemporary Altai literature is Chalchik Chunizhekov.

Chalchik Chunizhekov, one of the writers who is regarded as one of the founders of contemporary Altai literature, was born on November 10, 1898, in Üstügi-Koroçi, Kuium, Elekmonar region. His father was Añçı Bektenovich, who was also an epic writer.

Chunizhekov contributed to contemporary Altai literature with literary works such as poems, fairy tales, and stories, as well as scientific works such as articles and interviews. Chunizhekov's first work, Çörçöktör (Tales), which he prepared together with Y. Yabıkov, was published in 1941. During the years he worked as a newspaper reporter, and his poetry books *Meniñ Söziim* (My Word), *Biçigenimniñ Taldamazı* (Selections from My Writings), *Oçerkter* (Interviews), *Eki Poema* (Two Long Poems) were published. The author's most famous works are *Munduzak*, an autobiographical work bearing traces of his own life, and *Tuucı* (Tale) about the famous Altai kayçı N. Ulagashev.

Chunizhekov, a writer who adhered to the principles of Soviet literature, reflected these tenets in his work *Munduzak*. In the story, the traditional way of life of Altai Turks is negativized, and the new way of life established with the Soviet Revolution is emphasized.

Munduzak, which is an event-oriented story, is 148 pages long and consists of sixteen chapters, eight sub-chapters under two main chapters. In the work, where the narrator has the dominant point of view, the incidents are presented to the reader by centering on a young man named *Munduzak*. In each of the eight sub-sections of the first chapter, the traditional life of the Altai Turks before the Soviet Revolution is described through the landlords who exploit the labor of the people, the traditional rulers called *Cayzañ*, and the *Kams* who exploit the religious feelings of the people. In the second chapter, the realization of the Soviet Revolution, the wars between the anti-revolutionary Whites and pro-revolutionary Reds in Gorno-Altai, and the establishment of a new life with the triumph of the Reds are narrated through a separate event in each of the eight sub-chapters.

In the story *Munduzak*, the main subject is the comparison of the life of Altai Turks before the Soviet Revolution and their life after the revolution. The author makes this comparison through themes such as exploitation of labor and faith, revolution and civil war, *kolkhozes*, and education, which are important icons of the new life.

The main theme of *Munduzak* is the exploitation of labor and faith. The author reveals the exploitation of labor and faith, which he sees as the biggest social problem of the old period, through many examples throughout the work in order to make society adopt the new life established by the Soviet Revolution. The Revolution will end the exploitation of labor and faith and establish an equal order where man does not oppress man.

Another theme that stands out in the work is the Soviet Revolution and the years of civil war. There were two revolutions in Russia in 1917. The first revolution, which took place in February, abolished the Russian Tsardom and a provisional government took over the country. The second revolution took place in October and the Bolshevik Party took power in Russia. Following the Soviet Revolution, a four-year civil war broke out in Russia. This civil war was fought between the Bolsheviks and their supporters, the Reds, and the Whites, the supporters of the old regime who opposed the Soviet government both inside and outside the country. The Altai Turks, who had voluntarily submitted to the Russian Tsardom in the 1750s, were also influenced by these developments that took place about 4,000 kilometers away from their own lands. The revolution and the civil war were limited to Gorno-Altai in the work. The author explains that the Altai people did not consciously act with the Whites, they opposed the Reds as a result of threats and coercion. In fact, the people began to help the Reds after they realized that the Reds were not what the Whites portrayed them to be.

In literary works written on the basis of Soviet literary principles, *kolkhozes*, and *sovkhozes*, where collective life is lived, are portrayed as places where people make a living after the civil war and where people are trained. In Soviet literature and folklore, *kolkhozes* are depicted as a country of happy people living like a family, and work in *kolkhozes* is glorified. In the work *Munduzak*, the *kolkhoz* is the center of the new life after the revolution.

The theme of education is also discussed comparatively before and after the revolution. Before the revolution, there were no widespread educational institutions in Gorno-Altai. After the Soviet Revolution, education mobilization was launched. Courses were organized at night for illiterate adults. New schools were founded in Gorno-Altai. Young people selected from districts and villages were dispatched to Oyrot-Tura, the capital of Gorno-Altai, and even to Moscow to study.

The story of *Munduzak* is an autobiographical work written in line with the precepts of Soviet literature, bearing traces of Chunizhekov's life. The work depicts the lives of Altai Turks before and after the Soviet Revolution. While the lives of Altai Turks before the Revolution are characterized by the exploitation of labor and faith, it is underlined that a new life began for the Altai society with the Revolution. In the work, which has an event-organizing structure, people are presented as one-dimensional and representative of a certain idea. In the work, themes such as exploitation of labor and faith, the Soviet Revolution, *kolkhozes* as the center of the new life where people live fraternally in cooperation, and education stand out.

Giriş

Altay Türklerinin yazılı edebiyatı, Altay Türkçesinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede Hristiyanlığı yaymak amacıyla kurulan Altay Dini Misyonu (Altayskaya Duhovnaya Missiya) tarafından yazı dili hâline getirilmesiyle oluşmaya başlamış; Sovyetler Birliği döneminde gelişimini sürdürmüştür. İbrahim Dilek (2003, s. 254) son nesil edebiyat bilimcilerinden N. M. Kindikova tarafından modern Altay edebiyatının;

1. Bolşevik İhtilâli Öncesi Altay edebiyatı,

2. 1930-40'lı yıllardaki Altay edebiyatı,

3. 1950-60'lı yıllardaki Altay edebiyatı,

4. 1970-90'lı yıllardaki Altay edebiyatı olmak üzere dört döneme ayrıldığını ifade etmektedir. Bu dönemlere 1990'dan günümüze Altay edebiyatı da eklenebilir.

Şuayip Karakaş, Sovyet edebiyatını şu şekilde tanımlamaktadır:

İlk eserlerini yirminci yüzyılın başlarından itibaren Rusya'da ve Ekim ihtilalini takip eden dönemde ise Sovyet idaresi altındaki bütün ülkelerde vermeye başlayan Sovyet edebiyatı, her şeyden önce bir parti edebiyatıdır. Prensipleri, Komünist Partisi tarafından belirlenen ve bu partinin programını edebî türler ve edebî tipler vasıtasıyla telkin ederek benimsetmeye ve hayata geçirmeye çalışan bir propaganda edebiyatıdır (Karakaş, 2008, s. 461).

Ahmet Buran da Sovyetler Birliği'nde edebiyatın bizzat devletin kontrolü altında politik amaçlara hizmet eden bir aygıt olmasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 15 Ağustos 1931 tarihli kararında, yazarların asıl görevinin partinin politik amaçlarına hizmet etmek olduğu belirtilmiş ve kararda şöyle denilmiştir: “Büyük eğitici rol oynayan edebiyat, sosyalist kuruluşunun ve sınıf mücadelesinin kahramanlığını, sosyal ilişkilerin yeniden düzenlenmesini ve sosyalizmi kuran kahraman yeni insanların ilerlemesini çok daha derinden ve tam olarak aksettirmelidir” (Buran, 2019, s. 511).

Emine Gürsoy-Naskali (1996, s. 54), Sovyet idaresi altında yaşayan Türklerin edebiyatının “Sovyet tarihi ve Sovyet ideolojisi ile bütünleşerek geliştiğini; büyük ölçüde Sovyetlerin idari merkezi Moskova'da tasarlanan programlarla yönlendirildiğini; ödül, tenkit ve sair yöntemlerle de bu yönlendirmenin pekiştirildiğini” ifade eder. 1930 ile 1950 yılları arasında yazılan *Munduzak* hikâyesi de sınırları Komünist Parti tarafından çizilen edebî ilkeler doğrultusunda Altay Türkleri arasında Sovyet ideolojisi ile geleneksel yaşam biçimi yerine Sovyet devriminin getirdiği yeni yaşam biçimini benimsetme amacını gütmektedir.

Bu çalışmada “Altay edebiyatının kurucu nesil şahsiyetlerinden” (Dilek, 2003, s. 310) Çalçık Çunijekov'un hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilecek, yazarın hayatından izler taşıyan ve otobiyografik bir eser olan *Munduzak* adlı eseri şahıs kadrosu, olay örgüsü, zaman, mekân ve hikâyede ele alınan konu ve temalar bakımından değerlendirilecektir.

Çalçık Çunijekov

Hayatı

Çağdaş Altay edebiyatının kurucuları arasında kabul edilen yazarlardan biri olan Çalçık Çunijekov, 10 Kasım 1898'de Elikmanar bölgesindeki Kuyum'a bağlı Üstügi-Koroçi'da doğmuştur. Babası aynı zamanda bir destancı olan Añçı Bektenoviç'tir (Dilek, 1998, s. 470).

Çunijekov 1912 yılında Kuyum'daki Misyoner Okulu'na başlamıştır. 1916 yılında bu okuldaki eğitimini bitiren Çunijekov Sovyet Devrimi'nden sonra yetişkinlere okuma-yazma öğretmekle görevlendirilmiştir (Dilek, 2003, s. 310).

1925 yılında Sovyet Parti Okulu'nda (Sovpartşkol) eğitim almıştır. Daha sonra Elikmanar ve Oñdoy Aymakları Köy Yürütme Komitesi'nde (Curtispolkom) görev almıştır. 1938 ile 1958 yılları arasında *Altaydın Çolmonı (Kızıl-Oyrot)* gazetesinde muhabir olarak çalışmıştır. 1958 yılında SSCB Yazarlar Birliği üyeliğine seçilen Çunijekov ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştür. Çalçık Çunijekov 1973 yılında Gorno-Altaysk'ta ölmüştür (Altay Ülgerlik, 2006, s. 207).

Eserleri

Çunijekov; şiir, masal, hikâye gibi edebî eserler yanında makale ve röportaj gibi bilimsel eserlerle de çağdaş Altay edebiyatına katkıda bulunmuştur.

“1926 yılında Altay'a ilk kez gelen traktörle toprak süren Kögülüş adlı kişiyi gören Çunijekov gördüğü manzara karşısındaki duygularını ve şaşkınlığını ‘Kögülüş’ adlı şiirde dile getirir. Aynı zamanda şairin ilk şiiri olan *Kögülüş, Kızıl-Oyrot* gazetesinde yayımlanmıştır” (Dilek, 2003, s. 310).

“1928 yılında M.V. Mundus-Edokov'un ders kitabı olarak hazırladığı *Taň Çolmon* kitabında ‘Kıraçı’, ‘Añçı’ ve ‘Kögülüş’ şiirleri çıkar” (Dilek, 2003, s. 310).

“Çunijekov'un Y. Yabıkov'la birlikte hazırladığı *Çörçöktör* (Masallar) adlı ilk eseri 1941 yılında yayımlanmıştır” (Altay Ülgerlik, 2006, s. 207). Eserde manzum olarak kaleme alınmış altı masal bulunmaktadır. Bu masallar şunlardır: *Tülkünek le Sıgırgan* (Tülkünek kuşu ile Sıgırgan kuşu), *Beş Karındaş* (Beş Kardeş), *Altın-Bilek¹*, *Ösküzek²*, *Ayu la Tülkü* (Ösküzek, Ayı ve Tilki), *Ercine³*, *Öböğön lö Tülkü* (Yaşlı adam ile Tilki).

“Gazete muhabiri olarak çalıştığı yıllarda *Meniň Söziim* (Benim Sözüüm), *Biçigenimniň Taldamazı* (Yazdıklarımın Seçmeler), *Oçerkter* (Röportajlar), *Eki Poema* (İki Uzun Şiir) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır” (Dilek, 2003, s. 310).

“Yazarın en ünlü eserleri kendi hayatından izler taşıyan ve otobiyografik bir eser olan *Munduzak* ile ünlü Altay kayçısı N. Ulagaşev hakkında kaleme aldığı *Tuucı* (Masal) adlı eseridir” (Altay Ülgerlik, 2006, s. 207).

Munduzak

Eserin Kimliği

Çalçık Çunijekov'un *Munduzak* adlı eseri ile altı masalı içeren *Çörçöktör* (Masallar) adlı eseri 2013 yılında aynı kitapta tekrar basılmıştır. *Munduzak* adlı eser bir uzun hikâyedir (povest) ve *Munduzak* başlığının altına “*könü kuuçın*” (gerçek hikâye) alt başlığı konmuştur. Gerek yazar tarafından başlığın altına düşülen bu not gerekse hikâyedeki *Munduzak* karakterinin başından geçenlerle Çalçık Çunijekov'un hayatı arasındaki paralellikler, *Munduzak*'ın hikâyede kaleme aldığı “Kıraçı”, “Añçı” ve “Kögülüş” şiirlerinin gerçekte Çalçık Çunijekov'a ait olması gibi benzerlikler eserin otobiyografik bir anlatı olduğunu göstermektedir. Eserdeki *Munduzak* karakteri gerçekte yazar Çalçık Çunijekov'a karşılık gelmektedir.

Olay ağırlıklı bir hikâye olan *Munduzak* adlı eser 148 sayfa olup iki ana bölüm altında sekizer alt bölüm olmak üzere on altı bölümden oluşmaktadır. Anlatıcının hâkim bakış açısına

¹ Masal kahramanının adı.

² Masal kahramanının adı.

³ Masal kahramanının adı.

sahip olduğu eserde olaylar Munduzak adlı bir genç merkeze alınarak okuyucuya sunulmaktadır. Birinci bölümün sekiz alt bölümünün her birinde ayrı bir olay üzerinden Altay Türklerinin Sovyet Devriminden önceki geleneksel yaşamları halkın emeğini sömüren toprak ağaları, “cayzañ” adı verilen geleneksel yöneticiler ile halkın dinî duygularını sömüren kamlar üzerinden anlatılır. İkinci bölümde yine sekiz alt bölümün her birinde ayrı bir olay üzerinden Sovyet Devriminin gerçekleşmesi, Dağlık Altay’da devrim karşıtı Aklar ile devrim yanlısı Kızılların savaşları, Kızılların galip gelmesiyle birlikte yeni yaşamın kurulması anlatılmaktadır.

Sovyet edebiyatı ilkelerine bağlı bir yazar olan Çunijekov, bu ilkeleri *Munduzak* adlı eserine de yansıtmıştır. Hikâyede Altay Türklerinin geleneksel yaşam biçimleri olumsuzlanmakta, Sovyet Devrimi ile birlikte oluşturulan yeni hayat biçimi öne çıkarılmaktadır.

Şahıs Kadrosu

Olay ağırlıklı bir hikâyeye olan *Munduzak* adlı eserde birçok şahıs yer almaktadır. Ancak bu şahısların çoğu olayların akışında etkili kişiler olmayıp fon karakter durumundadırlar. Olaylar üzerinde etkili olan şahısların da fiziksel ve ruhsal tasvirleri üzerinde ayrıntılı durulmaz. Eserdeki karakterler genellikle tek boyutlu ve belirli bir fikrin temsilcisi olarak olaylara katılır.

Hikâyenin başkişisi esere adını da veren Munduzak’tır. Añçıbay Bektenov ile Sırğaş’ın tek çocukları olan Munduzak on iki yaşlarında, tıknaz, kara saçlı, kara gözlü, geniş yüzlü bir çocuktur. Okumaya, öğrenmeye hevesli, yeniliklere açık biridir. Daha çocukluğundan itibaren zengin toprak ağalarının, kamların halkı sömürdüğüünün farkındadır. Bu konularda ailesini uyarır. Ancak özellikle annesi, Munduzak’ı bu fikirlerinden vazgeçirmeye çalışır, toprak ağalarına, kamlara karşı gelmemesi konusunda oğlunu uyarır. Sovyet Devrimi gerçekleştiğinde Munduzak on dokuz yaşındadır. Özellikle Mihail Kozlov ile tanıştıktan sonra Munduzak’ın fikirleri olgunlaşır. Sosyalizmi benimser. Sovyet Devrimi sırasında Aklarla Kızıllar arasındaki savaşa eline silah alıp katılmaz. Ancak cephe gerisinde Kızılların başarısı için elinden geleni yapar. Kızılların atları için ot taşır, Kızıl birliklere kılavuzluk eder, halk arasında Kızılların benimsenmesi için propaganda faaliyetlerinde bulunur. Devrim sonrasında da yeni kurulan yapılarda önemli görevler üstlenir. Katuçöp’te yaşayan yetişkin kadın ve erkeklere geceleri okuma yazma öğretir. Çamal Aymak Komitesi’nin teklifiyle Oyrot-Tura’ya, Sovyet Parti Okulu’na iki yıl eğitim almak üzere gönderilir. Döndükten sonra Kuyum Köy Meclisi’nde sekreter ve aynı zamanda Yoksullara Yardım Komitesi Başkanı olarak görevlendirilir. Daha sonra babasıyla birlikte uğradığı bir iftira sonucu görevlerinden uzaklaştırılsa da suçsuz olduğu sonradan anlaşılır. Munduzak aynı zamanda bir şair ve yazardır. Şiirleri “Kızıl-Oyrot” gazetesinde yayımlanır. Munduzak gerçekte yazar Çalçık Çunijekov’tur. Eserde Munduzak’a ait gösterilen bütün eserler gerçekte Çunijekov’un eserleridir.

Añçıbay Bektenov, Munduzak’ın babasıdır. Eğitimli bir kişi olan Añçıbay, oğlunun da okumaya hevesli olmasına sevinir, oğluna okuma ve yazma öğretir. Hikâyeye boyunca fikirleri tekâmül eden, olaylara bakış açısı değişen şahıslardan birisi olan Añçıbay, başlangıçta sömürü düzeninin temsilcileri olan toprak ağalarına ve kamlara karşı koyamayan, onların her istediklerini yerine getiren biriyken sonraları ağalar, kamlar tarafından sömürüldüklerinin farkına vararak onlara kaşı çıkmaya başlar. Devrim sırasında Aklarla birlikte Kızıllardan kaçmayı düşünse de oğlu Munduzak’ın etkisiyle Aklarla gitmekten vazgeçer. Kızıllara katılır. Devrimden sonra kurulan Köy Devrim Komitesi başkanlığına seçilir. “Lenin’in Buyruğu” Kolhozu kurulunca kolhoz başkanlığını da üstlenir. Daha sonra oğluyla birlikte uğradığı bir iftira sonucu görevlerinden uzaklaştırılsa da suçsuz olduğu sonradan anlaşılır. Hikâyeye boyunca Munduzak’ın en önemli destekçisi olan Añçıbay, yeniliklere açık olmasıyla da aslında devrimin yaratmak istediği yeni insan tipinin Munduzak ile birlikte en önemli temsilcisi durumundadır.

Sırğaş, Añçıbay'ın karısı, Munduzak'ın annesidir. Geleneğin temsilcisi durumunda olan Sırğaş bütün yeniliklere karşıdır. Oğlunun okumasını istemez. Oğlu toprak ağalarına, kamlara karşı çıktığında oğlunun yanlış yaptığını, ağalara, kamlara karşı gelmemesi gerektiğini herkesten önce Sırğaş dile getirir. Sırğaş, emek ve din sömürsünün kurbanı durumunda olan ancak özgür iradesini kullanıp bu sömürü düzenine karşı koyamadığından düzenin devam etmesine neden olan insanların temsilcisi olarak hikâyede yer almaktadır.

Bekten, Añçıbay'ın babasıdır. Torunu Munduzak'ın okumasını, önemli insan olmasını istemektedir. Hikâyenin başlarında ölen Bekten'in hikâyedeki olaylar üzerinde bir etkisi yoktur.

Mıklay Cayzañ, hikâyedeki karşıt güçlerin en önemli temsilcisi durumundadır. Añçıbay ve ailesi ile akrabalık bağları da bulunan Mıklay Cayzañ hem köyün üst düzey yöneticilerinden biri hem de köyün en zenginlerindedir. Elindeki yönetim gücü ile zenginliğini insanları ezme ve sömürmek gibi amaçlarla kullanmaktan çekinmez. Momoş “yardım” diye adlandırılan bir usulde bütün köy halkı bir öğün yemek karşılığı Mıklay Cayzañ'ın ot biçme işini tamamlar. Yine Mıklay Cayzañ, Añçıbay'ın yeni keçe kilimine göz koyar, Añçıbay gönülsüz bir şekilde kilimi Mıklay Cayzañ'a hediye etmek zorunda kalır. Hikâye boyunca Munduzak da birçok defa Mıklay Cayzañ ile karşı karşıya gelmiştir. Sovyet Devrimi'nden sonra hem yönetim gücü hem de zenginliği azalan Mıklay Cayzañ, Köy Meclisi'nde yapılan toplantıda Munduzak'ın önerisiyle kulak ilan edilmiş, malına el konmuş ve sürgüne gönderilmiştir.

Baabal bay köyün zenginlerindedir. Hikâyedeki olaylar üzerinde çok fazla etkisi olmayan Baabal bay, hikâyenin başında Añçıbay ile Ercine'nin avladıkları hayvanların postlarını nüfuzunu kullanarak değerinin altında almaya kalkışır ancak Añçıbay'ın itirazı sonucu geçer fiyattan almaya razı olur. Bu olay dışında Baabal bay eserde görünmez.

Çoçuş, köyün zenginlerindedir. Rus Çarı'nın eski unvanları kaldırmasından sonra kurulan Köy Muhtarlığı'na getirilir. Devrimden sonra muhtarlığı bırakarak Aklarla birlikte kaçar.

Süder kam, Mıklay Cayzañ ile birlikte eski dönemin en önemli temsilcilerinden biridir. Süder kam insanları Tanrı ile kandırır, insanların din ve inanç ile ilgili duygularını kullanarak insanları sömürerek kişisel kazanç sağlar. İnsanlardan Tanrı ile görüşüp gelecekte haber verme karşılığı olarak hem canlı at, et, içki gibi maddi şeyler alır hem de insanlardan kendisi için çalışmalarını ister. Nitekim Añçıbay da Süder kamı, kam ritüeli için getirir ancak bu işin sonunda hem kendisinin hem de Munduzak'ın kamlara ve Tanrı'ya karşı olan inançları sarsılır. Artık dine ve Tanrı'ya inanmaz olurlar.

Mihail Kozlov, Munduzak'ın fikirlerinin gelişmesinde en etkili olan kişilerden biridir. Altın arama amacıyla bölgeye gelen ve Munduzak ile tanışan Kozlov, bir ay boyunca Añçıbay'ın ailesinde kalır. Bu bir ay içinde Mihail, Sırğaş'a ekmek pişirmeyi öğretir. Munduzak ve Basley'e devrimi, çarın devrilmesini, Bolşevikleri, Lenin önderliğindeki savaşı, Sovyet yönetiminin kurulduğunu, Sovyet yönetiminin yoksullara her şeyi ücretsiz verdiğini anlatır. Devrimden sonra Mihail Kozlov, Kızıl birliklere katılarak Aklarla fiili olarak da savaşmış, Dağlık Altay'da devrimin başarısı için mücadele etmiş biridir.

Basley, Munduzak'ın çocukluk arkadaşıdır. Çocukken birbirleriyle kavga etseler de sonraları iyi anlaşmaya başlarlar. Birlikte okuma yazma öğrenirler, birbirlerine masallar anlatırlar. Devrimden sonra Basley, Aklarla beraber hareket eder. Bir gün Munduzak ve annesini dövüp daha sonra öldürmek için ambara kilitler. Kızıl birliklerin gelmesi sonucu kaçmak zorunda kalır. Daha sonra hikâyede görünmez.

Toyçı, Munduzak'ın ilk eşidir. Hem Munduzak hem de Toyçı birbirlerini istemedikleri hâlde aileleri onları evlendirir. Ama ikisi bir aile kurmaz. Toyçı ailesinin evine geri döner. Hikâyedeki olaylar üzerinde çok etkisi yoktur.

Saňkaş, Munduzak'ın severek evlendiği eşidir. Ancıs isimli bir kızları olur. Hikâyedeki olaylar üzerinde çok etkisi yoktur.

Sanabay, köyün zenginlerinden Çoçuş'un oğludur. Mıklay Cayzañ ile işbirliği içindedir. Sovyet Devrimi'nden sonra Köy Meclisi'nde yapılan toplantıda Munduzak'ın önerisiyle Mıklay Cayzañ ile birlikte kulak ilan edilmiş, malına el konmuş ve sürgüne gönderilmiştir.

Erkemey, köydeki zengin toprak sahiplerinden biridir. Hikâyedeki olaylar üzerinde çok etkisi yoktur. Sovyet Devrimi'nden Köy Meclisi'nde yapılan toplantıda Munduzak'ın önerisiyle Mıklay Cayzañ ve Sanabay ile birlikte kulak ilan edilmiş, malına el konmuş ve sürgüne gönderilmiştir.

Olay Örgüsü

Munduzak adlı eser olay örgütleyici bir yapıya sahiptir. Eser, Türkiye Türkçesine aktarılıp Türkiye'de yayımlanmadığından daha iyi anlaşılması için eserin olay örgüsü bölümler hâlinde ayrıntılı olarak aşağıda sunulmuştur:

Birinci Bölüm

Añçıbay'ın Evinde

Bu bölümde Añçıbay ve ailesi tanıtılır. Zenginlerin/toprak ağalarının insanları nasıl sömürdükleri üzerinde durulur. Añçıbay Bektenov; Koroçı-Oozı'nda karısı, yaşlı babası ve bir oğluyula yaşamaktadır. Güz ayları geldiğinde Añçıbay, arkadaşı Ercine ile birlikte ava çıkar. Añçıbay ve Ercine avdan birçok sincap, bir ayı, bir tilki, bir su samuru ile kakım ve Sibiryaya gelinciği postu ile dönerler. Bu postları incelerlerken zengin Baabal çıkar gelir. Sosyal statüsünü kullanarak postları değerinin daha altında fiyatla almaya çalışır. Teklif ettiği fiyatı Añçıbay kabul etmeyince postları geçer fiyattan almaya razı olur. Munduzak kışları hayvanları besler, sulamaya götürür, annesine ev işlerinde yardım eder. Hayvanlarla ilgilenirken okumayı da bırakmaz, fakat annesi bu durumdan hoşlanmaz. Munduzak, babasının getirdiği kitapları Basley ile birlikte okuma yazma öğrenmek için kullanır. Birbirlerine masallar anlatırlar. Sırğaş da bu masalları dinler fakat Tanrı'yı, papazları, kamları kötüleyen kitapları okudukları zaman onlara kızar. Oğlunun Hristiyan olmasını isteyen Añçıbay, Emeri köyünden dönüşte Altayca Hristiyanlık ile ilgili bir kitap getirir ve Munduzak'a verir. Fakat karısı Sırğaş oğlunun Hristiyan olmasını istemez. Bir yaz günü Mıklay Cayzañ, Şaňmak Cayzañ, zengin Baabal ve yardımcısı Çapılday Añçıbay'ın evine gelir. Mıklay Cayzañ, Añçıbay'ın yeni keçe kilimine göz koyar, Añçıbay gönülsüz de olsa keçe kilimi ona hediye eder. Munduzak babasının keçe kilimi vermesini istemez. Añçıbay ve oğlu Munduzak kış için ot biçmeye giderler. Añçıbay, Mıklay Cayzañ için de ot biçmeye gider fakat Munduzak başkası için ot biçme işine gitmek istemez.

Hile

Bu bölümde kamların insanları Tanrı'yı kullanarak nasıl aldattıkları anlatılır. Añçıbay bir gün tek gözlü Süder kamı getirip bir kızıl kısağı kurban eder. Süder kam, kam ritüelini gerçekleştirir. Kam geri dönerken Añçıbay'dan iki at, bir matara içki ve kurban edilen kısağın etinden alır. Yine Añçıbay'dan kam ritüeli karşılığı kendisi için ot biçmesini ister. Munduzak önce kendi kendine kamın kendilerini aldattığını düşünür, sonra ailesine de bu düşüncelerini açık eder. Ancak annesi kamlara laf etmemesi konusunda oğlunu uyarır. Kam töreninden üç gün sonra ihtiyar Bekten hastalanır ve ölür. Ölmeden önce oğlu Añçıbay'a torunu Munduzak'ı okutmasını vasiyet eder. Kam için ot biçme zamanı geldiğinde Añçıbay ot biçmeye gider,

oğlunu da götürmek ister. Munduzak kam için ot biçmeyeceğini söyler ama babasıyla birlikte gidip yemek hazırlama gibi işlerde babasına yardım etmeyi kabul eder. Ot biçme sırasında yoğun bir yağmur başlar. Babası yağmur altında ot biçerken Munduzak da babasına yardım için ot biçmeye başlar. İki günlük bir çalışmadan sonra ot biçmeyi tamamlarlar. Kam gelir. Biçilen otu yeterli bulmaz. Munduzak kam ile önce tartışır, sonra kama vurarak kamı yere devirir. Kam kaçar. Eve geri döndüklerinde artık Añçıbay da Munduzak da kama, tanrıya inanmamaya başlarlar.

Munduzak Okulda

Bu bölümde Munduzak'ın Emeri'deki Misyoner Okulu'na gidip üç kış boyunca eğitim alması anlatılmaktadır. Añçıbay ve Munduzak okul için önce Urlu-Aspak'a gider. Buradaki Öğretmen Fedosiya Mihaylovna, Hristiyan olmadığı için Munduzak'ı okula kabul etmez. Sonra Saydıs köyündeki okula gelirler. Buradaki öğretmen Petr Petroviç de aynı gerekçeyle Munduzak'ı okula kabul etmez. En son Emeri'deki okula gelirler. Buradaki öğretmen daha önce Añçıbay'ın evine misafir olup masallar anlatan Altay Türkü Vasiliy Osipoviç'tir. O da ilk önce Hristiyan olmadığı için Munduzak'ı okula kabul etmek istemez. O esnada Papaz Mihail gelir. Papaz Mihail, Munduzak'ın okuldan mezun olacağı zaman Hristiyan olması koşuluyla onu okula kabul eder. Munduzak bu okulda üç yıl eğitim alır. Çok başarılı bir öğrencilik dönemi geçirir. Üçüncü sınıfın sonunda hâlâ Hristiyan olmayınca Papaz okula devam etmesine izin vermez. Munduzak evine geri döner.

Yeni Ev

Bu bölümde artık 15 yaşında olan Munduzak'ın teklif ve ısrarıyla Añçıbay iki odalı yeni bir ev yapmaya karar verir. Sırğaş yeni ev fikrine de karşı çıkar. Ancak Añçıbay yeni ev fikrini destekler, bu işin sorumluluğunu Munduzak'a bırakır. Ev yapma işinde Urlu-Aspak'tan İvan İvanoviç usta olarak çalışır. Nisan ayında başlayan iş güz aylarında biter ve aile yeni eve taşınır. Munduzak'a özenen arkadaşları Arcine ve Basley de yeni ev yapmaya girişir. (Munduzak yeniliklerin öncüsü durumundadır.) Bir gün Mıklay Cayzañ yeni evi görmek için çıkar gelir. Añçıbay'ın evinde yer, içer. Burada Munduzak, Mıklay ile ağız dalaşına girer. Bahar aylarında Mıklay yine Añçıbay'ın evine gelir. Ondan kendisi için ücreti karşılığı çalışmasını, Munduzak'ın da yine kendisi için bir ay boyunca ücreti karşılığı çalışmasını ister. Añçıbay kabul etse de Munduzak kabul etmez. İşin sonunda Mıklay yine Añçıbay'ın emeğinin karşılığını vermez.

Yardım

Bu bölümde “yardım” başlığı altında yoksul insanların ağalara ve kamlara bedavaya çalışmaları anlatılmaktadır. Bu “yardım”larda halk zenginler için sadece bir öğün yemeğe gün boyu çalışır. Mıklay, ot biçme işi için insanları çağırır. Munduzak'ın ailesi de gider, Munduzak bedavaya çalışmak istemediği için yine gitmez. Daha sonra arkadaşı Basley'in ısrarıyla sadece öğlene kadar çalışma ve yemekten sonra kaçma şartıyla gider. Bu sefer de yemek yetmez. Munduzak, Mıklay ile tartışmaya girişir. Buradaki insanlara Mıklay'ın kendilerini karın tokluğuna çalıştırdığını ancak bu kadar insana yetecek kadar yemek hazırlamadığını, bedavaya ağa için çalışmamaları gerektiğini söyler. Bu sözler orada çalışan insanları etkiler. İş bırakıp dağılmaya başlayacakken Mıklay yeni yemekler getireceğini söyleyerek onları ikna eder. Mıklay, Munduzak'ı tarladan kovar. Akşam annesi ve babası dönünce Munduzak onlara da boş yere çalıştıklarını tekrar söyler. Babası bu sözlere karşılık vermese de annesi yine Munduzak'ı yaptıkları için azarlar.

Birlik

Bu bölümde Munduzak bir önceki bölümde anlatılan “yardım” a karşı birlik fikrini ortaya atar. Buna göre iki kişi bir araya gelecek, önce birinin işi tamamlanacak, sonra diğerinin işi yapılacaktır. Basley ile ikisi anlaşarak önce Munduzak sonra Basley için ot biçerler. Bu duruma hem Añçıbay hem de Basley’in babası Taçpay çok sevinir. Bu yöntemin “yardım” yönteminden çok daha faydalı olduğunu söylerler. Munduzak ile Basley ihtiyaçlarından fazla biçtikleri otu satmaya karar verirler. Otu Mıklay almak ister ancak Munduzak’ın istediği parayı vermez. Munduzak da otu satmaz. Mıklay’ın bu durumda da Munduzak’a karşı öfkesi artar. Birlik şeklindeki yardımlaşmanın kendisi için uygun olmadığını, bundan sonra halkın kendisine karın tokluğuna “yardım” a gelmeyeceğini düşünür.

Kendi Düşen Ağlamaz

Bu bölümde Munduzak ailesi tarafından istemediği bir kızla evlendirilmektedir.

Sırğaş oğlu Munduzak’ı Akçamay’ın kızı Toyçı ile evlendirmek ister. Bu evliliğe hem Munduzak hem de Toyçı karşı olsa da aileler evlenmelerine karar verir. Munduzak ve Toyçı’nın düğünü yapılır. Düğünden sonra Añçıbay ve Sırğaş gelinin ailesine kalın⁴ olarak iki inek, iki at ve yüz salkovoy para öder. Añçıbay, yüz salkovoyun yirmi beş salkovoyunu Mıklay’dan borç alır. Bu borca karşılık Mıklay Añçıbay’dan iki bölmeli bir ambar yapmasını ister. Munduzak ailesine bu evliliği kendisinin istemediğini kalın olarak verdiklerinin boşa gittiğini söyler. Bunun üzerine Añçıbay “Kendi düşen ağlamaz, bu işi biz başlattık. Zor da olsa kolay da olsa biz devam ettireceğiz.” diye düşünür.

Yeni Görevliler

Bu bölümde Rus Çarının emriyle Altay bölgesinde yeni kurumlar oluşturulur. Toprak ve vergi sisteminde bazı değişiklikler yapılır.

Bir gün bir haberci Añçıbay’ı Mañzır’ın evine toplantıya çağırır. Añçıbay toplantıya kendi yerine oğlu Munduzak’ı gönderir. Toplantıda nahiyeden gelen Cayzañ, Rus Çarının aldığı yeni kararları açıklar. Buna göre Altay halkının yerel yönetim birimleri olan *cayzañ*⁵, *temiç*⁶, *şüüleñi*⁷, *albançı*⁸ gibi makamlar kaldırılır. Yerine köy muhtarı, köy polisi ve köy polisi yardımcısı gibi yeni makamlar kurulur. Araziler ölçülür. Değerli araziler Çar’a ait olacaktır. Çar’a ait arazilerden ağaç kesen, av avlayan kişiler, bunlar için vergi ödeyecektir. Diğer arazilerin ölçülüp paylaşılması için köy halkı kişi başı on iki salkovoy ödeyecektir. Munduzak toplantıda bu yeni yasaların da zenginlere faydalı olduğunu, yoksul halka faydası olmadığı gibi zararı olduğunu dile getirir. Toplantıdaki birçok kişi Munduzak’a hak verir. Cayzañ, Munduzak’ı toplantıdan kovar. Munduzak durumu babasına anlatır. Babası da bu yeni durumu kaygıyla karşılar.

⁴ Başlık parası.

⁵ Eskiden Altay Türklerinin yerel idarecileri tarafından kullanılan bir unvan.

⁶ Cayzaña bağlı memur.

⁷ Cayzaña bağlı memur.

⁸ Cayzaña bağlı vergi memuru.

İkinci Bölüm

Yabancı Kişi

Bu bölümde Rusya'da devrim olduğu, Rus Çarı'nın devrildiği haberi Altay bölgesine ulaşır. Altay bölgesinde de yeni bir dönem başlamaktadır. Munduzak artık 19 yaşında bir gençtir.

Munduzak bir gün Koroçı ırmağı etrafında gezerken yabancı bir adamla karşılaşır. Adı Mihail Kozlov olan bu kişi bir Rus'tur, bölgede altın aramaktadır. Munduzak'tan altın arama işinde kendisine ücreti karşılığında yardım etmesini ister. Munduzak kabul eder. Birlikte Munduzak'ın evine gelirler. Bir hafta kalmayı planlamışken bir ay boyunca burada kalır. Munduzak ile birlikte altın ararlar ancak bulamazlar. Bu bir ay içinde Mihail, Sırğaş'a ekmek pişirmeyi öğretir. Munduzak ve Basley'e devrimi, çarın devrilmesini, Bolşevikleri, Lenin önderliğindeki savaşı, Sovyet yönetiminin kurulduğunu, Sovyet yönetiminin yoksullara her şeyi ücretsiz verdiğini anlatır. Yine daha sonra Añçıbay, Sırğaş ve Munduzak'a Dağlık Altay'da Akların Kızıllar hakkında yalanlar yaydığını, Kızılların insanları öldürüp mallarını yağmaladığını söylediklerini ama bunların hiçbirinin doğru olmadığını, asıl Akların insanları öldürdüğünü anlatır. Aklar geldiğinde onlara yardım etmemeleri gerektiğini anlatır. Munduzak'ta devrimci düşüncelerin oluşmasında Mihail Kozlov'un payı büyüktür. Bu konuşmalar Mıklay'ın kulağına kadar gider. Mıklay, Añçıbay'ın evine gelir. Mihail Kozlov'u görüp geri döner. Ertesi gün Mihail Kozlov, Koroçı-Oozı'ndan ayrılır, Çamal'e doğru yola çıkar. Mıklay, köy polisi Kózüye ile birlikte Kozlov'u aramak için yine Añçıbay'ın evine gelir. Ama o gitmiştir. Onunla ilgili sorular sorarlar ancak Añçıbay ve Munduzak bu soruları geçiştirirler. Mıklay ve Kózüye, Añçıbay ve Munduzak'ı köy odasına şikâyet etmeyi düşünürken Añçıbay onlara karşı çıkar, artık onlardan korkmadığını söyler, tüfeğini alarak gerekirse onlara karşı koyacağını söyler. Bunun üzerine Mıklay ve Kózüye evden uzaklaşır. Giderlerken bu durumu kimseye söylememe konusunda anlaşır. Çünkü Añçıbay'dan korkmuşlardır.

Genç Propagandacı

Bu bölümde Aklarla Kızılların Dağlık Altay'daki savaşları anlatılmaktadır.

Kış başlar. Bir gün köy muhtarlığından elçi gelir ve Añçıbay'ı köy odasına toplantıya çağırır. Añçıbay kendi yerine oğlu Munduzak'ı gönderir. Toplantıda köy muhtarı zengin Çoçuş, köy polisi Kózüye ve yardımcısı Bilemen ile birlikte Kara-Korum Altay Yönetimi'nden üst rütbeli bir asker ve çok sayıda insan vardır. Toplantıda asker, halkı Aklarla birlikte Moğolistan'a gitmeye çağırır. Kalanların Aklar geri döndüğünde öldürüleceğini söyler. Gidecek olanların hemen bugün harekete geçmesini söyler. Munduzak gitmek istemese de onlarla birlikte yola çıkmaya mecbur kalır. Yolda bir fırsatını bulup Beşpeltir'deki Aganya Todogoşeva'nın evine sığınır. Ertesi gün Beşpeltir Köy Odası'na gider. Burada Aklarla beraber gitmeye hazırlanan grubu Aklarla gitmemeleri konusunda ikna etmeye çalışır ancak başarılı olamaz. Buradan ayrıлып okula gelir. Burada da bir grup genç Aklarla gitmeye hazırlanmaktadır. Munduzak burada İvan Maskaçakov isimli genci Aklarla gitmeme konusunda ikna eder. İvan da arkadaşlarını ikna eder ve bu grup Aklardan kaçır. Daha sonra Munduzak evine döner. Babasının da Aklarla birlikte gitmeye hazırlandığını görür. Babasını da gitmemesi konusunda ikna eder. Bunun üzerine babası silahını alıp avlanmaya gider. Bu sırada Basley ve Arcine de Aklara katılmak üzere atlanmışlardır. Munduzak'ın evine gelirler. Munduzak onları da gitmemeleri konusunda ikna etmeye çalışsa da Basley, Munduzak'ı Kızıl olmakla suçlar, geri döndüğünde Munduzak'ı öldürmekle tehdit eder ve Arcine ile birlikte giderler. Bir süre sonra Köy Odası'ndan yeni bir elçi gelerek Añçıbay'ı çağırır. Yine Munduzak gider. Köy muhtarı Aklarla birlikte kaçmıştır. Toplantıyı Mokoluş yönetir. Toplantıda Çamal'da bulunan Kızıl

birliklerin atları için ot gerektiği, Kızıllara yardım etmeleri konusunda anlaşılır. Çamal'a ot götürme işi Munduzak'a verilir. Munduzak Çamal'da Mihail Kozlov ile yeniden karşılaşır. Ancak çok kısa süre görüşebilirler. Çünkü buradaki birlik Aklara karşı harekete geçer. Munduzak, Çamal'dan dönerken yolda başka bir Kızıl birliği ile karşılaşır. Onlara yol göstermek için tekrar geri döner. O birliğe de bir süre kılavuzluk edip daha sonra evine döner. Evde komşuları başına toplanıp ondan haber sorarlar. Munduzak başından geçenleri anlatır. İnsanlar Munduzak'ın anlattıklarından sonra Kızıllara karşı sempati beslemeye başlar. O gece yine elçi gelir. Köy odasına Kızıllar gelmiştir. Kızıllar Munduzak'ı haydutlara karşı birlikte çatışmaya çağırırlar da Munduzak silah kullanmayı bilmediğinde onlarla gitmez. Kızıllar zengin Çoçuş'un evini harekât merkezi yapmışlardır. Burada yapılan toplantıda İvan Maskaçakov Aklara karşı yürütülen harekâta ilişkin bilgi verir, eskiden köyü köy odasının yönettiğini ama artık köy devrim komitesi kurulması gerektiğini söyler. Bu komitenin işi köy halkının huzur içinde yaşamasını, hayvanlara iyi bir şekilde bakılmasını, kavgaların önlenmesini, kaçkınları yakalayıp silahlarını teslim almasını sağlamaktır. Köy devrim komitesi başkanı olarak önce Munduzak önerilse de yaşı küçük olduğu için seçilmez, yerine babası Añçıbay köy devrim komitesi başkanı olur. Başkan olduktan sonra Kuyum'un içinde beş farklı yere nöbetçi koyar. Halkın getirdiği silahları teslim alıp Munduzak ile bölge devrim komitesine gönderir. Halk yeni sistemi benimsemeye başlamıştır. Bir gün Munduzak evine geldiğinde on kadar atının evinde olduğunu görür. Başlarında eski arkadaşı Basley vardır. Basley, Munduzak'ı ve annesi Sırğış'ı döver. Ambara kapatır. Öldürmek üzere götürmeye hazırlanırken çatışma seslerinin duyulması üzerine kaçır. Munduzak ve annesini ambardan komşuları Arcine'nin karısı Odnış çıkarır. Akşam Taçpay da gelir. Oğlu Basley'in yaptıklarını üzüntüyle dinler.

Öğretmen

Bu bölümde Aklar ile Kızıllar savaşı bitmiş. Sovyet yönetimi kurulmuştur. Propagandacılar gelip yeni yönetimle ilgili insanlara bilgiler vermektedir. Munduzak Katuçöp'te yaşayan yetişkin kadın ve erkeklere geceleri okuma yazma öğretmeye başlamıştır. Okul olmadığı için her gün bir başkasının evinde ders verir. Mıklay bu duruma da karşıdır. Çünkü onun üç yardımcısı da bu eğitimlere devam etmektedir. Özellikle kadınların okuma yazma öğrenmesini hiç istememektedir. Bir gün Munduzak ve on kişi ders verecek yer istemek için Mıklay'ın evine gelir. Mıklay onlara yer vermez. Ertesi gün Mıklay'ın yardımcısı Camskoy, Munduzak'a gelir. Mıklay'ın eğitime devam ederse kendisini kovacağını söylediğini anlatır. İkisi birlikte tekrar Mıklay'ın evine giderler. Munduzak, Mıklay'ı Sovyet yargısına vermekle tehdit eder. Bunun üzerine Mıklay, Camskoy'un eğitime devam etmesine izin verir. Munduzak'ın okuma yazma öğrettiği kişilerden biri de Sañkaş isimli kızdır. Munduzak bu kızdan hoşlanır. Kız da Munduzak'tan hoşlanır. Bir gün Añçıbay Sovyet Yönetiminin Altay bölgesini otonom bölge hâline getirdiği haberini Munduzak'a verir. Munduzak da bu habere sevinir. Añçıbay, Sırğış ve Munduzak sohbet ederken Sırğış eşine ve oğluna “yeni yönetimi kim kuruyor, onu kim buldu?” diye sorar. Añçıbay, Çarlık yönetiminin toprak ağalarına kolaylık sağladığını, ağaların halkı kullandığını, hatta öldürene kadar çalıştırsa da kimsenin bir şey yapamadığını, bilgili Lenin'in yoksulları eziyetten kurtarmak için savaşa giriştiğini, Devrim'in şubat⁹ ayında Çarı tahtından indirdiğini, ekim ayında zenginleri tasfiye ettiğini, iktidarın Sovyetlere verildiğini, artık Dağlık Altay'da da kamların, toprak ağalarının yok

⁹ 1917'de Rusya'da iki devrim olur. Mart ayında Çar devrilir, kasım ayında Bolşevikler iktidarı ele geçirir. Eski Rus takvimine göre ilk devrim şubat ayında, ikincisi ekim ayında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla literatürde ilk devrim Şubat Devrimi, ikinci devrim ise Ekim Devrimi olarak geçer.

olacağını anlatır. Sırğaş, Añçıbay'a "Artık Tanrı'ya inanmıyor musun?" diye suçlayıcı bir şekilde sorar. Añçıbay eşinin sözünü keserek Tanrı'nın bir kişiye bile yardım ettiğini kimsenin görmediğini, artık Tanrı'ya inanmadığını söyler. Sırğaş bu sözlere ikna olmaz. Sonra Munduzak konuşmaya başlar, otonom bölge olmalarının çok önemli olduğunu, artık Altay halkının daha iyi bir hayat süreceğini, okulların artacağını, insanların eğitimi olacağını, hayvan sürülerinin artacağını, halkın huzur ve refah içinde yaşayacağını söyler. Güzün eğitimine devam etmek istediğini söyler. Bu sırada babası Munduzak'a "Kızıl-Oyrot" isimli bir gazete verir. Munduzak sevinçle gazeteyi okur. Gazetenin bir sayısında Munduzak'ın "Sovyet Yönetimine Övgü" isimli şiiri çıkar. Mıklay, Munduzak gazeteye zenginlerle ilgili yazı yazıyor diye bu durumdan da hoşlanmaz. Bir gün Munduzak, Mıklay'ın evine geldiğinde Mıklay, Munduzak'ı orada toplanıp içki içen insanlara dövdürmeye çalışır. Ama Munduzak oradan uzaklaşır.

İkinci Düğün

Bu bölümde Munduzak'ın, Sañkaş ile evlenmesi ve ikinci düğününü yapması anlatılmaktadır. Bir gün Añçıbay ve Sırğaş otururlarken Munduzak'ı çağırırlar. Annesi Sırğaş, artık yetişkin olduğunu yalnız yaşamaması gerektiğini, Toyçı'yı geri getirip yuva kurması gerektiğini söyler. Munduzak, Toyçı'yı istemediğini, Sañkaş ile evleneceğini söyler. Annesi Toyçı için kalın ödediklerini, şimdi Sañkaş için tekrar nasıl kalın ödeyeceklerini söyler. Munduzak, Sovyet yönetiminde kızların satın alınmayacağını, kalın ödenmeyeceğini, evlenmek isteyenlerin köy meclisine gidip kayıt yaptırmalarının yeterli olacağını ve düğün yapılacağını söyler. Annesi bu yeni âdetlere de karşı çıkarak eski âdetleri devam ettirmek gerektiğini söyler. Bir gün Munduzak gider, Sañkaş'ın annesiyle konuşup Sañkaş'la evlenmek istediğini söyler, yaşlı kadının da izniyle Sañkaş'ı alıp eve getirir. Daha sonra Añçıbay ve Sırğaş, Sañkaş'ın annesinin evine giderler, yaşlı kadın kalın istemediğini, kızına iyi bakmalarını ve mümkünse bir düğün yapmalarını ister. Ertesi gün düğün yapılır. Düğüne eski dostları İvan İvanoviç de gelir. Et, köçö, tereyağı, kaymak, ekmek, peynir ile dolu masalar kurulur. Akşama doğru Mıklay çıkar gelir. Niye düğüne davet edilmediğini sorar. Bu sırada evden çıkan İvan İvanoviç, Mıklay'ı görünce eski alacağını ister, bunun üzerine Mıklay "bunlar beni döver" diye düşünüp oradan hemen uzaklaşır. İnsanlar "yeni düğün ne kadar sade, kavgasız dövüşsüz düğün" diye konuşup otururlar.

Yol Açık

Bu bölümde Munduzak, Çamal Aymak Komitesinin teklifiyle Oyrot-Tura'ya Sovyet Parti Okulu'na iki yıl eğitim almak üzere gönderilir.

Miron Mundus-Edokov isimli Altaylı şair, yazar ve araştırmacı; şarkı, masal, bilmece gibi sözlü kültür ürünlerini derlemektedir. Kuyum'a da gelir. Añçıbay'ın evine misafir olur. Munduzak derlediği şarkıları, şiirlerini, dedesinden öğrenip yazıya geçirdiği masalları Mundus-Edokov'a verir. Edokov bunların bir kısmını gazetede yayımlayacağını, bir kısmını "Tañ Çolmon" isimli antolojisine koyacağını söyler. Kitap çıktığında bir kitabı göndereceğini söyler. Bir gün Çamal Parti Komitesinden Munduzak'a davet mektubu gelir. Munduzak, Çamal'a gider. Aymak Parti Komitesi sekreteri Munduzak'a Oyrot-Tura'ya, Sovyet Parti Okulu'na iki yıl eğitim almak üzere gitmek isteyip istemediğini sorar. Munduzak hemen kabul eder. Çamal'dan Pavel Kuçiyak ve Semen Tabakov ile birlikte döner (Bu ikisi de ünlü Altaylı yazarlardır). Karısı Sañkaş ve annesi Sırğaş Munduzak'ın okul için şehre gitmesini istemese de Añçıbay oğlunu destekler. Burada da devrimden önceki eğitim durumu ile devrimden sonraki eğitim durumu karşılaştırılmaktadır. Aralık ayının ilk günü Oyrot-Tura'da olur, Sovyet Parti Okulu'na yazılır ve eğitimine başlar. Sınıfın başarılı öğrencilerinden olur. Vaktinin çoğunu kütüphanede geçirir, bol bol kitap okur ve şiirler yazar. Eşi Sañkaş'tan aldığı bir mektupla bir

kızı olduğunu, adını Ancıs koyduklarını öğrenir. Munduzak'ın şiirleri “Kızıl-Oyrot” gazetesinde artarak çıkmaya devam eder.

İnsanın Kötüsü, Su Samurunun Sarısı

Bu bölümde Munduzak, Sovyet Parti Okulu'ndaki iki yıllık eğitimini tamamlayıp köyüne geri dönmüştür. Çamal Parti Komitesi, Munduzak'ı Kuyum Köy Meclisi'nin sekreteri olarak görevlendirir. Kuyum Köy Meclisi de Munduzak'ı Yoksullara Yardım Komitesi Başkanı olarak görevlendirir. Bu komitenin toplantılarında ekipler kurarak çam ağaçlarında katran üretme, odun kömürü yapma, tarla sürüp arpa buğday ekme gibi fikirler ortaya atılır. Bu fikirler kabul görür ve ekipler üretime başlar. Hepsinden iyi gelirler elde edilir ve yoksul insanlar bu durumu sevinçle karşılar. Artık toprak ağalarına bedava çalışmak yerine kendileri üretiyor, kendileri kazanıyordu. Bu durum zengin Çoçuş'un büyük oğlu Sanabay ile Mıklay'ı rahatsız eder. Çünkü artık kendi işlerinde çalışacak işçi bulamamaktadırlar. İki birleşerek Añçıbay ve Munduzak'ı öldürtmeye karar verirler. Munduzak durumu önceden haber alır ve babasıyla ikisi suikasttan yara almadan kurtulurlar. Kendilerine ateş eden silah Sanabay'ın tüfeği olduğu için onu Çamal'a yargılanmak üzere gönderirler. Mıklay'a ise yanında çalıştırdığı üç kişinin on beş yıllık ücretini ödetirler ve verdiği vergiyi iki katına çıkarırlar. Daha sonra Köy Meclisi seçimleri yapılır. Añçıbay ve Munduzak Köy Meclisi temsilcileri olarak seçilirler. Artık Munduzak'ın üç görevi vardır.

Tartışma

Bu bölümde “Lenin'in Buyruğu” isimli kolhoz kurulur. Kolhozun başkanlığına Añçıbay seçilir. İnsanlar ellerindeki alet edevatı, hayvanları kolhoza teslim eder. Bir gün Munduzak, Sanabay ile Mıklay'ı çağırtıp onlara yeni vergiler konduğunu, hükümet için ağaç kesme işinde bizzat çalıştırılmaları için emir geldiğini söyler. Sanabay ve Mıklay mecburen çalışmak zorunda kalırlar. Bir hafta sonra Çamal'dan yoldaş Slobodiçikov gelir. Toplantı yapılır. Toplantının gündemi sınıfsız bir toplum yaratmak için sosyalizmin önüne engeller çıkaran toprak ağalarının sürgün edilmesidir. Bu bölgeden kimlerin sürgün edileceğine Köy Meclisi karar verecektir. Yapılan görüşmeler sonucunda Munduzak'ın önerisiyle Mıklay, Sanabay ve Erkemey'in mallarına el konulması ve sürgün edilmesi kararlaştırılır. Hemen sonrasında üç toprak ağasının mallarına el konur ve sürgün edilirler. Sürgünden sonra Sanabay'ın evi Köy Meclisi yapılır. Bile, Köy Meclisinin başkanı olur. Mıklay'ın evi de “Lenin'in Buyruğu” kolhozunun idari merkezi yapılır. Kolhozun başkanı Añçıbay olur.

Yeni Hayat

Altay'da yeni hayat, yeni mutluluk başlamıştır. Kuyum içinde insanın emeğini sömüren zengin, inancını sömüren kam kalmamıştır. Aylar, yıllar geçer. “Lenin'in Buyruğu” kolhozu büyümüş zenginleşmiştir. Üç Rus gelip, kolhoza katılmak ister. Yapılan toplantıda üç Rus kolhoza kabul edilir. Daha sonra Munduzak, Komünist Parti üyeliğine seçilir. Bir gün Parti merkezine Añçıbay ile Munduzak'ın cayzañ soylu olduğuna dair bir ihbar gelir. Añçıbay'ın babası Bekten, Kubañ cayzañ ile kardeştir. Kubañ'ın oğlu da Mıklay'dır. Yine bir gün Añçıbay'ın kolhozun boğasını öldürttüğü, bunu için kolhozun ineklerinin kısır kaldığı haberi yayılır. Bunun üzerine Parti, Añçıbay ile Munduzak'ı partiden atar. Daha sonra bu söylentilerin iftira olduğu, sürgün edilenlerin yakınları tarafından Añçıbay ile Munduzak'tan intikam almak için uydurulduğu ortaya çıkar. Hikâyenin sonunda “Lenin'in Buyruğu” kolhozu aymak içindeki en zengin kolhozlardan biri olarak tasvir edilir. Rus ve Altay kolhozcular bir ailenin evlatları gibi kardeşçesine mutlu ve müreffeh bir biçimde yaşamaya devam ederler. Hikâye, Munduzak'ın kolhozculardan dinleyip derlediği kolhozların övüldüğü bir şarkı ile sona erer.

Zaman ve Mekân

Munduzak adlı eserin yazılma zamanı olarak 1930 ile 1950 yılları arası gösterilmektedir (Dilek, 2003, s. 310). Eser 2013 yılında tekrar basılmıştır. Bu baskıda da eserin yazılış tarihine ait bir bilgi verilmez. Olay ağırlıklı bir uzun hikâyeye olan eserde vaka zamanı da yıl bilgisi verilerek belirtilmemiştir. Vaka zamanı ancak anlatılan olaylardan hareketle ortaya konabilir. Buna göre hikâyenin başlangıcında *Munduzak* on iki (Çunijekov, 2013, s. 12), Sovyet Devrimi gerçekleştiğinde ise on dokuz yaşındadır (Çunijekov, 2013, s. 78). Hikâyede Sovyet Devrimi'nden sonraki yaklaşık on yıllık süreç de anlatılır. Bu durumda vaka zamanı 1910 ile 1930 yılları arasını kapsayan yaklaşık yirmi yıllık bir zaman dilimidir.

Hikâyede anlatılan olayların ana mekânı *Munduzak* ve ailesinin yaşadığı *Kuyum*'a bağlı *Koroçı-Oozı*'dir. *Koroçı-Oozı*'nin bağlı bulunduğu *Kuyum*, *Añçıbay*'ın sık sık gidip geldiği, *Munduzak*'ın da üç yıl Misyoner Okulu'nda eğitim görürken yaşadığı *Emeri*, *Munduzak*'ın *Kızıl birliklere* ot götürmek için gittiği *Çamal*¹⁰ ve *Munduzak*'ın devrimden sonra iki yıl boyunca eğitim aldığı *Oyrot-Tura*¹¹ hikâyede ismi geçen diğer mekânlardır.

Konu ve Temalar

İbrahim Dilek (1998, s. 459) Altay edebiyatında eski ile yeninin karşılaştırılması ile ilgili: “Altay edebiyatında komünizmin getirdiği yeni hayatla eski hayatın mukayesesi yapılır. Geleneklere ve inançlara yergi ön plana çıkar. Fakat her zaman Altay edebiyatında pastoral bir yapı içinde gelenekten istifade eden eserler çoğunluktadır.” der. Çunijekov da eskiyi eleştirmekle birlikte Altay Türklerinin şiir, şarkı, masal, atasözü gibi sözlü kültür ürünlerine önem vermektedir. Hikâyede *Munduzak* hem devrimden önce hem de devrimden sonra bu sözlü kültür ürünlerini derler, kendisi de şiirler yazar. Derlediği şiir ve masalların bir kısmını gerçekte de önemli bir Altaylı yazar ve şair olan *Miron Mundus-Edokov*'a verir. *Mundus-Edokov* bu eserleri *Taň Çolmon* isimli antolojisine alır. Gerçek hayatta da *Çalçık Çunijekov*'un “*Kıraçı*”, “*Añçı*” ve “*Kögülüş*” şiirleri adı geçen antolojide yayımlanmıştır.

Munduzak adlı hikâyede esas konuyu Altay Türklerinin Sovyet Devrimi'nden önceki hayatlarıyla devrimden sonraki hayatlarının karşılaştırılması oluşturmaktadır. Yazar bu karşılaştırmayı emek ve inanç sömürüsü, devrim ve iç savaş, yeni hayatın önemli simgelerinden olan kolhozlar ve eğitim gibi temalar üzerinden yapar.

Eskinin Karanlık Yüzü: Emek ve İnanç Sömürüsü

Munduzak adlı eserin ana temasını emek ve inanç sömürüsü oluşturmaktadır. Yazar, Sovyet Devrimi ile kurulan yeni hayatı topluma benimsetebilmek amacıyla eski dönemin en büyük toplumsal sorunu olarak gördüğü emek ve inanç sömürüsünü eser boyunca birçok örnek üzerinden ortaya koyar. Bu şekilde halkın zihninde Devrim'in zeminini oluşturmaya, geniş kesimlere Devrim'i kabul ettirmeye çalışır. Devrim'le birlikte emek ve inanç sömürüsü bitecek, insanın insanı ezmediği eşit bir düzen kurulacaktır.

Hikâyenin başkişisi *Munduzak* daha çocuk yaşlardan itibaren zengin toprak sahiplerinin, kamların insanların emeğini ve inancını sömürmesini kabullenemez. Özellikle annesinin uyarılarına rağmen zenginlere, kamlara saygı göstermediği gibi onlara karşı gelmekten de geri durmaz. *Mıklay Cayzañ* ile *Süder kam* da sık sık *Munduzak*'ı saygısız tavırları nedeniyle ailesine şikâyet ederler. Bir defasında *Munduzak*, *Süder kama* vurup onu

¹⁰ Çamal Rayonu bugün de Altay Cumhuriyeti'nin on ilçesinden biridir.

¹¹ *Oyrot-Tura*, Altay Cumhuriyeti'nin başşehri *Gorno-Altaysk*'ın o dönemdeki adıdır.

yere sermekten geri durmaz. Altay toplumu genelinde kutsal sayılan, korkuyla karışık saygı duyulan bir kama bir çocuğun vurması ve onu yere yıkması yazarın toplumu Devrim’le birlikte yeni hayata zihinsel ve psikolojik olarak hazırlaması olarak değerlendirilebilir. Munduzak’ın annesine babasına söylediği şu sözler önemlidir:

“Durun, siz nasıl insanlarsınız? Bu yaşınıza kadar ağaya, kama, cayzaña bedavaya çalıştınız. Kara terinizi boş yere akıtıp, bütün gücünüzü açgözlülere yedirdiniz, siz ne yapıyorsunuz? Ben sizin gibi onlara gücümü yedirmem. Onlara çalışmam, yiyeceğimi bulup yerim herhalde. Gerçek ölümden kam kurtaramaz, açlıktan ölmekten ağa koruyamaz.” (Çunijekov, 2013, s. 51).

Bu sözleriyle Munduzak, kendisinden önceki kuşak gibi ağaların ve kamların baskısına boyun eğmeyeceğini ifade etmekte, akıl ve cesaret ile kendi yaşayacağı hayatı kendisinin şekillendireceği iradesini ortaya koymaktadır. Nitekim Devrim’den sonra Köy Meclisi’nde yapılan toplantıda bu bölgeden kimlerin kulak¹² ilan edilip sürgüne gönderileceği konusunda insanları Munduzak yönlendirmiş, onun tarafından önerilen isimler sürgün edilmiştir.

Sovyet Devrimi’nin emek sömürsünü sona erdirdiği şu sözlerle ifade edilmektedir: “Köy Sovyeti işçilerle yoksulları zenginlerin pençesinden kurtarıp, onları iş birliği içinde çalıştırır, onların emeğini kimseye yedirmez, sosyalizmi kurma yolunda en güçlü araç oluverdi. Yoksullar, işçiler Komünist Parti’yi ve yeni yönetimi över oldular” (Çunijekov, 2013, s. 141).

Altay Türklerinin geleneksel kamlık inancı da eserde okuyucuya olumsuzlanarak sunulmaktadır. Yazarın Añçıbay’a söylettiği şu sözler Altay Türklerinin dinî dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir:

“- Eh, yeter, yeter! – diye Añçıbay çıkışınca Sırğaş gözlerini kocaman açıp baktı. – Sırğaş, Tanrı’nın insana yardım ettiğini kim görmüş? Hiç kimse görmedi. Sen kendin de düşünsene. Biz bu yakınlarda Karakuş tanrımıza bir kızıl kısrak kurban ettik, başı yüce Karaya taygamıza pay bıraktık. Süder kam kamlayıp ‘Ailene aile eklenecek, malına mal eklenecek, altın tüylü ayı öldüreceksin, altı boynuzlu sığın öldüreceksin.’ dedi. Hani nerede? Aileme aile ekleneceği yerde babam öldü. Malıma mal ekleneceği yerde iki tayımı kurt yedi, ata mirası doru atımı Süder kam çekip götürdü. Tanrı’nın yardım etmesi bu mu? ‘İnsanın tanrısı iki elinin gücüdür’ dedikleri gerçekmiş. Çalışırsan, tok oturursun, çalışmazsan aç oturursun. Tanrı ağzına hiçbir şeyi getirip koymaz” (Çunijekov, 2013, s. 111-112).

Yazarın, bu sözleri, zaten küçüklüğünden beri Tanrı’ya ve kamlara mesafeli olan Munduzak’a değil de o yaşına kadar Tanrı’ya ve kamlara inanan babası Añçıbay’a söyletmesi Sovyet Devrimi’nin amaçladığı ateist insan tipini yaratma konusunda başarılı olduğunu göstermektedir.

Devrim ve İç Savaş Yılları

Ramin Sadıgov, Sovyet Devrimi ve ardından meydana gelen Rus iç savaşı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Rusya’da 1917 yılında iki devrim gerçekleşir. Şubat ayında gerçekleşen ilk devrim ile Rus Çarlığı ortadan kaldırılmış, ülke yönetimi geçici bir hükümet tarafından üstlenilmiştir. Ekim ayında gerçekleşen ikinci devrim ile Rusya’da iktidarı Bolşevik Partisi ele geçirir. Sovyet Devrimi’nden sonra Rusya’da dört yıl boyunca sürecektir olan iç savaş başlar. Bu iç savaş Bolşevikler ve onların taraftarlarından oluşan Kızıl ile Sovyet Hükümeti’ne ülke içinde ve dışında muhalefet eden eski rejim yanlıları Beyazlar arasında geçer (Sadıgov, 2020, s. iii).

1750’li yıllarda gönüllü olarak Rus Çarlığına tabi olan Altay Türkleri de kendi topraklarından yaklaşık 4.000 km uzaklıkta meydana gelen bu gelişmelerden etkilenmiştir. Devrim ve iç savaş, eserde Dağlık Altay Bölgesi ile sınırlı olarak yer almıştır.

¹² Sovyetler Birliği’nin ilk dönemlerinde varlıklı köylülere verilen ad.

Altay halkının devrim ve iç savaş ile ilgili bilgileri kulaktan dolma ve yüzeyseldir. Mevcut yönetim, halkın Aklarla beraber Moğol topraklarına gitmesi, gitmeyenlerin Aklar geri döndüğünde sorgusuz sualsiz öldürüleceği, gitmeye direnenlerin Kızıllardan sayılacağı şeklinde emir çıkarır. Munduzak, Aklarla gitmek istemediği hâlde onlarla yola çıkmaya mecbur kalır. Ancak yolda Aklardan kaçır. İvan Maskaçakov isimli bir genci de Aklarla gitmeme konusunda ikna eder. Bu kişi daha sonra Kızıl birliklere katılarak Aklara karşı savaşır. Munduzak'ın babası Añçıbay da bu emir üzerine Aklarla birlikte gitmek için hazırlanmaya başlamışken Munduzak tarafından vazgeçirilir. Çunijekov bu olaylar üzerinden Altay halkının bilinçli bir şekilde Aklarla hareket etmediğini, tehdit ve zorlamalar sonucu Kızıllara karşı çıktıklarını anlatmaktadır. Zaten halk Kızılların, Akların anlattığı gibi olmadıklarını gördükten sonra Kızıllara yardım etmeye başlamıştır. Aşağıdaki ifadeler Altay halkının devrim ve iç savaş ile ilgili görüş ve düşüncelerinde meydana gelen değişimleri göstermesi bakımından önemlidir:

“Yaşlı Azınçak çipil gözlerini kocaman açıp: ‘Bunlar kızıl partizanlar. Komutanları Silvayev denen kişi, çok konuşkan, içten biriyim. Eh, ben Rus dilini yeterince bilmem, bazı sözlerini anlayamadım. Ama öyle de olsa, birçok haberi anladım. Sovyet iktidarı kurulacak, halk iyi yaşayacak, Çarlar, beyler, zenginler yok olacak...’ – dedi. Onu dinleyen zengin Çoçuş “Eh, belki de olmuştur” diye kendini kötü hissedip konuşarak uzaklaştı.

- Durun, ey ahali, “Kızıllar önüne gelen kişiyi öldürüp, giyimini çıkarıp alacak...” diye Akların beyleri halka duyuru yapmıştı. Ama bu Kızıllar bizi öldürmeden gittiler işte. Bu nasıl iş? – diye yaşlı Sabatay hayret etti.

Munduzak, ‘Siz Akların hilesini bilmiyor musunuz?’ diye sorup devam etti. – ‘Aklar kendi canlarını, hayatlarını korumak için halkı kandırıyor. Siz onların sözüne hiçbir zaman inanmayın!’

Ölüm bekleyip duran yaşlılar, kadınlar, çoluk çocuklar, Çoçuş’un kapısına toplanıp Kızıl partizanların ne kadar iyi insanlar olduğuna şaşırıp kaldılar” (Çunijekov, 2013, s. 99-100).

Devrim ve iç savaş yılları Altay halkı için zor geçse de iç savaş bittikten sonra 1922 yılında Altay Özerk Yönetimi kurulur. Altay Özerk Yönetimi Altay halkı için mutlu ve müreffeh günlerin, yeni bir hayatın başlangıcı olmuştur.

Yeni Hayatın Aydınlik Yüzü: Kolhozlar

Sovyetler Birliği’nde iktisadi kalkınmada önemli bir yer tutan tarım ve hayvancılık faaliyetleri, “kolhoz” adı verilen kolektif çiftliklerde yürütülmektedir. *Kollektivnoye hozyaystvo* (kolektif tarımcılık) kelimelerinin kısaltılmış şekli olan kolhozların Sovyet edebiyatına yansımaları Miller tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Sovyet edebiyatı ilkeleri esasında yazılan edebî eserlerde kolektif hayatın yaşandığı kolhozlar ve sovhozlar, iç savaştan sonra halkın geçimini sağladığı ve halka eğitim verilen yerler olarak işlenir. Sovyet edebiyatı ve folklorunda kolhozlar bir aile gibi yaşayan, mutlu insanlardan oluşan bir ülke şeklinde tasvir edilerek kolhozlarda çalışmak yüceltilir (Miller 1980, s. 56’dan akt. Dilek, 2011, s. 55).

Munduzak adlı eserde de kolhoz, devrimden sonraki yeni hayatın merkezi konumundadır. Munduzak ve babası Añçıbay’ın girişimleri ile Lenin’in Buyruğu adıyla bir kolhoz kurulur. İlk başlarda kolhoza girmek istemeyenler olsa da kolhoz kısa sürede zenginleşir. Bunun üzerine daha uzak bölgelerden insanlar da “Lenin’in Buyruğu” kolhozuna girmek ister. Eserde kolhoz şu şekilde tasvir edilir:

“Lenin’in Buyruğu” isimli kolhoz bölgedeki zengin kolhozlardan biri oldu. Kolhozda hayvanlar çoğaldı, gelirler arttı, kolhoza ot biçme makineleri ile biçerdöverler alındı. Yaşlı Tergiş’in ekibinin inşa ettiği ahıra girdiğinde bakması da güzel. İçi badana yapılmış, sıcak, burası buzağuların konulacağı bölüm, hayvanlara yem hazırlayacak bölüm de var. Etrafta çalışan gençlerin, genç kolhozcuların mutlu ve sevinçli şarkıları Tıttu Dağ’da yankılanır oldu. Rus ve Altay kolhozcular bir ailenin birbirini seven kardeşleri gibi, birbirlerinin sözünü dinleyip, birbirlerini koruyup, uyum içinde çalışıp yaşadılar” (Çunijekov, 2013, s. 157).

Eserde, Sovyet Devrimi ile birlikte Dağlık Altay'a gelen her yenilik gibi kolhozlar da kardeşçe yaşamının ve üretimin merkezi olarak olumlu nitelikleriyle ön plana çıkarılmaktadır.

Eğitim

Eserde eğitim teması da devrimden önce ve sonra olmak üzere karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Devrimden önce Dağlık Altay'da yaygın bir eğitim öğretim kurumu yoktur. Bölgede Hristiyanlığı yaymak için kurulan Altay Dini Misyonu tarafından açılan Misyoner Okulları vardır. Ancak bu okullar Hristiyan olmayanları okula kabul etmez. Nitekim Munduzak iki Misyoner Okulu'na kabul edilmez. Daha sonra Emeri'deki Misyoner Okulu'na rica minnet kabul edilir. Burada üç yıl öğrenim görür. Üç yılın sonunda hâlâ Hristiyanlığı kabul etmeyince okula devam etmesine izin verilmez.

Sovyet Devrimi'nden sonra eğitim seferberliği başlatılır. Okuma yazma bilmeyen yetişkinlere geceleri kurslar düzenlenir. Dağlık Altay'da yeni yeni okullar açılır. İlçe ve köylerden seçilen gençler Dağlık Altay'ın başkenti Oyrot-Tura'ya hatta Moskova'ya eğitim için gönderilir. Bu öğrencilerin bütün masrafı devlet tarafından karşılanır. Bu okullarda Altay, Rus, Kazak, Hakas, Kumandı halkına mensup öğrenciler hep birlikte eğitim alır. Munduzak da Çamal Aymak Komitesi'nin teklifiyle Oyrot-Tura'ya Sovyet Parti Okulu'na iki yıl eğitim almak üzere gönderilir.

Munduzak'ın Altay Özerk Yönetimi kurulduktan sonraki düşüncelerini şöyle dile getirir: “Altay halkının yaşamı bundan sonra şüphesiz daha güzel olacak. Okullar çoğalacak, insanlar okuryazar olacak. Hayvanlar artacak, halk huzur içinde yaşayacak” (Çunijekov, 2013, s. 112). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi yazar yeni hayatın şekillenmesinde en büyük payı eğitime vermektedir.

Sonuç

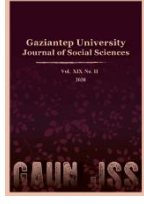
Altay Türklerinin yazılı edebiyatı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlamış, asıl gelişimini Sovyetler Birliği döneminde göstermiştir. Çalçık Çunijekov da çağdaş Altay edebiyatının kurucu nesil şahsiyetlerinden biridir. İlk eserlerini Sovyet Devrimi'nden sonra vermeye başlayan Çunijekov eserlerinde Sovyet edebiyatı ilkelerine bağlı kalmıştır.

Munduzak hikâyesi Çunijekov'un hayatından izler taşıyan, Sovyet edebiyatı ilkeleri doğrultusunda kaleme alınan otobiyografik bir eserdir. Eserde Altay Türklerinin Sovyet Devrimi'nden önceki ve sonraki hayatları anlatılır. Altay Türklerinin Devrim öncesi hayatları emek ve inanç sömürüsü üzerinden karakterize edilirken Devrim ile birlikte Altay toplumu için yeni bir hayatın başladığı vurgulanır. Olay örgütleyici bir yapıya sahip olan eserde kişiler tek boyutlu ve belirli bir fikrin temsilcisi olarak sunulur. Eserde; emek ve inanç sömürüsü, Sovyet Devrimi, yeni hayatın merkezi olarak insanların iş birliği içinde kardeşçesine yaşadığı kolhozlar ve eğitim gibi temalar öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Altay ülgerlik XIX–XXI çç.* (2006). Tokşın Torbokov, Rayisa Lıkova (Haz.). Gorno-Altaysk: GU Knijnoye İzdatel'stvo Üç-Sümer-Beluha.
- Buran, A. (2019). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çunijekov, Ç. (2013). *Munduzak*, Gorno-Altaysk.
- Dilek, İ. (1998). Altay Türkleri edebiyatı. *Türk dünyası el kitabı dördüncü cilt edebiyat (Türkiye dışı Türk edebiyatları)*. Ankara: TKAE Yayınları. 451-482.
- Dilek, İ. (2003). Altay edebiyatı. *Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi*. Nevzat Kösoğlu (Red.). C. 24, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dilek, İ. (2011). Sovyet edebiyatı ilkelerinin modern Altay edebiyatına yansımaları: ilk Altay romanı Arina. *bilig*, 57, 45-64.

-
- Gürsoy-Naskali, E. (1996). Sovyet Türk edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 1, 54-65.
- Karakaş, Ş. (2008). Sovyet edebiyatı hakkında bazı tespitler. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları. 459-470.
- Miller, F. J. (1980). The image of Stalin in Soviet union". *Russian Review*. 39 (1). 46.
- Sadıgov, R. (2020). *Kanlı dört yıl – Rus iç savaş tarihi 1917-1920*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
-

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Kültürel Mirasın Korunması Kapsamında Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi

Gaziantep Games and Toy Museum Within the Conservation of Cultural Heritage

Ayşenur ÖZDAL^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-8941-4503

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ocak 2023

Kabul tarihi: 17 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

UNESCO,

Bellek,

Sürdürülebilirlik,

Yaşayan müze.

ÖZ

Küreselleşmenin, modern çağın getirdikleri karşısında kendini yenileyememiş kültürleri yok edeceği tehdidine karşı UNESCO ve ICOM gibi uluslararası faaliyet gösteren kurumlar kültürel mirasların korunması için müze aktivitelerine vurgu yapmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de sayıları artarak hizmet veren kültürel miras müzesi formuna sahip olan oyun ve oyuncak müzeleri turistik bir faaliyetle beraber millî değerlerin muhafaza edilerek korunduğu, sergilendiği ve atölye programlarıyla kültürel mirasın uygulanmasına ve yaşamasına fırsat tanıyan kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Müzelerin toplumsal bellek ve gelenek ile ilişkisi üzerinden somut ve somut olmayan kültürel mirasın yaşamasına sunduğu katkı bu çalışmada Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi üzerinden değerlendirilmiştir.

Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi, Gaziantep’in en eski mahallelerinden olan, tarihi mimarisini koruyan, belediye nin restorasyon çalışmaları ile turistik bir nitelik kazandırdığı Bey Mahallesi’nde bulunmaktadır. Tarihi bir Antep evinde kurulu olan galerilerle, bu eve bağlı mağarada hizmet veren müzede hem dünyadaki farklı kültürlerle ait oyuncaklar hem de Türk kültürüne ait geleneksel ve fabrika üretimi oyuncaklar sergilenmektedir. Müzedeki sanat programlarında her yaşta katılıma uygun, geleneksel oyuncak yapımı üzerine gerçekleştirilen uygulamaya yönelik etkinliklerin yanı sıra yaratıcı drama ve masal atölyeleri düzenlenmektedir. Bu etkinlikler sırasında geleneksel bilgi, oyun ve oyuncak üzerinden aktarılmakta, atölyelerden sonra müze bahçesinde çocuklara uzman eğitmenler eşliğinde geleneksel çocuk oyunları oynatılmaktadır. Çalışmada Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi’nde oyun ve oyuncakın çok yönlü faaliyet ağı içerisinde değerlendirildiği, müzenin sergi koleksiyonu ve yaşayan müze formuyla toplumsal belleği canlandırarak kültürel mirasın yaşamasına katkı sunduğu görülmüştür.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 10, 2023

Accepted: April 17, 2023

Keywords:

UNESCO,

Memory,

Sustainability,

Living museum.

ABSTRACT

Against the threat that globalization will destroy cultures that have not been able to renew themselves in the face of the modern age, international organizations such as UNESCO and ICOM emphasize the importance of museum activities for the protection of cultural heritage. Game and toy museums, which form an aspect of the cultural heritage museums that have been increasing and serving in recent years in Turkey, stand out as institutions where national values are protected and exhibited with a touristic activity, and where cultural discovery is found the opportunity to discover and live with workshop programs. In this way, the contributions of the museums, which lead to the existence of tangible and intangible cultural perception through their relationship with social memory and tradition, are evaluated through Gaziantep Game and Toy Museum. Gaziantep Game and Toy Museum is located in Bey Neighborhood, which is one of the oldest neighborhoods of Gaziantep, which preserves its historical architecture and which has gained a touristic character with the restoration works of the municipality. A gallery with a historical Antep house built, and the museum serving in the cave attached to this house, both the toys of different cultures and traditional and factory-made toys of Turkish content are exhibited. In the art programs of the museum, creative drama and fairy tale workshops are organized, as well as games for experimentation on traditional toy making, suitable for all ages. During these activities, traditional knowledge is conveyed through games and toys, and after the workshops, traditional children's games are played in the company of museum teachers and expert trainers. In the study, Gaziantep Game and Toy Museum has the values of contributing to the living of the cultural vision revived by the social memory with the museum's exhibition collection and the living museum formula, where the game and the toy are evaluated within the multi-purpose purpose network.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: aysenurozdal@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Folklore, as an academic field of study, has been widespread since 1900, when it started to take place in social and human sciences in an interdisciplinary structure. Since these times, it has progressed through a two-way perspective, revealing the historical and cultural origins of human beings and creating a new national identity from the disappearing oral culture elements. With these perspectives, activities in the form of compilation, publication, archiving, museum and application are studied for the protection of folklore. Among these approaches, it is understood that museums operating on a theme according to the collection they contain, such as archeology, art, music, painting, gastronomy, fulfill the task of transferring culture through exhibition objects with cultural value and are living cultural institutions. Artifacts and documents exhibited in museums allow the intangible value to be understood and transferred, and the revival of cultural memory, based on the tangible as evidence of cultural heritage. As a result of the protection of cultural heritage, which is a joint issue of UNESCO and ICOM, living cultural heritage museums become widespread and these institutions provide the revival of cultural memory. In this context, game and toy museums stand out as living cultural heritage museums with their structure that allows the transfer of cultural heritage and the revival of social memory, especially to children and young people, who are the most influential group of globalization. The most important job in childhood, when conscious activities begin in the life stages of the individual, is play. The game, which is created with a toy and a great imagination, is shaped by the information the child acquires from his family and environment. The games that children learn from their peers and elders carry the traces of social culture with their traditional feature. In this sense, while the toys exhibited in the museum convey information about the past for a child, the same toy has a nostalgic feature for the adult and revives the cultural memory through remembering. With both functions, game and toy museums are institutions that contribute to the survival of cultural heritage. It is seen that game and toy museums in Turkey have been operating since recent history. In the last 25 years, games and toys have found an independent living space in museum activities in Turkey. These museums; It is understood that they were established with the aim of preventing toys from being lost while losing their attractiveness in the face of popular culture products, ensuring the revival and survival of social memory based on games and toys, and preserving toys as a concrete cultural material. Gaziantep Game and Toy Museum, as the last toy museum of Turkey, started to serve on April 6, 2013 with the initiatives of Gaziantep Metropolitan Municipality. In this study, the activities of Gaziantep Game and Toy Museum as an example of a place where tradition is kept alive and cultural memory is revived, and the contribution of the museum to the survival of tangible and intangible cultural heritage has been examined. For this purpose, observation and interview method was used; museum officials Aslıhan Yıkıcı and Kübra Tolu were interviewed, one of the museum's supervisors. The exhibition collection, application workshops and sustainable activities of the museum were determined and examined. The data obtained were evaluated through the concepts of tradition, cultural memory and living museum.

The Museum is located in Bey Mahallesi, one of the oldest neighborhoods of the city. This neighborhood, which has an authentic appearance, has been turned into a center of attraction in recent years with the renovation activities of the municipality. In the neighborhood, stone houses with extremely high walls designed facing the courtyard called "life", which is one of the prominent cultural values of Gaziantep, and narrow, stone streets with these houses in an adjacent order reflect the traditional texture of the city. In addition to the Game and Toy Museum, Hasan Süzer Ethnography Museum, Ali İhsan Göğüş Museum and Atatürk Memorial House are located in Bey Mahallesi today. The building consists of three floors and nine galleries. The cave section, which is a part of the historical building and reached by the stairs descended from the courtyard, is also open to visitors as part of the museum. Game and Toy Museum operates seven days a week. It is seen that people of all ages, both local and foreign. Starting from the street where the museum is located, the theme of games and toys is strongly emphasized. In the content of the museum's extremely rich exhibition collection, there is a toy exhibition of Turkish culture and cultures of other societies. Industrially produced toys are exhibited, with traditional toys designed with limited resources and with the waste materials at hand, and toys that are highly attractive in terms of color and design and that adorn the dreams of children of the period they belong to because they are relatively difficult to obtain.

The museum has a workshop program for both children and adults with activities with visitor participation. In practical activities where participants of all ages can be active, traditional toy making, creative drama, and storytelling workshops are organized, and also workshops on local toy making are held at certain times of the year. In the workshops and workshops, information about the traditional texture unique to Gaziantep is conveyed along with the Turkish culture. With its large-scale sustainable activity plan, it is seen that the museum provides mutual gains with the visitors. The museum has the functions of reviving cultural memory, creating social belonging and contributing to keeping the tradition alive with exhibition materials and workshops. The exhibition objects, application workshops, garden activities, media contents and workshop programs in Gaziantep Game and Toy Museum are of a nature to ensure the preservation and survival of cultural heritage. Cultural memory is revived by transferring the cultural information given in its context through fixed folklore elements. With the effect of revived cultural memory, social identity can be carried to the present.

Giriş

Bu çalışmada geleneğin yaşatıldığı ve kültürel belleğin canlandığı mekân örneği olarak Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi'nin faaliyetleri ele alınarak müzenin somut ve somut olmayan kültürel mirasın yaşamasına katkısı incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada gözlem ve görüşme yöntemi kullanılmış; müze sorumlularından Aslıhan Yıkıcı ve Kübra Tolu ile görüşülmüştür. Müzenin sergi koleksiyonu, uygulama atölyeleri ve sürdürülebilir faaliyetleri belirlenmiş ve incelenmiştir. Elde edilen veriler gelenek, kültürel bellek ve yaşayan müze kavramları üzerinden değerlendirilmiştir.

Folklor, bir disiplin olarak sosyal ve beşerî bilimlerin içinde yer almaya başladığı dönemlerden beri, insanoğlunun kültürel kökenini araştırmak ve kaybolmakta olan sözlü kültür unsurlarından yeni bir ulus kimliği oluşturmak şeklinde iki yönlü akım üzerinden ilerlemiştir. Bu bakış açıları derleme, yayımlama, arşivleme, müzeleme ve uygulama biçimindeki faaliyetlerle halk biliminin korunmasına hizmet etmektedir (Oğuz, 2021: s.5). Folklorun kapsadığı kimlik, kültür ve tarihle ilgili olguların karşılandığı somut ve somut olmayan değerlerin tümü için kültürel miras ifadesi kullanılmaktadır. UNESCO, ICOM (Uluslararası Müzeler Komitesi) vb. uluslararası kurumlar kültürel miras tasniflerinin içine somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras başlıklarını koymuştur. Somut kültürel miras; tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler, anıtlar, tarihî kent dokuları gibi taşınabilir ve taşınamaz miras unsurlarından oluşmaktadır (Kuşçuoğlu ve Taş: 2017: s.58). Somut olmayan kültürel miras ise UNESCO sözleşmesinin 2. Maddesinde (UNESCO, 2003) “Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” şeklinde tanımlanmıştır.

Derleme, yayımlama, arşivleme, müzeleme ve uygulama biçimindeki faaliyetlerle korunmaya çalışılan kültürel mirasın sürdürülebilirliği için bu gayretlerin ne kadar etkili olduğu tartışmaları yapılmıştır. Bunun neticesinde koruma yaklaşımları içerisinde “yaşatma” faaliyetlerinin de gerekli olduğu anlaşılmıştır (Oğuz, 2021: s.8-9). Folklorun yaşayan kültürel miras olarak kuşaktan kuşağa aktarılması için müzelerin hem durağan hem de dinamik bir faaliyet ağı içerisinde mirasın arşivlenmesi, müzelenmesi, uygulanması ve yaşatılması gayretlerine katkı sunduğu görülmüş ve 2003 senesinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ndeki listelerde müzeler doğrudan ve dolaylı olarak yer almıştır. Buna göre müzeler bellek mekânları olarak değerlendirilmiş kültürel miras unsurlarının korunması için müze faaliyetleri öncelikli görülmüştür (UNESCO, 2003). Bu çerçevede müzeler, sadece koleksiyonların sergilendiği ve ziyaretçilerin onları bir cemekeân ardından izledikleri mekânlar olmaktan çıkıp aynı zamanda insanların etkileşimde olduğu kurumlara dönüşmeye başlamıştır.

UNESCO ile birlikte çalışan ve 77 yıllık faaliyete sahip olan Uluslararası Müzeler Komitesi (ICOM), Prag'ta 24 Ağustos 2022 tarihinde yapılan Olağanüstü Genel Kurulunda müze tanımı güncellenmiştir. Bu yeni tanım şöyledir;

“Müze, somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, toplumun hizmetinde olan kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği destekler. Eğitim, keyif, yansıtma ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunarak, toplulukların katılımıyla ve profesyonelce çalışır ve iletişim kurarlar” (ICOM, 2022).

Bu tanımdan yola çıkarak; arkeoloji, sanat, müzik, resim, gastronomi gibi içerdiği koleksiyona göre bir tema üzerinden faaliyet gösteren müzelerin, kültürel değere sahip olan sergi objeleri üzerinden kültürün aktarımı işini yerine getirdiği ve yaşayan kültür kurumları oldukları anlaşılmaktadır. Müzelerde sergilenen eserler ve belgeler, kültürel mirasın kanıtları

olarak somuttan hareketle somut olmayan değerin anlaşılmasına, aktarılmasına ve kültürel belleğin canlanmasına imkân tanımaktadır.

Geleneksel müzecilik, somut olmayan ve yaşayandan daha çok somut unsurlara eğilim göstermiştir (Stefano, 2019: s.525). Anlam olarak uzun bir süre koleksiyon olarak düşünülmüş olan müzecilik, daha sonraları koruma, saklama, araştırma ve sergileme işlevleriyle değerlendirilmiş, müzelerde sergilenen nesnelere bir mesaj iletim aracı olduğu ve toplum birikimini koruma amacına hizmet ettiği görülmüştür (İnel, 2000: s. 20-27). Türkiye’deki müzecilik faaliyetlerinin 19. yy’da algılandığı gibi, nesnelere sadece bakılan, “koleksiyon” sergileme özelliğinden çıkıp içerisinde sanat, eğitim, bilim etkinliklerinin yapıldığı, ziyaretçilerin sürece katıldığı ve müzede sergilenen parçaların bir benzerlerinin ziyaretçilerle yapıldığı “yaşayan” müzelere dönüştüğü görülmektedir (İşler, 2019: s.24). “Özellikle kent ortamında geleneksel kültürün hatırlanacağı, yaşanacağı, görüleceği mikro alanlar olarak halk bilimi müzeleri yeni müze anlayışları içerisinde ön plana çıkmaktadır” (Avcı, 2021: s. 282). UNESCO ve ICOM’un ortak olarak ele aldığı bir konu olan kültürel mirasın korunması faaliyetlerinin sonucunda yaşayan kültürel miras müzeleri yaygınlaşmakta ve bu kurumlar kültürel belleğin canlanmasını sağlamaktadır.

Nesiller boyunca tekrarlanarak içinde olduğu kültüre yerleşen, kültürü ve içinde bulunulan dönemi anlamaya imkân sunan bir gelenek olan kültürel bellek sosyal koşullarla oluşur bu yüzden mutlak yalnızlık içinde olan kişinin belleği yoktur. Bellek her zaman bireye ait olsa da toplum bireysel belleği oluşturur (Assman, 2015: s.44). Günümüzde kültürel belleğin hatırlanmasını sağlayan yerlerden biri müzelerdir. Sema Demir, halk bilimi müzelerini bellek ve gelenek üzerinden değerlendirdiği çalışmasında müzeleri, sözlü kültür döneminde duvarlarına resimler çizilmiş mağaralara benzeterek bugün de müzelerin belleği saklayan yerler olduğunu belirtmiştir. İnsanlar, tarih boyunca unutmaktan kaçınıp eldeki verileri her zaman saklama gayreti içinde olmuşlardır. Bu gayretle hatırlamaya yönelik uygulamalardan biri de mekân-bilgi arasında kurulan ilişkidir. Müzeler, modern çağın geçmişi devraldığı kurumlar olarak geleneğin sürdürülebilirliğine zemin olmaktadır (Demir, 2012: s. 185-186). Bu bağlamda oyun ve oyuncak müzeleri özellikle küreselleşmenin en çok etkili olduğu kitle olan çocuklara ve gençlere kültürel mirasın aktarımına ve toplumsal belleğin canlanmasına imkân sağlayan yapısıyla yaşayan kültürel miras müzeleri olarak öne çıkmaktadır. Günümüz kentinde müzeler, toplumların kültürel geçmişinin çeşitli şekillerde gösterildiği hatırlama mekânları niteliğine sahiptir.

Oyun ve Oyuncak Müzeleri

Bireyin yaşam evreleri içinde bilinçli faaliyetlerin başladığı çocukluk dönemindeki en önemli işi oyundur. Bir oyuncakla ve büyük bir hayal gücüyle ortaya dökülen oyun, çocuğun ailesi ve çevresinden edindiği bilgilerle şekillenmektedir. Çocukların akranlarından ve büyüklerinden öğrendikleri oyunlar geleneksel özellikleriyle toplum kültürünün izlerini taşımaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de sayıları artan “Oyun ve Oyuncak Müzeleri” kültürel belleğin korunduğu kurumlardır. Bu müzeler her yaştan ziyaretçinin farklı bir dikkatle ilgisini çekmekte ve farklı yaş grubundaki insanları geleneksel bir ürün etrafında buluşturarak kuşaklararası iletişimin oluşmasını sağlamaktadır. Davies’e göre bir önceki kuşaktan aktarılan kolektif bilgi, bir sonraki nesil için kültürel kimliği yeniden yapılandırır (Davies 1995: s. 1). Bu anlamda bir çocuk için müzede sergilenen oyuncaklar geçmiş hakkında bilgi aktarırken, yetişkin için aynı oyuncak nostaljik bir özellik taşımakta ve hatırlama yoluyla kültürel belleği canlandırmaktadır. Her iki işlevle de oyun ve oyuncak müzeleri kültürel mirasın yaşamasına katkı sağlayan kurumlardır.

Türkiye’de oyun ve oyuncak müzelerinin yakın tarihten itibaren faaliyette olduğu görülmektedir. 1983 senesinde arkeolog Musa Baran kendi yaptığı oyunculardan oluşan koleksiyonunu sergilediği evinin kapılarını ziyaretçilere açmıştır (Erbay, 2017: s.439). Bir oyuncak galerisi formundaki bu yapı Türkiye’nin ilk oyuncak müzesi olarak değerlendirilebilir. Çoğu kaynakta kurumsal yapısı dolayısıyla Türkiye’nin ilk oyuncak müzesi olarak belirtilen *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Oyuncak Müzesi*, hızlı değişim süreçleri içerisinde oyuncakları kaybolmaktan kurtarmak, oyuncak üzerinden çok yönlü tarihî araştırma yapmak ve müze aracılığıyla çocuklara eğitim sunmak amaçlarıyla Prof. Dr. Bekir Onur tarafından Ankara’da 20 Nisan 1990’da kurulmuştur. Bir diğer müze, şair ve yazar Sunay Akın tarafından 2005’te İstanbul’da kurulan *İstanbul Oyuncak Müzesi*’dir. Müzede dünyanın farklı kültürlerine ait antika oyuncaklar sergilenmekte ve oyuncaklar üzerinden gerçekleştirilen etkinliklerle ziyaretçilerin etkileşimi sağlanmaktadır. Türkiye’nin üçüncü oyuncak müzesi İzmir Konak’ta yer alan, seramik sanatçısı Ümran Baradan’ın girişimiyle 2004 senesinde kurulup daha sonra belediyeye bağışlanan *Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesi*’dir. Müze binası daha sonraları restore edilmiş, koleksiyon genişletilmiş ve 17 Ocak 2010’da *Konak Belediyesi Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesi* adıyla yeniden ziyaretçi kabulüne başlanmıştır. 23 Nisan 2011’de *Antalya Oyuncak Müzesi*, Sunay Akın küratörlüğünde kurulup açılmıştır. Müzede hem dünyaca tanınan oyuncak markaları hem de Türkiye’nin yerli oyuncak üreticilerinin oyuncakları sergilenmektedir. Müzede sürdürülebilirlik açısından atölyeler, müzikaller, imza günleri, seminerler vb. gerçekleştirilmektedir (Karadeniz ve Atar: 2017: s. 482-486). Türkiye’nin son oyuncak müzesi olarak *Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’nin girişimleriyle 6 Nisan 2013’te hizmet vermeye başlamıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye’de son yirmi beş senede oyun ve oyuncaklar müzeleme faaliyetleri içerisinde bağımsız bir yaşam alanı bulmuştur. Bu müzelerin; oyuncakların popüler kültür ürünleri karşısında cazibesini yitirirken kaybolmalarını önlemek, oyun ve oyuncaktan hareketle sosyal hafızanın canlanmasını ve yaşamasını sağlamak ve oyuncakları bir somut kültür malzemesi olarak muhafaza etmek amaçlarıyla kuruldukları anlaşılmaktadır.

Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi

Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi, kentin en eski mahallelerinden biri olan Bey Mahallesi’nde bulunmaktadır. Otantik bir görünüme sahip olan bu mahalle, belediyenin yenileme faaliyetleri ile son yıllarda cazibe merkezi hâline getirilmiştir. Mahallede, Gaziantep’in öne çıkarılan kültürel değerlerinden olan “hayat” denilen avluya dönük tasarlanmış, son derece yüksek duvarlı taş evler ve bitişik nizamda sıralanmış bu evlerin olduğu dar, taş sokaklar şehrin geleneksel dokusunu yansıtmaktadır. Bey Mahallesi’nde bugün, Oyun ve Oyuncak Müzesi’nin yanı sıra Hasan Süzer Etnografya Müzesi, Ali İhsan Göğüş Müzesi ve Atatürk Anı Evi bulunmaktadır. Ziyaretçiler için cazip bir destinasyon hâline getirilen mahalle ile müzelerin sürdürülebilirliğine katkı sunulmaktadır.

Tarihî bir Antep evinde faaliyet gösteren Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi’nde oyuncak tarihinin en güzide örnekleri korunmaktadır. Müze, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama Denetim Şube Müdürlüğü (KUDEB)’e bağlı olarak Sunay Akın’ın küratörlüğünde kurulmuştur. Müzede 1700’lü senelerden günümüze kadarki tarihte kullanılmış olan hem el yapımı hem de sanayi üretimi oyuncaklar sergilenmektedir (URL-4). Bina, yapı olarak üç kat ve bölünmüş galerilerden müteşekkildir. Tarihî binanın bir parçası olan, avludan inilen merdivenle ulaşılan mağara bölümü de müzeye dâhil olarak ziyaretçilere açıktır. Müzede bulunan bilgilendirme yazılarına göre Kurtuluş Savaşı’nda yıkılan evlerin enkazları toplanarak mağaraya doldurulmuştur. Önceki dönemlerde ahır, sığınak, soğuk hava deposu olarak kullanıldığı tahmin edilen ve eve bağlı haldeki mağaradan bu enkaz, restorasyon çalışmaları

sonucunda temizlenmiş ve farklı zemin kotlarına sahip mağarada geçişler sağlanmıştır. Müzenin mağara galerisinde farklı ülkelere ait yöresel kıyafetler ülkelerin mimari eserleri ile birlikte sergilenmektedir. Bu şekliyle müzenin Türkiye’de ve dünyada mağara formuyla hizmet veren tek müze olduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 1: Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi mağara galerisi

Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi haftanın yedi günü, 8.30 ile 17.30 saatleri arasında faaliyet göstermektedir. Müzeyi yerli ve yabancı her yaşta insanın ilgiyle ziyaret ettiği görülmektedir. Müzenin yer aldığı dar sokakta oyun oynayan çocuk heykelleri ve müzenin duvarında üç boyutlu, kelebek kanatlı bir araba tasarımı yer almaktadır. Müzenin giriş kapısının üstünden farklı renklerde topaçlar sarkıtılmıştır. Müzenin avlusunda bulunan, sanat tasarım atölyesi olarak hizmet veren bölüm yine renkli tasarlanarak dikkat çekici hâle getirilmiştir. Tarihî binaya çıkan dış merdivenlerin üstünde uçurtma biçiminde gölgelik mevcuttur. Avludaki ağaçlara renkli kuş yuvaları asılmıştır. Çok renkli tasarlanmış ve dekorasyonuyla oyuncak vurgusunun yapıldığı avlu, çağdaş görünümde olup ziyaretçiler için estetik bir görselliğe sahiptir.

Fotoğraf 2: Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesinin bulunduğu sokak

Müzedede sadece Türk kültürüne ait oyuncaklar değil başka kültürlere ait oyuncaklar da mevcuttur. Bir galeride Türk oyuncakları varken diğer galerilerde Almanya, Japonya, Arjantin, İngiltere Fransa, Çin ve Amerika gibi ülkelerin oyuncakları sergilenmektedir. Oyuncakların hangi millete ve hangi tarihe ait olduğu bilgilendirme yazılarıyla belirtilmiştir.

Fotoğraf 3: Farklı kültürlere ait oyuncak teşhiri.

Müze çok zengin bir oyuncak sergisine sahiptir. Oyunağın tarihsel gelişimine bakıldığında ilk oyuncaklar ait olduğu dönemin bir minyatürü niteliğinde olup tahta, kil, kurutulmuş meyve ile yapılmış, daha çok insan ve hayvan formlarındadır (Niemann, 1991). Sanayi Devrimi ile oyuncak üretimi başka bir boyut kazanmış, önceleri insanların çevrelerinde bulunan malzemelerden üretilen oyuncaklar artık atölye ve fabrikalarda özel malzemelerle üretilmiştir (Karaman ve Nas, 2012: s.105). Sanayi Devrimi'nden önce ve sonra oyuncak yaratımı ile ilgili süreç ciddi bir değişime uğrasa da çocuklar kendi hayal gücüyle oyuncak tasarlayacak yaratıcılığa her zaman sahip olmuşlardır. Müzedede dünya kültürlerinden sergilenen oyuncaklarla beraber Türk kültürüne ait hem el yapımı hem de sanayi üretimi oyuncaklar mevcuttur. Çömçe gelin, sürpriz bebek, peçiç, çene kemiğinden yapılmış tabanca, yoyo, aşık oyunu, haphap (takunya), körük, taktakı, sıçan, mısır koçanı araba, sepet ev sergilenen geleneksel oyuncaklardan bazılarıdır. Yine Türk oyuncakları bölümünde sanayi üretimi olan ve geçmiş yıllarda ülkemizdeki çocukların hayallerini süsleyen seçkin oyuncak markalarından Dünder İnşaat Oyunları, Alasya, Bilge, NE-KUR, Gürel ve Fatoş oyuncakları sergilenmektedir.

Müzedede sanat atölyeleri ve geleneksel çocuk oyunlarının çocuklara oynatılması üzerine katılımcılarla açık etkileşimli faaliyetler düzenlenmektedir. Müzenin bahçesinde halat çekme, mendil kapmaca, topaç çevirme, sandalye kapmaca, seksek gibi yakın tarihe kadar çocukların sık oynadığı ve günümüzde hâlâ bilinen geleneksel oyunlar oynatılarak oyunların tanınması ve yaşatılması sağlanmaktadır. Oyunları o gün atölyeden sorumlu eğitmen koordine etmektedir (KK-2).

Fotoğraf 4: Bahçede geleneksel oyun etkinliği (URL-3)

Hem sergi objeleri hem de atölyeleriyle Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi'nin kültürel mirasın sergilenmesi ve korunmasıyla beraber uygulanması yönündeki faaliyetlerle “yaşayan müze” niteliğine sahip olduğu görülür. Müzede atölyelerden artan zamanlarda çocuklara sokak oyunları olarak da ifade edilen açık alanda oynamaya uygun, çocukların hareketliliğinin çok olduğu oyunlar eğitmenler eşliğinde oynatılmaktadır.

Müze bahçesinde kurulu yapıda gerçekleştirilen sanat atölyelerinde ahşap boyama, topaç boyama, yöresel çömçe gelin yapımı, kukla tasarlama, ip bebek, sürpriz bebek gibi oyuncaklar tasarlanmaktadır. Atölyeler önceden belirlenen günlerde yoğunlukla çocuklara yönelik planlanmıştır. Bununla beraber bazen sadece yetişkin katılımlı bazen de hem yetişkin hem çocuk katılımlı organizasyonlar yapılmaktadır. Geleneksel oyuncak tasarım atölyelerinin yanı sıra kültürel mirasın yaşamasına katkı sunan masal atölyelerinde yine belirlenen günlerde uzman masal anlatıcıları çocuklara masal anlatmakta ve yaratıcı drama atölyesi düzenlenmektedir. Düzenlenen bu atölyeler ile müzenin sürdürülebilirliğine katkı sunulmaktadır.

Fotoğraf 5: Geleneksel bebek yapımı atölyesi.

Hem geleneksel çocuk oyununun adı hem de oyun aracı olan “topaç” müze faaliyetleri içinde çok yönlü olarak kullanılmıştır. Müzede bina dekorasyonundan oyuncakın üretimine kadar her alanda topaca vurgu yapıldığı görülmektedir. TDK’de “çevresine ip sarılıp birden bırakılarak veya kamçı ile vurularak döndürülen koni biçiminde ucu sivri oyuncak” (URL-1) olarak tanımlanmış topaç ahşap malzemeden yapılmış, bir tarafı oval bir tarafı sivri olan, sivri kısmının ucundaki metal parça ve buna sarılı bir ip yardımıyla döndürülerek oynanan yoğunlukla renkli tasarlanmış bir oyuncaktır. Malzemenin hafif ve taşınmaya uygun yapıda olması ve yarışmaya dayalı oyun usulüyle çocukluk çağında geçtiğimiz yüzyılda yaygın oynanan bir oyuncak olarak bilinmektedir. Günümüzde dijital dünyanın albenisinin geleneksel çocuk oyunlarına kurduğu üstünlük ve oyunun oynanacağı alanların daralması sebepleriyle eski popülerliğini kaybetmiş olsa da topaç hâlâ bilinen bir oyun ve oyuncaktır. Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi’nde gerçekleştirilen topaç boyama atölyelerinde çocukların yaratıcılıklarını kullanarak özgün biçimde topaç boyamaları sağlanmaktadır. Her çocuk boyadığı topaca sahip olur ve uzman eşliğinde müze bahçesinde topaç oyunu kuralları ve tekniği öğretilerek çocuklara oynatılır. Müzede topaç üzerine geliştirilen faaliyetlerde çocuklar oyuncakın tarihçesi, yapımı, oyuncakın araç olarak kullanıldığı oyunları öğrenerek geleneksel oyun kültürü hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Müze birim sorumlusu Aslıhan Yıkıcı'nın verdiği bilgiye göre bölgeden bölgeye eveleme, kökleme, köçek, fırıldak gibi pek çok adla bilinen topaç oyunu müze faaliyetleri içinde bugüne kadar yaklaşık on bin çocuğa öğretilmiştir.

Fotoğraf 6: Müzede topaçla süslenmiş kapı.

Müzede sergilenen ve sanat atölyesinde yapımı öğretilen bir diğer oyuncak “çömçe gelin”dir. İlhan Başgöz’e göre büyük tahta kaşık anlamına gelen çömçe sözcüğü ikinci bir anlama daha sahiptir. Bazı bölgelerde henüz kolları belirmemiş kurbağa yavrusuna “çömçecik” denilir ve bu sözcük suya dalmak manasındaki çömmek, çimmek eyleminden kaynaklanır. Dünyanın farklı bölgelerinde kurbağa, yağmur yağmasını sağlayacak bir canlı olarak görülmüştür, bunun bir sonucu olarak Anadolu yağmur yağdırma töreninde kullanılan bebeğin adını niteleyen çömçe, kurbağa sözcüğü ile ilişkili olabilecektir (Başgöz, 1986: s.15-20). Bir insan formundaki çömçe gelin oyuncağının temel malzemesi tahta kaşıktır. Çömçe gelin oyunu Anadolu’da kurak geçen dönemlerde yağmur yağmasını sağlamak amacıyla oynanmaktadır. Türk Dünyası’nda farklı adlarla bilinen bu oyunda büyük bir tahta kaşık uygun malzemelerle süslenerek bir gelin gibi tasarlanır. Oyunu oynayacak çocuklardan çömçeli gelini taşıyan en önde olmak üzere kapı kapı dolaşır ve evlerin önünde hep birlikte çömçeli gelin tekerlemesini söylerler. Bu tekerleme yöreye göre farklılıklar içerse de çocukların ev sahiplerinden istediği eşyalar ve Allah’tan yağmurun yağmasını dileyen söz içerikleriyle kuruludur. Tekerleme bitince ev sahibi çocuklara istediği yiyeceği verir ve bir miktar suyu yağmur yağmasını umarak çömçeli gelini taşıyan çocuğun üzerine döker. Mahalledeki evler dolaşıldıktan sonra toplanan yiyeceklerle yemek yapılarak yenilir ve yağmur yağması için dua edilir (Şimşek, 2003: s.80-83). Orta Doğu ve Orta Asya’da ortak motiflerle görülen çömçe gelin oyununda tahta kaşıkla oluşturulmuş bebek yağmur tanrısını simgelemektedir (Başgöz, 1986: s.13). Yağmur yağdırma ritüeli üzerine kurulu bir oyun olan çömçe gelini Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi’nde çocuklar oyuncağı “hikâyesini dinleyerek” tasarlamaktadır. Dijital medya üzerinden de devam eden müze faaliyetlerinde çömçe gelin yapım atölyesi üzerine bir video yayımlanmış, çömçeli gelinin hikâyesi ve nasıl tasarlanacağı burada da anlatılmıştır. Burada çömçeli gelin hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“Yokluk ve kıtlık zamanında anneler evdeki malzemelerle çocuklarına bu bebeği yaparlarmış. Tahta kaşığın arka tarafı kullanılarak evdeki kalan bezleri tahta kaşığa gererek ve bebeği kömürle çizerek bebeği oluşturmuşlar. Çocuklar evde hazırlanan bu bebeği alıp komşuya giderler ilk komşunun kapısını çalıp onlardan köfte leğeni alıp buna tahta kaşıkla vurarak diğer komşuların kapısını çalar ve yağlı köfte (Gaziantep’in bulgur, salça ve yağ ile yapılan yöresel yemeği) için gereken ne malzeme varsa alır yemek yaparlarmış. Çocuklar kapıyı çaldığında kapıyı açan komşu ‘Çömçeli gelin ne ister’ diye sorar çocuklarda eksiki söylerlermiş. Komşu malzemeyi verdikten sonra su dolu bir kaba elini değdirir ve suyu çocuklara serpermiş. Bu uygulama kuraklık olduğu zaman yağmur ve bereket ummak için gerçekleştirilirmiş. Malzemeyi alan çocuklar ağaç altına veya harman yerine giderek köfteyi yer ve Allaha dua ederlermiş” (URL-2).

Anadolu’da farklı adlarla ve farklı şekillerde bilinen oyun elektronik ortamda Gaziantep’te bilinen şekliyle ve geleneksel unsurlarıyla nakledilmiştir. Müzedeki geleneksel

bebek atölyelerinde (ip bebek, bez bebek, sürpriz bebek vb.) Gaziantep'in yöresel kumaşı kutnunun kullanıldığı görülmektedir. “Türkiye’de sadece Gaziantep yöresinde dokunan kutnu kumaşı, gerek onu dokuyan ustaları gerekse de geleneksel giyimdeki kullanım alanları olsun geçmişten günümüze kadar geçirdiği süreçte imalatıyla, el işçiliğiyle ve kullanım alanlarıyla halkın kültürel mirası olmaktadır” (Öner, 2019: s.129). Kente ait kültürel miras olan kutnu kumaşının tanıtımına, Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi’ndeki atölyelerde kumaşın kullanımını ile katkı sunulmaktadır.

Müzenin faaliyetleri içerisinde yer alan bir diğer atölye peçiç atölyesidir. Önceleri farklı bölgelerde de oynanmasına rağmen artık sadece Gaziantep, Kahramanmaraş ve Kilis yörelerinde bilinen, bir strateji oyunu olan peçiç bu bölgelerde ramazan günleri, hamam sefalari, uzun kış gecelerinin eğlence unsurlarındandır (Karabudak ve Bozoğullarından, 2020: s. 123-125). İki kişi veya iki takım hâlinde oynanan oyun, peçiç tahtası/bezi üzerinde taraflara ait dörder taşla birlikte, zar olarak kullanılan it taşı veya it boncuğu denilen altı adet deniz kabuğu ile oynanmaktadır (Tokuz, 2011: s.309). Bir yetişkin oyunu olan peçicin düzeneği müzede sergi ürünü olarak yer almakta ve düzenlenen atölyelerle oyun katılımcılara öğretilmektedir.

Fotoğraf 7: Geleneksel Türk oyuncakları teşhiri (peçiç, çömçe gelin, topaç, aşık oyunu, misket, hap hap, yemeni, tabanca).

Müze bahar ayları içinde belirlenen bir tarihte farklı ülkelerden ve Türkiye'nin farklı illerinden gelen eğitimcilerin katılımıyla “Uluslararası Ezo Gelin Yöresel Bebek Çalıştayı” gerçekleştirilmektedir. 2022 senesinde 4.'sü düzenlenen bu organizasyonla kültürel değerlerin korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlarla müze bahçesinde uzmanların tasarladığı yöresel bebeklerin tasarımına yönelik workshoplar yapılmakta, ardından bez bebekler stantlarda sergilenmekte ve oyuncakların tarihî referansları verilmektedir (KK-1). Bu çalıştaylar müzede katılımı ve aktarımı artırarak kültürel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak hizmet veren Oyun ve Oyuncak Müzesi medya ortamında da faaliyetlerin aktarıldığı içerikle geniş bir kitleye ulaşabilmektedir. Bu anlamda “@gbbmuzeleri” adlı resmî Instagram hesabında müzenin tanıtımı, müze işleyiş planının ziyaretçilere duyurulması, müzedeki atölyeler, atölyelerde tasarlanan oyuncaklar ve bahçede oynanan oyunlar fotoğraf ve videolar ile yayınlanmaktadır. “gbbmuzelervekütüphaneleri” adlı Youtube kanalında atölyeleri tanıtan videolarla birlikte bazı

atölyeler çevrimiçi katılıma uygun içeriklerle yer almaktadır. Bütün bu gayretlerle oyun ve oyuncak kültürünün yeni nesillere aktarılması sağlanmaktadır.

Sonuç

Teknolojideki gelişmeler ve kültürlerin artan etkileşimi neticesinde toplumsal farklılıklar azalmaktadır. Toplumların kimliklerini oluşturan unsurların yok olmasının önüne geçmek için UNESCO ve ICOM gibi uluslararası kurumlar kültürel mirasın korunmasına yönelik bazı yaklaşımlar sergilemektedir. Bunun için kültürel mirasın derleme, belgeleme, yayımlama, arşivleme ve uygulama şeklindeki girişimlerle korunması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda tarih ve kültür objelerini cemeânlarda koruyan klasik müzecilik anlayışı yenilenmiş ve müzeler ziyaretçilerle açık etkileşimler içinde geleneği uygulayan ve bu sayede kolektif belleğin canlandığı “yaşayan müze” formundaki alanlara dönüşmüştür.

Çalışmada Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi örneğinde “yaşayan müzecilik” faaliyetleri, gelenek ve kültürel bellek kavramları üzerinden değerlendirilerek müzenin kültürel mirasın korunmasına katkısı ele alınmıştır. Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi kentin tarihî Bey Mahallesi’nde ve geleneksel mimariye sahip bir binada hizmet vermektedir. Geleneksel Antep evine bağlı bir mağara da binaya dâhil edilmiştir. Bu şekliyle müzenin, dünyada mağara formunda hizmet veren tek müze olduğu bilinmektedir. Müzenin bulunduğu sokaktan başlayarak müzenin iç ve dış birimlerindeki her türlü dekorasyonda oyun ve oyuncak teması vurgulanmıştır. Müzenin zengin sergi koleksiyonunun içeriğinde Türk kültürüne ve diğer toplumların kültürlerine ait oyuncaklar yer almaktadır. Oyunağın üretim şekli itibariyle de hem bireysel yaratımla ortaya konmuş oyuncaklar hem de sanayi üretimi oyuncaklar müzede mevcuttur.

Müze, ziyaretçi katılımlı etkinliklerle hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik zengin atölye programına sahiptir. Her yaştan katılımcının aktif olabileceği, uygulamaya yönelik faaliyetlerde geleneksel oyuncak yapımı, yaratıcı drama, masal anlatımı atölyeleri düzenlenmekte ve yılın belirli döneminde yöresel oyuncak yapımına yönelik çalıştay programı müze faaliyetleri içerisinde gerçekleştirilmektedir. Atölye ve çalıştay programlarında Türk kültürüyle birlikte Gaziantep’e özgü geleneksel dokuya ait bilgiler de aktarılmaktadır. Geniş yelpazedeki sürdürülebilir faaliyet planı ile müzenin ziyaretçilerle karşılıklı kazanım sağladığı görülmektedir. Müzenin sergi malzemesi ve atölyeleriyle kültürel belleği canlandırmak, toplumsal aidiyeti oluşturmak ve geleneği yaşatmaya katkı sunmak işlevlerine sahip olduğu görülmektedir.

Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi; teşhir objeleri, uygulama atölyeleri, bahçe etkinlikleri, medya içerikleri ve çalıştay programları ile kültürel mirasın korunmasına ve yaşamasına katkı sağlamaktadır. Müzede bağlamının içinde sunulan kültürel bilgi, sabitleşmiş folklor unsurları üzerinden aktarılarak kültürel bellek canlandırılmaktadır. Canlanan kültürel belleğin etkisiyle toplumsal kimlik mevcudiyetini sürdürebilmektedir.

Kaynakça

- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek-eski yüksek kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (A. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcı, C. (2021). Fıstık müzesi: Gaziantep'te kültürel belleğin müzeye dönüşümü. *International Symposium On Current Developments In Science, Technology And Social Sciences* (s. 278-291). Gaziantep: IKSAD GLOBAL Publishing House.
- Başgöz, İ. (1986). *Folklor yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Dağlar, T., ve Kaya, A. İ. (2017). Oyuncak tercihinde ahşap malzeme özelliklerinin incelenmesi. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, S.3, s. 9-16.

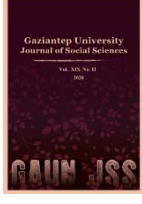
- Davies, P. (2009). *Biblical history and cultural memory*. England: University of Sheffield.
- Demir, S. (2012). Kültürel bellek, gelenek ve halk bilimi müzeleri. *Millî Folklor*, S. 95, s. 29-45.
- Erbay, F. (2017). Oyuncak ve oyun müzelerinde çocuklara yönelik eğitimin boyutları. *Millî Eğitim*, 435-444.
- ICOM. (tarih yok). www.icom.museum/en. 03 12, 2022 tarihinde <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> adresinden alındı
- İnel, B. (2000). Çağdaş müzeciliğin temel yapısı. 5. *Müzecilik Semineri Bildirileri*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- İşler, D. (2019). Yaşayan kültürel miras müzeciliği kapsamında Türkiye'deki oyun ve oyuncak müzelerinin kültürel ve eğitsel boyutu. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karabudak, G., ve Bozoğullarından, B. (2020). Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel bir oyun: peçiç. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 29, s. 123-133.
- Karadeniz, C., ve Atar, M. (2017). Türkiye'de oyuncak müzelerinin durumu ve sürdürülebilirliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 61, s. 477-492.
- Karaman, G., ve Nas, E. (2012). Çorum İskilip'te geçmişten günümüze aktarılan bir miras: ahşap oyuncaklar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, s. 103-116.
- Kaya, A. (2008). *Evensel bir strateji oyunu: peçiç*. İstanbul: Kadıköy Gaziantepçiler Derneği.
- Kuşçuoğlu, G.Ö., ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, S. 1, s. 58-67.
- Niemann, H. (1991). Oyuncakın gelişim tarihi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 55-61.
- Oğuz, M.Ö. (2021). Halk biliminde koruma yaklaşımları ve soküm sözleşmesi'nde kuşaktan kuşağa aktarım. *Millî Folklor*, S. 132, s. 5-15.
- Öner, M. (2019). Geleneksel kültürdeki dokumanın güncellenmesi:Gaziantep kutnu kumaşı örneği. *Millî Folklor*, S. 121, s. 128-140.
- Özdemir N. & Öger A. (2019). *Kültürel miras yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Stefano, Michelle L. (2019). *Somut olmayan kültürel mirasın korunması: kuzeydoğu İngiltere'deki müzelerin karşılaştığı beş temel engel* (çev. Sunay Akkaya). Özdemir N. & Öger A. (Ed.) *Kültürel miras yönetimi* (1. baskı, s. 525-546). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şimşek, E. (2003). Anadolu'da yağmur duasına bağlı olarak oynanan bir oyun: "Çömçeli Gelin". *Millî Folklor*, S. 60, s. 78-87.
- Tokuz, G. (2011). Gaziantep çocuk oyunları üzerine halk bilimsel bir inceleme. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- URL-1 <https://sozluk.gov.tr/>. 12 07, 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- URL-2 (GBB Oyun ve Oyuncak Müzesi - Çömçe Gelin Atölyesi - YouTube) (Erişim Tarihi: 10.12.2022).
- URL-3 [oyun ve oyuncak müzesi'nde bu yıl yaklaşık 10 bin çocuk topaçla tanıştı | Gaziantep Büyükşehir Belediyesi](#) (Erişim tarihi: 10.03.2023)
- URL-4 www.gaziantep.ktb.gov.tr: <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-174062/gaziantep-oyun-ve-oyuncak-muzesi.html>. adresinden alındı. (Erişim tarihi: 27.12.2022).
- UNESCO. (2003). www.unesco.gov.tr. 12 01, 2022 tarihinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu:<https://www.unesco.org.tr/Pages/1810/91/Somut%20Olmayan%20K%C3>

%B1%BCze%20Alt%20%C3%87al%C4%B1%20Grubu%20Raporu#anaMenu adresinden alındı.

Sözlü Kaynaklar

KK-1 Aslıhan YIKICI (Müze Birim Sorumlusu).

KK-2 Kübra TOLU (Müze Birim Sorumlusu).

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Love you in Throat Gristle: Subvocal Speech and Tainted Proprioception in the Work of William S. Burroughs

Seni Gırtlaktan Seviyorum: William S. Burroughs'un Yapıtında Sesaltı Konuşma ve Bozulmuş Özduyum

Berkay ÜSTÜN^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4718-505X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Ekim 2022

Kabul tarihi: 6 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

İç konuşma,

Sesaltı konuşma,

Bağımlılık,

Kullanım,

Koşullanma.

ÖZ

Amerikalı yazar William S. Burroughs'un yapıtını baştan başa kateden sesaltı konuşma kavramı istemsiz bir biteviyelik ile tanımlanır. Burroughs kavramı davranışçı psikolog John B. Watson'ın 1920 ve 1930'larda yaptığı ve düşünmeyi konuşma ve gırtlaktaki tezahürleri üzerinden açıklama gayretindeki çalışmalarından ödünç alır. Bu vizyonu benimser gibi olsa da yazar sessizliğin imkansızlığına dayanan bir tâbi olma haline vurgu yaparak sesaltı konuşma kavramına daha pragmatik ve deneysel bir yaklaşım getirir. Burroughs bu tarif edilmesini zor dil pratiğini ve ona dair söylemi mimetik bir müdahalenin nesnesi kılar ve "kesme" dahil biçimsel deneylerini sesaltı konuşmanın kayıtları haline getirir; amaç sesaltı konuşmayı ivmelendirip en aşırı sonuçlarına vardırarak zorlantılı niteliğini etkisiz kılmaktır. Bu deneyler tâbi olma halini ortadan kaldırmak yerine yeniden üretir gibi olunca, Burroughs başka yaklaşımların imkanını sorgular: Bu sefer organizma ve evrim anlatı malzemesi olacak ve insan gırtlığı türlü işlevleriyle Burroughs'un söyleminin merkezine yerleşecektir. Böylece Burroughs'un yapıtı felsefi ve antropolojik yankıları olan zengin bir dizi "organolojik" soruşturmaya açılacaktır. Örneğin, Deleuze ve Guattari gibi felsefeciler Burroughs'un eserinde "organız beden" kavramı için bir kaynak ve esin buluyorken, fenomenolojinin de sesaltı konuşma kavramına taze bir kavrayış getirebileceği görülecektir. Özetle, bu makale kökeninde davranışçı bir kavram olan sesaltı konuşma kavramının Burroughs'un eserinde çok katmanlı bir yapısı olduğunu ve eleştirel bir söylemin yanı sıra kesme, "routine" gibi biçimsel deneyleri ve evrime yönelik spekülasyonu da harekete geçirdiğini gösterir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 12, 2022

Accepted: April 6, 2023

Keywords:

Inner speech,

Subvocal speech,

Addiction,

Use,

Conditioning.

ABSTRACT

The notion of subvocal speech looms over the American writer William S. Burroughs' work and its defining feature is an involuntary continuity. Burroughs borrows the concept from the behaviorist psychologist John B. Watson's attempts between the 1920s and '30s to come up with an image of thinking which foregrounds speech and its laryngeal correlates. Yet, while adopting this picture, Burroughs brings a much more pragmatic and experimental slant to subvocal speech, waging battle against a heteronomy lived as an impossibility of silence. Trying out a mimetic intervention that appropriates this elusive language conduct and the discourse of its description, he positions his formal experiments ("cut-ups") as a medium of registration and acceleration that tries to disable the compulsory character of subvocal speech by taking it to its most extreme conclusions. When these experiments seem to reproduce instead of removing the heteronomy associated with subvocal speech, he explores other approaches, with the organic and evolutionary implications providing material for new directions in narrative, and the polyvalent status of the human throat coming under a detailed focus. Accordingly, Burroughs' work opens out to a series of "organological" inquiries the richness of which finds philosophical and anthropological resonances. While philosophers like Deleuze and Guattari find inspiration in Burroughs for a concept of "the body without organs," phenomenology also turns out to have a lot to contribute to a renewed understanding of subvocal speech. In sum, this paper aims to demonstrate that subvocal speech as an originally behaviorist notion has a much more layered character than is visible at first glance, enlisting at once the modes of cut-up, routine, and evolutionary speculation aside from straightforward critique.

Introduction

The novelist and counterculture icon William S. Burroughs wrote a great deal about habit as an acquired behavioral tendency that does not depend on conscious or voluntary decisions. From biological theories of addiction to considering writing itself as something driven by habit, the empiricist concept is a fixture of his work. Its easy traversals of the customary dualistic divide between the mental and cognitive on the one hand and the physiological on the other also seems to have appealed to the writer, with his keen interests in the automatic, the subliminal, and the unconscious. As the instrument of a certain form of biopolitical domination he called "control," habit also takes on connotations that go beyond the organic and the psychological, at least in the restricted sense of these words. In many ways Burroughs was one of the great inventors of the "noo-" or the psychopolitical, making habit the figure of a vast and virally propagating social heteronomy perpetrated by mass communication, effective in patterns of perception, representation, and mental association.

Heteronomy of this kind does not find a more dramatic example than Burroughs' concerns with what he calls "sub-vocal speech," a notion which refers to a share of habit in language use, by establishing an immediate association between language and habitually involuntary tendencies to vocalization. The notion of subvocal speech which looms over Burroughs' work finds one of its sources in the behaviorist psychologist John B. Watson's attempts between the 1920's to '30s to come up with an image of thinking which foregrounds speech and its laryngeal correlates. On a certain level, Burroughs is a faithful adherent to this model, even fulfilling the possibilities of reflection on mass culture found in the behaviorist's work: "Thinking would comprise then the subvocal use of any language or related material whatever, such as the implicit repetition of poetry, day-dreaming, rephrasing word processes in logical terms" (Watson, 1920, p. 89). Yet, while adopting this picture, Burroughs brings a much more pragmatic and experimental slant to subvocal speech and therefore thinking, waging battle against a heteronomy lived as an impossibility of silence. Trying out a homeopathic intervention that appropriates this elusive language conduct and the discourse of its description, he positions the cut-ups as a medium of registration and acceleration that tries to disable the compulsory character of subvocal speech by taking it to its most extreme conclusions. When these experiments seem to reproduce instead of removing the heteronomy associated with subvocal speech, he explores other approaches, with the organic and evolutionary implications providing material for narrative speculation on the throat as a polyvalent organ. As a result, this paper aims to demonstrate that subvocal speech as a seemingly behaviorist notion has a much more layered character than is visible at first glance, enlisting at once the modes of cut-up, routine, and evolutionary speculation, aside from straightforward critique.

Subvocal speech affords a uniquely pragmatic perspective on what Burroughs deems the "word virus," which corresponds to the humans' evolved ability --but also limitation-- to communicate through language; thus it implicitly supports larger ideas about language. As Robin Lydenberg (1994) informs: "Burroughs' experiments with voice and sound can best be understood in the broader context of his theories about language. He views Western culture as ruled by a system of mass ventriloquy in which disembodied voices invade and occupy each individual" (p. 411). With all the experiments and interventions to which it gives rise, subvocal speech can easily be assigned a similar background. Different from the blanket category of the word virus however, what makes subvocal speech singular is that, taking a step back from message or content, it directs attention to an effort or preparation for speech, regardless, and even because of, how abortive it may ultimately be.

The following discussion aims to follow the most salient developments of this strange notion across Burroughs' work (giving primacy to the pair of trilogies called the *Nova trilogy*—

especially the novel *The ticket that exploded*—and the *Red night* novels), with a range spanning its organic underpinnings, its relation to time, its place in Burroughs' vision of the evolution of language, as well as the interventions he comes to devise. What makes Burroughs' take on subvocal speech unique and different from other inquiries into "inner speech", is the blend of discourses—evolutionary theory, sci-fi, addiction discourse, technological and somatic viewpoints, a critique of modernity—that helps Burroughs shape his arguments, and which are organized by his antagonistic stance toward the object of his discussions, making subvocal speech the locus of a certain struggle for rehabilitation, and even self-transformation.

Numerous instances from Burroughs' work could show that his interest in the notion is not merely theoretical, but perhaps his novel *The ticket that exploded* is the most representative, with its form of a direct challenge to its reader:

Try halting your sub-vocal speech. Try to achieve even ten seconds of inner silence. You will encounter a resisting organism that forces you to talk. That organism is the word...The realization that something as familiar to you as the movement of your intestines the sound of your breathing the beating of your heart is also alien and hostile does make one feel a bit insecure at first. Remember that you can separate yourself from the Other Half from the word... (2014a, "Operation rewrite" section)

The essential elements of Burroughs' critique are all in display here, laid out by a playfully serious type of biological speculation which characterizes his approach to language at large. What this discourse singles out for attention are the difficulty—but also the desirability—of achieving inner silence, the organically rooted character of language which makes somatic and autonomic features as breathing and heartbeats revealing analogies and correlates, and finally a dramatization of the strangeness of inner vocalization with an emphasis on the figure of a separate and parasitic organism that nevertheless dwells in the same body as the speaker/thinker. Burroughs makes much of the negative aspects of the phenomenon, turning a seemingly harmless and even possibly useful everyday tic or self-regulation into an image of baneful addiction: after all, one can reassure oneself in talking to oneself, half-articulating words, gaining some needed confidence etc. If as Denise Riley (2004) suggests, inner speech is "reassuringly or irritatingly there on tap, and persists quite independently of our faltering memories," (Riley, 2004, p. 8) Burroughs obviously thinks what is irritating about it deserves more attention, with all its diverse implications for auto-affectations of proprioception and the sense of time.

In neutrally technical terms, subvocal speech is a "speech" defined by activity in absence of external articulation, in this sense corresponding to a function of language or a language behavior that has close affinities with internal monologues, or spontaneous thought processes taking form in incipient speech acts or potentials. Also noteworthy is that it is not particularly language-specific: one can have a subvocal speech running in Farsi, Finnish, or English, but as will be seen shortly, this does not mean it is independent from the historical state of a natural language, with all the cultural outlets that sustains it. While it presupposes the more general distrust of the word Burroughs shows in his career otherwise, subvocal speech also seems to channel it toward more particular dynamisms involving speech. From snippets of reflection or worry to catchy tunes of the day, anything can provide material for it, making up for a certain correlation with Burroughs' critical engagement with forms of technologically enabled modes of mass culture, visible in works like the "Electronic Revolution".

Partly due to this heterogeneity, arbitrariness, and the "stickiness" of the sources which it recycles, for Burroughs, subvocal speech is different from a nice internal monologue helping personal reintegration, being a phenomenon closely associated with dispossession, alienation, and a certain uncanniness. Notably, Burroughs (2001b) refers to a case of "internal dialogue," (p. 443) and it is the quality of this dialogue that is in question here. Departing from unassuming cases of phantom tunes and egocentrically murmured sentences, Burroughs goes on to raise

questions as to the very possibility of an authentic speech: for him our speech is endlessly caught up in the contaminations of a movement that goes from the external to the internal. The difficult question subvocal speech raises is therefore Nova express' (2014b) "do you own a voice?" ("The death dwarf in the street" section) which refers not only to the possible reversal "who is it that the voice owns?" but also to an experience in which what is internal is no longer necessarily a domain of the same; inner voice it may be, but one's own it is not.¹ If speaking is to be a speaking with one's own voice, then the pre-articulate of subvocal speech is also an unspeakable. As I will elaborate later, one can even point to a tainted proprioception here, as what is ordinarily considered to be a movement creditable to an individual is denied and attributed instead to agents of uncertain provenance. Burroughs suggests that what he stages as a bodysnatching is really an everyday experience, even a default setting for a given individual, and yet, the dispossession is real, and it may require drastic pragmatic interventions.

To specify what is captured, one must think back to a point anterior to the usual demarcation that separates voice and language: What is below the voice, intimately conditioning or grounding it, is a speech, giving to think that the voice is not to be regarded as a stratum of undetermined purely material sonority. Speech has a way of bypassing "voice" to achieve a direct route to its bodily possibility, tending to co-opt the body sound. Notwithstanding possible instances of a head-on opposition to language in his work, what is really interesting in Burroughs' writing comes from the fascinated contemplation of the impurity of the voice which makes it eminently open to capture through its hang-up on words, or its default of *uniqueness*. One might also speak of a strategy of acceleration on his part; the distrust of language or the word virus is not Burroughs' final word on the matter of language: "communication must become total and conscious before we can stop it" (2014a, "Operation rewrite" section), and this quip would have implications for subvocal speech as well. An interpretation of subvocal speech as driven by a resentment of the social function of language, or as a hasty prescription of a form of asocial silence would miss the point. For now let us put it this way: what is captured is not only autonomy or self-identity as such, but also speech as gesture, the very beginning and impulse to speech; this is what Burroughs' various formal experiments try to render up-for-grabs.

The larynx crossroad

With this background it is now possible to offer an overview of the organic underpinnings of subvocal speech. Burroughs repeatedly suggests that subvocal speech manifests in a movement or materialization in the body —"we know that subvocal speech involves actual movement of the vocal chords," (2001b, p. 453) — and this is the condition for his being able to conceive a technological solution. The movement is created by a permanent *intention to signify*, without this intention being held to real account. In contrast with a novelist's cherished device, the internal monologue, and less structured than it, these constitutively abortive acts also involve a certain compulsiveness that is not often applicable to monologues. In a way that is largely responsible for the sinister aspect, for Burroughs subvocal speech is a habit insofar as the half-articulations it puts into play are characterized by an insensible facility, attraction, and automatism that ultimately deliver *time* itself into the inconsequential domain of unthinking intentions to signify without accountability. This is why an imaginary of parasitism and alien possession comes to dramatize this form of relation in Burroughs' work, as in the designation "the word organism the 'Other Half' spliced in with your body sounds" (2004a,

¹ Also see a letter by Burroughs to Allen Ginsberg included in *Yage letters*: "My voice. Whose voice?" (cited in Harris, 2003, p. 243).

"Operation rewrite" section).

Regarding the very precise location Burroughs assigns, it seems one cannot write everything up to the brain as the seat or center of language, but has to consider the throat too, and not merely as a peripheral zone. In subvocal speech, the human throat becomes the stage of "deterritorializing" and expropriating processes which can be assigned to nothing else than language at large, language gaining something inherently visceral and organic, and the organ on its part gaining a measure of inherent psychism with its potentially associated pathologies. One of the strongest pieces of evidence for this is Burroughs' contemporaneous attempts at a technological disclosure of subvocal speech that are the "throat microphone" experiments, bespeaking a faith in the equation "the more thematizable, the less controlling". As Lydenberg (1994) reports, "on 'Throat microphone experiments' we have an example of Burroughs's efforts to record 'subvocal speech.' A vague voice snarls incomprehensible words, but the tone of hostility and suffering comes through clearly. The vocal bursts and softer mutterings suggest some internal, unedited language, closer to the body and perhaps also to unprocessed raw emotion" (p. 423). These experiments suggest Burroughs associates subvocal speech with bodily rumblings and gurglings, putting an emphasis on the nondestination of bodily sound for speech, alongside its seeming destination for it. However, even by their expositors, and firstly by Burroughs himself, these experiments are generally considered to not really fulfill the effects hoped from them, which would be a real neutralization of subvocal speech to the benefit of the opportunities that hinge on its silencing. At most, we are told, "All we got were some interesting noises" (Burroughs, cited in Lydenberg, p. 424).

This is where Burroughs the mad scientist² enters the picture, with bold speculations as to the evolutionary emergence of language, the organic conditions for its existence, and its unnoticed implications for subjectivity. Generally, Burroughs uses various characters—often shady physicians—for expressing his ideas on these matters, giving free rein to his conclusions without being restrained by assumptions of a normal science, or a sociology of scientific acceptability. In fact, subvocal speech is one of those idiosyncratic notions which helped support a common—and a bit unfair—image of Burroughs as a crank with rather obsessive and paranoid schemes.³ And yet, as Burroughs (1988) would himself remind with a designation like "crank satori," a crank can have moments of satori or insightfulness too (p. 178).

With its reference to his staple categories like habit, need, and addiction, as well as an organological disorder in tow, the discourse on subvocal speech both extends and transforms Burroughs' engagements with the question of the living otherwise, which generally find their pivot in the experience of addiction. The organism as a variable and relational evolutionary entity grounds the link between habit and language established by everyday subvocal speech, so that we can state what is at stake in the form of two minimal propositions: habit, including its most extreme manifestations such as addiction, is a form of heteronomy that belongs to the discourse of the organism in Burroughs; and the throat is an "organ" which takes language habits in the form of an innervating subvocal speech. As seen from Burroughs' reference (2014a) to a "pulsed need" which "dictates the use of throat bones" (p. 166), there are explicit organic presuppositions involved here, correlated with potential effects of *need* on time perception: "The addict runs on junk time. His body is his clock, and junk runs through it like an hour-glass.

² Burroughs' theories about the living departing from the phenomenon of addiction can be found in *Interzone*.

³ Burroughs is a writer who often easily exhausts the sympathy of his readers, for which a good example would be the influential critic Steven Connor (2014): "Burroughs developed a weird and frankly rather wearisome political psychophysics, according to which all human beings were programmed by external messages" (p. 91).

Time has meaning for him only with reference to his need" (Burroughs, 2001a, p. 85). The use of throat bones in subvocal speech is driven by a process that should be understood in analogy with a sensibility and a time sense shrunk to obscure anything but the next fix: if need is a time affair, and the throat partakes of the dynamics of need, then subvocal speech should also have a "junk" temporality at the limit.⁴ For Burroughs, subvocal speech is the scourge of what can unfold with consequence and novelty in thought. This homogenization or linearization of time by the word can be glimpsed behind Burroughs' (2014a) puzzling question, "Would there be any time if we didn't say anything?" (2014a, "Combat troops in the area" section).

Since subvocal speech is deeply determined by a habit reaching into the physiological level, it is also tied up with the organic and even the organological. Burroughs' fantasies of a creatively disordered organism famously offered material to thinkers like Gilles Deleuze to conceptualize a "body without organs" (*Anti-Oedipus*), a body of unregulated intensities Deleuze first found in Antonin Artaud's famous call for the abolition of the genitally sexualized body, in defiance of the legislation of pleasures, thoughts, and encounters the French writer called "the judgement of God". Hewing closer to Burroughs' work, it is possible to describe its commitment to a discourse of the organ with reference to a few guiding headings each informative of the status of the throat. The first is the value of differentiation, as the-anatomist-with a-mission Dr. Schafer negatively shows in *Naked lunch* (2001a): "the human body is scandalously inefficient. Instead of a mouth and an anus to get out of order, why not have one all-purpose hole to eat and eliminate? We could seal up the nose and mouth, fill in the stomach, make an air hole directly into the lungs where it should have been in the first place" (p. 110). The value of differentiation implicit in Burroughs' satire of the maximally efficient "all-purpose hole"⁵ does not exclude his fascination with polyvalence and virtual exchanges of function between organs, which often results in an affirmative vision of organological disorder: "No organ is constant as regards function or position; changes color and consistency in split second adjustments (...)" (2001a, p. 9). It is this vision that lends itself to an assimilation to the concept of the body without organs: differentiation is not abolished, but made more mobile and less constraining, to the benefit of not only new bodily arrangements, but also those concerning thought. Finding reflection in the throat, this preoccupation would insist on the specific and irreplaceable functionality of the throat, without ruling out the mordantly fascinating scenarios of the expansion, reassignment, or outsourcing of its duties (to the rectum for instance, as in Burroughs' "talking asshole" episode from *Naked lunch*).

Burroughs' mad science of the throat also finds echoes in contemporary approaches to the unique phylogenetic status of this organ. In the context of a larger discussion that aims to extend the credit for thinking to the body at large, Elizabeth Wilson (2015) considers the throat to be pivotal in its polyvalence: "The back of the throat is a local switch point between different organic capacities (ingestion, breathing, vocalizing, hearing, smelling) and different ontogenetic and phylogenetic impulses. Much more than the front of the mouth or even a little lower down into the esophagus itself, the fauces is a site where the communication between

⁴ Another instance of this analogy is found in one of Burroughs' late novels *The place of dead roads* (2001c): "And the body keeps reaching back for the old language,--it's rather like junk withdrawal in a way" (p. 207). As Casey Rae (2019) points out, this connection also finds support on a deeper sonic level: "Burroughs believed sound could affect people at the molecular level, like junk rearranges the cellular makeup of biological organisms" (p.118).

⁵ Burroughs' vision of dedifferentiation to a large extent recapitulates central assumptions that characterize thinking about the organism in the European tradition. Goethe for instance, also seems to have thought that "the more developed an organism is the less similar are its parts to one another" (reported in Vygotsky, 1997, p. 85).

organs may readily become manifest" (p. 61). It will be more clear later how relevant such a description can be for Burroughs, when it comes to the overlapping functions of sexuality and language. Another parallel is found in the cognitive scientist Philip Lieberman's work, in its recognition of the importance of the structuration of the human throat in the evolution of speech capacities, without the leap Burroughs allows himself to make of course, that a *virus* and its gift of function was responsible for the onset of this morphogenesis.

Regarding the underlying assumptions about the living that supports Burroughs' treatment of the throat, one can also refer to Burroughs' seeming allegiance to a Lamarckian vision of directed evolution according to which use and real time function has a decisive role in the long-term phylogenetic fortunes of an organ, making for a much more active interchange between the phenotype and the genotype than is generally admitted in biological evolution. In the words of a fellow literary innovator like Samuel Butler (2015), an atrophy evokes how "use and disuse must have come into play and reduced the function to its present rudimentary condition," (1970, p. 215) and Burroughs replies with his vision of atrophied organs or organs imperceptibly changing in responsive adjustments across millennia, a good example of which is his obsession with the phylogenetic status of gills (as if to mimic the throat in fish). The late novel, *The Western lands*, (1988) gives the role of rogue biological speculator to a character named Sanford:

Rule Two carries the implicit assumption that time is irreversible (...) Sanford challenges Rule Two...claims to have reinstated gills in mature, air-breathing newts by injections of a lamb placenta concentrate. This is a biologic revolution, fought with new species and new ways of thinking...Like the old joke executioner makes a swipe with the samurai sword...well missed me that time. But just try and shake your head three hundred years from now (p. 33-34).

In its reflection on the throat, this strand of organological interest implicates the need "dictating the use of throat bones" insofar as any prolonged use or functioning is understood to have possible long-term structural and evolutionary consequences. If the throat is understood to be captive to a use of subvocal speech, and use in turn to be consequential for evolutionary change, then subvocal speech in the throat, and its image of an inchoate flow mixed up with assorted cultural junk, takes on evolutionary stakes. This also means that a certain fragile intercourse between the pathological and the evolutionary is opened: as a literal anatomical joining or isthmus, the throat also becomes the place of a joining between Burroughs' phylogenetic word virus (genotype) and everyday pathologies (phenotype), especially a common hysteria compulsively droning on phrases in circulation or the half-articulated otherwise, as in Burroughs' cynically funny treatment of greeting and small talk: "(...) the dreaded Talk Sickness. (...) They will swarm out of a derelict building and yack in the faces of pedestrians: 'We love New York', or stick their heads into car windows and yack out: 'Have a good day!'" (2001c, p. 258).

Switching from the long-scale dynamics, the following section will turn toward the directly phenomenological underpinnings. Following Burroughs' discourse into its relatively more metaphysical extensions, next I will outline some radical interventions he designs in the capture of subvocal speech, such as the practical exercises aiming to survive the death of voice, the link between cut-up and subvocal speech, and finally, the sexual practices of strangulation which are a constant in Burroughs' later work.

From stridency to gesture

Before the problem of dispossessing habits of speech comes into its own, there is the strange *Naked lunch* episode of the "talking asshole," foreshadowing both the challenges thrown by the *Nova trilogy* ("do you own a voice?"), and soberer statements of the late novels like "one talks with one's whole body" (2001c, p. 207), with their logical conclusion that if one speaks

with the whole body, this means the throat and mouth apparatus often takes the sole credit for an activity in which the asshole should have its rightful place. The "talking asshole" is funny and obscene, and this is the whole point, insofar as obscenity literally corresponds to the uncanny actual intimacy of what is ostensibly offstage, and this aspect will find further confirmation in Burroughs' later career. The routine as Burroughs' doctor Benway tells it starts with a circus act: "Did I ever tell you about the man who taught his asshole to talk... This man worked for a carnival you dig, and to start with it was like a novelty ventriloquist act. Real funny, too, at first" (2001a, p. 111). However, in dramatic pulp horror fashion, the episode continues by offering a flashy paradigm for the succeeding Burroughsian scenes of bodily expropriation and parasitism: "after a while the ass started talking on its own," making demands and even taking on new functions, one of which is food intake: "Then it developed sort of teeth like little raspy hooks and started eating" (p. 111).

Thus what the talking asshole routine presents is a certain monstrosity of displacement behind which we can glimpse the throat itself, since it is an "organ" that is already polyvalent like the final state of its monstrous double, itself discharging the functions of food intake, breathing, and speech through the structure of a single opening. But this also means that the "scandal of the talking asshole" if you will, is a displacement of the less immediately sensational scandal of the talking throat. In other words, the weirdness and obscenity of the fiction is retroactively clarified by reflection on the throat, the imaginary dispossession opening up to the question of the real but unconscious dispossession.

A part of the uncanniness comes from a certain relation to hearing. If there is a speech in advance of vocality in the throat, it has a sensory status that is different than externally articulated, thus audible speech. As Jean-François Lyotard (2001) pointed out in relation to the experience of "stridency" he found in André Malraux's work, one might even talk about a different type of audibility for this droning:

We don't hear ourselves...Lying in ambush within our megaphonic apparatuses some little raptor or stridulating insect stowed away in the hold of phonation supposedly keeps watch....I am so accustomed to hearing a parasitic hissing when I speak or sing that when a sound recording allows me to hear my voice—the one that others attribute to me—I fail to recognize it as mine...When good sense affirms that the inaudible voice is homogenous with the audible without for a moment questioning whether the former is even a voice, it omits the fact that what passes by way of the throat is not perceptible, remains unknown to the ego, absolutely forgotten in terms of position, has never been and never will be heard. (2002, pp. 82-88).

Building on and criticizing the longstanding identification between the ego and the voice, Lyotard points out an inassimilable alterity in the relation established with one's own voice. It is possible to argue that subvocal speech in Burroughs' work has precisely the same status as this stridency, in terms of taking the throat as an organ of innervated and obscure reception; describing a state of habituation to what is inherently strange; and finally, in terms of a constitutive imperceptibility which can only respond to oblique strategies. The exception being, with Burroughs there is also compulsion in addition to mere inassimilability by the "ego."

Interestingly, when subvocal speech crystallizes in Burroughs' discourse, especially with *The ticket that exploded*, it is offered as a historical diagnosis about the condition of "modern man" in general, without giving up on new variations on the figure of dispossession and literal capture by alien organisms: "From symbiosis to parasitism is a short step. The word is now a virus. The word may once have been a healthy neural cell. It is now a parasitic organism that invades and damages the central nervous system. Modern man has lost the option of silence. Try halting your sub-vocal speech. Try to achieve even ten seconds of inner silence. You will encounter a resisting organism that *forces you to talk*. That organism is the word" (2014a, "Operation rewrite" section). This suggests the general idea owes no less to a synchronic

diagnosis about the "modern man"'s relation to the word than a biologically phylogenetic framework, a relation defined as losing the option of silence. Modernity spells an aggravation for the word virus, making a proprioception not overcoded by chatter an impossibility; it delivers language users under its influence to a constant intention to signify with no great regard for the context and interlocutor, ending up in an addictive pursuit of the good of throat and brain static for its own ends. This is the diagnosis that Burroughs' strategy of acceleration departs from, his own prose not being immune.

The manner in which one carries on the static matters, however, as becomes clearer around "cut-up". One of the original formulations of subvocal speech is significant in joining it with Burroughs' longstanding interest in conditionings forged by unbreakable verbal, perceptual or ideational associations with a life of their own. The famous technique of literary montage called cut-up, originally developed to bring surprising and unaccustomed syntactic novelties into being, accompanies early formulations of subvocal speech. Thus, interventions in the "system" of language on the one hand and those in the pragmatic voice level are complementary in Burroughs, so much so that cut-up as a model of syntactic subversion also appears as a concept playing across nuances between interoception and proprioception. In a logic underwritten by an expansive understanding of conditioning, subvocal speech hinges on a visceral association or organic splicing which ties the very sense of existence to it, an association underwritten by habit: "Subvocal speech is the word organism the 'Other Half' spliced in with your body sounds. You are convinced by association that your body sounds will stop if sub-vocal speech stops" (2014a, "In that game?" section).⁶ Burroughs' refrain in the *Ticket* (2014a) which correlates the "movement of your intestines the sound of breathing", with subvocal speech on a level of familiarity also relies on the same move. By anticipating a series of forays into various linkages among sex, death, and language in the locus of subvocal speech, Burroughs draws attention to a fear at the core of self-preservation, which implicates speech through a sequence of sonic intermediaries or associations: properly functioning organs and their obscurely or interoceptively registered "sounds" are in an inextricable association with subvocal speech (which is an experience of tainted proprioception for Burroughs), with a consequent confusion in the attribution of the sense of existential security. Thus for Burroughs there is a fear that the cessation of subvocal speech can only be on pain of a sense of inexistence or dying—largely because of the immediately felt, unbreakable sensory association between this speech and the "sounds" of organs, which grants a tacit reassurance about well-being.⁷ A certain existential fear involving the body's continued existence sanctions the forms of bad infinity which speech takes in subvocal form. By way of an example, Lydenberg's remarks on the splicing and ideological identity between breathing and speaking is useful. According to Lydenberg (1994), for Burroughs, "the breathing circuit, the passage between inside and outside, is where the individual is most vulnerable and where the word insinuates itself most effectively" (p. 425). Burroughs finds in the simple affirmation that "words are made from breath" the danger of a perverse causal reversal between breathing and subvocal speech (Burroughs cited in Lydenberg, p. 425). One no longer speaks because one can breathe first, but as it were, one owes breathing to speaking/muttering.⁸

⁶ In an interview with J.E. Rivers (2000) Burroughs remarks, "the whole of Western psychiatry has been sidetracked...It should have gone along the lines of Pavlov and the conditioned reflex" (p. 98).

⁷ Largely because these "sounds" must have a different status than external objects of audition, there is room to think that they are more properly acts of interoception themselves. Subvocal speech works like an ever present—but ideological—guarantee of a continued interoception and bodily self-regulation.

⁸ In this context, Burroughs' difference from other influential theorists of the word and voice, Charles Olson for

Silencing subvocal speech by renouncing the assurance of being inherent in it therefore appears as a desirable route of consciousness alteration, recalling so many "spiritual exercises" of confrontation with death: "Death is the final separation of the sound and image tracks. However, once you have broken the chains of association linking sub-vocal speech with body sounds, shutting off subvocal speech need not entail shutting off body sounds and consequent physical death" (2014a, "In that game?" section). Ideally, one would not have to die to get rid of undesirable subvocal speech, but only ideally. Thus, gesturing toward the more desperate and mystical strategies of his late work, Burroughs finds a promising possibility in surviving one's death of voice—which must at the same time be conceived as coming off a really entrenched habit—making a bid on new experiences of time and presence outside the need-based time of subvocal speech. The ordeal of voice death is supposed to restore what is stolen: the possibility of an expanded consciousness and an alterity in discourse; a fully responsive attitude to context.

Moreover, the idea of a splicing between the generalized body sound and subvocal speech also seems to imply that this splicing can respond to manoeuvrings of the kind that restore spontaneity by disassociation, as in cut-up. This aspect is significant because it also relies on that strange topology at stake in Burroughs' concerns with the body, whereby methodical interoception or scanning of what is "inside," might be the scanning of a heteronomous and heterogenous outside; and alternatively, something synthesized "outside" like cut-ups, can help reorient "lines of association" taking root in a given individual. But there are other external and more malign influences afield as well, as in Burroughs' visions of the parasitic mass-media proxies the Death Dwarfs with their deliberate induction of sonic misattribution as a way to full takeover: "These noxious dwarfs can spit out a whole newspaper in ten seconds imitating your words after you and sliding in suggestion insults—That is the entry gimmick of The Death Dwarfs: supersonic imitation and playback so you think it is your own voice" (2014b, "The death dwarf in the street" section).

Following Burroughs' mention of a neural cell and the references to "body sounds" earlier, the relation between the neural level and the body at large requires an elaboration, since grasping this relation matters for coming to terms with the pragmatic interventions that Burroughs designs and attaches to his diagnoses of capture. The absence of external articulation does not mean a solely neural, mental, or incorporeal agitation, and the mode of corporeity involved can be specified further. Given the continuum between the neural impulse and the body at large, there is room for the adjunction of a notion that does not appear often in Burroughs: gesture. There is a precision to this notion that is often not found in most approaches to Burroughs' work which often take dispossession as a linguistically global phenomenon given once and for all, without regard for the micro-acts that constitute it. Phenomenological visions of language with their insistence on the fundamental character of gesture might have a lot to offer in this context, despite their tension with the influential body-without-organs model of corporeal experience that Burroughs' work often highlights. As Merleau-Ponty writes, "the spoken word is a genuine gesture, and it contains its meaning in the same way as the gesture contains its" (cited in Gallagher, p. 125). Long after the phenomenologist's assertion, Shaun Gallagher (2005) also affirmed it from a psycholinguistic point of view by writing that there is a "microgenesis of speech and gesture from a primitive stage or 'growth point' through the

instance, is striking. For Olson, the link between breath and word is an original source for poetry that needs reactivation, requiring the poet to reach "down through the workings of his own throat to that place where breath comes from, where breath has its beginnings, where drama has to come from, where, the coincidence is, all act springs." (Cited in McCaffery, 2001, p. 184).

kinesic stroke where they coincide semantically, pragmatically, and motorically" (p. 125). I believe this characterization can help reformulate the status of subvocal speech, for which the fact that it is always on the brink of actualization, like a gesture, is so important. Thus, "the labial preliminary" of the throat microphone experiments which led Philip Mikriammos to think that "before it is heard, Burroughs' voice precedes itself, it announces itself," extends into even further preliminaries in fact (Mikriammos cited in Lydenberg 424). It is the capture of "kinesic stroke" or the microgenesis of linguistic meaning, the aberrations of the subtle transformation of neural impulse into a material intention to signify that Burroughs' subvocal speech engages. According to this recasting, the imperceptibly motor and even vibrational forms of materiality, as per the earlier example of Death Dwarfs, or as when Burroughs talks of the "disaster of nova pulsed need dictates use of throat bones" and "scratches of throat gristle," would be gestures, no longer safe from heteronomy.

To recapitulate, for Burroughs subvocal speech is a phylogenetic heritage exacerbated with contemporaneous collective uses of the word in mass media; it implies uses of the throat which are gestures of the throat, where throat is understood as a polyvalent organ. The assumption of gestures of speech in the throat provides a more precise answer to the question what it is that may be captured. What is incipient for meaning and relation turns into a bad infinity of habitually abortive acts. The incessant character of subvocal speech deprives intentions to signify and their materialization in throat gestures from any relation to their motivating contextual occasions and possible receivers in a shared world, the habit itself masquerading as the all-sufficient occasion. It therefore becomes a nihilism of solipsistic communication and commentary. It means looking at a tree, and risking "seeing" or mumbling the word tree, and not seeing the tree itself; it is a great occlusion of context. Therefore, when Burroughs wants to make of language an organ of perception in its own right, he encounters the obstacle of subvocal speech, for which the perceptual context does not seem to matter in the right way, hence the often antagonistic relations between the visible and the verbal in Burroughs.

Sex and death in the throat

While subvocal speech is the throat caught in a habit of invisible gestures, the organic presuppositions of this situation can only be accounted for with reference to long scale processes responsible for giving shape to the related structures of human anatomy. Burroughs' vision of the more directly phylogenetic aspect of these questions can be traced through a number of characters, which regularly take on the role of speculating on the evolutionary status of human language. Almost all of these characters serve as mouthpieces for Burroughs to expound on his insights about biological questions like the anatomy of human speech, pathogenesis and its impacts on human evolution, as well as parasitism and symbiosis, starting with the duo of *Naked Lunch*: Dr. Schafer of the all-purpose-hole, and Dr. Benway of the talking asshole (thank god they are not running a real hospital).

In a further stage of his career starting with another trilogy (the "Red Light" novels) Burroughs' concerns with subvocal speech enter a more intimate association with matters of sexuality and death, their juxtaposition with language charging both with novel significance and vice versa. While *The Ticket* also flags these relations in its momentary flashes and refrains like "do I love you in throat gristle?" and "sex words back to color," the later trilogy is more focused in its pursuit. It offers multiple ways of navigating the relations among this trio, even to the point of a certain indeterminacy, sometimes insisting on the tie between sexuality and language, sometimes extending and literalizing the scenario of a death which could serve as an escape from subvocal speech. This final section concentrates on the mobile constellation made up by these more extreme developments, and which find expression in a similar group of characters that continue the functions of Benway and Schafer in articulating borderline biological and linguistic speculation.

The fictional character Dr. Kurt Unruh von Steinplatz has an important role in Burroughs' book of interviews and essays entitled *The Job*,--which precedes the Red Night novels-- and one of his boldest theories pertains to the viral emergence of the word in relation to the anatomical structure of the throat, offering indirectly one of the most complete statements of Burroughs' views on this subject:

Dr Kurt Unruh von Steinplatz has put forward an interesting theory as to the origins and history of this word virus. He postulates that the word was a virus of what he calls "*biologic* mutation" affecting a change in its host which was then genetically conveyed. One reason that apes can't talk is because the structure of their inner throats is simply not designed to formulate words. He postulates that alterations in throat structures were occasioned by a virus illness.... The illness perhaps assumed a more malignant form in the male because of his more developed and rigid muscular structure, causing death through strangulation and vertebral fracture. Since the virus in both male and female precipitates sexual frenzy through irritation of sex centers in the brain, the male impregnated the females in their death spasms and the altered throat structure was genetically conveyed. (2008, "Playback from Eden to Watergate")

Extending the faint intimations of the link between subvocal speech and death, this passage also concentrates so many of Burroughs' interests bearing on the living at large. An important thing to note is the scientifically unorthodox degree of power granted to the environmental influence that is the word virus to "affect a change in its host" that will take evolutionary hold involving at once structure and function. Those who do not perish of illness, seem to find routes to a selection process through adaptive progeny. Thus pathology in its norm bending capacity and evolutionary processes intertwine here in no uncertain way. Interestingly, Burroughs' adventurous foray into origins of the capacity of speech does not seem so incompatible with specialist discourse on the matter. As Philip Lieberman (2000) points out, "it is incorrect to claim that the human SVT [the supralaryngeal vocal tract] (which has a low larynx position) evolved to make swallowing possible. The only adaptive value of the low human larynx appears to be to enhance the phonetic robustness of human speech" (p. 141). It is the catch attached to this evolutionary ability that seems to interest Burroughs: "The advantages derived from having a vocal tract with 1:1 proportions are balanced, however, by a serious biological cost—the threat of death resulting from a blocked larynx. There is very little doubt that many thousands of incidents of fatal choking occurred in the human past" (Lieberman, 2007, p. 17).

Burroughs seems to have had a sense similar to Lieberman's concerning the common origins of an ability for articulate speech and the likeliness of choking. Since throat is a polyvalent organ for Burroughs, it matters a great deal that it is not only for speaking, or only for food intake, but a junction or "switch point"—as Elizabeth Wilson puts it—where various functions overlap, not always with a perfect division of tasks. There is even room for cross-investments: speaking itself taking an abrasive character with material effects reflecting back on its organic conditions: "Nimun does a shuffling sinuous dance singing in a harsh fish language that tears the throat like sandpaper" (1981, p. 328); "so you're bound to have a sore throat, just like legs are sore after riding a horse (...) and Arabic is frankly the worst...it literally cuts an English-speaking throat" (2001c, p.207).⁹ Similarly, what Burroughs was doing with the throat microphone for instance, with choking and gurgling sounds, seems to take on greater stakes than apparent at first sight with its admittedly perplexing sensory outcomes and artistic

⁹ Burroughs' theories on the potentially adverse effects of infrasonic sound vibration lends support to this vision of a language and throat gesture with destructive effects: "(...) slow vibration, below the hearing level, can create a sort of pendulum action, a reverberation in solid objects that quickly builds up to intolerable intensity " (2008). As Casey Rae reports, this intrigued people like David Bowie, who calls the destructive infrasound vibration of the kind that appealed to Burroughs "black noise" (2019, p. 118).

failures.

Theoretical conjectures such as Steinplatz's indicate something deeply disquieting about speech, which, as a parasitic imposition with corporeal effects finds much more practical countermeasures in Burroughs' late work, fitting a pragmatic approach to language and subvocal speech bent on formulating interventions. One of these is given in the novel *Cities of the red night*, (1981) and it involves taking subvocal speech as the object of bodily neutralization through a practice of self-control akin to meditation or a yoga of silence. This time Burroughs offers the stage to a character "who excels at the martial arts": "He explains once general body control is mastered, any physical skill can be learned at once" (p. 126). Continuing, Burroughs makes him offer a whole narrative of self-training:

To accomplish sexual control, I abstained from masturbation. In order to achieve orgasm, it is simply necessary to relive a previous orgasm...Having brought sexual energy under control I now had the key to bodily control...I went on to bring speech under control, to be used when I want it, not yammering in my ear at all times or twisting tunes and jingles in my brain. I used the same method of projecting myself into a time when my mind seemed empty of words...One day as I was paddling on the lake and about to put out fishlines, I felt the weakness in my chest, silver spots appeared in front of my eyes with a vertiginous sensation of being sucked into a vast space where words do not exist. (p. 128)

There is an apparent influence of the unorthodox psychoanalyst Wilhelm Reich here, with reference to the tendency of uncontrolled sexual energy to wreak havoc, but what is rather more significant is the way this weird psycho-somatic-analysis assigns a common source to sexual impulses and speech conducts like subvocal speech. Particularly, in the associational logic of Burroughs' work, the silver spots are a patent orgasm leitmotif used in a way that signals the intimacy among sex, death, and language. A brief detour will turn up enough evidence: "Silver spots boiled in front of his eyes and he ejaculated"; "I ran through a sex dream like reciting my ABC's when suddenly silver spots boiled in front of my eyes and I experienced a feeling of weakness in the chest—the dying feeling..." (1981, p. 11; p. 128). It is possible to appreciate a dual gamble for Burroughs here: exploring the death of subvocal speech as a type of orgasm, and at the same time exploring an orgasm proxy for death as a muting of subvocal speech. Hence Burroughs' ambivalent fascination with the risky practice of strangulation as an aid to orgasm, which would offer indirect benefits in a drastic muting of subvocal speech: "Every sort of copulation was going in front of him, every disgusting thing he could think of. Some of them had pillow-cases and towels wrapped around each other's neck in some kind of awful contest"; "Kiki fucks Jerry, pulling a red cashmere scarf tight around his neck and grinning into his face. As Jerry ejaculates, blood gushes from his nose" (1981, p. 19; p. 324). Consequently, it is safe to point to a literalization of the strategy Burroughs evokes earlier in his career: the survival of the death of voice. In *Ticket* and under the banner of cut-up, Burroughs thinks the shutting down of subvocal speech is always a risky proposition, thanks to its inevitable conditional splicing with body sounds, as the body sound is a form of interoception itself. Yet the late work precisely seems to be pursuing this strategy in a way: Orgasm as a syncope in which one could "die" and, as a secondary benefit, get rid of subvocal speech.

The place of dead roads, Burroughs' next novel after *Cities*, only makes this new route more visible, by a further claim on the mutual intertwinements of speech, sexuality, and strangulation with the description of an evolutionary primal scene that is none too flattering for humanity. In the context of an adventure sequence pursuing "a final solution of the language problem," (2001c p. 206) the novel transports its protagonist Kim to witness a fictional species called "smouners," also known as "larynx rubbers," who are at a stage of nascent speech. Before being sent on his mission, Kim is tutored by another doctor who offers his perspective on the link between language and sexuality: "It must be something inherent in the language itself. After all, language is communication—that is, getting to know someone all over like in the altogether.... There is in fact strong evidence that at one time the larynx was a sexual organ...The

first words were not warning cries or exchanges of information.... The first words were obscenities" (p. 242). A more prominent sociality comes to supplement and correct the specious solipsism of subvocal speech here. The polyvalence of the throat is taken one step further with the throat being assigned a direct sexual role, shedding retrospective light on the earlier instances of the erotization of the throat in this work.

In Burroughs' thought experiment, smouners, the fictively isolated species observed by Kim, afford contemporary observation of primitive language structures and behaviors, and give vivid support to the linkages Burroughs wants to establish by embodying them. In other words, they represent a phenomenology of human speech turned inside out, and taken monstrous form, in that sense having something in common with the talking asshole episode. The scene of obscene manifestation in the novel—an absorption of male by the female that recalls Steinplatz' conjecture that "the male impregnated the females in their death spasms" —does not live up to Burroughs' insistent and somewhat outlandish, but nevertheless stimulating vein of imagination (pure revulsion and a touch of misogyny take the place of intelligent subversion). Nevertheless, bringing the diverse strands discussed so far to a culmination, the episode offers a fanciful interspecies phenomenology that helps Burroughs summarize his latest linguistic speculations about human speech as of *Dead roads*: "These beings have sex by talking in each other's throats. They are called 'smouners'...An experienced smouner can strangle an adversary by this ventriloquism" (2001c, p. 208).¹⁰ By this point, this is an association that is not coincidental for Burroughs, for whom the strange *partage* between speech and masochistic eroticism becomes an essential feature of reflection on the origin of language. And he still reveals the same motivations that seemed to have guided his campaign against subvocal speech, conceived as a dispossession by an alien organism: "the study of the larynx people could give us a vital clue...a way to descend into our own minds and confront the intruder on what he is trying to make his home ground" (p. 247).

The associations that seem to come out stronger than before from this scene, are those between sexuality and language, yet this association is not treated in a way that would let one decide with exactitude what of language is erotic, and what of sexuality is linguistic beyond the strange functional superimpositions and sedimented time in the throat. As to this old theme, a hypothesis about the likelihood of choking still attends the conjectures about original language, but it seems that Burroughs is no longer interested in strangulation as a subversive practice of language death, shifting from ambivalent endorsement to seeing a threat of weaponization of sound that recalls the *Nova express'* Death Dwarfs. Overall however, in *Dead roads* a remarkable career-long consistency asserts itself in Burroughs' return to a notion of compulsive subvocal speech as something alien and not to be owned.

Conclusion

As outlined above, Burroughs' critique of subvocal speech departs from the primacy he gives to a sense of compulsion, which often results in a lack in his work of a more affirmative slant of inquiry into speech, be it with reference to its libidinal undercurrents, or its capacity for recursion, rational deliberation, communication, and self-expression. This last however, has a negative presence that is hard to ignore, especially since subvocal speech regularly appears as an encroachment on a domain often credited to a self: it is an inner voice which is by default caught up in phrases, its automatic facility giving the impression that it is some other agency who is ultimately responsible. Thus, if one of the two controlling figures of Burroughs' views

¹⁰ It seems a certain infrasonic effect is at play as well, Burroughs mentioning "an ancient evil crooning sound that stirs and twists in their throats, the converse between the creature and the bladder" (2001c).

on language is a sci-fi conception of a parasitic alien "other half," the other is the biological word virus, resulting in an implicit exchange with immunology as a discourse that has done a great deal to interrogate notions of a pure and autonomous self with clearly delineated borders and free of infection.

The semblance of the lack of a directly affirmative approach to language and subvocal speech does not mean that Burroughs is not deeply sensitive to the ambivalences of his subject: so much negation and suppression is both the sign and generator of a dynamics of fascination. As indicated above, Burroughs also pursues a distinctive strategy of acceleration, which requires one should traverse and tarry with the alienation before turning away from it. Hence the whole sci-fi, evolutionary, and diagnostic apparatus rallied against subvocal speech often shows a self-propelling nature, fighting language compulsion by means of language, approaching the threshold of a silence immanent to the word.

Moreover, despite its fundamental asymmetry, this critical discourse sheds a strange light on various relations among sound, language, and voice. Particularly, Burroughs' discussions of subvocal speech display a keen sense of the voice as a medium of uncanny exposure: to the other, to the other in oneself that precedes the self, and even an ancient virus, not to forget the imitative forms of mass-culturally mediated sociality about which he has always a lot to say. With its various extensions, subvocal speech confirms the case that an author can make their acute discomforts revealing of larger issues, producing impersonal insight.

In highlighting the bodily conditions and manifestations of speech beyond external articulation, Burroughs trains a particularly close attention on the throat as a locus of spooky animation. The simple experience of the movement of the throat in articulating words, comes under a really minute and estranging attention in this work, hence my reference to concepts which often attend phenomenological philosophy's conceptualization of corporeal experience: proprioception, interoception, and gesture. On the level of speech, gesture especially seems like a concept that could be useful in helping reconstruct the experience of subvocal speech in a "bottom-up," way, as it were. These categories of corporeal experience also demonstrate how Burroughs' attention enfolds a large continuum of sound phenomena, ranging from the more physiological body sounds or dangerous infrasound on the one end, to linguistically coded and conventionalized sounds on the other—with the body acting as an active conduit stretched between them.

In the foregoing I have argued that despite their irreverent and chaotic sense of humor, Burroughs' reflections on subvocal speech and its locus in the throat may support some serious commitments as well: Throat as a virtually polyvalent organ at the crossroads of potentially antagonistic impulses, and subject to multiple functions may be the most important of these serious commitments. I have tried to trace this central preoccupation through potentially conflicting associations and philosophical perspectives, such as the tension between the more phenomenologically oriented concepts named above and the clear affinities with the concept of "body without organs" as elaborated by Deleuze and Guattari, for which it ultimately served as an inspiration.

Burroughs endows the stock trope of language-pharmakon, or the poisoned gift figure with theoretical specificity thanks to some evolutionary hypotheses: Language as a gift, yes, but not without a threat of choking. Subvocal speech itself, inasmuch as it takes form in a materialization in the throat, also supports this approach to language. The way Burroughs' experiments—both imaginary exercises in the novels and real life tinkering with technological intervention through throat microphones—often target the throat is not an accidental choice, and finds another justification in Burroughs' engagements with biology. Through the long-scale evolutionary view it provides, this final dimension brings a richness to Burroughs' experimental

contributions to inner speech, vocality, and language.

Regarding the biological aspect, it could be argued that there are some unmistakable overlaps between Burroughs' ideas on the viral origins of speech (and by implication subvocal speech), and theories broadly categorized as posthumanist. Just as the posthuman often adds up to a sense of entanglement with otherness constitutive for the human, Burroughs thinks what has long been identified with the essential property of humanity, is actually an alien or viral incursion, rendering the origins of humanity themselves up for grabs. A related and perhaps far more decisive parallel is the degree of acknowledgment given to heteronomous influence on human action and self-expression, whereby the stress is placed on distributed agency.

It is here also, around the matter of heteronomy, that the success of the critical thrust of Burroughs' notion can be evaluated. Burroughs' problem with subvocal speech ultimately depends on a sense of lost *presence* that attends compulsive speech, but over the years his counterstrategies seem to get more and more eclectic, and perhaps a little desperate as well. At first the syntactic operation of cut-up is transposed to the level of body's own dynamics, but this approach is not endorsed in a sustained way throughout the later work. The more immediate and direct route of throat microphone exercises also seems to reach a dead end in trying to externalize and isolate that whose effectiveness depends on being an internal murmur: the virus of subvocal speech is not captured alive. As to the last and most radical tack the brief appearances of which mark the late work: I have argued for the non-coincidental nature of the strangulation motif in Burroughs' late novels and its reciprocal presuppositions with the theme of subvocal speech. This is also a motif which not only makes sense from the point of view of Burroughs's evolutionary theories, but also highlights a pragmatic interest with risky forms of life and pleasure. Perhaps it is right to take Burroughs at his word when he identifies addiction as a whole way of life, as this would mean taking the gesturally underwritten dispossession that is subvocal speech itself as a way of life as well, demanding nothing short of deadly confrontation to alter it.

References

- Burroughs, W. S. (1988). *The western lands*. Penguin Books.
- Burroughs, W. S. (2001a). *Naked lunch: The restored text*. Grove Press.
- Burroughs, W. S. (2001b). *Burroughs live: The collected interviews of William S. Burroughs, 1960-1997*. Massachusetts: Semiotext(e).
- Burroughs, W. S. (2001c). *The place of dead roads*. London: Picador.
- Burroughs, W. S. (2014a). *The ticket that exploded*. New York: Grove Press.
- Burroughs, W. S. (2014b). *Nova express*. New York: Grove Press.
- Connor, S. (2014). *Beckett, modernism and the material Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butler, S. (1970). *Erewhon*. New York: Penguin Classics.
- Gallagher, S. (2005). *How the body shapes the mind*. Oxford: Clarendon Press.
- Harris, O. (2003). *William Burroughs and the secret of fascination*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Lieberman, P. (2000). *Human language and our reptilian brain*. Harvard University Press.
- Lieberman, P. and McCarthy, R. (2007). Tracking the evolution of language and speech. *Expedition* 49 (2):15-20.
- Lydenberg, R. (1994). Sound identity fading out. In D. Kahn and G. Whitehead (Ed.), *Wireless Imagination* (pp. 409-437). Massachusetts: MIT Press.
- Lyotard, J-F. (2001). *Soundproof room: Malraux's anti-aesthetics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McCaffery, S. (2001). *Prior to meaning: The protosemantic and poetics*. Evanston: Northwestern University Press.

-
- Rae, C. (2019). *William S. Burroughs and the cult of rock 'n' roll*. University of Texas Press.
- Riley, D. and Lecerle, J-J. (2004). *The force of language*. Palgrave Macmillan.
- Rivers, J. E. (2000). An interview with William S. Burroughs. In Hibbard, A. (Ed.), *Conversations with William S. Burroughs* (pp. 95-108). Jackson: The University Press of Mississippi.
- Vygotsky, L. (1997). *The history of the development of higher mental functions*. New York: Springer.
- Watson, J. B. (1920). Is thinking merely the action of language mechanisms? *The British Journal of Psychology*, 11, 87-104.
- Wilson, E. (2015). *Gut feminism*. Duke University Press.
-

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Imperialism and the End of Chieftaincy in Colonial Ghana, 1925-1950

Sömürge Altındaki Gana'da Emperyalizm ve Yerel Yönetimin Sonu, 1925-1950

Usman ABASS^{a*}

^a Ph.D. Candidate, Ankara Yıldırım Beyazıt University, History Department, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-3195-7177

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Aralık 2022

Kabul tarihi: 19 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Gana,
Amirler,
Yerel otorite yönetmeliği,
Yöneticiler.

ÖZ

Afrika'da sömürgecilik üzerine neredeyse tüm literatür, oluşumunda Geleneksel Hükümdarların rollerinden ziyade Afrika direnişine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu makale bundan bir sapmadır. Bu makale, amirlerin sömürge girişimindeki konumunu ve bunun Gana'daki amirlik kurumunun çöküşüne nasıl yol açtığını tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Avrupalıları cezbeden ve ardından Gana'da sömürgeciliğin empoze edilmesine yol açan olayları ve bu etkileşimlerin nasıl statükoyu değiştirdiğini ve böylece yeni toplumsal tabakalaşmalara ve hiyerarşik oluşumlara yol açtığını tasvir etmektedir. Avrupa emperyalizminin dürtüsünün zirvesi, çoğu Afrika devletinin oluşum aşamalarına denk geldi. Bu nedenle Afrika kıtasında büyük devletlerin gelişmesini engelledi. Çalışma, İngiliz emperyalistlerinin ve sömürgeci Gana'daki yöneticilerin, Amirler'in modus operandi ve modus vivendi'si karşısında etkisini araştırıyor. Gold Coast Kolonisi, Temmuz 1874'te kurulmuş olmasına rağmen Amirler, 1925'te bölgeyi yönetmede sömürge rejimiyle çalışmaya karar verene kadar işlerin başında kaldı. Böylece bu "hata", şüphesiz Amirler ve Amirlik Kurumu için sonun başlangıcını işaret ederken yirminci yüzyılın ortalarında eğitimli sınıf liderliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada ikincil kaynaklarla birlikte arşiv kaynakları da kullanılmaktadır. Arşiv kaynakları Gana'daki PRAAD'dan temin edilmiştir. Bu, sömürge Gana'daki değişiklikleri başlatan yerel ve dış politikalar hakkında önemli bilgiler sağlayan amirlik, yerel yönetim sistemi ve yerel ilişkiler hakkındaki verileri içermektedir. Arşiv belgeleri, Amirlerin ülkede sömürge kuralını kurmaya ne kadar derinden dâhil olduğunu ortaya çıkaracaktır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: December 17, 2022

Accepted: April 19, 2023

Keywords:

Ghana,
Chiefs,
Native authority ordinance,
Administrators.

ABSTRACT

Nearly all the literature on colonialism in Africa focuses on African resistance rather than the roles of the Traditional Rulers in its formation. Thus, this paper is a deviation from that. This paper intends to portray the position of the Chiefs in the colonial enterprise, and how it led to the decline of the chieftaincy institution in Ghana. In doing so, I trace the events that attracted Europeans and subsequently led to the imposition of colonialism in Ghana, and how those interactions modify the status quo thus leading to new social stratifications and hierarchical formations. The peak of European imperialism's drive coincided with the formative stages of most African States. So, it prevented the development of large States on the African continent. The study, thus, explores the impact of British imperialists and administrators in colonial Ghana in the face of the modus operandi and modus vivendi of the Chiefs. Although the Gold Coast Colony was established in July 1874, the Chiefs remained at the helm of affairs until they decided in 1925 to work with the colonial regime in administering the territory. Thus, as this "error" indubitably marked the beginning of the end for the Chiefs and the Chieftaincy Institution, it paved the way for the emergence of the leadership of the educated class by the middle of the twentieth century. The paper uses archival sources with secondary sources. The archival documents will explicate how deeply the Chiefs partook in establishing Colonialism in Ghana.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: usman_abass@yahoo.com

Introduction

It is necessary to briefly talk about Ghana before delving into the subject matter. Ghana is a West African country and was formerly called the Gold Coast. It has a population of 30,832,019 per the 2020 census (GSS, 2021, p. 2). The territory of modern Ghana had been inhabited for thousands of years. Archaeologists have documented what became known as the Kintampo Culture, which was an early culture that developed as early as 1300 B.C. in the northern region. The evidence found at the site showed domesticated animals and early agriculture (Owusu-Ansah & McFarland, 1995, p. 132). However, massive development started in about the second century CE (Gocking, 2005, p. 11) due to advanced iron technology and improved farming and was subsequently followed by migrations of people, in particular the Mande, from the decaying Mali Empire. The latter led to population increases and the formation of States from about the thirteenth century, beginning in the north. Thus, the territory came to have many ethnic units with distinct languages, social structures, and economic activities.

Some of the larger polities from north to south, in no uncertain order, include the Wa, Gonja, Dagomba, Asante, Fante, and Ga-Adangme states. The period between the 1480s and the 1800s was when these States were formed and consolidated. From the sixteenth century onwards, Ghana became a major gold hub and thus witnessed the influx of different European countries for the region's resources and manpower. As custodians of community land, the Chiefs leased lands for building forts to the Europeans and individual firms and in turn took annual rents from them. Thus, this marked their first involvement in the colonial enterprise as they provided an environment for trade to flourish. It was such hankering that later abased the importance of the chiefs before their people and Europeans alike.

British Domination of the Coastal Towns since 1802

The British were not the first to set foot in colonial Ghana. The Portuguese were the first modern European nation to set foot in colonial Ghana in 1482. By 1482, they had managed to convince Kwame Ansa (Ellis, 1893, p. 18), the Chief of Elmina, to allow European settlement on the coast. The English followed next in about 1582 under Captain Windham and Anes Pinteado (Lucas, 1894, pp. 52-53), but it was short-lived. Permanent British settlement started in the seventeenth century with a fort at Kormantine in 1682 to engage in the slave trade.

This was done through some chartered merchant companies granted by the Crown and later constituted by a Parliamentary Act to trade in slaves and form settlements in West Africa (Ellis, 1893, pp. 48-49, 51-53, 62; Johnston, 1911, pp. 216-217; Quayle-Jones, 1899, pp. 337). The Crown assumed control of the company following its dissolution in 1821. It is worth noting that all possession was acquired with the consent and approval of the Chiefs. Nonetheless, the British began to assert their authority in about 1802.

Before 1802, all affairs concerning the natives and the merchant companies were reported to the Chiefs and heard at their tribunals. However, things began to change under Archibald Dalziel, a British administrator. In 1803 he decided to imprison one of the headmen of Cape Coast for selling false gold. Furthermore, in 1805 some canoe-men of Accra who had stolen gunpowder to the value of £100 from the Commandant, were brought to trial and subsequently punished at Cape Coast Castle (Ellis, 1893, pp. 134-135), the seat of the British, instead of the Chiefs' tribunal. Later Asante's invasion of the coastal towns led to the signing of the Bond of 6th March 1844 that firmly asserted British authority along the coast and gave them the license to interfere in the affairs of the coastal natives. According to Cruickshank, the British, before asserting their authority only played mediatorial roles between the tribes to keep trade free. He said they did not aim at any

territorial jurisdiction or attempt to assume any direction in the affairs of the country beyond preventing any interruptions to trade arising out of the squabbles of the different tribes. ... Nominally masters, we yet exercised no authority, or only such as the natives did not care to dispute. They allowed us to install, and sometimes to depose their kings and head men ... (Cruikshank, 1853, pp. 30, 32).

The Asante-Fante conflicts spanned between 1805 and 1874, during which the latter tribe sought help from the British merchants trading within their sphere. The main rationale for the 1874 conflict was trade disputes with the Chief of Elmina. The British Colonel, Harley, and Governor Hennessy got the Chiefs of Anamabo, Abakrampa, and Assin to unite for action. (Claridge & Clifford, 1915, pp. 10-13). Asante enjoyed some victories. However, by 1874 it had resulted in their defeat when the British took complete control of the Fante war under Major-General Sir Garnet Wolseley, who was sent from Britain to punish Asante. This British victory thus led to the formal declaration of the Gold Coast Colony on 24th July 1874.

Native Administration System, 1925-1950

The first attempt to establish British dominion over the coastal States was barely four years after the July Proclamation. In 1878 the British introduced the Native Jurisdiction Ordinance under Governor S. Freeling, but it failed to be passed because the Chiefs did not support it. Kimble said this ordinance was directed towards regulating the exercise of certain powers and jurisdiction by the Chiefs, replacing the title “King” with “Head Chiefs”, giving the governor the mandate to dismiss a chief, and towards the creation of new divisions by combining villages for easy administration (Kimble, 1963, pp. 460-469). It was revised into the Native Jurisdiction Ordinance of 1883, under Samuel Rowe, and gave more authority to chiefs than they had under customary law.

The “dismissal” clause was transferred into the 1883 ordinance. When the Chiefs realized that they teamed up with the educated natives, led by Mensah Sarbah, from 1883 to about 1910 to get the clause repealed. However, they only succeeded according to Kimble in 1910 to get the word “dismissal” changed to “deposition” (Kimble, 1963, p. 469), which conveyed the same meaning. In the meantime, Lord Lugard, in 1913, introduced the indirect rule policy in Northern Nigeria, which was eventually adopted by the British as its policy for West Africa. Lord Harlech said the policy came about “out of sheer local necessities” (Harlech, 1941, p. 5) because the British lacked personnel for administration in the area.

In Ghana, between 1925 and 1927, the Chiefs of the colony decided to work with the colonial regime of their own volition. Kimble said they took that decision because they had a dysfunctional relationship with their subjects and the government and there were growing threats of sub-Chiefs severing their alliance. Thus, this agreement was towards removing threats to their position in the form of disputes over election and destoolment (Kimble, 1963, p. 490). However, the educated natives opposed this move as they believed the chiefs were not the right group of people to negotiate with the colonial regime. The chiefs proceeded with their plan and met in Accra in 1925 to design their proposals for legislation. Thus, the outcome of this conference was the adopted Native Administration Ordinance of 1927.

This led to the formation of provincial councils for the chiefs to meet periodically to discuss matters presented by the government on native affairs. This placed the chiefs under the supervision of European provincial and district officers. It was exactly what the educated natives were against. However, the Chiefs were satisfied with that and their chairman, Nana Ofori Atta, said they decided to work with the European administrators after trying it out in practice, and jabbed that “an ounce of experience is worth a ton of theory” (Kimble, 1963, p. 495). Thus, there were three political divisions under indirect rule. They were the offices of the chief commissioner, provincial commissioner, and district commissioner. The creation of the

provincial councils of chiefs created yet another political division, but it was subordinated to the first three divisions.

The immediate consequence of this act was that chiefs came to be only recognized as chiefs with the assent of European officers, who kept a record of all enstoolments in a scheduled book called “the Gold Coast Chiefs List”. Deletion of a chief’s name from the book meant destoolment as it happened in Adansi in 1934; Bekwai in 1935 and Ejisu in 1936-7. For instance, in Bekwai, Kwame Poku was the *Omanhene* and the Native Authority in 1935. He had some issues with his people who wished to destool him, but the Chief Commissioner disagreed. Subsequently, matters were adjusted, and he was allowed to remain on the Stool. Soon came further trouble between him and his Elders and Councillors. This time, the people took the law into their own hands, rushed up to the *Ahinfi* (Palace), destooled the *Omanhene*, and appointed a new *Omanhene* (ARG 1/26/1/41, 1938, pp. 24-25). The government, although did not have any grounds for deposing him kowtowed to the wishes of the people and deleted his name from the book. Also, in Ejisu, Kobina Wusu was the *Omanhene* and the Native Authority in 1936/7. A section of the people led by the *Ohemaa*, fell out with him and trouble arose, which resulted in riots. The *Omanhene* himself was arraigned in the Court on a charge of murder and for some time the *Ohemaa*’s party thought they had got the upper hand. But the Court case failed; the *Omanhene* was acquitted and sometime after he went back to Ejisu accompanied by Government Police to maintain order. The *Ohemaa* realized she had failed in her attempt to destool him. Kobina Wusu approached a member of the Ashanti Confederacy Council to intercede for him before the Council to make peace and to swear his support to the Confederacy. He was invited by the Council to present himself in person, but he failed to turn up. The Council considered this disrespectful and proceeded to declare him destooled. However, the Government returned him to the Stool (ARG 1/26/1/41, 1938, pp. 25-26).

A further consequence of the Chiefs’ decision to work with the British was that chiefs came to be presented with a Union Jack Flag, of different sizes, and a Messenger Stick for use as insignia to their positions. It represented high marks for exceptional service to the people and government. The flags were given at the discretion of the European commissioners only upon enstoolment. When a Chief is granted a Union Jack, the first one was provided by Government, but the responsibility of replacing it in the future when soiled or worn was pinned on the Chief (ARG 1/1/114 No. 1034/E.P. Case 278/1923, 10th June 1930). For instance, in 1928, Baba Nartha the *Sarkin Zongo* of Mampong was issued a Union Jack and a Message Stick for his services to the Mampong town (ARG 1/1/114, 1928). Conversely, the *Ohene* of Effiduasia in 1930 was refused the Union Jack for disregarding Mampong Native Custom by refusing to act as *Omanhene* (ARG 1/1/114 1388/E.P. Case 278/1923, 5th Aug. 1930). Likewise, the *Ohene* of Banko was refused a flag in 1931, to which the Chief Commissioner stated there was not “any special reason for which he should be given a flag” (ARG 1/1/114 No. 499/81/28, 10th Feb. 1931). A Union Jack Flag was given to the *Omanhene* of Mampong in 1931 as soon as his enstoolment received the approval of the Governor (ARG 1/1/114, 10th Apr. 1931). Also, in 1931 the District Commissioner approved for Union Jacks to be presented to the *Ahene* of Atebubu, Ejura, and Jamase after their confirmation (ARG 1/1/114 No. 5/3/M.73, 20th May 1931). In 1931, the *Ohene* of Asokori’s request for a flag was rejected because he was issued a flag in June 1930 (ARG 1/1/114 No. 499/81/28, 10th Feb. 1931). Therefore, the responsibility of replacing it rested on him. As to how the Chiefs replaced soiled or worn flags was not clear. Perhaps the only rational explanation could be that they had to purchase them from their commissioners or other approved sources.

Up till 1929, Chiefs took tolls on roads in their towns. In 1929, the government attempted to make it illegal for tolls to be collected on what it regarded as public highways. A public highway according to the government was a highway that the public has the right to use

even though it may have been constructed by a private person and runs over privately owned land (CSO 21/4/3 C.S.M.P.1479/29, 21st Mar. 1929). For instance, the *Benkumhene* of Larteh was warned by his District Commissioner to desist from taking tolls on a road he and his people had built in their town (CSO 21/4/3 No. 639/325/1929, 9th July 1929). The *Benkumhene* in return requested for the ruling of a judge banning toll collection before he could comply with his commissioner's directives (CSO 21/4/3, 8th July 1929) and explain the same to the *Oman* of Larteh so that they may understand him and keep to the order of the commissioner (CSO 21/4/3, 3rd Aug. 1929). However, there was no such ruling or ordinance by which the commissioner issued that directive to the Chief. The Acting Commissioner for the Eastern Province then called on the Secretary for Native Affairs to come up with a definite ruling on collecting tolls on roads upon realizing that the *Benkumhene*'s request was the outcome of legal advice (CSO 21/4/3 No. 7061/1971/29, 13th Sept. 1929). The Secretary for Native Affairs put up that he did not see how the Attorney General could give more definite advice on the matter of the legality of Chiefs collecting tolls on roads that they had constructed without the government's assistance. However, he highlighted that the best seemingly way was to have the question settled by having a test case taken before the Court by the Police (CSO 21/4/3 S.N.A. Case 5/1928, 24th Sept. 1929).

In fact, at a meeting of the Central Road Board, representatives of both Elders and Swanzys Transport Cos., strongly supported Chiefs being permitted to collect tolls to meet the cost of constructing and maintenance of these roads (CSO 21/4/3 S.N.A. Case 5/1928, 24th Sept. 1929). The companies since 1929 had been giving the chiefs loans to undertake projects in their towns. For instance, in 1929, the United Africa Company Limited gave a loan of £3,000 to the Chief of Agona Duakwa¹ for town improvements; in 1930 the Bank of British West Africa Limited gave £500 to the *Odikro* of Ewusa for constructing a school block (CSO 21/4/16 No. 1202/31/C.P.890/29, 23rd Apr. 1931, p. 1); in 1931 the Dutch Sekondi State Council went for a loan of £2,000 from Barclays Bank to settle the Stool's debt (CSO 21/4/18 1A No. 1108/31, 11th Sept. 1931, p. 1); the *Omanhene* of Enchi took £1,000 from the General Manager of the United Africa Company, Mr McCullough, for town works (CSO 21/4/15 No. 1108/31/S.2 1931) inter alia. Repayment involved pledging Stool property in the event of default.

Thus, in 1930, the government introduced an ordinance, named "The Toll Ordinance, 1930", which the legislative council passed into law. The highlight of it was that no private person could be authorized to collect tolls, but the Stool. Private individuals were the first to be prohibited because it was feared that an unscrupulous Chief might gift land to a Contractor which it was proposed to use as a road on the understanding that the Contractor would pay to the Chief a certain percentage of tolls. Thus, since the land was controlled by the Stool, it was felt that the building of roads by private persons or companies to utilize them as commercial assets, in the form of toll collections, should only be allowed as a repayment to the Stool for communal work in construction (CSO 21/4/3 51A No. 415/S.N.A.5/1928, 10th June 1930). The three Provincial Commissioners of the Colony all agreed with the Draft Bill and expressed that tolls should be authorized on certain roads, but that permission should not be extended to private persons or companies and that such permission is limited to Stools and native authorities (CSO 21/4/3 52 No. 462/S.N.A.5/1928, 4th July 1930, p. 1). However, Hon. J. Glover-Addo prompted the government that they should insert a clause showing that the consent of the Paramount Chief of the District in which the road was to be made had also been obtained (CSO 21/4/3

¹ See for example, General Grey to the Colonial Secretary, "Financing African Chiefs for Town Improvements", 17 September 1929, M.P. No. 10333/29, pp. 1-3, enlisted in CSO 21/4/14., PRAAD, p. 1.

M.P.10614/29, 3rd Sept. 1930). Thus, with such addition, the provincial councils of chiefs accepted the terms of the ordinance without objection, first by the Effutu State, Mankessim, and then Akyem Abuakwa (CSO 21/4/3 No. 55/30/E.S.8/1927, 9th Sept. 1930; No. G.L./M.S./64/30 1930; No. 974/16/30, 13th Oct. 1930).

Thus, whilst the Native Jurisdiction Ordinance had been operational in the colony since 1927, the Native Authority Ordinance was later drafted with increased powers of the administration to assume a more direct approach than an indirect one and then passed for the territories, including Ashanti, the Northern Territories (NT), and Togoland under British Mandate, by mid-1930s. It was done with the cooperation of the chiefs. The draft Bill was presented in 1933 and it was approved first by Captain Dickenson, the District Commissioner for Mampong in the Ashanti Region. The Bill had initially concentrated most of its powers on the Governor. Dickenson believed that it would keep the Governor busy when its provisions were finally passed so he proffered that such powers should be delegated to chief commissioners, provincial commissioners, and district commissioners so they could issue orders (ARG 1/26/1/41 No.810/M.203, 29th July 1933, p. 1).

An important addition by this administrator was the need for Stool Treasuries. He put up that most of the Stools in Ashanti were bankrupt and there were very few financially sound Stools. His call was that Stools must have money to pay off their debts and they must have money for their upkeep, especially the large ones like Kumasi or Mampong (ARG 1/26/1/41 No.810/M.203, 29th July 1933, pp. 1-2). The drafted Bill did not make sufficient financial provisions at that stage. Thus, his solution to the financial challenges of the Stools was that they should be given definite legal powers to impose taxation by levy or otherwise, and if that was not feasible scientifically then the colonial regime must sanction the levy which at any rate was understood by the people. This form of taxation was to be made with the approval of the Governor or Chief or Provincial Commissioners (ARG 1/26/1/41 No.810/M.203, 29th July 1933, p. 2). It was eventually implemented as would be demonstrated later in the paper. What's more, the climax of his proposal was that Chiefs, in managing the accrued revenue of Stools, must be made to understand that Stool Funds were Trust Funds and that they were Trustees and would be punished if such funds were wasted or wrongfully dealt with. District Commissioners were to be given legal powers to ensure that all revenue and expenditure were disclosed and brought to account (ARG 1/26/1/41 No.810/M.203, 29th July 1933, p. 2).

Similarly, Major Robertson, the District Commissioner for Wenchi approved the draft bill. He shared the views of Mr Dickenson. On commissioners having powers to issue orders, he believed district commissioners should have the power to issue an order promptly because "a great deal of time is wasted more especially in outstations" if a matter had to be referred to the Chief Commissioner (ARG 1/26/1/41 No.636/W.5/33, 31st July 1933, p. 1). Also, he urged that there should be legislation to enforce Stool accountability because the Stools only accounted for fines and fees, in some cases market rents, but not revenue from the sale of produce of Stool Farms, Cocoa Tribute (ARG 1/26/1/41 No.636/W.5/33, 31st July 1933, p. 1) inter alia. Furthermore, the District Commissioner for Sunyani lauded the Bill for providing native authorities (the chiefs) with adequate powers to show their capabilities, and where the capabilities were good with a minimum of interference from the Administrative Officers (ARG 1/26/1/41 No.773/S.9/1933 1st Aug. 1933, p. 1). The initial absence of direct European power in the colony, in the views of the district commissioner, had led to "petty chieftains to become *Amanhene* and to have an exaggerated idea of their importance". Furthermore,

those *Amanhene* were either useless or obstreperous (generally both) and yet we have given ourselves no powers to control them and in instances where a Chief did live up to his title, we had not taken the powers to assist him against intrigue and passive resistance (ARG 1/26/1/41 No.773/S.9/1933 1st Aug. 1933, p. 1).

What's more, Captain Dickenson in August came out with two further recommendations before the enactment of the ordinance. First, with regards to Ashanti, a declaration of Native Customary Law which would apply to the whole of Ashanti was to be made. Secondly, all stool debts were to receive the prior approval of the District Commissioner because, according to him, the Chiefs and their elders contracted debts "in the most reckless manner without any thought of the future" (ARG 1/26/1/41 No.879/M.203, 24th Aug. 1933, pp. 1-2). Thus, whilst having a uniform declaration of native customary law would make it easier for administration, restricting stool debts would put the native States' Treasuries on a proper footing. Thence, the final draft of the Ordinance stipulated that

a native authority may, with the approval of the Governor, establish a native treasury in the area under the control of such native authority. All monies received by a native authority by way of dues, rates, fines, fees, or grants shall be paid into such treasuries. The Governor may from time to time make rules for the general management, supervision, and control of such treasuries (ARG 1/26/1/41 1935, pp. 11-12).

Not just that:

a native authority may, with the approval of the Governor, levy upon the natives living within the local limits of its jurisdiction rates, dues, and fees for such purposes as the Governor may from time to time direct (ARG 1/26/1/41 1935, p. 12).

Thus, in 1934 the Governor ordered the Colonial Secretary, G.A.S. Northcote, to forward three drafted Orders to the Chief Commissioner for Ashanti, towards establishing native authorities in Ashanti.² The first draft order mentioned the establishment of the *Asantehene* as a Native Authority, the second draft order was towards establishing the *Asantehene's* Court as a Court of Appeal in civil cases from the other Courts within the Confederacy, and the third order was towards establishing various other Native Authorities in Ashanti.³ According to the then Chief Commissioner for Ashanti, F.W.F. Jackson, the *Kumasihene* actively took part in the drafting of the orders. For instance, the *Kumasihene* informed Jackson that the Constitution of the Confederacy Council should be stated in the Order (ARG 1/26/1/41 No.18/54/33 6A, 21st Apr. 1934). Also, the Paramount Chiefs made a point to Jackson that appeals from their Courts should be to the District Commissioner who should be empowered to use his discretion to hear or transfer the same to the *Asantehene's* Court (ARG 1/26/1/41 No.1267/54/33, 17th May 1934, p. 2). With such inputs, the Governor declared the establishment of a Native Authority to be called the "Ashanti Confederacy Council" in 1934. The area was divided into two: the 1st Schedule comprised the Divisions of Kumasi, Mampong, Juaben, Bekwai, Essumeja, Kokofu, Nsuta, Adansi, Kumawu, Offinsu, Ejisu, Agona, Banda, Wenchi and Mo; and the 2nd Schedule comprising of the Seven Kumasi Clans—Adonten, Akwamu, Ankobia, Gyasi, Korenti, Kyidom, and Oyoko. Thus, the restored Ashanti Confederacy Council, which was constituted as the Native Authority, was composed of the *Asantehene* as the President, Head Chiefs of those Divisions in the 1st Schedule, and the senior Chiefs of the seven Kumasi Clans in the 2nd Schedule (ARG 1/26/1/41 No.18/54/33 6B, 21st Apr. 1934). Some areas such as Banko, Sekyere, Agogo, Wioso, Juansa, Domiabra, Obogu, Beposo, Bechem, Odumasi No. 1 and 2, Mim (ARG 1/26/1/41 No.18/54/33 6C, 21st Apr. 1934,

² Ashanti, before the passage of the Native Authority Ordinance was ruled by "the Ashanti Council of Chiefs". This Council was formed in 1905 by the British following the exile of Nana Prempeh to Seychelles from about 1896 until his return in 1924. From 1924 until the passage of the Native Authority Ordinance in January 1935, Ashanti was ruled by the same Native Jurisdiction Ordinance as applied to the Colony Proper. Thus, the Ashanti Confederacy of State was suspended from 1905 with the inauguration of the Council of Chiefs, and only restored in 1935 with the passage of the Native Authority Ordinance.

³ See for example, G.A.S. Northcote, Colonial Secretary, "Confidential", No. C./28/33/122. Accra, 3rd April 1934, pp. 1-2, in ARG 1/26/1/41, PRAAD.

p. 2) *inter alia*, which were non-subordinate to the two Schedules were created as native authorities by the Governor. The Ordinance came into effect on 31st January 1935.

Conversely, the NT was not conquered but acquired through a series of treaties entered with the native Chiefs. Some Africans such as George Ekem Ferguson took part in concluding treaties with the chiefs on behalf of the British from about 1890. The north was constituted in June 1902 by an Order in Council and administered by the Northern Territories Order No. 1 of 1927 until the drafting of the Native Administration Ordinance for it started in about 1931. Sections of the 1927 order were thus amended to give effect to the ordinance. This area was not like the southern States where there was a near formation of homogeneous States. It consisted of sundry tribes. Thus, within the larger States such as Gonja, and Dagbon, other districts owned by other tribes were to be created. Also, the northern section of the British Sphere of Togoland was part of this area. The Togoland portion was administered by the Togoland Order No. 9 of 1925. This area was formally a German colony but was eventually divided into two, British and French Togoland, as spoils of the First World War.

Major Jackson, the NT's Chief Commissioner, highlighted that before the introduction of the Native Administration of the north, he had toured and "interviewed practically all the Tribal Chiefs and discussed the question of the introduction of Indirect Rule" for their concurrence (CSO 21/2/5 No.211/57/1931, 17th Feb. 1932, p. 1). Nonetheless, not all the Chiefs agreed. For instance, the Chiefs of the Navrongo District, i.e., the Kasena, Nankanni, and Builsa (Kanjarga) tribes, rejected his proposal to be amalgamated under Mamprussi, whom they said had fought against them and treated them cruelly in the past. However, the three tribes agreed to form a Native Authority composed of their respective Chiefs and run their combined lands as one under a Council of Chiefs (CSO 21/2/5 No.211/57/1931, 17th Feb. 1932, p. 1). Likewise, the Issalas under Tumu also rejected to combine with the Issalas under Wa or Lawra. Furthermore, it was envisioned that the small Divisions of Dagarti and Sissala under the Chiefs of Lambussie, Ulu, Samoa, Han, and Sabuli would join the Council of Chiefs of the larger States and be represented on the Council by the Chief of Lambussie (CSO 21/2/5 No.211/57/1931, 17th Feb. 1932, p. 2). However, the Governor disregarded their rejection of the design and amalgamated them with other States under different Chiefs and in some instances created Secular Chiefs, like the Chief of Nandom (CSO 21/2/5 No.49/32 7th Mar. 1932, p. 4), who did the bidding of the colonial regime.

With regards to the Navrongo District, the Governor included them in the Mamprussi District under the *Na* of Mamprussi, because until 1913 or so that District was recognized as forming part of the Mamprussi Kingdom. The basis of this was obtained from the NT Annual Reports for 1912 and 1913, where the then Chief Commissioner for NT, Captain Cecil Armitage, at an event proclaimed the *Na* of Mamprussi and his heirs as the Paramount Chief of the Northeastern Province of the north (CSO 21/2/5 No.4/32/24 24th Mar. 1932, p. 1). Some of the European political officers disagreed with the Governor on his position on the Navrongo States. P.F. Whittall, the Commissioner for Northern Province, for instance, pointed up that the 1913 or so proclamation by Armitage was done "under misconception, due to faulty interpretation and a fear on the part of the local Chiefs and people to say other than what they thought the 'White Man' wanted to hear" (CSO 21/2/5 No.158/25/1931 6th Apr. 1932). He emphasized that the people and Chiefs of the District most emphatically did not recognize the *Na* as their overlord and had only provided presents, etc., from time to time by direct order of the White Man (CSO 21/2/5 No.158/25/1931 6th Apr. 1932). What's more, Major Jackson supported Whittall's statement that the people of Navrongo district never regarded the *Na* of Mamprussi as their overlord nor did the *Na* himself take very much interest in matters outside his immediate surroundings (CSO 21/2/5 C.S.85 No.472/57/1931 7th Apr. 1932). Yet, the Governor turned a blind eye to their objections and clung to his amalgamation policy.

That was how the various polities were amalgamated in the north. Thus, the vast NT including the Northern Portion of British Togoland was reduced to the following districts: (i) Mamprussi; (ii) Dagomba; (iii) Gonja; (iv) Wa; (v) Lawra-Tumu; and (vi) Krachi.⁴ The ramification of such amalgamation was the eruption of ethnic-based conflicts in the north between the tribes. Also, the occupants of the Navrongo District protested from 1932 until they formed their autonomous district in 1940. Thus, in the 1940s some changes occurred and led to the separation of Lawra and Tumu as distinct administrative units. Within the same period, representative local government was experimented in the north and thence led to Bawku, Bolgatanga, and Tamale being constituted into town councils. The success of the latter led to the establishment of the NT Territorial Council in 1946 but gained statutory recognition in 1950 (Bening, 2001, pp. 26-27). Such constitutions of town councils continued into the 1950s and led to the formation of current regions.

Following the success of the colonial government's amalgamation scheme in the NT and Northern Portion of British Togoland, it was extended to the Ewe tribes occupying the Southern Portion of British Togoland. The Southern British Togoland was at first treated as part of the Colony Proper. However, in the 1940s the colonial regime divided the area into four administrative units to get about seventy-one Divisions (CSO 21/2/18) to join one or other of the Paramount Chiefs of the four States of Buem, Akpini, Asogli, or Kpandu. Fifty-six Divisions out of the total seventy-one had joined one or other of the four States. However, seven out of the remaining fifteen Divisions led by Ve, Gbi, and Anfoe refused amalgamation and beseeched the colonial regime to permit them to federate into "The Federal State" or in Ewe "Duko-Blanuwo" of Togoland under British Mandate (CSO 21/2/18 No. 002.S.F.2/12 30th Jan. 1946). In their petition to Governor Sir Alan Burns in 1945, they expressed that the amalgamation policy was in contradiction to the traditions of the people and had therefore served to betray the political fabric of the area, and many of the smaller divisions had become amalgamated as a result of outside pressures brought to bear upon them thus destroying the aim of the policy, which from the start was intended to be voluntary and without direct force (CSO 21/2/18 19th Oct. 1945, p. 1).

They had written a similar petition in 1941 to Governor Sir Arnold W. Hudson on federation, but the colonial government did not respond to it. In the 1941 petition, they made the point that amalgamation meant sacrificing their sovereign independence and territorial or Stool integrities because the policy could not be followed by a sovereign Division without "betraying the sacred trust inherited by Chief or Ruler from his ancestors" (CSO 21/2/18 14th Jan. 1941, p. 1). Despite all their efforts to remain independent, their demands were rejected by the colonial administration for fear of political repercussions since most of the Divisions had already amalgamated.

Quintessence of the Native Authority Ordinance, 1935

The governor enacted the ordinance with the legislative council's advice and consent. It redefined traditional power stratification to include Europeans at the apex of the structure. In the interpretation of who wielded the highest authority, "Administrative Officers" were placed above the Chiefs. According to the ordinance, an "Administrative Officer" meant the administrative officer in charge of the district concerned and included any administrative officer acting under his direction. These officers included the Chief Commissioner, and Provincial and District Commissioners. Next in line was the Chief or Head Chief. A "Chief" was interpreted

⁴ See for example, Acting Governor, "Order by the Governor", 25A/B/C, 1932, in CSO 21/2/5, PRAAD.

as a person whose election and installation followed native law and custom and was recognized by the Governor, which also included the “Head Chief” (ARG 1/26/1/41 1935, p. 1) or Paramount Chief, as the head of the Division.

A “Division”, on the other hand, was regarded as a territorial area under the supervision of a Head Chief and a Divisional Council. The latter council was the highest native authority in all matters of welfare within the Division. There is no power without the ability to adjudicate on civil and criminal matters. Thus, with the Supreme Court Ordinance of 1876, British laws and Courts were planted as superior to native customary laws and tribunals. Thence, within a district, the Magistrate Court of a District Commissioner was graded above that of the Paramount Chief, the highest native personage. Also, all persons of African descent residing in the Gold Coast who were subject to the jurisdiction of native tribunals in the communities they belonged were regarded as “natives”. Thus, the term “Native Authority” was used to refer to “any Chief or other native or other person or any native Council or group of natives” (ARG 1/26/1/41 1935, p. 2), recognized by the Governor to rule an area. This was tantamount to divesting Stools of the essence of their existence. Chiefs were defenestrated from their ancestral Stools and in their stead non-royals were throned because of the pronoun “any”.

As if that was not enough, Section 3(1-6) (ARG 1/26/1/41 1935, pp. 2-4) of the Ordinance gave the Governor the power to create native authority or authorities for any specified area of his choice and he could direct any native authority to be subordinate to another as he deemed fit; he determined the nature of power or authority exercised by such native authorities; he could also direct that such powers conferred on the native authority should not be exercised over some persons or classes of persons as he may designate; and he could at any time publish a notice in the Gazette, ordering any person recognized as a native authority or as a member of one to cease to be so recognized, and may declare any other person to assume a native authority or a member of one in his place. Under the latter provision, the Governor, if he suspected there might be a disturbance of the peace and order because of deposing a native authority, could order the person to leave the area within any specified time as he wished, and the person could not return to such area without the consent of the Governor. Defying the Governor’s directive in this instance attracted, on conviction before a Magistrate’s Court, imprisonment for a period not exceeding six months, and deportation to any part of the Gold Coast at the discretion of the Governor.

Whilst every native authority was obliged to perform his mandates satisfactorily, native subjects of each jurisdiction were required to assist their rulers in effectuating the duties imposed on them. In fact, as a subject of jurisdiction, the native was to adhere to the directives of his native authority. The latter could direct their subjects to appear before them or before a Provincial Commissioner or an administrative officer or a Native Court having jurisdiction over (ARG 1/26/1/41 1935, pp. 5-6) such subjects. Failure of a native subject to appear before such authority, officer, or court, without any reasonable explanation, resulted in the arrest of the native and then taken before such authority (ARG 1/26/1/41 1935, p. 6). Under penalties for offences, a native could be liable to several fines and punishments (ARG 1/26/1/41 1935, pp. 8-10) depending upon the offence. For instance, a fine of twenty-five pounds or to imprisonment for six months with or without hard labour, or to both such fine and imprisonment would be meted out, if: (i) he contravened or failed to obey any order or direction which by this Ordinance he was bound to obey; or (ii) he obstructed or interfered with the lawful exercise by a native authority of any powers conferred by the Ordinance. What’s more, a fine of fifty pounds or imprisonment with or without hard labour for one year or both if a native subject impersonated a Chief or assumed the powers of a native authority or exercised administrative functions without the approval of the Governor, a native authority, or a Chief. Furthermore, if any person intrigued against the powers and authority of any native authority or acted in a way

that undermined the authority of any native authority, he would be guilty of an offence and be liable on conviction to a fine not exceeding one hundred pounds or to imprisonment for one year or both and shall be liable to be deported from the Division into any part of the Gold Coast. However, the Governor had the power to grant such individual permission to return to the Division unconditionally or subject to any conditions at his discretion.

When it came to the promulgation of orders, the Chiefs who were in most instances the native authorities in their jurisdictions were given powers to issue orders. However, the orders they could issue were more related to prohibitions and restrictions of certain acts determined by the colonial regime as detrimental to people and the environment. Thus, they were more like “law enforcers”. Some of them included restricting or regulating the production and consumption of intoxicating liquors, gambling, carrying and possession of weapons, preventing the pollution and obstruction of any stream or water-course, prohibiting conducts which might cause riots or disturbance of the peace, preventing the destruction of trees, preventing the spread of infectious or contagious disease, requiring natives to report wanted individuals, requiring the report of birth or death of any native subject to the appropriate authorities (ARG 1/26/1/41 1935, pp. 6-7), etc. Despite this, the District Commissioner had the authority to either veto any order issued by a native authority which in his opinion should not have been issued or he could authorize any order that he thought was good for the people and government to be issued by a native authority, and if the native authority neglected or refused to issue the order which it was called upon to issue, the District Commissioner may issue the order himself and thereupon come into force as if it had been issued by the native authority. In effect, the Chiefs had no say but to act as they were directed by the European officers.

Provincial Council in Practice: The Central Provincial Council of the Colony, 1932-1934

It is politic before concluding the paper to delve into how the provincial councils of the chiefs functioned. The Colony Proper was divided into three main provinces, and further into sub-districts for administrative purposes. The three main divisions were the Western Province, the Eastern Province, and the Central Province. The latter is the focus of this section since they were all similar. The headquarters of the district was Cape Coast, with Elmina, Saltpond, and Winneba as sub-districts. This council had 13 Chiefs (CSO 21/2/19 No.1762/C.P.563/26, S.N.A.No.293 23rd Aug. 1934, p. 1), and their councillors, representing their respective polities. Its structure was composed of a president, vice-president, secretary, and other Chiefs as members. The presidency was rotational. Provincial Council meetings of the council were held at Saltpond in the Nkusukum State. Nonetheless, in matters of national importance, all three provinces would meet under a Joint-Provincial Council Meeting to deliberate upon such pressing matters as they arose.

As agents of the Colonial Administration, the Chiefs were paid for participating in such council meetings, which usually lasted for 6 days, to assist in the administration of the colony. The total number of meetings ordinarily did not exceed three per year. Each Chief was paid a travelling allowance of £4 per day for attending a meeting (CSO 21/2/19 No.1762/C.P.563/26, S.N.A.No.293 23rd Aug. 1934, p. 1), and transport for two lorries at 1/ a mile (CSO 21/2/19 File 26 No.1440/31 Aug. 1934, p. 1). In 1931, the Chiefs unanimously agreed to reduce their allowance by 25% from £4 to £3 and their transport allowance to assist the regime because it was in a Budget Crisis and could not balance its Budget for the period.⁵ Thus, in 1934, the

⁵ See for example, Ag. Commissioner, Central Province, “Allowance Paid to Chiefs for Attending Provincial Council Meetings”, No. 1762/C.P.563/26, S.N.A.No.293, Cape Coast, 23 August 1934, pp. 1-2, in CSO 21/2/19;

Chiefs demanded the restoration of their full allowance and demanded it to be increased to £5 since the budget crisis no longer existed. In response, the government agreed to restore the allowance to £4, not £5, and instead of transport of two lorries, they were given a transport of one lorry at 10d a mile (CSO 21/2/19 File 26 No.1440/31 Aug. 1934, p. 2). The Acting Commissioner for Central Province added that Government should only pay the original rate of £4 per day when the Head-chief attended the Council because a representative of a Head-chief to the Council did not incur the same expense as the Head-chief nor was he attended by the same number of followers (PRAAD No.1762/C.P.563/26, S.N.A.293 23 Aug. 1934, p. 2).

Sessions were formally opened by the Provincial Commissioner of the area who was normally accompanied by the district commissioner. He began by praising them for coming together to do their duty in the interest of their Country and people. Once, the Commissioner said the coming together of the Chiefs “showed how keen the Chiefs were to maintain the stability of the Council and to enhance its value” (CSO 21/2/19 24A 7-12th Sept. 1932, p. 1). Afterwards, he presented the business of the Session for the Chiefs to discuss, which also included briefing them on the affairs of the Country in general, and of the province. This usually included certain Government Bills for legislation, Judicial and political cases pending before the Council, various ordinances, agriculture-related issues, Stool disputes, individual schemes, general, etc. Thus, the decided views of the various States Councils on these subjects were further deliberated and put to vote in the council. In addition to these, matters that the native States themselves wished to bring before the Provincial Council for consideration were also discussed. In 1932, at one of such Sessions, Nana Ayeribi Acquah III, the Chief of Winneba, told the Provincial Commissioner that they, the Chiefs, were determined to carry the council on and that it was their firm intention to make the system a success so they would continue to have the support of the Government (CSO 21/2/19 24A 7-12th Sept. 1932, p. 4). Kofi Mensah (the Chief Linguist of Agona), J.W. Enchill (the Tufuhene of Mankessim), Nana Egyir Ababio (Ayan Denker), and Nana Tsibu Darku, IX (Assin Attandaso) all encouraged the other Paramount Chiefs to persist in their noble efforts to make the Council a great success for strengthening Native Administrative (CSO 21/2/19 24A 7-12th Sept. 1932, p. 9-10).

On 10th September 1932, the Chiefs unanimously passed a Motion moved by Nana Ampardu Kwamin II, and seconded by Tufuhene J.W. Enchill, Regent of Mankessim, to impress it upon the Government on the need of encouraging *Amanhin* who were attending the Provincial Councils, in the management of their State affairs (CSO 21/2/19 24A 7-12th Sept. 1932, p. 11). Since 1931, the government had wished for the Chiefs to impose Taxation in some suitable form to boost revenue, but most of the people opposed it. The government kept reminding the Chiefs to discuss taxation thoroughly within their States to educate their people including the educated community on the need for some form of taxation. In 1933, Captain V.J. Lynch, Acting Provincial Commissioner, charged that the time had come for the people of the Country to begin to cultivate the habit of Self-Help whilst they were clamouring for greater representation in the affairs of Government. He further added that they could not just sit down and wait for Providence to give their States roads, water supplies, schools, hospitals, etc., and reminded them that Providence was not going to give them those necessary things, neither could their Import Duties always be depended upon to provide them (CSO 21/2/19 24B 16-21st Jan. 1933, p. 5). On 19th January 1933, Nana J.W. Enchill, said although the establishment of a

Bannerman Martin, Secretary, Provincial Council of Chiefs, Central Province, “Respecting Allowance paid to Chiefs for Attending Provincial Council Meetings”, Saltpond, No.P.C./252/C.P.N.2/1927, 13th August 1934, in CSO 21/2/19, PRAAD.

system of Revenue collection under Native Administration was a desirable scheme, the Central Provincial Council

would not be prepared to suggest any proposals thereunder until the *Aman* Councils of the different States of the Province had thoroughly gone into and understood the proposed scheme and empowered their *Amanhene* to deal with the same at the Provincial Council (CSO 21/2/19 24B 16-21 Jan. 1933, p. 11).

In August of 1933, during the 24th Session of the Council, the Provincial Commissioner reminded the Chiefs again of the need for a tangible system of State Revenue and controlled Expenditure, without which an efficient Native Administration could never be run. Thus, Nana J.W. Enchill this time around said the time had arrived for public levies to be raised in the different States, in Stool Treasuries for the efficient upkeep of the Stools and Native Administration to effect improvements and progress (CSO 21/2/19 24C 29th Aug – 11th Sept. 1933, p. 23).

Thus, the Chiefs called for an emergency session between the 9th and 13th of July 1934, to discuss the Stool Treasury System, among other things, which they said they had allowed to remain untouched for so long. Nana Ayeribi Acquah III expressed that he could not understand how the people could expect them to work on Native Administration without some tolerable form of local taxation towards undertaking improvements for their benefit (CSO 21/2/19 25A 9-13th July 1934, p. 8). He said that in their constant desire for political and social advancement, they could do nothing without “Native Administration Revenue” or some organized system of State Treasuries (CSO 21/2/19 25A 9-13th July 1934, p. 10). The Chiefs after several hours of deliberation concluded that the time had arrived for the long-deferred establishment of Stool Treasuries to be set up and that each State needed to take the necessary steps for bringing it into existence as soon as possible. Furthermore, the form of taxation to be adopted in each State was to be arranged to suit local conditions as to the means of raising revenue and care should be taken to ensure that means of Taxation were as convenient and tolerable as circumstances in each State would permit (CSO 21/2/19 25A 9-13th July 1934, p. 11). Eventually, the Chiefs adopted a Scheme of Taxation and decided to prepare byelaws to govern the same in each State, which would be put into proper legal form to be approved by the Governor (CSO 21/2/19 25A 9-13th July 1934, p. 1).

On the issue of Paramount Chiefs attending council meetings, Nana Ayeribi Acquah III, at the 24th Session objected to fellow Chiefs sending Delegates to Council meetings instead of coming in person. He reminded them that Government believed when members of the Council personally attend meetings of the council, it added real weight and importance to their decisions in all business of the council, thus, he encouraged all of them “to pay greater attention to their state responsibilities as Members of the Provincial Council” (CSO 21/2/19 24C 29th Aug – 11th Sept. 1933, pp. 27-28). Nana Ekunfi III supported the former Chief and added that Chiefs must endeavour to be personally present at all meetings of the Council, except in the case of illness (CSO 21/2/19 24C 29th Aug – 11th Sept. 1933, p. 28). Thus, Nana Ayeribi Acquah III, and Nana Abutakyi II, moved that “in future, any Member of the Council failing to personally attend a duly summoned meeting of the Provincial Council without any satisfactory explanation should be fined £5” (CSO 21/2/19 24C 29th Aug – 11th Sept. 1933, p. 28). Besides this, the Chiefs fixed a periodical contribution of £3 per member payable immediately after the close of each regular session towards the private Funds of the Council (CSO 21/2/19 24C 29th Aug – 11th Sept. 1933, p. 28). In February 1934, in line with missing council meetings without a satisfactory explanation, Nana Nyarku Kweku IV, was fined £2:8/- for non-attendance and offering a non-satisfactory explanation. Similarly, the representative of Nana Egyir Ababio (who had obtained leave and left on an urgent matter), Chief Andorful, was fined £2:8/- for coming to the meeting alone with only a small boy who was not of age to be consulted on a given matter (CSO 21/2/19 24D 20th Feb. 1934, p. 10).

In a nutshell, the Chiefs worked tirelessly to prove to their British officers that they were the right group of people to assume the country's administration at independence. Thus, in 1934, in welcoming the new provincial commissioner, Hon. Fieldgate, to the Council Nana Ekunfi III, expressed that the Council "would always expect from him his kindly advice and assistance in its efforts to cooperate with the Government for continued successful administration", and reaffirmed "the loyalty of the Ruling Chiefs to the British Crown at all times" (CSO 21/2/19 24D 20 Feb. 1934, p. 4).

The post-1934 era was the high tide of the NAO. Its main objective was, in an attenuating manner, to regulate and set down the authority of the chiefs. However, the intelligentsia objected to such an alliance as they viewed it as a prodrome to keep the country under perpetual colonialism. Salim opined that the educated natives "considered themselves destined to the political leadership of the country and further pushed that majority of the chiefs were illiterates and incompetent" (Salim, 1975, p. 109), and so they could not serve in the best interest of the country. Thus, the period could best be described as a phase of asserting political control in the country. The NAO lasted until about 1951 when the colonial government switched to the educated class because of the failings of the Chiefs to suppress post-war tensions and because they were then effete and inefficacious to the needs of the imperial power.

Reference

Archival Sources:

- ARG 1/1/114, "UNION JACKS / FLAGS FOR CHIEFS", 1923-1932.
- ARG 1/26/1/41, "The Native Authority Ordinance", PRAAD, 1935.
- ARG 1/26/1/41, J. W. de Graft Johnson, "Memorandum on the Position of the Ohene in the Native Constitution as Affected by the Native Authority Ordinance No. 1 of 1935", PRAAD, 1938, pp. 1-44.
- ARG 1/26/1/41, J.R. Dickenson, District Commissioner, Mampong-Ashanti, "Proposed Native Authorities Ordinance", No.810/M.203, PRAAD, 1933.
- ARG 1/26/1/41, District Commissioner, Wenchi, "Native Authorities Ordinance Bill", No.636/W.5/55//33, PRAAD, 1933.
- ARG 1/26/1/41, District Commissioner, Sunyani, "Proposed Native Authority Ordinance", No.773/S.9/1933, PRAAD, 1933.
- ARG 1/26/1/41, District Commissioner, Mampong, "Proposed Native Authority Ordinance", No.879/M.203, PRAAD, 1933.
- ARG 1/26/1/41, G.A.S. Northcote, Colonial Secretary, "Confidential", No. C./28/33/122, PRAAD, 1934.
- ARG 1/26/1/41, Chief Commissioner, Ashanti, "Confidential", No. 18/54/33, 6A, PRAAD, 1934.
- ARG 1/26/1/41, Chief Commissioner, Ashanti, "Confidential", No. 18/54/33, 6B, PRAAD, 1934.
- ARG 1/26/1/41, Chief Commissioner, Ashanti, "Confidential", No. 18/54/33, 6C, PRAAD, 1934.
- ARG 1/26/1/41, Chief Commissioner, Ashanti, "Confidential", No. 1267/54/33, PRAAD, 1934.
- ARG 2/1/13, The Gold Coast Chiefs List, PRAAD, 1928-29.
- CSO 21/4/3, District Commissioner, Mampong- Akwapim, No. 639/325/1929, PRAAD, 1929.
- CSO 21/4/3, Benkumhene, Akwapim, PRAAD, 8 July 1929.
- CSO 21/4/3, Benkumhene, Akwapim, PRAAD, 3 August 1929.
- CSO 21/4/3, Attorney General, "Extracted from C.S.M.P.1479/29", PRAAD, 21 March 1929.
- CSO 21/4/3, Acting Commissioner, Eastern Province, Koforidua, No. 7061/1971/29, PRAAD, 13 September 1929.

- CSO 21/4/18, Nana Bekyire Yankeh II, 1A No. 1108/31, PRAAD, 1938.
- CSO 21/4/3, Acting Secretary for Native Affairs, "Extract from S.NA. Case 5/1928", PRAAD, 24 September 1929.
- CSO 21/4/3, Commissioner, Central Province, "Regulation of Tolls on Roads", 51A No. 415/S.N.A.5/1928, PRAAD, 10 June 1930.
- CSO 21/4/3, Acting Secretary for Native Affairs, "Regulation of Tolls on Roads", 52 No.462/S.N.A.5/1928, Accra. PRAAD, 4 July 1930.
- CSO 21/4/3, Hon. J. Glover-Addo, M.P.10614/29, Accra. PRAAD. 3 September 1930.
- CSO 21/4/3, Omanhene, Effutu-Winneba, No.55/30/E.S.8/1927. PRAAD. 9 September 1930.
- CSO 21/4/3, Omanhene, Mankessim, No. G.L./M.S./64/30, Mankessim, PRAAD.
- CSO 21/4/3, Ofori Atta, Omanhene, Akyem Abuakwa, No. 974/16/30, Akyem. PRAAD. 13 October 1930.
- CSO 21/2/5, Chief Commissioner, Tamale, No. 211/57/1931, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/5, Colonial Secretary, Accra, No. 4/32/24, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/5, P.F. Whittall, Commissioner for Northern Province, "Na of Nalerigu", Navrongo, No. 158/25/1931, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/5, Chief Commissioner, Tamale, C.S. 85 No. 472/57/1931, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/5, Asst. S.N.A., 20 File 49/32, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/5, Acting Governor, "Order by the Governor", 25A/B/C, PRAAD, 1932.
- CSO 21/2/18, Chief Commissioner, Colony, No. 002.S.F.2/12, Cape Coast, PRAAD, 1946.
- CSO 21/2/18, "The Petition of the Head Chiefs of Anfoega, Gbi, Ve, Tsrupke, Goviefe, Likpe, and Santrokofi Divisions" to the Governor Sir Alan Burns, PRAAD, 1945.
- CSO 21/2/18, Mr V.H.K. Littlewood, "Handing Over Notes", PRAAD.
- CSO 21/2/18, "The Petition of the Head Chiefs of Gbe-Hohoe, Likpe, Ve, Santrokofi, Anfoega, Tsrupke and Goviefe Divisions" to the Governor Sir Arnold Wienhold Hudson, PRAAD, 1941.
- CSO 21/2/19, Ag. Commissioner, Central Province, "Allowance Paid to Chiefs for Attending Provincial Council Meetings", No. 1762/C.P.563/26, S.N.A.No.293, Cape Coast, PRAAD, 1934.
- CSO 21/2/19, File 26 No. 1440/31, PRAAD, 1934.
- CSO 21/2/19, Bannerman Martin, Secretary, Provincial Council of Chiefs, Central Province, "Respecting Allowance paid to Chiefs for Attending Provincial Council Meetings", Saltpond, No. P.C./252/C.P.N.2/1927, PRAAD, 1934.
- CSO 21/2/19, "Minutes of Council Meetings of the 22nd Session of the Central Provincial Council", Saltpond, 24A, PRAAD, 1932, pp. 1-13.
- CSO 21/2/19, "Minutes of Proceedings of Meetings of the 23rd Session of the Central Provincial Council", Saltpond, 24B, PRAAD, 1933, pp. 1-18.
- CSO 21/2/19, "Minutes of Proceedings of Meetings of the 24th Session of the Central Provincial Council", Saltpond, 24C, PRAAD, 1933, pp. 1-35.
- CSO 21/2/19, "Minutes of Proceedings of Meetings of the 25th Session of the Central Provincial Council", Saltpond, 24D, PRAAD, 1934, pp. 4-16.
- CSO 21/2/19, "Minutes of Proceedings of Meetings of the 27th Emergency Session of the Central Provincial Council", Saltpond, 25A, PRAAD, 1934, pp. 1-13.

Secondary Sources:

- Claridge, W. W., & Clifford, H. (1915). *A history of the gold coast and Ashanti: From the earliest times to the commencement of the twentieth century*, Vol. II, London: John Murray.
- Cruikshank, B. (1853). *Eighteen years on the gold coast of Africa: including an account of the native tribes, and their intercourse with Europeans*. Vol. I, London: Hurst and Blackett Publishers.

-
- Ellis, A. B. (1893). *A history of the gold coast of West Africa*. London: Chapman and Hall.
- Ghana Statistical Service, (2021). *Ghana 2021 population and housing census*. General Report, Volume 3E.
- Gocking, R. S. (2005). *The history of Ghana*. Greenwood Publishing Group.
- Harlech, L. (1941). British native policy and administration in tropical Africa. An address delivered on 6 August 1941 to the Witwatersrand Branch of the South African Institute of International Affairs, Johannesburg – South Africa, *The S.A. Institute of International Affairs, ARCHIVES*, 1-16.
- Johnston, H. H. (1911). *The opening up of Africa*. New York: Henry Holt and Co.
- Kimble, D. (1963). *A political history of Ghana: The Rise of Gold Coast Nationalism, 1850-1928*. Oxford: Clarendon Press.
- Lucas, C. P. (1894). *A historical geography of the British colonies*. Vol. III, *West Africa*. Oxford: The Clarendon Press.
- Owusu-Ansah, D., & McFarland, D. M. (1995). *Historical dictionary of Ghana*. Second ed., Scarecrow Press.
- Quayle-Jones, W. H. Sir (1899). Our West African colonies. In *The British Empire Series: British Africa with Four Maps*, Vol. II, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd., 334-365.
- Salim, M. S. M. (1975). The reactions and attitudes of Africans in Southern Ghana to the British colonial policy of indirect rule, 1925-1951. Unpublished Doctorate Thesis. University of Edinburgh.
-

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Sumerlilerde Din Anlayışı ve Tanrı Algısı¹

Religious Understanding and Concept of God in Sumerians

Yıldız Tilbe ETGÜ^{a*} Okay PEKŞEN^b

^a Yüksek Lisans Mezunu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Samsun / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-1217-1777

^b Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4841-5427

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ocak 2023

Kabul tarihi: 25 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Sumerliler,
Din,
İnanç,
Tanrı,
Tanrıça.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 17, 2023

Accepted: April 25, 2023

Keywords:

Sumerians,
Religion,
Belief,
God,
Goddess.

ÖZ

İnsan, yaratılışı gereği inanmaya meyilli bir canlıdır. Bu inanma eyleminin kendisini gösterdiği en önemli yer dini inançlardır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren doğada gördüğü ve karşısında çaresiz hissettiği olaylara insanüstü bir güç atfeden insan, bu gücün üst bir otoritenin kontrolünde olduğunu düşünmüştür. Bu düşünceden hareketle çok tanrılı bir inanç sistemi oluşturan insan toplulukları, tanrılar âlemini bir aile olarak tahayyül ederek evrenin işleyişini bu ailenin karar ve tercihlerine endekslemiştir. Bu durum da insanın yazgısının ve kamusal düzenin ister eril ister dişil formlarda olsun tanrısal bir otoritenin belirlemiş olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Eski Mezopotamya coğrafyasında ortaya çıkan ilk köylerle birlikte organize bir yaşama sahip olan insan topluluklarının yönetilmesi ve toplumsal düzenin sağlanması inanç sistemleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. İlk köylerin kentlere dönüşmesiyle daha kurumsal bir hâl alan inanç sistemleri Sumer Kent Devletleri ile birlikte dinî bir bürokrasiye sahip olmuş ve sosyal hayattan siyasete, manevi dünyadan ekonomiye kadar yaşamın her alanına hükmeder hâle gelmiştir. Mitolojik anlatılarla dini dünyalarını daha da hareketlendiren Sumerliler, sahip oldukları din anlayışı ve tanrı algısını yazıyı icat ederek kayıt tutma gelenegini başlatmalarıyla sonraki dönemlere aktarmayı başarmışlardır. Bu aktarım, Antik Mezopotamya coğrafyasının binlerce yıllık kültürel birikiminde Sumer izlerinin görülmesinin en temel gerekçesidir. Bu çalışmada, Sumer toplumunun din anlayışı ve tanrı algısı çivi yazılı kaynaklardan yapılan çıkarımlar ve modern literatürden elde edilen bilgilerden hareketle sorgulayıcı bir biçimde ele alınacaktır.

ABSTRACT

Human beings, by nature, have an inclination to believe. The most prominent area where this inclination manifests itself is in religious beliefs. Since the earliest periods of human history, people have attributed supernatural powers to the natural events they have witnessed and felt helpless against, believing that these powers were controlled by a higher authority. Based on this idea, human communities developed polytheistic belief systems and imagined a realm of gods as a family, indexing the functioning of the universe to the decisions and preferences of this family. This belief led to the idea that the destiny of humans and the public order, whether in masculine or feminine forms, are determined by divine authority. With the emergence of the first villages in Ancient Mesopotamia, the management of organized human communities and the provision of social order were achieved within the framework of belief systems. As belief systems became more institutionalized with the transformation of the first villages into cities, they included a religious bureaucracy, and dominated every aspect of life from social to political, spiritual, and economic. The Sumerian City States were a prime example of this. The Sumerians enriched their religious world with mythological narratives, successfully transferring their understanding of religion and the perception of god to the following periods by inventing writing and starting the record-keeping tradition. This transfer is the main reason why Sumerian traces are evident in the cultural accumulation of thousands of years of Ancient Mesopotamian geography. This study will explore the understanding of religion and the perception of god in Sumerian society, based on inferences made from cuneiform sources and information obtained from modern literature.

¹ Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi BAP birimi tarafından PYO.FEN.1904.22.002 proje numarasıyla desteklenerek Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda tamamlanmış olan "Sumer Kent Devletleri'nin Tanrı ve Tanrıçaları" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

The Sumerians were a society that achieved many firsts in human history. The most striking among these is the invention of writing. The meaning attributed to the concepts of belief and religion by the Sumerians, who recorded the subjects related to all areas of life in writing, can be understood from their cuneiform texts. Examining the Sumerian belief system, which forms the basis of ancient Mesopotamian religions, is of great importance in terms of obtaining information about the social structure of the geography in question. The Sumerian religion seems to contain the purest form of Numinous, due to the period in which this people lived and especially due to the insufficient knowledge in this period. Moreover, all the arguments that the Sumerian people used to make sense of their environment, probably conceptualized by the researches of theologians and anthropologists; are based on the ideas of naturism, anthropomorphism, animism, and dualism. The phenomenon of religion was understood by the Sumerians as a phenomenon located at the center of life, shaping and regulating it. On the other hand, for the Sumerians, religion also means the environment in which they live and depend, that is, nature itself. At this point, the idea of Naturism, which is the first of the ideas on which the Sumerian religion is based, is reached. The second thought based on the Sumerian religion is anthropomorphism. It explains the state of considering all divine beings in the Sumerian pantheon as human. This thought simply means attributing actions, such as sight, eating, drinking, dressing, sexuality, etc., to a sacred figure or figures. Animism or spiritism emerges as the third thought based on the Sumerian religion. According to religious scientists, this idea emerged as a result of dreaming in primitive man. This idea also provided an explanation within the religious framework for the phenomenon of death, which was believed to be a long-term sleepiness at first. Another idea that explains the association of death and disease with the attack of demonic beings in the Sumerians is dualism. According to this idea, existence consists of the soul, which is conscious, and the body, which is the material existence of the person. It should be noted that the Sumerian understanding of religion, which is stated to be based on the ideas of naturism, anthropomorphism, animism, and dualism, does not entirely belong to the Sumerians. When the Sumerian religion is mentioned, the earliest phase of the Mesopotamian religion, whose main idea remained the same from the beginning to the end, is referred to. The formation of this earliest phase dates back to the Ubaid Period (5500-4000 BC). By inventing and using writing in the 3200s BC, the Sumerians institutionalized the belief in Mesopotamia and reflected their religious understanding of themselves and the peoples before them in some written documents. The Sumerians worshipped many gods and goddesses, not just one god. Some scientists claim that the Sumerians initially thought abstractly about these divine beings they worshipped, and anthropomorphic thought developed after the flood. However, according to cuneiform texts called lists of gods, the Sumerians imagined their gods as concrete beings, similar to themselves, and organized a pantheon that could be thought of as a pyramid from top to bottom in order of importance, starting from the Early Dynastic Period. Among these gods forming the pantheon, the group of three gods, also called the Sumerian trinity, consists of An, the god of the sky, Enlil, the god of air, and Enki, who was thought to be the god of wisdom in connection with water. In addition, for the Sumerians, whose survival depended on the fertility of the soil, Inanna, a goddess associated with love and fertility, UTU, the sun god, and Nanna, the moon god, were among the important sacred figures of the pantheon. These gods and goddesses were thought to be anthropomorphic, meaning they had human-like qualities such as nutrition, shelter, clothing, and family formation, as well as some weaknesses like human beings. However, the most important difference between humans and gods or goddesses was that the latter were endowed with immortality and unlimited power. Unlike the God of monotheistic religions today, Sumerian gods and goddesses (with the exception of the sun god UTU) did not have the ability to see and hear everything at every moment. They could witness events only in the moment and in the specific place where they were present.

In the Sumerian understanding of religion, there was a relationship between the human community believed to have been created to serve divine beings, based on the principle of "do ut des," which means "I give and you give." Accordingly, many important issues such as human welfare, health status, family and individual peace were considered depending on the quantity and quality of the service that a person renders to the divine being. According to this, it was believed that the more people serve and show respect, the happier they would be. Conversely, in the Sumerian religion, an offense such as a defect in respect for divine beings or lack of service was understood as the equivalent of the concept of sin, and it was believed that it would be punished in the most severe way. It was believed that the divine beings themselves would send disasters to the person or community of people who committed one or more of these sinful behaviors. These disasters could take many forms, such as disgrace, disease, or poverty, as well as drought, flood, and the destruction of one city by another.

Giriş

Din, pek çok farklı disiplinin çalışma sahasına giren, dolayısıyla hakkında çok çeşitli tanımların bulunduğu kompleks bir olgudur. Dinin bu denli fazla tanımının bulunması ve mevcut tanımların tamamının kendini öncellemesi (Örnek, 1995, s. 124), bu olgunun ne olduğu konusunda net bir tarif sunmayı zorlaştırmakta, bunun yerine uygun bir bakış açısı benimsenmesini zorunlu kılmaktadır.

Dinin doğası ve mahiyeti üzerine yapılan tarifler arasında, ünlü din bilimci Rudolf Otto ve İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'a ait olanlar, bu olguyu detaylı bir biçimde açıklayan tanımlardır. Bu tanımlar, özellikle insanın manevi dünyası ve hislerini ön plana çıkardığından, modern insanı bir tür duygu özdeşliğine davet etmekte ve adeta zaman kavramını ortadan kaldırarak antik insandaki inanç ve din olgularının deneyimlenmesini sağlamaktadır.

Yukarıda adı geçen bilim insanlarından Rudolf Otto'ya göre din, bu dünyaya ait olmayan bir güç ile insanın karşılaşması ve bu karşılaşmanın, insanın duygu dünyasında yarattığı etkiden ibarettir ki, Otto bu karşılaşmaya "Numinous" adını vermiştir (Jacobsen, 2017, s. 13). Bu açıdan Otto'ya göre din, tanımı yapılabilir bir olgu olmaktan çok tecrübe edilebilir bir olgudur. Kişi, yaşadığı dünyada bu güç ile karşılaştığında, özellikle korku duygusunu hissetmekte ve bu duygu, onun doğasında inancın ortaya çıkmasını sağlama işlevini görmektedir (Otto, 1958, s. 9-12).

Ünlü psikiyatr Carl Gustav Jung ise insanda bulunan kişisel ve kolektif olmak üzere iki bilinçaltının varlığından söz etmekte ve ortak bilinçaltı adı da verilen ikinciyi, insanlığın geçmişteki atalarıyla paylaştığı ortak imgelerle dolu bir havuz olarak nitelemektedir (Campbell, 2019, s. 42-43). Jung, bu imgelerin her birine arketip adını vermiştir (Jung, 2010, s. 6-9). Buna göre din, insanın ilk kez yağmuru deneyimleyerek kutsalla karşılaşmış olan avcı-toplayıcı atasıyla paylaştığı ortak bir imge yani bir arketipten ibarettir (Frankfort ve Bing, 1958, s. 166).

Yukarıda sıralanmış olan bu görüşlere dayanarak inanç ve onun kurumsallaşmış hâli olan din olgularının (Jung, 1966, s. 6), insanın doğasında bulunan, yönelimi değişebilir ancak varlığı değişmez olgular olduklarını söylemek mümkündür.

Sumer Dininin Temel Düşünceleri

Sumer dini, bu halkın yaşadığı dönemdeki bilgi birikiminin yetersiz olması nedeniyle, Numinous'un en saf hâlini barındırıyor görünmektedir. Ayrıca Sumer halkının çevresini anlamlandırmada kullandığı tüm argümanlar, olasılıkla, din bilimcileri ve antropologların araştırmalarıyla kavramsallaştırılan; natürizm, antropomorfizm, animizm ve düalizm düşüncelerini temel almaktadır.

Öncelikle Numinous adı verilen gizemli ve korkutucu karşılaşmanın kişi üzerindeki yoğunluğu, bilgi birikiminin yetersizliği (Dinçmen, 2006, s. 14) ile yakından ilgili gözükmektedir. Bu duygu ne denli yoğun olarak yaşanırsa bir din ve o dinin kutsal figürlerinin hayattaki etki alanı o denli fazla olur denilebilir. Bu bağlamda, Sumerlilerde, sosyal hayattan ekonomiye, yönetimden askerî sahaya kadar her alanın dini merkez almasının (Kramer, 2018, s. 61; Kınal, 1983, s. 37) nedeninin Sumerlilerdeki bilgi birikiminin yetersizliği bağlamında, Numinous'un etkisinin yoğunluğu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ünlü din bilimcilerinden biri olan Karen Armstrong bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir. "Dinin bugün pek ilgi çekmeyen bir şey gibi görünmesinin nedenlerinden biri, birçoğumuzun artık etrafımızın bilinmeyenle çevrili olduğunu unutmuş olmamızdır" (Armstrong, 1998, s. 16).

Yukarıda ifade edildiği üzere din olgusu, Sumerliler tarafından hayatın merkezinde bulunan, ona şekil veren ve düzenleyen bir olgu olarak anlaşılmıştır (Hook, 1993, s. 11). Öte

yandan Sumerliler için din, aynı zamanda, yaşanan ve bağımlı olunan çevre yani doğanın kendisi anlamına gelmektedir ki bu noktada Sumer dininin temel aldığı düşüncelerden ilki olan natürizm düşüncesine ulaşılmaktadır. Bu düşünceye göre doğanın antik insanı aşan; gök, güneş, ay, yağmur, fırtına vb. unsurları, insanda korku ve hayranlık duyguları yaratarak onu inanmaya yöneltmektedir ki (Durkheim, 2020, s. 60) bunlar aynı zamanda insanların evrenin gücü ile karşılaşarak kutsal (numinous) deneyimledikleri andır. Bu düşünce temelli olsa gerektir ki Sumer dininin ana karakterleri olan tanrı ve tanrıçaların büyük bir kısmı Sumer insanının hayatına etki eden en önemli doğa kuvvetlerinin kişileştirilmiş hâlleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Bottéro, 2005, s. 32). Ek olarak modern dönemde, insan biçimli düşünülerek yaratılan bu kuvvetler doğaüstü olarak görülmekteyse de Sumerlilerin zihin yapısında doğal olanın ne olduğu tanımlanmadığından, doğaüstü diye bir kavramın ve tüm unsurlarıyla ilahi varlıklar hâline getirilen doğa içinde mucize olarak nitelendirilen durumların bulunmadığının belirtilmesi gerekmektedir (Durkheim, 2020, s. 24).

Sumer dininin temel aldığı düşüncelerden ikincisi, insanbiçimcilik olarak da adlandırılan antropomorfizmdir ve Sumer panteonundaki tüm ilahi varlıkların insan şeklinde düşünülmesi (Pollock, 2017; s. 216) durumunu açıklamaktadır. Bu düşünce basitçe, insana has olan; görme, yeme, içme, giyinme, kavga etme, cinsellik vb. eylemlerin kutsal bir figür veya figürlere atfedilmesi anlamına gelmektedir.

Bilim insanları, bu kuramı açıklarken bir insanın yaşam döngüsünü çağlara uyarlamışlardır. Buna göre 6 yaşındaki bir çocuk ve Eskiçağ'da yaşamış herhangi bir insan soyut değil somut düşünmektedir. Sözelimi bu yaştaki bir çocuk oynadığı bebeğin üşüdüğünü düşünerek ona kıyafetler giydirebilir. Bu bakış açısından, Sumerliler için de aynı durumun söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira onlar da dinlerinin kutsal figürleri olan ilahi varlıklarının heykellerini yapmış, onlara barınacakları ve karınlarını doyuracakları mekânlar inşa etmişlerdir (McNeill, 2002, s. 39).

Animizm veya ruhçuluk Sumer dininin temelinde bulunan üçüncü düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Din bilimcilerine göre bu düşünce, ilkel insanda rüya görme durumu neticesinde ortaya çıkmıştır. Kişi, rüyada kendisini veya kendisiyle aynı sosyal çevreden olan başka bir insanı gördüğünde ve akabinde uykudan uyanıp, uyumadan önceki mevcut konumunda bir değişiklik olmadığını anladığında, biri bedensel diğeri tinsel olmak üzere iki varlığının bulunduğu inanmaya başlamıştır (Schimmel, 1999, s. 16). Bu düşünce, aynı zamanda, başlangıçta uzun süreli bir uyku hâli olduğuna inanıldığı sanılan ölüm olgusuna da dinî çerçevede bir açıklama getirilmesini sağlamıştır (Porath, 2016, s. 7).

Sumer dininde bu düşüncenin bulunması, kişileri, etraflarında her an ölen yakınlarının ruhlarının bulunabileceğine, onların mümkün merteye hoş tutulması gerektiğine çünkü kızdırılırlarsa kendilerine zarar verebileceklerine inanmaya sevk etmiş gözükmektedir. Yine bu düşünce bağlamında ölen kişilerin ruhlarının yer altında bulunan ve cehennem çukuru adı verilen yere gideceğine ve burada acı içinde yaşamlarını devam ettireceklerine inanıldığı görülmektedir. Öte yandan, Sumer dininde yalnız insanların değil, olasılıkla ruh şeklinde akıcı olarak düşünülen (Durkheim, 2020, s.7 3) ve *geneli demon* olarak adlandırılan birtakım varlıkların bulunduğu da inanılmıştır. Bu varlıklar, özellikle, kişilerin yakalandığı mental ve fiziksel hastalıkları anlamlandırmada kullanılmıştır. Söz gelimi, epilepsi hastası olan bir kişi nöbet geçirdiğinde, diğerleri, bunun biyolojik bir durum olduğunu anlayamadıklarından kötücül bir demonun saldırısı olarak yorumlamışlardır.

Sumerlilerde, ölüm ve hastalıkların demonik varlıkların saldırısıyla ilişkilendirilmesi durumunu açıklayan düşüncelerden bir diğeri de dilimize ikicilik olarak çevrilen düalizmdir. Bu düşünceye göre varlık, bilinçli olan ruh ve kişinin maddi varlığı olan bedenden meydana

gelmektedir (Büyük, 2013, s. 134). Fakat varlığın bu iki unsurunun birbiriyle ilişkisi söz konusu değildir (Swinburne, 1986, s. 145-158).

Bu düşünce bağlamında, Sumerlilerde ölüm, ruhun maddi varlık olan bedeni terk etmesi ve başka bir mekânda yaşamaya devam etmesi, hastalıklar ise bilgi birikiminin yetersizliği ile de yakından ilgili olarak vücutla değil, dışarıdan gelen kötücül bir saldırıyla alakalı olarak düşünülmüştür.

Sumer Din Anlayışı ve Tanrı Algısı

Natürizm, antropomorfizm, animizm ve düalizm düşüncelerini temel aldığı ifade edilen Sumer din anlayışının bütünüyle Sumerlilere ait olmadığını belirtmek gerekmektedir (Roux, 2005, s. 45). Sumer dini denildiğinde, başlangıcından sonuna kadar ana fikri aynı kalmış olan, Mezopotamya dininin en erken safhasından bahsedilmekte, bahsi geçen bu en erken aşamanın oluşumu ise Ubeyd Dönemi'ne (MÖ 5500-4000) kadar uzanmaktadır (Nocera, 2019, s. 60). Bu çerçeveden, Sumer dini için Sumerlilerin ve kendilerinden önceki Mezopotamya halklarının inançlarının toplamı ve genel manada Mezopotamya dininin nüvesidir demek yanlış olmayacaktır (Bottéro ve Kramer, 2021, s. 17).

Mezopotamya dininin en erken aşaması olarak nitelendirebileceğimiz bu din hakkında bilgi edindiğimiz çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Sumerliler, MÖ 3200'lü yıllarda yazıyı icat edip kullanarak (Memiş, 2020, s. 21-23) kendileri ve kendilerinden önceki halkların din anlayışlarını birtakım yazılı belgelerde yansıtmışlar, yani esasen Mezopotamya'da inancın kurumsallaşmasını sağlamışlardır. Bahsi geçen bu yazılı metinlere genel bir adlandırmayla MÖ III. binyıl dinî metinleri denilmektedir. Özelde Şuruppak ve Tell Ebu Şalabik'te yapılan kazılar neticesinde, tanrı listeleri adı verilen ve Sumer ilahi varlıklarının isimlerinin bulunduğu tabletler ele geçmiştir (Pekşen, 2017, s. 5-7). Bahsi geçen bu yazılı belgeler, Sumerlilerde, tanrı veya tanrıça ile insanlar arasında aracılık ettiği düşünülen ve dinî bilgilerinin kaynağı olarak Sumer bilgelik tanrısı Enki'yi gösteren rahipler kadrosu tarafından hazırlanmıştır. Zaten Erken Sumer Dönemi'nden itibaren, Eridu, Lagaş ve Nippur kentlerinde üç ayrı teolojik okulun var olduğu bilinmektedir (Demirci, 2019, s. 22).

Yukarıda sıralanan kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Sumerliler, tek bir tanrıya değil pek çok tanrı ve tanrıçaya tapınmışlardır. Bazı bilim insanlarının iddiaları Sumerlilerin, tapındıkları bu ilahi varlıkları başlangıçta soyut şekilde düşündükleri, antropomorfik düşüncenin ise tufan hadisesinden sonra geliştiği (Durmuş, 2019, s.18-19) yönünde olsa da tanrı listeleri olarak adlandırılan tabletlere göre, Erken Hanedanlar Dönemi'nden itibaren Sumerliler tanrıların somut, yani kendilerine benzer şekilde tahayyül etmiş ve önem sırasına göre yukarıdan aşağıya piramit şeklinde düşünülebilecek bir panteon organize etmişlerdir. Net olarak 560 ilahi varlığın ismine rastlanılan (Pekşen, 2017, s. 7) bu panteonun, en önemli tanrı ve tanrıçalarının, natürizm düşüncesi bağlamında, Sumerlilerin hayatında oldukça önemli yerler işgal eden doğa kuvvetleri olduğu görülmektedir. Bunlar arasında; Sumer teslisi adı da verilen ve gök tanrısı An, hava tanrısı Enlil, su ve su ile bağlantılı şekilde (Kramer, 2000, s. 10) bilgelik tanrısı olarak düşünülmüş olan Enki'den oluşan üçlü tanrı grubu başı çekmektedir (Pekşen, 2022, s. 261). Ayrıca yaşamını devam ettirmesi toprağın bereketine bağlı olan Sumerliler için, aşk ve bereket ile ilişkilendirilmiş bir tanrıça olan İnanna, güneş tanrısı Utu ve ay tanrısı Nanna da panteonun önemli kutsal figürleri arasında yer almışlardır (Uhlig, 2019, s. 35). Adı geçen bu kuvvetli tanrı ve tanrıçaların yanı sıra yüce tanrıların hizmetçileri, insanların kişisel tanrıları ve tuğla, taç, davul gibi bazı nesnelere, tanrı ve tanrıçaları olarak sıralanabilecek ilahi varlıkların mevcut olduğu da düşünülmüş ve bunlar panteonun alt sıralarında yer almışlardır (Koroğlu, 2012, s. 68). Görüldüğü üzere sayıca fazla olan bu panteon üyelerinin Sumerce kategorizasyonu ise şu şekildedir: "DİNGİR.GAL.GAL" (büyük tanrılar) "DİNGİR.AN.NA" (cennetteki

tanrılar), “DİNGİR.Kİ.A” (dünya tanrıları), “DİNGİR.AN.Kİ.A” (cennetten ve dünyadan olan tanrılar), “DİNGİR.KUR.KUR.RA” (yabancı toprakların tanrıları) “DİNGİR.Kİ.LAGAŞ” (Lagaş tanrıları) (Falkenstein, 2018, s. 13).

Sumer teslisi adı verilen üçlü tanrı grubunun başında yer alan ve ana kült merkezi Uruk'ta bulunan tanrı An, gökyüzü ile ilişkilendirilmiş oluş, adının anlamı gökyüzü ve cennet manalarını taşımaktadır. Sumerliler tanrı ve tanrıçalarını tıpkı insan topluluğu gibi bir hükümdarın emri altında düşünmüşler ve MÖ 2500 yılına kadar bu hükümdarlık görevini tanrı An'ın icra ettiğine inanmışlardır (Uhlig, 2019, s. 25; Kramer, 2018, s. 119; Altuncu, 2011, s. 39; Frayne ve Stuckey, 2021, s. 12). Öte yandan, oldukça yüce bir mana taşıyan bu görevin somut dünyadaki yücelikle, yani göğün kendisi ile de yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira, gök adı verilen doğal oluşum; antik insanın duygu dünyasında baskın olarak korku, hayranlık ve saygı duygularına neden olmuş, bu sebeple pek çok antik toplumun dininde, “deus otiosus” adı verilen yüce ve ulaşılmaz tanrı tipine rastlanılmıştır (Eliade, 2009, s. 61; Armstrong, 2006, s. 18).

Antik dinlerin ortak paydası olarak düşünebileceğimiz bu tanrıların uzak ve ulaşılmaz olarak düşünülme, fiziken tasvir edilememe, makamında oturan bir baba ihtiyar olarak tasavvur edilme gibi birtakım ortak özellikleri bulunmuştur (Kulmar, 2005, s. 16-17; Casadio, 1995, s. 86). Sıralanan bu özelliklerin hemen tamamının tanrı An ile uyumlu olması, onun Sumer dinindeki “deus otiosus” tipi bir tanrı olduğunu göstermektedir. Bu düşünceye uygun olarak Sumerlilerin “Büyük An”, “Baba An”, “Büyük Tanrıların Babası”, “Tanrıların Kralı” “Gökyüzünün Boğası”, “Ülkeler Sahibi” (Leick, 2010, s. 14; Frayne ve Stuckey, 2021, s. 19; Schimmel, 1999, s. 47; Schmökel, 1973, s. 205) gibi sıfatlarla seslendikleri bu tanrı, dünyevi ve uhrevi varlıklar da dâhil olmak üzere tüm evrenin ebeveyni olarak görülmüştür (Adams, 2009, s. 249). Ayrıca kendisi göğün kişileştirilmiş hâli olduğundan, yağmur ve fırtına gibi doğa olayları ile de ilişkilendirilmiş ve bu ilişki bağlamında, Sumerliler yağmurun tanrı An'ın menisi olduğuna ve bununla tüm evrene hayat verdiğine inanmışlardır (Rochberg, 2005, s. 318). Bu inanış kapsamında, evrenin yaratılışını anlatan bir Sumer mitine göre gök tanrısı An, kendisi için süslenerik hazırlanmış olan dişil karşıtı Ki'yi (yer), dizini dayamak suretiyle döllemiş ve bitki örtüsü bu birleşme neticesinde oluşmuştur (Çığ, 1998, s. 102).

Sumer teslisinin ikinci tanrısı ana kült merkezi Nippur kenti olup adının anlamı “fırtınanın beyi” olan tanrı Enlil'di. Sumerliler tarafından hayatın yaratıcısı ve evrenin düzenlenmesini sağlayan esas planlayıcı olarak düşünülen bu tanrıdan, bazı mitolojik anlatılarda “Nunamnir” olarak da söz edilmiştir. Ayrıca yukarıda evrendeki tüm varlıkların doğası şeklinde tanımlanmış olan kader anlayışında belirleyici olduğu düşünüldüğünden, “Namtar” (kader belirleyici) kelimesi bu tanrıyla özdeşleştirilen sıfatlardan birisi olmuştur (Jacobsen, 2017, s. 133; Çığ, 2021, s. 53-54; Altuncu, 2011, s. 25).

Sumerlilerin bu tanrıya yüklemiş oldukları hayatın yaratıcısı olma misyonu, evrenin yaratılışını anlatan çeşitli Sumer mitlerinde görülmektedir. Burada kullanılan hayat kelimesinin Sumerliler için karşılığı; yaşamlarını sürdürmeleri, toprağın verimliliği, ondan aldıkları ürünler ve özellikleri suyun yeterliliğine bağlı olduğundan, bütünüyle yer anlamına gelmektedir. Zaten evrenin yaratılışının anlatıldığı en temel mitlerden birinde, hava tanrısı Enlil'den, An ve Ki yani Yer ve Gök'ü ayırıp yeri alarak ondan hayatın nimetlerinin fişkırmasını sağlayan ilahi varlık olarak söz edilmektedir ki, bu nimetler arasında mevsimsel döngü de bulunmaktadır. Bu noktada Sumerlilerin tanrı Enlil'i yeri ve göğü ayıran kutsal varlık ve mevsimsel döngünün yaratıcısı olarak düşünmelerinin somut dünyada yer ve göğün arasında bir kuvvet olarak hissedilen havanın gücünden kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Ayrıca o, Sumerlilerin yaratım için düşündükleri temel metafor olan meni, yani cinsel gücüyle Mezopotamya'nın temel su kaynakları olan Fırat ve Dicle'yi de meydana getirmiş, böylece toprağın sulanması

sağlanmışır (Çığ, 2012, s. 102; Kramer, 2018, s. 122). Öte yandan Tanrı Enlil'in karakteri, tıpkı mevsimsel döngünün içerisinde bulunan olumlu ve olumsuz hava olayları gibi birbirine zıt ve uç noktada yer alan duygu durumlarından müteşekkil olarak düşünölmüştür. Buna göre, bazen oldukça sevgi dolu ve babacan bir tavır takınan tanrı, bazı durumlarda oldukça zalim olabilmiştir (Jacobsen, 2017, s. 133). Nitekim tufan hadisesinde hiçbir neden belirtmeksizin ya da bazı versiyonlara göre gürültü yapmalarından dolayı insanlığın yok edilmesi kararını veren de tanrı Enlil'dir (Hook, 1993, s. 32).

Sumer halkı tarafından tanrı Enlil'e yüklenen misyonlardan bir diğeri, evrendeki şeylerin doğası ifadesiyle tanımlayabileceğimiz kader olgusu için belirleyici olması ve hazırladığı bir plan dâhilinde evrenin her bir unsurunun görevini belirlemesidir (Hook, 1993, s. 27). Bu misyona atıfta bulunan "Memleketler İlahı" ve "Vatanın Babası" sıfatlarıyla Enlil (McCall, 2017, s. 39), asıl planlayıcı güç olmasına rağmen görev dağılımı işini, tanrı ve tanrıçalar arasında benzersiz tekniğı ile ünlenmiş olan Enki'ye vermiştir. Bu nedenle Sumer evreninin düzenlenmesinin anlatıldığı, "Enki ve Dünya Düzeni: Kültürel Süreçlerin Düzenlenmesi" isimli mitolojik anlatıda, tanrı Enki ön plana çıkmaktadır (Kramer, 2010, s. 84-86; Yıldırım, 2016, s. 18-27).

Sumer teslisinin üçüncü büyük tanrısı olan Enki'nin ismi "yerin beyi" anlamına gelmektedir. Sumerliler için günlük hayattaki kullanımı bağlamında bolluk, bereket, bilgelik, yaratma gücü ve şifa manalarını taşıyan su ile ilişkilendirilmiş olan bu tanrının ana kült merkezi, oldukça sulak bir coğrafyaya sahip olduğu bilinen Eridu'dur (Uncu, 2011, s. 11; Demirci, 2019, s. 26, Witzel, 2015, s. 19).

Mitolojik anlatılarda suyun Sumerliler için ifade ettiği bu manaların hemen tamamının tanrı Enki'ye de yüklenmiş olduğu görülür. Bunlardan ilki, tıpkı suyun geçtiğı yerlerdeki bereketi arttırması gibi Tanrı Enki'nin de bulunduğu yerlere bolluk ve bereket getirmesidir (Vanstiphout, 1997, s. 120-122). Tanrı'nın evrendeki bolluğı sağlamak için kullandığı teknikler ise çeşitlidir. Sumerlilere göre Tanrı Enki'nin benzersiz ve kendine has olan yaratma tekniğı olmaksızın yeryüzünde var olan hiçbir kaynağın ortaya çıkması mümkün değildir ve Tanrı Enlil'in evren için planlamış olduğu düzen yalnızca tanrı Enki'nin bu benzersiz tekniğı ile hayata geçirilebilir. Bu düşünce bağlamında bahsi geçen tanrı, insanlar ve insan biçiminde düşünölmüş olan ilahi varlıkların en temel ihtiyacı olan beslenmeyi sağlamıştır. Öte yandan, tanrı Enki'nin evrendeki bolluk ve bereketi sağlaması bazen yürüme ve konuşma gibi basit eylemlerine bağli olarak da düşünölmüştür (Bottéro ve Kramer, 2021, s. 184-188).

İkinci olarak su ile ortak şekilde, ona yüklenen bilgelik vasfı, dünyevi ve uhrevi âlemden tüm sorunları mutlak çözüme kavuşturan bir merci olarak anlaşılmasını sağlamış, ayrıca evrenin düzenlenişini konu edinen mitten anlaşıldığı kadarıyla, onu insan yaşamının en temel gerekliliklerinden biri olan teknik bilginin kaynağı, yani bilge bir öğretmen konumuna getirmiştir (Hook, 1993, s. 30; Kramer, 1963, s. 148). Bununla birlikte tanrı Enki, Sumerliler tarafından yalnızca teknik bilgiye değil, dinî bilgi ve Sumer dininden ayrı olmayan sihir ve büyücülük gibi faaliyetlerde kullanılan bilgiye de referans olarak gösterilmiştir (McCall, 2017, s. 50; Altuncu, 2011, s. 31-32).

Tanrı Enki'nin Sumerlilerce ön plana çıkarılan bir diğeri özelliğı ise suyun yaratma gücü bağlamında, cinsel gücünün yüksek olmasıdır. Bazı mitolojik anlatılarda oldukça doyumsuz bir karakter sergilemekte ve bu karakter yapısı Enki'den zaaf sahibi bir tanrı olarak söz edilmesine yol açmaktaysa da olasılıkla bu mitlerde vurgulanmak istenen su-sperm-bereket ilişkisi bağlamında tanrının yaratma kudretidir. Nitekim "Enki ve Ninhursag" başlığıyla aktarılmış ve Enki'nin bir dizi ensest ilişkisini konu alan mitolojik anlatının (Kramer, 1969, s. 37-41) asıl amacı, Sumer bereket anlayışında önemli bir yeri olan doğum tanrıçalarının ortaya çıkışını

açıklamak olarak gözükmektedir. Bu mitte tanrı Enki, tanrıçaları döllemek yoluyla, yeniden bereketin ana kaynağı hâline getirilmektedir (Dickson, 2015, s. 8).

Yukarıda sıralanmış olan üç büyük tanrının yanı sıra Sumer aşk ve bereket tanrıçası İnanna da panteonun önde gelen kutsal figürlerinden birisi olmuştur. İnsan şeklinde düşünüldüğünü ifade ettiğimiz Sumer ilahi varlıkları, doğal olarak toplumsal cinsiyet normlarına uygun şekilde tahayyül edilmişlerdir (Adair, 2008, s. 30). Bu bağlamda, tanrılar genellikle güç ve akıl ile ilişkilendirilirken tanrıçalar, üreme, bereket ve annelik ile ilişkilendirilmişlerdir. Bununla birlikte, tanrıça İnanna'nın bereketi sağlayıcı özelliği, panteonun diğer tanrıçalarıyla ortak olsa da Sumer mitolojik anlatılarında; hırslı, öfkeli, acımasız, doyumsuz ve oyunbaz olması noktalarında (Bahrani, 1996, s. 7) diğer tanrıçalardan ayrılmakta, toplumdaki anne ve eş gibi kadın tiplerinden çok, fahişe kadın tipinin kutsal alana yansıtılmış hâli olarak gözükmektedir.

Özellikle, Sumer erotik kompozisyonlarının önde gelen figürlerinden biri olan tanrıça İnanna'nın ana kült merkezi Uruk'ta (Radner, 2021, s. 17) olmakla birlikte pek çok Sumer kentinde tapınak ve kutsal alanları bulunmuştur (Zgoll, 2021, s. 18). Adının anlamı “göklerin sahibesi”dir ve doğadaki çoğu oluşumun kökeninde cinsel birleşmenin yer aldığını düşünen Sumerliler tarafından cinselliği ile evrene yaşam veren bir tanrıça olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira Sumerliler, tanrıça İnanna için “başakları büyüten ve sürüleri semirten” nitelmesini kullanmışlardır (Çığ, 1998, s. 9). Bu bağlamda, doğadaki bereketin ana kaynaklarından biri olarak tanrıçanın cinselliğinin vurgulanması, onun algılanan cinsel gücünün boyutlarını ortaya koyması açısından oldukça önemli gözükmektedir.

Öte yandan bu tanrıça Sumer evrenine hayat verirken yalnız değildir. İnanna ve eşi çoban tanrı Dumuzi'nin evlenme, ayrılma ve yeniden kavuşma süreçlerini anlatan iki mitolojik anlatı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan “İnanna Çiftçi Tanrıyı Yeğler” başlıklı Sumer mitinde anlatıldığına göre İnanna'ya âşık olan çiftçi tanrı Enkimdu ve çoban tanrı Dumuzi tanrıçaya damat olmak için hediyeler sundukları bir yarışın içine girerler. Başlangıçta bu yarış Enkimdu kazanmış gibi görünse de İnanna çoban tanrı Dumuzi'yi seçer ve onunla evlenir. İkinci mit “İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi” olarak adlandırılmıştır ve bu mitte tanrıça İnanna ölüler diyarına hâkim olma hırsıyla yeraltına iner. Yer altı dünyasının kendisine geleni bir daha yeryüzüne bırakmama gibi bir kuralı mevcut olsa da bilge tanrı Enki'nin devreye girmesiyle İnanna'nın yeniden yeryüzüne çıkması sağlanır. Fakat tanrıçanın yeryüzünde kalabilmesi için yerine birini bulması gerekmektedir. Bu amaçla dolaşmaya başlayan İnanna, herkesi gidişinden dolayı üzüntü içinde görür ancak eşi Dumuzi yokluğundan pek etkilenmiş benzemektedir. Bu durum karşısında hiddete kapılan tanrıça, yanında seçilen kişiyi yeraltına götürmek üzere bulunan *galla* cinlerine emir vererek Dumuzi'yi götürmelerini ister. Bundan sonra gelişen olaylar en sonunda Tanrı Dumuzi'nin yılın belirli bir döneminde kendisini yeraltı dünyasında bulmasıyla sonuçlanmıştır (Kramer, 1999, s. 153-181).

Sumer halkı bu mitolojik anlatıyı her yıl bahar ayında toprağın yeniden can bulması ve bereketin artması ile bağdaştırmış ve bu ayda, bahsi geçen ilahi çiftin birleşmesiyle evrene bereket geldiğine inanmışlardır. Sumerlilerin anlamlandırma çabası ve nihayetinde din eksenli nedenselliğinin bir sonucu olarak düşünülebilecek birleşmenin somut dünyadaki karşılığı ise Sumerce, Akitu veya Akitusegurku olarak adlandırılan yeni yıl bayramı (Akitu) ve bu bayramda gerçekleştirilen kutsal evlilik (hieros gamos) törenidir (Bertman, 2003, s. 130; Demirci, 2019, s. 61). Halkın katılımı ile oldukça coşkulu bir şekilde kutlandığı bilinen ve kökenlerinin MÖ 3000 yılından daha eski bir tarihteki Uruk kentine uzandığı tahmin edilen bu törende (Lerner, 1986, s. 240), İnanna'yı temsil eden bir rahibe ile çoban tanrı Dumuzi'yi temsil eden hükümdarın birleşmeleri nezdinde, bu iki ilahi varlığın birleştiğine inanılmış, bu birleşmeyle doğaya bereket, Sumer ülkesine ise refahın geldiği düşünülmüştür. Bununla birlikte, tören

esnasında, rahibe ve hükümdarın gerçek bir çiftleşme eylemi mi gerçekleştirdiği yoksa sembolik bir ayının figürleri mi oldukları konusu tartışmalıdır (Leick, 2008, s. 125).

Akitu bayramında gerçekleştirilen kutsal evlilik töreninin, aynı zamanda, kent hükümdarının Sumer halkının gözündeki itibarını arttırma konusunda bir araç olduğunu söylemek mümkündür (Leisten, 2008, s. 44). Zira III. binyılın sonları ve II. binyılın başlarına ait olan kraliyet yazıtlarında hükümdarın kullandığı unvanlardan birisi de İnanna'nın eşi veya sevgilisidir (Leick, 2008, s. 125). Bu bağlamda, tanrıçanın âşıklarını yücelttiğini düşünen Sumer toplumunca hükümdarlarının, İnanna'nın aşkı ile desteklendiğine inanmaları muhtemeldir. Ayrıca pek çok mitolojik anlatıda güzelliği ve cazibesine vurgu yapılan tanrıça ve hükümdar arasında, sembolik olarak bile olsa böyle bir ilişkinin bulunması, halkın gözünde hükümdarın yüceltiğini arttırmıştır denilebilir.

Sumer panteonunun önde gelen tanrılarında bir diğeri de Nannar, Suen veya Nanna Suen adlarıyla da anılmış olan ay tanrısı Nanna'dır (Black ve Green, 2004, s. 209). Ana kült merkezi Ur'da bulunan bu tanrının, olasılıkla, gökyüzü cisimlerinden biri olan ay şeklinde tecelli ettiğine inanılmıştır. Somut dünyadaki yüksekliği nedeniyle kullanılan ve üstünlüğüne atıf yapan sıfatlarından bir tanesi "A.şim.babbar" olan bu tanrının karakteri de ayın fiziken sahip olduğu özelliklere göre tanımlanmış gözükmektedir (Bottéro ve Kramer, 2021, s. 113; Jacobsen, 1976, s. 124).

Tanrı Nanna ilk olarak tıpkı ayın fiziki dünyada karanlıkları aydınlatması gibi kötülüklerin karşısında yer alan adil bir tanrı olarak düşünülmüştür. İkinci olarak ayın evrelerine bakılarak bu tanrıya iki ayrı cinsiyetin atfedildiği düşünülmektedir. Buna göre ayın dolunay hâli, onun "bol ışık tanrısı" olarak nitelendirilmesine neden olmuş ve olasılıkla bu hâli dişil olarak düşünülmüştür. Yine, bu tanrının içinde bulunduğu inanılan "ağıl ve mandıradaki bitkileri semizleten" bir tanrı inancı, onun dişil yönüne vurgu yapıyor gibi gözükmektedir (Schmökel, 1973, s. 207). Bu bağlamda, tanrı Nanna'nın, Sumer evrenindeki bereketin kaynaklarından biri olduğunu söylemek mümkündür (Jacobsen, 1987, s. 170). Fakat bu tanrının getirdiği bereket, tanrı Enlil gibi tüm Sumer evrenini içine alacak şekilde geniş kapsamlı değildir. Onun sağladığı bereket daha ziyade; süt, krema ve peynirdeki bolluk gibi dar kapsamlı düşünülmüştür (Bottéro ve Kramer, 2021, s. 153).

Ayın hilal hâli ise insanlığın en eski çağlarından beri erillik ve eril güç ile ilişkilendirilmiş olan boğa boynuzlarına benzetilmiş ve onun cinsiyetinin diğer kutbunu oluşturmuştur (Şimşek, 2017, s. 596; Jacobsen, 1976, s. 124). Ayın bu hâli, aynı zamanda kayığa da benzetilmiş ve Sumerliler ay tanrısı Nanna'nın *gaffeh* benzeri bir kayıkla Fırat nehrinde yolculuk yaptığını inanılmıştır (Hook, 1993, s. 26). Ek olarak yine ayın fiziki hâliyle ilişkili şekilde tanrı Nanna takvim ile de ilişkilendirilmiş ve bu ilişki "Geceyi ve gündüzü yaratan adil tanrı, yılı tamamlanma aşamasına getiriyor" dizeleriyle ifade edilmiştir (Jacobsen, 1976, s. 122).

Sumer hayatının içinde bulunan fakat diğerlerine kıyasla ikinci dereceden bir kutsal figür olduğunu bildiğimiz güneş tanrısı UTU'nun adının anlamı, tecelli ettiğine inanılan doğal kuvvet, yani güneş ile aynıdır (Leick, 2003, s. 161). Ana kült merkezleri Sippar ve Larsa olmak üzere iki ayrı Sumer kentinde bulunan bu tanrı, tıpkı ay tanrısı gibi tecelli ettiğine inanılan gök cisminin özelliklerini taşımıştır (Demirci, 2019, s. 30).

Öncelikle, güneşin dünyayı ısıtma özelliği dolayısıyla bu tanrının bitkilerin büyümesini sağladığı ve bahar ayındaki toprağın bereketine kaynaklık ettiği düşünülmüştür (Schmökel, 1973, s. 207). İkinci olarak güneşin doğması ile geceden gündüze yani karanlıktan aydınlığa geçilmesi nedeniyle, UTU'nun kötülüklerin ve ahlaksızlıkların karşısında, mazlum insanların yanında bir tanrı olduğuna inanılmış, başkaları tarafından zulme uğramış insanların sığınma

merci olduğu düşünülmüştür. O, güneşin her zaman her yerde görülmesi gibi her an her şeyi görüp duyma özelliğine de sahiptir ve bu açıdan meydana gelen pek çok olayda bilirkişi olarak adaletin sağlayıcısıdır (Çığ, 2012, s. 73; Kramer, 2018, s. 113). Bahsi geçen her an her olayı görüp duyma özelliği, yalnız tanrı UTU'ya has olarak gözükmektedir ki bunun sebebi yukarıda ifade edildiği gibi güneşin her yerde görülebilen ve karanlıkları aydınlatan bir gök cismi olmasından kaynaklanmıştır.

Yukarıda özelliklerini sıraladığımız ve insana benzer şekilde, yani antropomorfik olarak düşünüldüklerini ifade ettiğimiz bu tanrı ve tanrıçaların; beslenme, barınma, giyinme, aile kurma gibi insani ihtiyaçlara ve insanda bulunan birtakım zaafılara sahip olduklarına inanılmıştır (Schmökel, 2021, s. 206). Fakat insan ile bir tanrı veya tanrıça arasındaki en önemli fark, ikincinin ölümsüzlük ve sınırsız güç ile donatılmış olmasıdır (Aygün, 2017, s. 84). Sınırsız güçleriyle bu tanrı ve tanrıçalar, meydana getirdikleri evrenin yegâne sahip ve yöneticileri olarak görülmüşlerdir. Bahsedilen evren Sumerce “an-ki” kelimelerinden meydana gelmekte ve yer-gök anlamını taşımaktadır (Kramer, 1999, s. 86). Bu evren anlayışı için Sumerlilerin gözleriyle gördükleri somut ve sınırlı çevrelerini hayal güçleriyle harmanlamaları neticesinde oluşmuştur demek yanlış olmayacaktır. Zira, evrenin üç ana unsurunun da Sumerlilerin doğal çevresinin bir parçası olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, yücelik-yukarı ilişkisi bağlamında düşünülebilecek, tanrı ve tanrıçaların ikamet ettiği ve burada “duku” ismini verdikleri meclislerinin bulunduğu inanılan (Çığ, 2012, s. 62) gökyüzüydü (Eliade, 2003, s. 79). İkincisi, yerin yani toprağın altında bulunduğu inanılan cehennem çukuru, üçüncüsü ise başlangıçta bataklık olduğunu bildiğimiz ve olasılıkla bu sebeple denizin ortasındaki ada olarak adlandırılan yeryüzüdür (Uncu, 2011, s. 3). Bu üç mekân içerisinde yeryüzü, gök ve yeraltını bağlayan kozmik bir bağ olarak düşünülmüştür (Eliade, 1992, s. 22). Sumer ilahi varlıklarının, yeryüzünü “me” adı verilen, efendilik, tanrılık, yüce ve sonsuz taç, çobanlık, krallık, ağılayış, didişme gibi insan hayatına dair her konu hakkındaki yasalarıyla idare ettiklerine ve toplumu düzenlediklerine inanılmıştır (Kramer, 2018, s. 129-138). Öte yandan, gök, tanrı ve tanrıçalara yaraşır şekilde ikamet edilen en yüce makam olarak düşünülse de bu varlıkların bulunduğu yegâne mekân değildir. Zira, Sumer mitolojik anlatılarından, bu halkın tanrı ve tanrıçalarının insana has olan gitme eylemi ile pek çok farklı yerde varlık veya tecelli hâlinde bulunabildikleri anlaşılmaktadır. Buldukları ve ikamet ettikleri bu yerler: gökyüzü, yer altı dünyası, bugün Bahreyn adasına konumlandırılan Dilmun veya Tilmun isimli Sumer cenneti, ilahi varlığın evi olduğu düşünülmekte olup evrenin yeryüzündeki yönetim merkezi olarak kabul edilen tapınak ile onun bu tapınaktaki heykeli yani bedensel varlığı ve son olarak ilişkilendirildiği doğal kuvvet veya gezegendeki tecellisi olarak sıralanabilir.

Sumer tanrı ve tanrıçalarının görme eylemi de tıpkı gitme eylemi gibi insana özgü türdendir. Yani, güneş tanrısı UTU hariç herhangi bir Sumer tanrı veya tanrıçası bugün monoteist dinlerin tanrısının bir özelliği olan her an her şeyi görme ve duyma özelliğine sahip olmamıştır. Tanrı veya tanrıça, tıpkı insan gibi, an içinde hangi mekânda ise o mekândaki olaylara şahit olmaktadır ki bu savı doğrulayan en iyi örnek: tanrıça İnanna'nın kendisine tecavüz eden ve sonra kaçan bir çiftçiyi günlerce aramasıdır (Demirci, 2019, s. 18; Pollock, 2017 s. 217; Kramer, 2018, s. 61). Ek olarak Mezopotamya'da siyasi birliğin olmadığı dönemde dinin, içine doğduğu devletin karakterini yansıttığını belirtmek gerekmektedir (Durkheim, 2005, s. 23). Kent devletleri şeklinde örgütlenme sonucu oluşmuş (Narev, 2014, s. 75) olan bu karakter doğrultusunda, her kentin bir koruyucu tanrı veya tanrıçası olduğuna inanılmış, bu tanrı ve tanrıçalar uzak akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı şekilde düşünülmüşlerdir (Pollock, 2017, s. 216). Öte yandan, her Sumer kenti, öncelikli olarak kendi ilahi varlığına tapınmak ve ihtimam göstermekle sorumlu olsa bile, diğerlerini dışlama veya yok sayma gibi bir tutum

içerisinde bulunmamıştır. Yani kent devletleri arasındaki ayrılık yalnız siyasi türden olup dinî ve kültürel yönlerden bütünlük söz konusudur (Demirci, 2019, s. 26).

Evrenin yaratıcısı ve idare edicisi olan bu sınırsız güçler karşısında insanın, yalnızca hizmetçi olarak konumlandırıldığı ve dünyaya geldiği andan itibaren günahkâr ve eksik bir doğasının olduğuna inanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Sumerlilerin “neden yaratıldım?” gibi varoluşsal bir soruyu, kendi hizmetlerini görmekte zorlanan ilah topluluğunun kendilerine hizmet edecek varlıklara ihtiyaç duyması sonucu, şeklinde yanıtladıklarını düşünmek mümkündür (Bottéro, 2003, s. 243-247).

İnsanın dünyada, ilahi varlıklarının ağzından kendine yüklemiş olduğu bu misyon, aynı zamanda kader kavramının Sumerliler tarafından nasıl anlaşıldığını da ortaya koymaktadır. Sumerliler kaderi, bugün monoteist dinlerde olduğu gibi yazılan ve değiştirilmesi mümkün olmayan olaylar ve durumlar bütünü olarak algılamamışlardır. Onlara göre kader, yeryüzünde bulunan herhangi bir varlık veya nesnenin icra ettiği görev yani onun doğasıdır. Bu bağlamda, kişilerin hayat boyu karşılaştıkları kötü/iyi olay ve durumların kader kavramı içerisine alınmadığını düşünmek mümkündür ki özellikle başa gelen veya gelmesi olası olan kötü durumların değişme ihtimali söz konusudur. Sumer mitlerinden anlaşıldığı kadarıyla kötü bir durum ve olayın değişmesinin genelde üç yolu vardır. Bunlardan ilki; kişinin yakarış ve duaları, ikincisi; insana yakın ve merhametli olan bir tanrı/tanrıçanın müdahalesi (ki bu müdahale genellikle rüyada kişiye durumun bildirilmesi şeklinde olmuştur), üçüncüsü ise bazıları kandırmaca olarak nitelendirilebilecek birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesidir (Çığ, 2012, s. 57; Durmuş, 2019, s. 30-31; Kahya, 2019, s. 229-255).

Öte yandan, Sumer din anlayışında, hizmet etmesi için yaratıldığına inanılan insan topluluğu ile ilahi varlıklar arasında, “*do ut des*” yani “*ben vereyim sen de ver prensibine*” dayanan bir ilişki söz konusu olmuştur (Schimmel, 1999, s. 13). Buna göre insanın refahı, sağlık durumu, aile içi ve bireysel huzuru gibi pek çok önemli konu, ilahi varlığa ettiği hizmetin miktar ve kalitesine bağlı olarak düşünülmüş, ne kadar hizmet eder ve saygıda kusur etmezse o kadar mutlu olacağına inanılmıştır (Kaçar, 2020, s. 21). Bunun aksi bir durum ise Sumer dininde, günah kavramının karşılığı olarak anlaşılmış ve ilahi varlıklara karşı saygıda kusur, hizmette eksiklik vs. gibi bir kabahatin en şiddetli biçimde cezalandırılacağına inanılmıştır. Bununla birlikte, her türlü iyi ve yüce vasfı bünyesinde barındırarak özellikle adalet yönünden yeryüzündeki hükümdarın ideali olarak düşünülen ilahi varlıklar, keyfi ceza kavramıyla ilişkilendirilmemiş, kişinin gördüğü ceza mutlak bir kabahatin karşılığı olarak düşünülmüştür.

Yukarıda sıralanmış olan günahlardan bir veya birkaçını işleyen insanın veya insanlar topluluğunun uğrayacağı felaketlerin ise bizzat ilahi varlıklar tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Bu felaketler; saygınlığını kaybetme, hastalık veya yoksulluk olabileceği gibi kuraklık, sel ve bir kentin başka bir kent tarafından yıkıma uğraması şeklinde de olabilmektedir (Dönmez, 2016, s. 216). Bu felaketlerden herhangi birine uğrayan insan veya insanlar topluluğunun benimseyeceği tutum ise bellidir. Kişi veya kişiler verilen cezalar karşısında, isyan gibi dindışı bir tavır takınamaz. Yalnızca, daha büyük tanrı veya tanrıça ile arasında, aracılık görevi bulunan kendi kişisel ilahi varlığına yalvararak ve kurbanlar keserek affedilmeyi beklemek zorundadır (Kramer, 2018, s. 138-147).

Yeryüzündeki hemen her dinin literatüründe bulunan ve animizm bağlamında, ölümden sonra ruhun yaşamaya devam ettiği yer olarak kabul edilen öte dünyanın varlığına olan inanç, Sumer dininde de mevcuttur. Sumer dinindeki öteki dünya, cennet ve cehennem olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olarak düşünülmüştür. Bugün Bahreyn Adası'na konumlandırılan Sumer cenneti, bu dinde, yalnız tanrı, tanrıça ve yarı tanrı olan kahramanların bulunabileceği bir mekân olarak düşünülmüşken oldukça karamsar ve korkutucu bir yer olduğuna inanılan

cehennem veya Sumerce “*Kur*” adı verilen yer altı dünyası, insanlara ayrılmış bir mekân olarak düşünülmüştür. Bunun sebebi ise olasılıkla, Sumerlilerin insanı, doğuştan hatalı ve aşağı bir varlık olarak görmeleri ve ilahi varlıklarıyla aynı mekânı paylaşabileceklerini tahayyül edememeleridir. Bu bakış açısından, Sumerlilerin tüm insani ve dinî davranışlarının yaşadıkları dünyada huzuru bulmaya yönelik olduğu düşünülebilir. Çünkü insanın doğası gereği, ölümden sonra onun için belirlenen yerin cehennem olduğu gerçeği değiştirilemez bir olgu olarak anlaşılmış gözükmektedir (Kramer, 2018, s. 149-194). Öte yandan ölümü, “*Edimmu*” adını verdikleri ruhun tıpkı bir kuş gibi bedenden ayrılması olarak gören Sumerlilerin (Durmuş, 2019, s. 36) bu olguya sükûnet ve içten bir kabullenişle yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Bu anlayış bağlamında denilebilir ki Sumerliler ölüm karşısında isyankâr bir tavır içinde olmak yerine onu ve beraberinde gelen acıyı kabul ederek yas tutmuşlardır (Samet, 2014, s. 687).

Sonuç

Tarihte bilinen pek çok ilki oluşturmuş olan Sumerliler inanç olgusunun sistemli bir hâle getirilmesinde ve kurumsallaşarak din anlayışına dönüşmesinde önemli bir yere sahiptir. Sumer toplumunun Mezopotamya coğrafyasına gelmesinden öncesinde söz konusu bölgenin yerel sakinleri tarafından oluşturulmuş olan inanç sistemleri Sumerliler tarafından kendi kültürel öğeleri ile sentezlenmiş ve sonraki süreçte Mezopotamya’da varlık göstermiş olan uygarlıkları önemli ölçüde etkilemiştir.

Sumer toplumunun oluşturmuş olduğu din anlayışı, bireylerin kendi zihinlerinde anlamlandıramadıkları olay ve olguları metafizik boyuta atfetmeleri şeklinde oluşturulmuştur. Hayata dair her husus tanrı veya tanrıça olarak nitelenen pek çok ilahi gücün kontrolüne mal edilerek dünyevi bir düzen sağlanmak istenmiştir. Panteon adı verilen tanrı ve tanrıçalar aleminin oluşturulmasında bir takım insani özelliklerden esinlenildiği görülmektedir. Kuvvetle muhtemel bu durumun en temel sebebi insanların tanrıların ete kemiğe bürünmüş basit birer tezahürü olduğu düşüncesidir. Zira tanrıların da birtakım insani ihtiyaçlara, kaygılara, hislere ve hırsılara sahip olduğunun düşünülmesi bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Öyle ki tanrıların insan biçimli olarak tasvir edilmiş olması bu düşünceyi desteklemektedir. Ancak buradaki en önemli farklılık tanrı ve tanrıçaların ölümsüz oluşudur. İnsanlar için derin bir uyku olarak düşünülen ölüm hâli bilinmezliklerle dolu iken tanrı ve tanrıçalar için bir cennet kavramının var edilmesi bu farklılığın açık bir göstergesidir. Sumer toplumuna göre tanrı ve tanrıçalar ile insanlar arasındaki ilişki karşılıklı ödev ve sorumluluklara dayalıdır. Zira bu durum kozmik düzenin devamlılığının sağlanması açısından en önemli husustur. Sumer din anlayışına göre insanlar tarafından kozmik düzenin devamlılığını sağlamaya yönelik gerçekleştirilen her hareket tanrıların takdirini kazanmada önemli bir adım iken bu düzenin bozulmasına neden olabilecek tüm olumsuz davranışlar tanrısal bir gazap gerekçesi idi. Bu durum, Sumerlilerde toplumsal düzenin sağlanması ve korunması açısından dinî ve siyasi otoritelere büyük bir güç sağlamaktaydı.

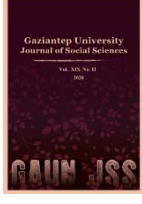
Kaynakça

- Adams, D. (2009). *Leeming creation myths of the world*. California: Green Publishing Group.
- Altuncu, A. (2011). *Sümerlilerin din tarihi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Armstrong, K. (2006). *Mitlerin kısa tarihi*. (D. Şendil, Çev.). İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Armstrong, K. (1998). *Tanrının tarihi*. (O. Özel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Aygün, V. (2017). Eskiçağ Mezopotamya’sında Tanrı algısı, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 79-73.
- Bottéro, J. (2005). *İlk atalarımız ilkin Sumerler vardı*. Jean Bottéro (Ed.). *Eski Yakındoğu Sumer’den kutsal kitaba* (1. baskı, ss.23-35). Ankara: Dost Kitabevi.

- Bottéro, J. ve Kramer, S. N. (2021). *Mezopotamya mitolojisi*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bottéro, J. *Mezopotamya yazı akıl ve tanrılar*. (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Büyük, C. (2013). DUALİZM bilinç ve Tanrı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39, 134-158.
- Casadio, G. (1995). The politicus myth and the history religion. *Kernos*, 8, 85-95.
- Campbell, J. (2019). *İlkel mitoloji Tanrı'nın maskeleri*. (K. Emiroğlu, Çev.). (I. Cilt) İstanbul: İslık Yayınları.
- Çığ, M. İ. (1998). *İnanna'nın aşkı Sumer'de inanç ve kutsal evlenme*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Çığ, M. İ. (2012). *Ortadoğu uygarlık mirası*. (I. Cilt) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çığ, M. İ. (2021). *Uygarlığın kökeni Sumerliler*. (I. Cilt) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Demirci, K. (2019). *Eski Mezopotamya dinlerine giriş*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Dickson, K. (2015). Enki and Ninhursag the Trickster in paradise. *Journal of Near Eastern Studies*, 66, 1-32.
- Dinçmen, K. (2006). *Psikiyatri ve mitos*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Dönmez, S. (2016). Eski Mezopotamya toplumlarında korku ve güç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Social Science*, II, 213-226.
- Durkheim, E. (2020). *Dini hayatın ilkel biçimleri*, (A. Ceylan, Çev.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Durkheim, E. (2005) *Dini hayatın ilkel biçimleri*, (F. Aydın, Çev.). İstanbul: Şenyıldız Matbaası.
- Durmuş, İ. (2019). *Sumerlilerde inanç*. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen (Ed.). *Mezopotamya'nın eski çağlarında inanç olgusu ve yönetim anlayışı*, (1. baskı, s.19-40). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Eliade, M. (2009). *Dinler tarihine giriş*. (L. Arslan Özcan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi*. (A. Berktaş, Çev.). (I. Cilt) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve simgeler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: Gece Yayınları.
- Falkenstein, A. (2018) The Anunna in the Sumerian tradition. *The Annunaki gods according to Ancient Mesopotamian sources*. (ss.13-39). New Jersey: Blind Spot Press.
- Frankfort H. ve Bing, G. (1958). The Archetype in Analitical Psychology and the History of Religion. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 2, 166-178.
- Frayne D. ve Stuckey J. (2021). *A handbook of gods and goddesses of Ancient Near East*. USA: Eisenbrauns.
- Hook, S. H. (1993). *Ortadoğu mitolojisi*. (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Jacobsen, T. (2017). *Karanlığın hazineleri*. (S. Erduman, Çev.). İstanbul: Paris Yayınları.
- Jacobsen, T. (1987). *The harp that once*. New York: Yale University Press.
- Jacobsen, T. (1976). *The treasures of darkness*. London: Yale University Press.
- Jung, K. G. (2010). *Psikoloji ve din*. (R. Karabey, Çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, K. G. (1966). *Psychology and religion*. London: Yale University Press.
- Kaçar, A. (2020). *Eski Mezopotamya'da büyü ve büyücülük*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kahya, Ö. (2019). Sumerce ve Akadca metinlerde rüya türleri. *DTCF Dergisi*, 59/1, 229-255.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya tarihi*. Ankara: Dil Tarih ve Coğrafya Basımevi.
- Kramer, S. N. (2000). *Sumerlerin kurnaz tanrısı Enki*. (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kramer, S. N. (1999). *Sumer mitolojisi*. (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kramer, S. N. (2010). *Sumerian mythology*. AG: Forgotten Books.
- Kramer, S. N. (1969). Sumerian myths and epic tales. *Ancient Near Eastern Text Relating to the Old Testament* (ss.37-41) New Jersey: Princeton University Press.

- Kramer, S. N. (2018). *Tarih Sumer'de başlar*. (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kramer, S. N. (1963). *The Sumerians*. London: The University of Chicago Press.
- Kulmar, T. (2005). On supreme Sky God from the aspect of religious history and in prehistoric Estonian material. *Folklore*, 31, 16-30.
- Leick, G. (2003). *A dictionary of ancient Near Eastern mythology*. New York: Routledge.
- Leick, G. (2010). *Historical dictionary of Mesopotamia*. Plymouth: Second Edition.
- Leick, G. (2008). Sexuality and religion in Mesopotamia. *Religion Compass*, 2, 119-133.
- Leisten, B. P. (2008). *Sacred marriage and the transfer of divine knowledge: alliances between gods and the king in the Ancient Mesopotamia*. Marti Nissinen, Risto Uro (Ed.). *Sacred Marriage* (1. baskı, s.43-73) Indiana: Eisenbrauns.
- McCall, H. (2017). *Mezopotamya mitleri*. (B. Baykara, Çev.). Ankara: Phoneix.
- McNeill, W. (2002). *Dünya tarihi*. (A. Şenel, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Memiş, E. (2020). *Eskiçağ'da Mezopotamya*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Narev, K. (2014). The nature and importance of Sumerian city states. *History in the making*, 3, 73-82.
- Nocera, G. M. D. (2015). *Dördüncü binyılda Yakınoğu ve Mısır Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağ*. Umberto Eco (Ed.). (3. baskı, s.61-76). *Antik Yakınoğu*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Otto, R. (1958). *The idea of holy*. London: Oxford University Press.
- Örnek, V. (1995). *Yüz soruda ilkelerde din büyü sanat*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Pekşen, O. (2017). *Mezopotamya'da din-siyaset ilişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Pekşen, O. (2022). *İnanç ve Tanrılar*. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen (Ed.). *Eski Mezopotamya'nın Kültür Tarihi* (1. Baskı, s.253-277). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Pollock, S. (2017). *Mezopotamya var olmamış cennet*. (B. Esen, Çev.). İstanbul: Sumer Yayıncılık.
- Porath, N. (2016). The Hume/Tylor genealogy and Andrew Lang, *Anthropos*. 11, 1-6.
- Radner, K. (2021). *Mezopotamya Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki erken yüksek kültürler*. (B. Hertsch, Çev.). İstanbul: Runik Kitap.
- Rochberg, F. (2005). *Mesopotamian cosmology*. Daniel Snell (Ed.). *Companion to the Ancient Near East* (1. baskı, ss. 316-329) Malden: Blackwell Publishing.
- Roux, G. (2005). *Sümerliler denizden mi çıktılar*. Jean Bottéro (Ed.). *Eski Yakınoğu Sumer'den kutsal kitaba*. (1. baskı, s.36-59) Ankara: Dost Kitabevi.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Schmökel, H. (1973). Sumer dini II. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 368-390.
- Samet, N. (2014). Lament and lamentation, Ancient Near East and Hebrew. *Encyclopedia of The Bible and Its Reception*, 685-692.
- Swinburne, R. (1986). *The evolution of soul*. Oxford: Clarendon Press.
- Şimşek, F. (2017). Eskiçağ toplumlarında boğa algısı ve inancı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 593-599.
- Uncu, E. (2011). Eski Mezopotamya ve Yunan dünyasında din ve tanrılar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Vanstiphout, H. (1997). *Why did Enki organize the world*. Finkel (Ed.). *Sumerian Gods and Their Representation* (1. baskı, s.117-134). Groningen: Styx Publications.
- Witzel, M. (2015). Water in Mythology. *Daedalus the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 18-26.
- Yıldırım, E. (2016). İnsanlığın metafiziksel kozmoloji anlayışında Mezopotamya mitolojisinin sahip olduğu evren algılayışının etkisi. *MSKÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/SI, 18-27.

Zgoll, A. (2021). *Inanna and En-hedua-na: mutual empowerment and the myth Inanna Conquers Ur*. Drob Krüpe, Sebastian Fink (Ed.). *Powerful women in the ancient world* (1. baskı, s.13-56). Münster: Zaphon.

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

The Causes of Failure Greek Minority Army in the Battle of Sakarya

Yunan Küçük Asya Ordusu'nun Sakarya Muharebesi'ndeki Başarısızlık Nedenleri

Murat KÖYLÜ^{a*}

^a Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Adalet Bölümü, Mersin / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-7759-7675

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Kasım 2020

Kabul tarihi: 31 Ekim 2021

Anahtar Kelimeler:

Küçük Asya,
Yunan Ordusu,
Türk Ordusu,
Sakarya Muharebesi,
Başarısızlık.

ÖZ

Yunan Ordusu, Ankara Hükümeti'ne Sevr Antlaşması'nın imzalatılması, işgallere karşı şiddetli direnişin kırılmasını sağlamak amacıyla İtilaf Devletleri'nin desteği ile başlattığı Ankara Harekâtı, Sakarya mevzilerinde amacına ulaşmadan büyük bir yenilgiyle sonlanmıştır. Yenilgiyle Yunan Küçük Asya Ordusunun Anadolu macerasının seyri değişmiş, o güne kadar sürekli taarruzu düşünen Yunanlı Komutanlar, Sakarya Muharebesi'nden sonra savunma harekâtına geçmişlerdir. Başarısızlığın nedenleri dönemin askerî uzmanları tarafından savaş sonrası yazdıkları anılarda detaylı bir şekilde anlatılmışlardır. Savaş sonunda Yunanistan'da başlayan bir ayaklanma ile Sakarya Savaşı'nda başarısız olan siyasetçi ve askerler dâhil birçok kişi yargılanmış ve başta dönemin başbakanı Gunaris olmak üzere altı Yunan Bakan ve Komutan idam edilmiştir. Bu anlamda Sakarya Muharebeleri her iki ülke yöneticileri için bir dönüm noktası olmuştur. Emperyalist devletlerin çıkarları uğruna ülkelerinin geleceğini feda eden Yunan hükümetleri, yaptıkları hataların bedelini çok ağır ödemişlerdir. Diğer taraftan Türk Milleti için ise istiklalini ve istikbalini kendi azim ve kararıyla ve mücadelesiyle kurtarması sonucu, modern bir ulusun inşasında en önemli kazanımı olmuştur. Çalışmanın amacı, Yunan Ordusu'nun Sakarya Muharebelerindeki yenilgisinin nedenlerini analiz etmektir. Çalışmanın konusu, Millî Mücadele döneminin en önemli muharebelerinden biri olan Sakarya Muharebesi'nin kaybedilmesinin Yunan Tarihi açısından önemidir. Çalışmada Türk ve Yunan Askerî Tarih birinci el kaynaklar kullanılarak söz konusu vaka sebep-sonuç ilişkisi içinde analiz edilmiştir. Çalışma Sakarya Muharebesi dönemini kapsamaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 16, 2020

Accepted: October 31, 2021

Keywords:

Asia Minor,
Greek Army,
Turkish Army,
Sakarya Battle,
Failure.

ABSTRACT

Ankara Operation launched by the Greek Army with the support of the Entente Stateshad ended with a great defeat in the Sakarya regions without achieving its goal for signing of the Sevres Treaty by the Ankara Government and break the violent resistance against the invasions. With the defeat, the course of the Greek Asia Minor Army's Anatolian adventure had changed, Greek commanders, who had been thinking about the attack until that day, started defensive operations after the Battle of Sakarya. The reasons for the failure had explained in detail by the military experts of the period in their post-war memoirs. At the end of the war, with a rebellion that started in Greece, many people including politicians and soldiers who failed in the Sakarya War were tried and six Greek Ministers and Commanders, including the prime minister of the period Gunaris, were executed. In this sense, the Battle of Sakarya has been a turning point for the rulers of both countries. The Greek governments, who sacrificed the future of their countries for the sake of the interests of the imperialist states, paid a heavy price for the mistakes they had made. On the other hand, for the Turkish Nation, it has been the most important gain in the construction of a modern nation as a result of saving its independence and future with its own determination, decision, and struggle. The aim of the work is to analyze the causes of the defeat in the Greek Army's Sakarya Battle. In the subject of the work is one of the most important battles of the National Struggle period the Battle of Sakarya is emphasized the importance of the loss of the Battle of Sakarya Greek History. In the study, Turkish and Greek Military History was analyzed using first-hand sources, in the context of the case-event relationship. The study covers the period of Sakarya battle.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: murat.koylu86@gmail.com

Introduction

The Turks did not demand a ceasefire or peace as a result of the gains of the Greek Army in the Battles of Kütahya and Eskişehir, and although the Turkish Army lost power in this battle, it retreated regularly without losing its main forces to the enemy. On the Greek side, the Hellenic Army maintained its momentum and had pushed the Turkish army onward Ankara on the other hand the prolongation of the promised victory had been started to cause discomfort among the Greek`s soldiers. The soldiers wanted to end the battles as soon as possible and return home after being discharged. The delay of victory, the strengthening of the Turks by getting stronger, the inability to achieve results due to the prolongation of the battles, and the possibility of being armed for another winter in the Greek Army, the troubles to be experienced and the concerns increased.

On the other hand, it had express clearly by the Ankara Government that the peace proposals that the Greeks will offer against the Turks will not be accepted as long as the Anatolian occupation continues. British Prime Minister Lloyd George after the victory of the Kutahya and Eskişehir Wars; He said that “*Greece can no longer be content with what will be given to him as a result of the Sevres Treaty, but must make a greater concession on top*”. Against this promise, it was necessary to continue the operation and solve the problem with weapons. If the operation was delayed, the Turks could reinforce their army by taking ammunition and force from the Caucasus, Cilicia and Black Sea regions.

On the other hand, the Greek Army could no longer maintain its initial speed. Army needed more supply vehicles and animals that could carry bullets and supplies for a long time. Even if they did not fight, the presence of more than one hundred thousand soldiers in the Anatolian steppes was a huge logistical burden.

Study, the background and reasons for the failure of the Greek Army in the Sakarya Battles had tried to be explained through the work of the Greek Commanders of the period.

The Operation Plan and Preparations of The Greek Army

The Greek Army Staff paid great attention to the battles that would take place around the Sakarya River. On July 28, 1921, the War Council was convened in Kutahya under the chairmanship of King Constantine. In addition to the King, Prime Minister Gunaris, War Minister Theotokis, Commander-in-Chief Papoulas, Chief of General Staff Dusmanis, Chief of General Staff Pallis and Military Adviser Gen. Stratigos were also present. Agenda of the meeting: “*To decide on the destruction plans to be made to prevent the strengthening and organization of the Turkish army (GGSIMH, 1967, p. 4)*”.

Prime Minister Gunaris was the first to speak and after explaining the purpose of the meeting, he wanted the military side to clarify three points since he has to think about the problem politically:

Will the situation that has occurred that provide a solid foundation for the government performance in the future? In other words, was the Greek Army strong enough to easily secure itself in the lands occupied? Does the military situation allow the government to gradually discharge the oldest soldiers? If the first two of questions were answered negatively, what should be done next (Pallis, 1997, p. 24)?

The Commander-in-Chief answered these questions directed to him through Chief of Staff Pallis. It had said that the Turkish Army suffered great losses and was close to disintegration, but could not be destroyed by breaking the resistance yet. To the question of what should be done to reach the final result? Prime Minister was given response that the Turks were followed towards Ankara (Pallis, 1997, p. 24).

According to the opinion of the war council; with the occupation of Ankara, there would be riots in Anatolia and Turks would not be able to succeed for transport all the ammunition since there was no railway from Ankara to the east. As a result, the Turkish Army, which was warned financially and morally, would be thrown into Kayseri, Sivas or Harput as dispersed. Turks would be stuck between Pontus from the north, Armenia from the east, Kurdish tribes in the south, Konya rebels (Delibas Mehmet), and the Greek army in the west.

Participants of the meeting reached a consensus on the advance of the Greek Army towards Ankara. The attack of the army towards Ankara had not hear a single negative voice against the proposal, nor was any objection or criticism expressed. In the continuation of the decision, the available possibilities and the duration of the operation were discussed, and it had calculated that a period of would be needed 20 days for the preparation phase and 20 to 40 days the implementation phase. Towards the end of the meeting, the memorandum prepared by the Greek Army and signed by General Papoulas containing opinions on the operation was published (Papoulas, 1969, p. 230-231).

“July 28, 1921, Kutahya

- a. The first phase of the campaign was concluded with the occupation of Eskisehir and the defeat of the Turkish army on the Eskisehir-Afyon front.
- b. The aim of the second period was to defeat the forces of Mustafa Kemal Pasha and drive them away from Eskisehir without allowing them to gather in front of Eskisehir again (Eskisehir-Afyon line has also been accepted as the main line of defense).
- c. To achieve this aim, the army must raid Ankara. If contact with the Greek army is to be made during these raids, these forces must be crushed and the Turkish army supplies accumulated in Ankara must be destroyed.
- d. Although it is not possible for Kemal to have a great power after this raid expedition, the railway line will not be abandoned and the forces will not be able to approach the Eskisehir front because the army has no means of transportation.
- e. Due to the size of the distance to be covered over Ankara (more than 265 kilometers from Eskisehir to Ankara via Sivrihisar road and 300 kilometers by Çifteler-Inler road), there are no bridges due to the impossibility of crossing where the Sakarya and Porsuk rivers are. The harsh rainy season starting in September will cause major supply difficulties, among other obstacles.
- f. The research and thoughts of the Army Commander-in-Chief on this subject led the Command to the conclusion that it would be possible to advance to the eastern region of Sakarya, namely the Beylikköprü-Kavak line.
- g. If, during this march, the army clashes with the Greek army and crushes it, it will not be difficult to follow Ankara with some force.
- h. However, on the contrary, if the Greek army retreats beyond Sakarya, the army will naturally advance or stop according to the situation and conditions that will occur at that time. The meaning of this is as follows; If the rail is intact and the roads are motor vehicles, etc. If found by good condition, forward operations can continue; otherwise, the army will have to retreat to Eskisehir after destroying the part of the railway from Beylikköprü to a point 100 kilometers east of Eskisehir.

Army Commander-in-Chief in Asia Minor

A.Papoulas”

According to Retired Lieutenant General Baki Vandemir, one of the officers who participated in the Sakarya War:

“This memorandum that General Papoulas gave to the Military Council in Kutahya for the Sakarya forward operation on July 28, 1921, shows how wrong the Commander-in-Chief had accepted the movement before starting a major operation. So, the army will go, die, return! ... This is just a gesture to save the image in the face of the failure of the work to be done. Waiting for the victory of a movement whose goal and success was doubtful otherwise was nothing but complete despair for the command” (Vandemir, 2006, p. 4).

After the Kutahya and Eskisehir Wars, the Turkish Army had disintegrated and a significant amount of all kinds of war materials had captured in Eskisehir. Although the situation did not show that the Turkish Army was broken, it did show that it was seriously injured. After all these evaluations, the Greek Command had hoped the operation would be successful. On the other hand, the supply centers of the Turks in Ankara had left untouched. On the other hand, Turkish supply centers in Ankara were intact. In addition, the supply routes coming from the Caucasus, Black Sea and Southern Anatolia (Cilicia) regions also suggested that the Turkish Army had could get stronger over time. At that same time Mustafa Kemal Pasha, the leader of a revolutionary Turkish government, was struggling with many difficulties inside. According to Mustafa Kemal Pasha, if the Turkish Army and its determination to resist move away from Ankara, it causes an incurable moral injury and a large amount of combat equipment and supplies are get carried away to the enemy. Because it had not possible to quickly move all the collected materials out of the battlefield with preparation.

Operation Plan and Preparations of The Turkish Army

Upon the order of the Western Front Commander Ismet Pasha to withdraw into the Turkish Army on July 22, the Turkish Army retreated to the east of Sakarya on the evening of July 25, 1921, protecting most of the fighting force. During this withdraw, almost nothing had left to the Greeks. Mustafa Kemal Pasha explains the reasons for this withdrawal in "Speech" as follows (Kemal, 2016, p.430):

"... With this in mind, I went to Ismet Pasha headquarters in Karacahisar, southwest of Eskisehir, on July 18, 1921, and after examining the situation closely, I gave the following instruction generally to Ismet Pasha: "After gathering the army in the north and south of Eskisehir, it is necessary to leave a great distance between us and the enemy army for organize and strengthen the army. For this, it is able to withdrawn to the east of Sakarya. If the enemy advances without stopping, it will move away from the base of movement and will have to re-establish support lines; anyway, it will face many unexpected difficulties. On the other hand, our army will be found together and under more favorable conditions. The main disadvantage of doing this is a demoralization that can occur in public because we left important places such as Eskisehir and our vast lands. However, these disadvantages will be eliminated automatically with the successful results we have achieved in a short time".

However, this decision had caused great controversy in the Grand National Assembly. As a result, it was decided that Mustafa Kemal Pasha had would head the Turkish Army even though albeit with different approaches. Mustafa Kemal Pasha in Speech (Kemal, 2016, p. 434): "... According to their estimates, they wanted my personality to be beaten with at the head of the dispersed and defeated army! In another majority sincerely wished me to act at the head of the army out of their trust and belief in me".

Knowing the difficulties from the very beginning, Mustafa Kemal Pasha asked for broad powers from the Grand National Assembly (Kemal, 2016: 434-435). The relevant law was passed on August 5, 1921. Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha immediately put the needs in order and had declared mobilization. While the soldiers were gathering, on the other hand Mustafa Kemal Pasha's had requested support from the people to created opportunities for feed, dress and equip the mobilized army. In a short time, the Turkish Army behind Sakarya was equipped with all kinds of equipment and facilities found in large armies, soldier needs had met, it had become an army that had no shortage of food and equipment. Mustafa Kemal Pasha, as the Commander-in-Chief, gave the following short order to the army, which was very important (Kemal, 2016, p. 435):

1. Our strength and position are suitable for defeating the Greek army. We will also take advantage of the difficulties faced by the Greek army.
2. There may be back and forth fluctuations at some points on our war front. This should be seen naturally by the troopships. While any troopship retreats for whatever reason, the adjacent troopship must firmly maintain its position and assist the retreating troopship with artillery and infantry.

3. I strongly remind that in places and moments where war intensifies, commanders of troopship must act calmly and coldly to fulfill their duties, not make decisions that may violate the general situation with personal thoughts and feelings.

According to Papoulas, the preparations that Mustafa Kemal Pasha made to prepare for the war had unlikely to even dream by the Greek commanders of the period. Papoulas was of the opinion that the Greek commanders did not make the necessary sacrifice (Papoulas, 1969, p. 230).

Comparison of Turkish and Greek Forces

The Greek Army consisted of 120 thousand soldiers and had 38 thousand animals. This force required 150 tons of food and 115 tons of grass a day. The Greek Army had quite a few load vehicles, 600 heavy and 240 light. The light ones had a carrying capacity of 1 ton, the heavy ones 3 tones. This required the Greek Army to use ox chariots and camel caravans (Grigoriadis, 1971, p. 42-44). Mobile depots created to carry ammunition followed the Greek corps from afar one day and they frequently encountered obstacles of Turkish cavalry. Fahrettin (Altay) Pasha the Commander of the Turkish Cavalry Corps mentions in his book that, The Turkish cavalry alarmed the Greeks and forced them to spend their ammunition and captured ammunition and prisoners from the Greeks (Altay, 1970, p.295-301).

The supply center of the Greek Army was Eskisehir. The materials were transported to Mudanya by freight ships departing from Izmir every day. The materials traveling on dirt roads for miles were loaded on loan wagons at Karaköy Station, 50 kilometers from Eskisehir and transported to Eskisehir (Canakaris, 2007, p. 332-333).

According to Turkish sources, the Greek Army left two of its 11 divisions in Lake Iznik and Afyon for protection. The 1st, 2nd and 3rd Greek Corps would participate in the main operation with three divisions each. A cavalry brigade, an infantry regiment from the 11th Division, and an artillery regiment were also to participate. There were 16 divisions of the Turks compared to 9 divisions of the Greeks. However, some divisions of the Turks were newly formed and some of them had remained weak in strength. During this period, the general force of the Western Front Command was 6,855 officers, 122,186 infantry, 63,416 rifles, 344 light machine guns, 524 heavy machine guns, 181 cannons, 1,309 swords and 2 aircraft. During the Sakarya War, the strength of the Greek Army in Anatolia was 5,500 officers and 178,000 infantry. The situation of the mutual forces participating in the Battle of Sakarya was as follows (Erendil, 1987, p. 59-71):

	Officer	Infantry	Rifle Mac.	Gun Artillery	Plane	
Turkish Army	5.401	96.326	54.572	825	169	2
Greek Army	3.780	120.000	75.900	2.768	286	18

When the numbers are examined, it is seen that the Turkish Army is weak in terms of infantry, firepower and aircraft, except for officers.

Causes of Failure of the Greek Army

In Greece, after the defeat of Sakarya, a heavy nightmare had fallen on the Greek government in power. Two possibilities were spoken: Immediate withdrawal from Asia Minor or stay in the territory they occupy until the territories they occupy are guaranteed by an international agreement and both possibilities were terrifying and frightening choices that left them without enough sleep (Stratigos, 1925, p. 45). It was time to bid farewell to the dream of "Asia Minor Greek" and these dreams were killed by the Turkish Army and buried in Sakarya River. The King and Venizelos supporters caused violence that to interfere with the ranks of the military and even cause political weakness in the world caused violence. This situation had

become bad enough to disturb the order and trust on the front and it had paralyzed the Greek national forces and ideals (Stratigos, 1925, p. 45).

The most important factor that dragged Greece to the Anatolian adventure is the Turkish-Greek War of 1897. After this war was the Greek National awakening and as a result the most energetic “National Macedonian Policy” was born. After that, the Army and Navy were reorganized and strengthened. The victorious Balkan Wars of 1912-1913, the vitality and resourcefulness they had donated to the Greek Nation naturally convinced her belief that they could achieve their dreams in a short time (Stratigos, 1925, p. 46).

However, until 1915, Greece did not have a policy on Asia Minor. It had been growing, spreading, advancing and developing every year as a power in its inner center and coasts since 1830. There were being slow and paced transfers and joins from Europe and Greece to indigenous Greeks in Asia Minor. For example; In Izmir, the Greeks had been living in groups of 60 thousand in 1812s, at distances from each other. Wherever they lived, Greek Groups had mixed with Muslims. But by 1915 this population had become 450 thousand Greeks (Stratigos, 1925, p. 9).

The main reasons for the great defeat were briefly summarizing by the Greek Head of Military History (GGSIMH, 1967: 6); “Many people ask the reasons for the defeat of the Greek Army in the Asia Minor Campaign. Why such a wide front opened in 1920? Why did the enemy (the Turkish army) not receive a fatal blow, although some victories were initially achieved?

One of these reasons was the morale of the Greek soldier. It's morale was very high until he attempted to attack Ankara in 1921 (Sakarya War). There had a drop in their morale, and they had become more and more demoralized. To this depressing that insufficiency of forces at hand, disregard for enemy forces, great casualties, difficulties in supplies, lack of communication and vehicles, lack of food and clothing, the extension of the war beyond human patience and increased mood among soldiers that the notion that the sacrifices do not serve any purpose had caused.

The biggest factor affecting the demoralization of the soldier was the effects of the separation of the Greeks into two separate groups that enmity each other and harbor grudges against each other have reached the military since 1915.

The biggest other one factor affecting that divergence between major country was own interests in the situation arising after the signing of the Serv Agreement due to the situation it created in the Middle East. In the changed situation, although Great Britain supposedly supported Greece, it did not actually provide any assistance. France and Italy not only took a hostile attitude towards Greece, but also all kinds of war materials had been provided to support to Mustafa Kemal.

Greece felt weak and poor in its long struggle. It was abandoned by allies in critical times. The result of internal fragmentation, activity and weakness began to show itself. Although he fought heroically whatever the economic loss, defeat was inevitable in the face of many disadvantages (Major General Konstantinos Kanelopoulos, Greek Gen. Board. Deputy Head of History)”.

It would be correct to examine the reasons for the failure of the Greek Asia Minor Army in the Battles of Sakarya under two headings.

Political Causes

By the Greek Army after 1910 was intensive preparation has been made to reach the strength to face the great Balkan crisis with Venizelos, strong and rational leadership. These efforts saw their reward for success in the two Balkan wars in 1912-1913. Greece achieved territorial gain that far exceeded even those hoped for by the darkest supporters of the Greek cause. Difficult and weary Crete and Macedonia problems finally resolved and Bulgaria, Greece's most feared rival in the Balkans, had stayed out of the war.

This positive result; with a powerful statesman who has gained the full trust of the people of the country it was possible thanks to the cooperation of an intelligent King who

supported the prime minister and followed his advice. What was achieved with the cooperation of Vittorio Emanuele and Cavour in Italy, Wilhelm I and Bismarck in Germany, seemed to be achieved through the happy cooperation of King Georgios I and Venizelos in Greece.

After King Georgios after being bitten and died with timelessness by a monkey while playing in the garden of the palace in 1913, the sincere hope and belief of the majority of the Greek people was that the same close cooperation between the new king and the prime minister continued with Georgios' successor Konstantinos. His military victories in the Balkan wars gave Constantine a reputation and public affection almost equivalent to Venizelos' reputation (Pallis, 1997, p. 44).

However, in the most depressed period of the fate of the country, a very important disagreement arose between these two people regarding the politics to be followed. It was a misfortune for Greece that, in the face of the great depression that emerged with the outbreak of the European war in 1914, there was no alternative but neutrality or intervention, with good and bad sides. One of these two powerful figures, loved and held by the public, wanted one and the other wanted the other one. Political cooperation between the king and prime minister in foreign affairs had disappeared.

Failing to agree on a common national policy, the country fell into violent party strife and disagreement. The unity of effort and effort, which was happily achieved in the Balkan wars and seemed to lead Greece to higher successes in the near future, has disappeared. Throughout the entire war, from 1915 to 1922, Greece found itself torn between two hostile parties that harbored a lethal grudge and hatred towards each other and were trying to mutually destroy each other (Pallis, 1997, p. 44).

It is understood that the idea of Asia Minor first started to form in the mind of Venizelos from January 1915. If the Entente States were victorious, it meant the final end of the Ottoman Empire. At the end of 1914, it had begun to be talk of a possible division of Turkey's land where is into the European and Asian. This idea had seemed to have matured in Venizelos' head on January 9, 1915. That day Venizelos had a meeting with British Ambassador Sir Francis Elliot about sending Greek soldiers to aid Serbia. During this meeting Venizelos assured the British Ambassador to go to war immediately. He assured that although Bulgaria is quite risky due to its ambiguous attitude to send troops to Serbia, it can easily break the opposition of the King and the Greek General Staff when sending troops to Serbia (GGSIMH, 1967, p.389-390).

As a matter of fact, the British Government must have accepted Venizelos's opinion regarding Izmir, fifteen days later, on January 23, 1915, British Foreign Minister Sir Edward Gray offered Greece important land concessions on the coast of Asia Minor. From that moment on, Venizelos' idea was completely finalized.

The Sir Edward Gray's note was received on the morning of January 24. In the afternoon of the same day, Venizelos sent a secret memorandum to the King. In this memorandum, Venizelos was the first to elaborate on his policy of expanding into Asia and establishing a great overseas Greece. In this memorandum Venizelos said that:

"I would not hesitate to sacrifice Kavala on this aim, no matter how painful it may be, with the aim of saving the Ottoman Greeks and ensuring that a truly great Greece is built to include regions where Hellenism has lived through the ages" (GGSIMH, 1967, p.390).

On the day he presented his memorandum to the King, he also informed the Chief of General Staff of his opinion on participating in the operation. At the same time, he wanted to prepare militarily necessary plans. Metaxas who was Chief of General Staff immediately resigned instead of taking responsibility for this operation, which he found stupid. After the

King accepted the opinion of his military advisors, Venizelos had to left from government on 21 February.

After this date, the struggle between those who wanted to go to war in Greece and those who did not (Royalists and Venizelos fans) would turn into an even more tragic form. This situation continued until Venizelos founded a revolutionary government in Salonika in September 1916 under the auspices of the Entente States (the Allies had landed soldiers in this sector in October 1915 for the purpose of helping the Serbs). In June 1917, when the Entente States expelled King Constantine from the homeland and the re-establishment of a Venizelos government in Athens, the politics of going to war had been successful. On 30 June 1917, Greece declared war on the Allied Powers. The mobilization, which had been declared only in the area under the control of the military revolutionary government in Thessaloniki until then, began to be applied to the whole country.

The first crisis started in November, 1920. Venizelos` s Party suffered a complete defeat in the General Elections of 1-14 November 1920. After a popular vote in December, King Constantine was re-enthroned. The return of the King, who absolutely refused to go to war on the side of the Allies in 1915, badly affected the popular vote in England and France and led to an attitude towards the Greeks. The French government embraced this incident in order to break off its disturbing relations with the Greeks and to avoid responsibility.

Meanwhile, the Entente governments were pressuring to persuade the Greek government to withdraw from Anatolia. However, such pressure from the British government was somewhat sloppy. The British, until made the definitive peace with Turkey as saw it beneficial for the Greek army to be on Turkish land for the defense of the occupying forces in Istanbul.

On the other hand, the Greek government were not withdrawing from Anatolia to avoid the reaction of the Greek people. Everything was uncertain. Everyone was waiting for something to happen or the British government to change its opinion. Meanwhile, Lloyd George was continuing to encourage the Greeks informally.

As a result, despite Venizelos implementing the plans set up by Britain in 1915, the allied subsequently discontinued political and military support. Greek army dragged into political conflict. The clash of the King and Venizelos fans inevitably turned into an internal conflict since 1915. All of these constitute the political reasons for the defeat of the Greek Army with the Anatolian campaign that ended in Sakarya.

Military Causes

At the beginning of the operation, the Greek Army had tried to be strengthened as much as possible. According to Stratigos, before this major operation the Greek Government had turned to its people and demanded new made sacrifices from them in blood and money. This sacrifice is so great that it is not possible for the Hellenes to show another one equivalent from the moment they exist on earth as a nation.

During this period, Greece made great efforts to increase the number of weapons. Mannlicher guns found in Epirus, Thrace and other regions of Ancient Greece had been shipped to Anatolia. In a short time, with a few exceptions, all divisions were armed with the same weapons and new weapons and ammunition were purchased. From mid-April until mid-June, 1000 heavy, 500 light and 250 ambulance vehicles were supplied to the army, and other means of transport were also tried to be increased. Railway transportation improvement and repair of damaged roads and bridges were carried out. Had not been neglected in aviation services, so that planes took photos with their daily flights and had provided important information to intelligence services. Meanwhile, cartographers scattered across regions under Greek

occupation and drew maps of this unknown country. Health services have been improved and new hospitals have been established. Stratigos which was boasting about the preparations made, were saying that hills of food and materials were formed on the Izmir and Mudanya docks and that they were distributed using all means of transportation. A bakery was established in each supply center, the largest and most perfect of them was in İzmir.

The Wars of Kutahya and Eskisehir positively affected the morale of the Greeks, and the government had ignored some violations related for this. In this operation, the Greek Army had not lose much compared to the result obtained. Of course, it should been rest and provide some war supplies. However, its morale was decent, and its assertiveness rose with the victory. Moreover, as the headquarters stated, the operation had not over yet. Despite the victories achieved, even gradual demobilize cannot be achieved and the Turks was not proposing a ceasefire or peace. On the contrary, England had been encouraging the expansion of the operation full of victories that started. Considering the developments up to that time, it was not possible for Greece, who had a superior position, to want for peace from Mustafa Kemal Pasha. Moreover, it was known that Mustafa Kemal Pasha's attitude was unchangeable.

After the Battle of Eskisehir, the Greek Army announced from Kutahya through the Minister of War Theotokis, who was in Anatolia, which the first phase of the operation was over and asked for an opinion on the continuation of it. According to Stratigos, the news about the end of the first phase of the operation caused the Government to think that the struggle turned in favor of Greece. Even if the idea of continuing the movement in the direction of Ankara has not been put forward for the first time; understanding the scale and responsibility of the operation, Prime Minister Gunaris felt that he could not send a telegram from Athens stating whether he would approve it and should meet with the army face to face. Gunaris said, "Should the operation continue? What is the applicability of this? What result can be obtained from this operation? Had would search for answers of these questions first? Therefore, as soon as he received the telegram of the Minister of War Theotokis, he had decided to go to Anatolia (Stratigos, 1925, p.241-242).

Due to the situation that emerged after the Sakarya War, the Greek leaders who took part in the decision-making mechanism had been blame each other. According to Stratigos, *"none of those who thought about this operation and decided to do so ... were neither blood drinkers, lost their minds, nor traitors. They acted with military and political necessities..."* (Stratigos, 1925, p.241-246)

The operation had been decided due to the extreme optimism of Stratigos, in which managed to convince the political leaders that this operation would be successful and that the Kemalist danger would be completely eliminated. On the other hand, Papoulas had accused Stratigos of dragging some political leaders to his own opinion and preparing the first defeat to the Anatolian cause.

In the same period, 1st Greek Corps Commander Kondulis declared to Prime Minister Gunaris in Eskisehir on July 31, 1921 that the army was not strong enough and explained the difficulties and dangers of the operation to Ankara (Papoulas, 1969, p. 13-16). On that day, Constantine inspected the Greek soldier and distributed medals to the officers and soldiers with the flags of the regiments that stood out with their success in the operation. Although it was a hot day, the ceremony took place with grandiose. Still, from the ranks of the soldiers, *"Discharge! Discharge!"* their voices were heard (Canakaris, 2007, p. 329).

Conclusion

There are many reasons why the Greeks were defeated by the Turks in the Battle of Sakarya. The most important of these was that there were mistakes in their plans and strategies,

and the biggest was that they saw the Turkish Army as inadequate and weak. Despite, all the warnings of the experienced soldiers, it is understood that they are chasing a great adventure. No one can say that the Greek soldier did not fight bravely. However, they had been very poorly managed.

The Turkish army was managed uninterruptedly by the Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha, who did not leave the front even for a moment even though he was sick, and the developing situations were intervened without delay. However, unlike the Turkish Army, there was never complete harmony and coordination between the corps commanders or the Commander-in-Chief Papulas in the battles, and when the Greek divisions could not find help in their demands and desperate calls to their commanders, the divisions had to fight alone

As a result, the Greek Government; With the Battles of Sakarya and the Ankara Operation, the British mobilized the Greek Army to force the Ankara Government to sign the Sevres Treaty, but left it alone during the war. With the morale of the Kutahya- Eskisehir Battles, a war was entered in which the inadequacies of the vital military facilities (such as supply, transportation, personnel, land and reconnaissance intelligence) were ignored despite all the warnings of the responsible unit commanders. On the other hand, the management and management ability of the Ankara Government and the Commander-in-Chief of the Turkish Army, Mustafa Kemal Pasha, with his strategic and tactical intelligence, the sacrifice, courage and strength of the Turkish army and people in defending their homeland had been the most important factor in the failure of the Greek Asia Minor Army.

References

- Altay, F. (1970). *10 Years of war 1912-1922 and after*. Istanbul: Insel Publications.
- Canakaris, V. (2007). *Crying Anatolia 1919-1922*. Athens: Metehmio Publications.
- Erendil, M. (1987). Sakarya Pitched Battle. *Armed Forces Magazine, Vol: 106, 311,59-71*.
- Greek General Staff International Military History (GGSIMH). (1967) *Summarized History of the Asia Minor Expedition 1919-1922 (Unpublished Manuscript)*. Athens: Military History Administration Publication.
- Grigoriadis, F. (1971). History of Contemporary Greece 1909-1940. *Kendrinos Publications, Volume: 2, Athens. 42-64*.
- Kemal, G. M. (2016). *Speech*. Ankara: Fark Publications.
- Pallis, A. A. (1997). *Greek Adventure in Anatolia*, (Translation: Orhan Azizoğlu). Istanbul: YapıKredi Publications.
- Papoulas, A. (1969). *Memoirs of General Papoulas*. Istanbul: New Istanbul Publications.
- Özalp, K. (1998). *National Struggle (1919-1922)*. Ankara: Turkish Historical Society Press.
- Stratigos, X. (1925). *Greece in Asia Minor*. Athens: Military Press.
- Vandemir, B. (2006). *From Sakarya to Mudanya in the Turkish War of Independence*, Ankara: General Staff Press.

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Avrupa Birliği İlerleme (Ülke) Raporları Borsa İstanbul Yatırımcısı Tarafından Fiyatlanıyor Mu?

Are European Union Progress (Country) Reports Priced by Borsa Istanbul Investors?

Mercan HATİPOĞLU^a Caner DİLBER^{b*}

^a Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Çankırı / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-3307-5458

^b Dr. Öğr. Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çankırı / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-2648-925X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Mart 2023

Kabul tarihi: 26 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği,

Olay analizi,

Borsa İstanbul.

ÖZ

Finansal piyasalar siyasi gelişmelerden etkilenme eğilimindedir. Analistlerin tahminleri, piyasa duyuruları, siyasi içerikli ve kurumsal haberler yatırımcıların beklentilerini şekillendirdiği için hisse senedi piyasalarına etki etmektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar yatırımcılar tarafından incelenmekte ve yatırım kararlarında dikkate alınmaktadır. Avrupa Birliği, üyelik sürecinde olan ülkelere ilişkin çeşitli ilerleme raporları sunarak toplumsal ve bireysel konularda olumlu ve olumsuz gelişmeleri değerlendirmektedir. Günümüz iletişim çağında raporlarda yer alan olumlu ve olumsuz gelişmelerin finansal piyasaları ve yatırım kararlarını etkilemesi beklenen bir durumdur. Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almakta ve süreci devam ettirecek reformlar yapmaktadır. AB müzakere süreci boyunca Avrupa Komisyonu, aday ülkelerin sonbahar aylarındaki performanslarını Kopenhag kriterleri kapsamında değerlendiren raporlar yayınlamaktadır. Acaba Avrupa Birliği ilerleme (ülke) raporları, finansal raporlar gibi sermaye piyasaları tarafından dikkate alınıyor mu? Çalışmada bahsi geçen sorunun cevabı aranmıştır. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği ilerleme (ülke) raporlarının Türkiye sermaye piyasalarında fiyatlanıp fiyatlanmadığını araştırmaktır. Çalışmada günlük MSCI-Türkiye borsa endeksi verileri kullanılarak yatırımcıların 2005-2022 döneminde söz konusu raporlara olan tepkisi olay analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, 8 raporun endeks üzerinde anlamlı etkisine rastlanmaz iken 9 raporda istatistiksel olarak anlamlı anormal getiri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın sonucu ilerleme (ülke) raporlarının yatırım kararı verilirken dikkate alındığını ve Türkiye sermaye piyasalarında fiyatlandığını göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: March 20, 2023

Accepted: April 26, 2023

Keywords:

European Union,

Event analysis,

Borsa İstanbul.

ABSTRACT

Financial markets tend to be affected by political developments. As analysts' forecasts, market announcements, political and corporate news shape the expectations of investors, affect the stock markets. Reports prepared by international organizations are reviewed by investors and taken into account in investment decisions. The European Union, evaluates positive and negative developments in social and individual issues by presenting various progress reports on countries where the membership process. In today's communication age, it is expected that the positive and negative developments in the reports will affect the financial markets and investment decisions. Türkiye is in the category of developing countries and makes reforms to continue the process. Throughout the EU negotiation process, the European Commission publishes reports evaluating the performance of the candidate countries in the autumn months within the scope of the Copenhagen criteria. Are European Union progress reports taken into account by capital markets like financial reports? In study, the answer to the question mentioned was sought. The purposes of the study are to investigate whether the European Union progress (country) reports are priced in the Turkish capital markets. By using the daily MSCI-Türkiye stock index data, the reaction of the investors to the reports in the 2005-2022 periods was determined by the event analysis method. According to the findings of the paper, while 8 reports did not have a significant effect on the stock market index, statistically significant abnormal returns were observed in 9 reports. Therefore, the result of the study shows that progress (country) reports are taken into account while making investment decisions and priced in Turkish capital markets.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: canerdilber@karatekin.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Türkiye's relations with the EU, which continued with ups and downs until the 1980s, were frozen with the coup d'etat of September 12, 1980. The continuation of the process could only be achieved after the 1984 local elections, and on April 14, 1987, before the completion of the terms of the Ankara Agreement, an application for membership to the EU was made again, based on article 237 of the Rome Agreement (Balkır, 2016, s. 88-89). Finally, at the Brussels Summit on 17 December 2004, it was emphasized that Türkiye met the political criteria, and conference held in Luxembourg on 3 October 2005, Türkiye officially took the first steps of the EU negotiation process (Özer, 2009). Financial markets tend to be affected by political developments. Because political news, market announcements, corporate news and analysts' forecasts shape the expectations of investors (Al-Maadid, vd., 2020). Especially, political statements are followed more closely by investors as they affect the country's risk premium and exchange rate in developing countries (Wisniewski, 2016). Throughout the EU negotiation process, the European Commission publishes reports evaluating the performance of the candidate countries in the autumn months within the scope of the Copenhagen criteria. The candidate countries tries to do best to reach his goals thanks to the reports. These reports were named "Progress Report" until 2016 and then "Country Report". In this study, it has been investigated whether the Progress (country) reports are priced by the investors who evaluate their savings in the Turkish capital market, in other words, whether the investors take Türkiye's European Union process into account.

In the article, the standard event study method was used to measure the reaction of Borsa Istanbul investors to the European Union progress reports. Within the scope of the research, the BIST-100 index representing Borsa Istanbul investors and the publication dates of the progress reports for the period 2005-2022 were taken into account. According to the analysis, the date of publication of the report is determined as day 0, and the event window is used for the 5 days before the publication of the report and 5 days after the publication (-5, +5). Since the purposes of study is to investigate the abnormal returns of the BIST-100 index on the relevant dates, the event window has been kept short in order not to be affected by other potential developments (Çıtak ve Ersoy, 2016). The MSCI-Türkiye index published by Morgan Stanley Capital was used to represent investors in Borsa Istanbul. This index has been prepared in dollar terms, and the effect of factors such as inflation on real returns is adjusted, and also the index is used as a benchmark in portfolio diversification decisions by investors from all over the world (Ellialtıoğlu, vd., 2020).

Except for 2014, no statistically significant abnormal returns were observed on the day most reports were published. In 2005, 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013 and 2015, the reports had no significant impact on the stock market. However, for the reports published in 2008, 2010, 2014, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021 and 2022, statistically significant returns increase or decrease within the scope of the daily event window (-5, +5). In addition, it is seen that the returns of the MSCI-Türkiye index have become significantly sensitive to EU progress reports since 2018. Therefore, we can conclude that EU progress reports are priced by investors. Among the reasons behind this conclusion may be that investors who evaluate their savings in the Turkish capital markets care about EU-Türkiye relations, as well as the fact that all kinds of news from the European Union, whether political or economic, have a place in the financial markets, since the European economy corresponds to a quarter of the global economy (Erdogan, 2020, s. 99). In addition, stock returns are affected by EU news, as the business world closely sees that the EU membership process plays a complementary role in Türkiye's economic and social transformation. As a matter of fact, in the context of Türkiye, external actors such as the EU, IMF and World Bank pioneered the establishment of institutions such as the Competition Authority and the Banking Regulation and Supervision Agency, which are important in terms of capital markets, after the 2001 crisis. Since these regulations contribute to the long-term stability of the country's economy, the EU process has a positive meaning that supports structural reforms in the perception of investors (Öniş ve Bakır, 2007).

According to the efficient market hypothesis, which is one of the famous theories in the finance literature, since the prices of securities reflect all the information about the related assets, only the newly arrived and unexpected information on the market has an effect on the current prices (Fama, 1976). In the finance literature, the source of news is defined in two ways. The first is macroeconomic announcements with a definite release schedule, and the second is news that are made without being bound by any calendar (Caporale, vd., 2016). In our research, by using the event analysis method, it was tried to determine whether the investors of Borsa Istanbul made an investment decision based on the EU progress reports published in the autumn months. In this context, the expected returns were calculated and subtracted from the return of the index for each year, and abnormal returns were obtained. The statistical significance of the abnormal returns was determined by the t-test for the day the report was published, for 5 days before and after. The findings show that progress reports are taken into account while making investment decisions. Especially, the fact that the reports published between 2018 and 2022 have an significant impact imply that investors believe the Türkiye has not broken away from the EU process. This result shed to light the fact that the factor that keeps EU-Türkiye relations alive is trade. Indeed, 27 EU countries have been meeting approximately 33% of Türkiye's imports and 42% of its exports on average for the last five years. Therefore, the EU is our country's foremost trading partner.

Giriş

AB'nin kurulma amacı; hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı, piyasa ekonomisi, çevre duyarlılığı ve kurumların istikrarı gibi konular üzerinde ülkelerin gelişme göstermesini sağlayacak standartların oluşturulmasıdır (Balkır, 2016, s. 71,81,177; Gürsoy, 2020, s. 71). AB'nin ekonomi ile ilgili beklentilerini merccek altına alırsak, ülkelerin ekonomik refahlarının birbirine yakınlaşması, enflasyonsuz büyüme, tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması, monopollerin ortadan kalkması, rekabetin korunması ve ithal edilen mallara yurtiçinde farklı vergiler uygulanmaması gibi hedefler gözümüze çarpar (Balkır, 2016, s. 177-180). Bu hedefler ile uyumlu olarak gümrük bürokrasisi azaltılarak mal ve hizmetlerin daha çabuk teslim edilmesi sağlanarak maliyetler düşürülmüştür. KOBİ'lerin ihracat yapmaları desteklenmiştir. İşletmelerin diğer ülkelerdeki kamu ihalelerine girebilmelerinin yolu açılmıştır. Telekomünikasyon vergilerinde %50'ye varan oranlarda indirim gidilmiştir. KDV oranı standart olarak en az %15 olarak belirlenmiştir. ABD dolarındaki dalgalanmalara karşı önlem olarak ve enflasyonu aşağı çekmek için ortak para birimi Euro kullanılmaya başlanmıştır (Balkır, 2016, s. 180-183, 218-220, 258, 273).

“Türkler İslam medeniyetine ait olduğu gibi Avrupa medeniyetine de yakındır” (Halman, 2016, s. 130). Türkiye Cumhuriyeti ilk kültür bakanı Talat Halman'ın bu ifadesi Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecini kısaca özetlemektedir. Ayrıca Türkiye¹ adını “Turchia veya Turcmenia” diye ilk defa yazanların İtalyanlar olduğu göz önüne alınırsa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1856 Paris Barış Anlaşması'yla Avrupa Konserti'nin de üyesi olduğu hatırlanırsa Türklerin Avrupa ile teması epey geçmiş zamana dayanır (Ortaylı, 2007, s. 151). Bununla beraber 1963 yılında Avrupa'ya doğru ilk adım için imzalanan Ankara antlaşmasından sonra “Onlar ortak biz Pazar, Türkiye kapitalist cephenin pazarı ve ham maddecisi durumuna geliyor, halkımız esir oluyor” diye tartışmaların başladığını da belirtmek gerekir ki, Türkiye'de kamuoyunun Avrupa Birliği hakkında kafası karışıktır (Ortaylı, 2007, s. 103). Zaten 1980'lere kadar inişli çıkışlı devam eden AB-Türkiye ilişkileri 12 Eylül 1980 darbesi ile dondurulmuştur. Sürecin devamı ancak 1984 yerel seçimlerinden sonra sağlanabilmiş ve 14 Nisan 1987'de Ankara Anlaşması'nın dönemleri tamamlanmadan doğrudan Roma Anlaşması madde 237 esas alınarak yeniden AB'ye üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Komisyon kararını 18 Aralık 1989'da olumsuz olarak açıklamış ve kendi pazar bütünleşmesini sağlamadan yeni üye kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği sürecini tamamlamıştır (Balkır, 2016, s. 88-89). Daha sonra 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki, AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit şartlarda AB adaylık sürecinin başlatılmasına karar verilmiştir. Nihayetinde 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin siyasi kriterleri sağladığı vurgulanmış olup 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan hükümetler arası konferans ile Türkiye resmen AB müzakere sürecinin ilk adımlarını atmıştır (Özer, 2009).

Türkiye AB ilerleme (ülke) raporlarının aracılığıyla kendisi daha sivil yönetilen bir ülke hâline dönüştürmek için birçok reform yapmıştır. Bunların başında, Milli Güvenlik Kurulu'nda sivil üye sayısının artırılması, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, Yüksek Öğretim Kurulu ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan askerî temsilcilerin artık yer almaması gibi düzenlemeler sıralanabilir (Karaosmanoğlu, 2016, s. 197). Ayrıca 1999-2004 arası dönemde 1982 Anayasası'nın ciddi bir kısmı gözden geçirilmiş, kadın-erkek eşitliği, ölüm cezalarının

¹ Bir rivayete göre Türk sözcüğünün kökeninin *töre* kelimesinden türediği dolayısıyla da Türklerin anlamı töreye uyan kişiler olarak tarif edilmektedir (Bazin ve Tapia, 2012, s. 32).

kalkması, Türkçe dışındaki dillerde televizyon yayını gibi alanlarda gelişmeler kaydedilmiş ve bir dizi reform medeni kanun, ceza yasaları ve insan hakları konularında gerçekleştirilmiştir (Gürsoy, 2020, s. 70). Reformlar sadece siyasi alanla sınırlı değildir, sağlık sektöründe ilaçların sınıflandırılmasında, gıda güvenliğinde, karayolu trafik kurallarında ve hava kalitesi gibi gündelik hayatı etkileyen daha birçok alanda AB süreci kapsamında standartlar getirilmiştir (Pierini, 2013, s. 28). Ekonomi alanında başlıca gelişme ise ülkenin risk primini düşüreceği ve dış ticareti hacmi ile sermaye artışı sağlama öngörülen Gümrük birliği anlaşması olmuştur. Gümrük birliği üyeliğinden sonra birçok sektörde düşük yetenekli iş gücünün yerini yüksek vasıflı işgücü almış ve emek-yoğun üretim süreçlerinden sermaye-yoğun üretim modellerine geçilmiştir. Firmalar rekabet üstünlüğü kazanmak için daha fazla AR-GE faaliyetlerine yönelmişlerdir. Tüketicinin korunması için AB rekabet mevzuatına uyum kapsamında sırasıyla “Rekabetin Korunması Kanunu” ve “Tüketicinin Korunması Kanunu” 1994-1995 yıllarında çıkarılmış ve nihayetinde Rekabet Kurumu 1997’de kurulmuştur. Yine sınai mülkiyet alanında çeşitli düzenlemeler dolayısıyla 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü faaliyetlerine başlamıştır. 2001 yılında GÜMSİS (Gümrük Kontrol Noktalarında Güvenlik Sistemleri) projesi başlatılarak yasa dışı mal, araç ve insan kaçakçılığını önlemek amaçlanmıştır. 2003 yılında çıkarılan “Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu” ile bürokratik süreçlerin kısaltılması amaçlanmıştır. Bu kanunun meyveleri kısa zamanda toplanmış olup İş Yapma Kolaylığı Veri tabanına göre, Türkiye’de iş kurmak için gerekli prosedür sayısı 2004 yılında 13 iken 2005 yılına gelindiğinde 6 güne inmiştir. Avrupa Birliği normları ile uyumlu olarak mevduatlara uygulanan %100 devlet garantisi uygulamasına son verilmiştir. Yine, 2005-2006 döneminde ilk defa askeri harcamalar eğitime ayrılan bütçenin altında gerçekleşmiştir. Vergi reformu alanında devlet, ekonomiyi kayıt altına almak ve vergi tabanını genişletmek için harekete geçmiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmış, büyük ölçüde işleyen piyasa ekonomisi tesis edilmiştir. Bu bağlamda, AB süreci gerekli reformların yapılması için bir çıpa olarak kullanılarak Türkiye ekonomisinin ithal ikameci ekonomiden dünya ile bütünleşmiş bir ekonomiye kavuşması sağlanmıştır (Morgil, 2006; Kaloudis, 2007; Neyaptı vd., 2007; Akçay, 2008; Temiz, 2009; Togan, 2011; Esfahani ve Çeviker-Gürakar, 2013; Akman ve Çekin, 2021).

Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılımının hiç şüphesiz pozitif gerekçeleri de vardır. Türkiye, ekonomik büyüklüğü, üretkenliği ve genç iş gücü potansiyeli ile yaşanan Avrupa nüfusuna katkı yaparak AB’nin küresel rekabet gücünü desteklemiştir. Nitekim, AB Türkiye’nin dış ticaretinde ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında AB, 80.000’den fazla Türk kökenli işçinin ikamet ettiği ve vatandaşlığına geçtiği ilk göç alanı olmuştur (Bazin ve Tapia, 2012, s. 284). Enerjinin çeşitlendirilmesi açısından bakıldığında, Hazar havzasından enerji aktarımında Rusya’ya karşı Türkiye tek alternatiftir. AB üyesi olan bir Türkiye, sınır komşuları olan Ortadoğu ülkelerinde, Kafkaslar ile Orta Asya’da pekâlâ dış politika aracı olarak düşünülebilir. Avrupa’nın Müslüman göçmenlerinin entegrasyonunda Türkiye her zaman bütünleştirici bir güç olacaktır (Tocci, 2013, s. 104,107,140,142).

Tabi ki Avrupa Birliğinin de Türkiye’yi bünyesine dâhil etmemek için kendisine göre haklı nedenleri vardır. Bu nedenler arasında belki en rasyonel olanı Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin AB’nin coğrafi sınırlarına atfettiği önemdir. Buna göre sınırları olmayan ve sürekli genişleyen AB’nin Avrupa kimliği kaybolacaktır. Benzer görüşleri farklı ifade biçimleri ile dillendiren bazı yetkililer de Türkiye’nin başkentinin Avrupa’da yer almamasını ve nüfusunun %95’inin Avrupa kıtasının dışında kalmasının üyelik için engel olduğunu belirtmişlerdir (Tocci, 2013, s. 115-116). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, AB’nin kendi bünyesinde, her üye ülkenin kendine has sorunlarından dolayı muhatap olduğu bazı çelişkili ekonomik durumlar meydana gelmektedir. Örneğin, kimi ülkelerin düşük vergi oranları belirleyerek dış sermaye çekmek istemesiyle, başka ülkelerin yüksek vergi oranları uygulayarak kamu harcamalarını

finans etmesi, kimi ülkelerde enflasyon sorun olduğu için ECB (Avrupa Merkez Bankası)'den yüksek faiz uygulaması beklenirken kimi ülkelerde işsizlik oranlarının artmaması için düşük faizli para politikasının takip edilmesi gerekliliği, ortak bir iktisat politikasının sürdürülmesini zorlaştırmaktadır (Stiglitz, 2018; Erdoğan, 2020, s. 99). Zaten 2008 küresel kriz sırasında Yunanistan için hazırlanan kurtarma paketlerinin finansmanın neredeyse %25'lik kısmının Almanya tarafından karşılanması, bir yandan Alman halkının durumdan memnuniyetsizliğini gün yüzüne çıkarmış öte yandan ise ülkelerin ne kadar farklı ekonomik yapılara özellikle de dış ticaret politikalarına sahip olduklarını gözler önüne sermiştir (Ziya ve Kutlay, 2012).

Finansal piyasalar siyasi gelişmelerden etkilenmeye eğilim göstermektedirler. Çünkü siyasi içerikli haberler, piyasa duyuruları, kurumsal haberler ve analistlerin tahminleri yatırımcıların beklentilerini şekillendirdiği için hisse senedi piyasalarında hareketlenmeler başlamaktadır (Al-Maadid vd., 2020). Özellikle siyasi demeçler, gelişmekte olan ülkelerde ülkenin risk primini ve döviz kurunu etkilediği için yatırımcılar tarafından daha da yakından takip edilmektedir (Wisniewski, 2016). Hükümetlerin siyasi tercihleri kamulaştırma ve özelleştirme politikalarından vergi düzenlemelerine, şirketlere verilen sübvansiyonlardan sermaye ve döviz kontrollerine kadar geniş bir alanda gerçekleştiği için firmaların iş ortamı da söz konusu tercihlere bağlı olarak sürekli değişmekte bu yüzden de siyasi gelişmeler hisse senedi getirilerini etkilemektedir (Beaulieu vd., 2005). Türkiye, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almakta ve Avrupa Birliği sürecini devam ettirmek için yerine göre düzenlemeler yerine göre ise reformlar yapmaktadır.

AB müzakere süreci boyunca Avrupa Komisyonu her yıl Kopenhag Kriterleri kapsamında sonbahar ayları içinde, aday ülkelerin performanslarını değerlendiren raporlar yayımlamaktadır. Bu raporlar 2016 yılına kadar "İlerleme Raporu", sonrasında ise "Ülke Raporu" olarak isimlendirilmiştir. Bu çalışmada İlerleme (ülke) raporlarının Türkiye sermaye piyasasında tasarruflarını değerlendiren yatırımcılar tarafından fiyatlanıp fiyatlanmadığı, diğer bir anlatımla yatırımcıların Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecini dikkate alıp almadıkları araştırılmıştır. Nitekim 27 AB ülkesi neredeyse son beş yıldır Türkiye ithalatının yaklaşık %33'ünü, ihracatının ise ortalama % 42'sini karşılamaktadır. Dolayısıyla AB ülkemizin en başta gelen ticaret ortağıdır. Bundan da önemlisi, ülkemize gelen doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık %65'lik kısmı yine AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar beraberinde, bilgi, teknoloji, sermaye ve nitelikli iş gücü transferini de getirdiği için Türkiye'nin AB süreci ya da AB çıpası sermaye piyasaları tarafından yakından takip edilmekte ve fiyatlama davranışlarına etki etmektedir.

Yapılan çalışmanın finansal piyasalara etki eden haberlerin ve raporların değerlendirilmesi noktasında Yüksel vd., (2006), Eryiğit (2007) ve Cakan vd., (2015) gibi çalışmalardan farklı olarak Avrupa Birliği ilerleme (ülke) raporlarını spesifik olarak incelenmesi yoluyla literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmanın diğer araştırmalardan en önemli farklılığı, Avrupa Birliği ilerleme (ülke) raporları ile MSCI-Türkiye hisse getirisi arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışma olmasıdır. MSCI, Morgan Stanley Capital International ifadesinin kısaltması olup yatırımcılara hisse senetlerine ilişkin yönetim araçları ve performans analitiği sunan bir araştırma şirkettir. Bu şirket ülkelere ait değerli gördüğü şirketler üzerinden indeksleme yapmaktadır.

Literatür

Olay çalışması yönteminden faydalanarak hisse senedi getirilerinin gerek ekonomik gerekse politik haberlerden etkilendiğine dair finans yazınında pek çok araştırma yayınlanmıştır. Örneğin, Aydoğan ve Muradoğlu (1998) Türkiye borsası için yaptıkları çalışmada, piyasa etkinleştikçe yönetim kurulu toplantısı tarihlerinin ve temettü dağıtımının

fiyat reaksiyonlarına sebep olmadığını kaydetmişlerdir. Hayo ve Kutan (2005) enerji ile ilgili haberlerin Rusya finansal piyasalarına olumlu yansıdığına dair kanıtlar sunmuşlardır. Yüksel vd. (2006), Ocak 1997-Aralık 2002 döneminde Avrupa Birliği kararlarının BİST'e etkisini hem BİST-100 hem de çeşitli alt endeksler için analiz etmişler ve sonuç olarak haberlerin getiriler üzerinde kısmen de olsa etkili oldukları sonucuna varmışlardır. Eryiğit (2007) yine BİST alt endeksler kapsamındaki çalışmasında, sektör endeksleri için AB kararlarının anormal getirilere yol açmadığını bulmuştur. Dimpfl (2011) Alman hisse senedi piyasasının açılıştan önce ABD'den gelen haberlere tepki verdiğini kaydetmiştir. Cakan vd. (2015), ABD kaynaklı makroekonomik haberlerin gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi piyasalarındaki oynaklığı düşürdüğünü göstermiştir. Tuncay ve Eşgünoğlu (2017) ise Borsa İstanbul endeksine dâhil olan şirketlerin vergi düzenlemeleri öncesinde ve sonrasında anormal getiriler sağladığını ortaya koymuşlardır. Sakarya vd. (2018), Türkiye'de çimento sektöründe işlem gören firmaların getirilerinin temettü oranları ile ilgili açıklamalardan etkilendiğini olay çalışması metodu ile ispatlamıştır. Çelik ve Koç (2019) Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uçak krizi sonucunda BİST Enerji ve BİST Turizm hisselerinin nasıl tepki verdiğini olay analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre BİST Enerji hisseleri için baz alınan tüm gün aralıklarında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç tespit edilememiştir. Diğer taraftan (-5, +5) gün aralığında BIST Turizm hisselerinin olay sonrası pozitif kümülatif anormal getiri (CAR) değerleri sergilediği tespit edilmiştir. Tursun ve Şahin (2020) Türkiye'de faaliyet gösteren bir hava yolu şirketinin hisse senedi fiyatına uçak kazalarından sonra piyasanın negatif tepki verdiğini araştırmıştır. Yue vd. (2021), Kripto paraların likiditesinin olumlu haberlerden sonra arttığını, olumsuz haberlerden sonra ise azaldığını tespit etmişlerdir. Sakınç ve Açıkalin (2022) olay analizi yöntemi ile Avrupa futbol kulüplerinin getirilerinin kendi ulusal endekslerine göre Covid-19 pandemisinden daha fazla etkilendiklerini analiz etmişlerdir. Yine benzer yöntemi kullanan Rai ve Pandey (2022) devlet bankalarının özelleştirildiği gün özel bankacılık hisse senetlerinin pozitif getiri sağladığını Hindistan bağlamında rapor etmişlerdir.

Veri Seti ve Yöntem

Olay çalışması analizlerindeki amaç, genellikle borsayla ilgili olaylara borsanın tepkisini incelemektir. Etkin piyasa hipotezinin yarı güçlü formuna göre (ampirik kanıtların tutarlı olduğu), piyasa fiyatı, halka açık olan her bilgiyi tam olarak yansıtmaktadır. Bu nedenle, hisse senetlerinin piyasa fiyatında gözlemlenen anormal bir artış/azalış ancak piyasaya yeni ulaşan beklenmedik bir haberin etkisiyle olmaktadır (Im vd., 2001).

Çalışmada, MSCI-Türkiye hisselerine yatırım yapan ulusal ve uluslararası yatırımcıların Avrupa Birliği ilerleme raporlarına tepkisini ölçmek için standart olay çalışması yöntemine başvurulmuştur. Araştırma kapsamında MSCI-Türkiye endeksi ve 2005-2022 dönemi arası ilerleme raporlarının yayımlana tarihleri esas alınmıştır. Raporlar Dış İşleri Bakanlığının ilgili web adresinden² elde edilmiş olup rapor tarihleri ek-1'de sunulmuştur. Analiz doğrultusunda raporun yayımlanma tarihi 0.gün olarak belirlenip rapor yayımlanmadan önceki 5 gün ve yayımlandıktan sonraki 5 gün (-5,+5) olay penceresini oluşturmaktadır. Genelde borsaların bir yıl içinde 250 işlem günü mevcuttur. Olay penceresinin 5 günlük seçildiği çalışmalarda tahmin dönemi yaklaşık 6 ayı temsil eden 125 işlem günü esas alınarak hesaplanmaktadır. Diğer bir anlatımla, olay günü öncesi 125 işgünü baz alınarak ortalama ve

² "T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı" Erişim Tarihi: Eylül, 11, 2022 <https://www.ab.gov.tr/46224.html>. 2018-2019 yılları için, rapor tarihlerinden dolayı yılın başından itibaren analiz yapılmıştır.

standart sapma hesaplanmaktadır (Santos ve Victorio, 2013). Amaç MSCI-Türkiye endeksinin ilgili tarihlerdeki anormal getirilerini araştırmak olduğu için olay penceresi, başka potansiyel gelişmelerden etkilenmemek adına kısa tutulmuştur (Çıtak ve Ersoy, 2016).

MSCI-Türkiye endeksi dolar bazında hazırlanmış olup hem enflasyon gibi faktörlerin reel getiriler üzerindeki etkisi zımnen arındırılmakta hem de bu endeks tüm dünya yatırımcılarından tarafından portföy çeşitlendirme kararlarında benchmark olarak kullanılmaktadır (Ellialtıoğlu vd., 2020). Analiz verileri <https://www.msci.com/> adresinden temin edilmiştir. Yapılan analizlerin temel amacı, MSCI-Türkiye hisselerine yatırım yapan kişi ya da kurumların, yerli ya da yabancı yatırımcıların AB ilerleme raporlarına anlamlı bir tepki verip vermediklerini ölçmek ve rapor yayımlanma tarihlerinin öncesinde veya sonrasında MSCI-Türkiye endeksinde oluşan olağandışı getirileri tespit etmektir. Bu doğrultuda elimizde iki hipotez vardır.

H_0 : AB ilerleme raporlarının MSCI – Türkiye endeksi için istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur.

H_1 : AB ilerleme raporlarının MSCI – Türkiye endeksi için istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Yukarıda ifade edilen hipotezleri test etmek için $\ln(\text{Endeks Fiyat}_t/\text{Endeks}_{t-1})$ formülü yardımıyla MSCI-Türkiye endeksinin ortalama getirisi hesaplanır. Daha sonra MSCI-Türkiye endeksinin günlük getirilerinden ortalama getirisi çıkartılarak günlük anormal getiriler elde edilir. Sözel olarak ifade edilen bu işlemin kısa matematiksel yazımı ise $AR_i = R_i - \bar{R}$ şeklinde olmaktadır.

Burada, AR_i i. güne ait anormal getiri, R_i MSCI-Türkiye endeksini i. gün getirisi \bar{R} ise bir yıl için $\ln(\text{Endeks Fiyat}_t/\text{Endeks}_{t-1})$ formülü ile hesaplanan bileşik getirinin ortalamasını temsil etmektedir. En son olarak yapılan işlem ise söz konusu anormal getirilerin anlamlılığını test etmek için zorunlu olan t istatistiğini $\frac{AR_i}{\bar{S}(AR_i)}$ formülü yardımıyla elde etmektir.

T testi aynı örneklemin farklı zaman dilimlerindeki ana kitle ortalamasında fark olup olmadığını anlamak amacıyla kullanılmaktadır³. Burada, $\bar{S}(AR_i)$, anormal getirilerin standart sapmasını göstermektedir (MacKinlay, 1997; Benninga, 2014: 371-396; Chatjuthamard vd, 2017; Korkmaz vd., 2017; Çelik ve Koç, 2019; Günay, 2020; Keleş, 2020; Maneenop ve Kotcharin, 2020; Sağım ve Reis, 2020; Poyraz vd., 2020).

Bulgular

Olay analizlerine ait sonuçlar tablo 1 ve tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1: Olay Analizi Sonuçları (2005-2012)

Olay	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
-5	1.26% (0.71)	0.40% (0.13)	0.18% (0.06)	3.19% (0.83)	-1.83% (-0.86)	0.02% (0.01)	1.77% (0.82)	-1.33% (-1.00)
-4	-0.32% (-0.18)	-4.31% (-1.40)	3.03% (1.08)	5.37% (1.39)	2.15% (1.01)	-0.15% (-0.09)	1.08% (0.50)	0.05% (0.04)
-3	-0.51% (-0.29)	0.64% (0.21)	-0.97% (-0.34)	6.00% (1.55)	0.05% (0.02)	4.27% (2.58)	0.80% (0.37)	0.78% (0.59)
-2	0.87% (0.49)	1.15% (0.38)	-2.19% (-0.78)	-0.17% (0.04)	1.41% (0.66)	-0.61% (-0.37)	2.46% (1.14)	-0.76% (-0.57)
-1	-0.90% (-0.51)	1.51% (0.49)	-2.19% (-0.78)	8.86% (2.29)	-2.76% (-1.29)	-0.88% (-0.53)	0.10% (0.05)	0.46% (0.35)

³ 5 ve 10 günlük AR grafikleri ile Kümülatif ortalama (CAR) değerleri ekler kısmında yer almaktadır.

0	0.28% (0.16)	-1.94% (-0.63)	2.08% (0.74)	-6.00% (1.55)	2.49% (1.17)	1.21% (0.73)	2.60% (1.20)	0.50% (0.37)
1	2.03% (1.15)	0.99% (0.32)	-2.24% (-0.79)	-3.57% (0.92)	-0.59% (-0.28)	-2.98% (-1.80)	-2.27% (-1.05)	2.05% (1.55)
2	-2.23% (-1.26)	-0.77% (-0.25)	-2.56% (-0.91)	-2.63% (0.68)	-3.94% (-1.85)	-1.92% (-1.16)	1.77% (0.82)	0.06% (0.05)
3	-0.01% (0.00)	-1.86% (-0.61)	-4.54% (-1.61)	1.10% (0.28)	0.84% (0.40)	-0.95% (-0.57)	-2.84% (-1.31)	-0.08% (-0.06)
4	0.47% (0.26)	1.84% (0.60)	-0.68% (-0.24)	-7.73% (2.00)	0.65% (0.31)	-0.66% (-0.40)	1.25% (0.58)	0.87% (0.66)
5	1.30% (0.74)	0.36% (0.12)	2.55% (0.91)	-3.90% (1.01)	-0.36% (-0.17)	-1.27% (-0.76)	-1.11% (-0.51)	1.03% (0.78)

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Olay günü sıfır olmak üzere öncesi ve sonrasında ilişki tespit edilen günler bold yazılmıştır.

Tablo 2: Olay Analizi Sonuçları (2013-2022)

Olay	2013	2014	2015	2016	2018	2019	2020	2021	2022
-5	-2.47% (-0.89)	-1.41% (-1.02)	0.21% (-0.1)	-0.67% (-0.34)	-2.93% (-2.00)	-2.57% (-1.25)	-0.29% (-0.17)	-0.29% (-0.21)	0.46% (-0.21)
-4	4.16% (-1.52)	0.33% (-0.24)	-1.16% (-0.57)	-0.35% (-0.18)	-1.86% (-1.27)	1.54% (-0.75)	4.04% (-2.34)	3.69% (-2.68)	2.51% (-1.17)
-3	2.80% (-1.02)	-0.60% (-0.44)	-3.29% (-1.60)	-4.93% (-2.50)	2.24% (-1.53)	2.23% (-1.08)	-0.68% (-0.40)	-3.62% (-2.63)	-0.11% (-0.05)
-2	0.36% (-0.13)	1.21% (0.87)	0.52% (-0.25)	1.66% (-0.84)	-0.37% (-0.25)	-0.29% (-0.14)	-0.47% (-0.27)	-1.11% (-0.81)	0.49% (-0.23)
-1	1.25% (-0.46)	0.19% (-0.14)	-0.74% (-0.36)	1.24% (-0.63)	0.32% (-0.22)	1.94% (-0.94)	1.29% (-0.75)	-1.90% (-1.38)	-0.44% (-0.20)
0	-1.89% (-0.69)	-2.81% (-2.03)	1.60% (-0.78)	-2.26% (-1.15)	-0.77% (-0.53)	1.16% (-0.56)	-1.40% (-0.81)	-1.81% (-1.31)	-2.39% (-1.11)
1	-0.47% (-0.17)	4.16% (-3)	1.49% (-0.72)	-0.63% (-0.32)	5.05% (-3.45)	5.90% (-2.86)	-1.67% (-0.97)	-0.36% (-0.26)	0.61% (-0.29)
2	-0.07% (-0.03)	-3.20% (-2.31)	-0.21% (-0.10)	-1.45% (-0.74)	-0.38% (-0.26)	2.04% (-0.99)	-0.73% (-0.42)	-9.53% (-6.93)	1.86% (-0.87)
3	4.08% (-1.49)	2.80% (-2.02)	-1.44% (-0.70)	-2.20% (-1.12)	-1.87% (-1.27)	-0.49% (-0.24)	2.43% (-1.41)	4.56% (-3.32)	7.62% (-3.55)
4	2.21% (-0.8)	-0.70% (-0.51)	0.67% (-0.33)	1.24% (-0.63)	-0.69% (-0.47)	1.71% (-0.83)	0.43% (-0.25)	2.02% (-1.47)	0.09% (-0.04)
5	-3.30% (-1.20)	0.82% (-0.59)	-0.38% (-0.18)	-1.40% (-0.71)	-0.35% (-0.24)	0.93% (-0.45)	-1.37% (-0.80)	-5.48% (-3.98)	1.15% (-0.53)

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Olay günü sıfır olmak üzere öncesi ve sonrasında ilişki tespit edilen günler bold yazılmıştır.

Çoğu raporun yayınlandığı gün 2014 yılı hariç istatistiksel olarak anlamlı anormal getiri gözlemlenmemiştir. 2005, 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013 ve 2015 yıllarında ise raporların borsa üzerinde hiçbir anlamlı etkisi olmamıştır. Bununla beraber 2008, 2010, 2014, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yılları içinde yayımlanan raporlar için (-5, +5) günlük olay penceresi kapsamında istatistiksel olarak anlamlı getiri artış ya da azalışları karşımıza çıkmaktadır. Dikkat edilirse endeksin ilerleme raporlarına tek düze tepki vermediği göze çarpmaktadır. 2008, 2018 ve 2021 yıllarında yapılan duyuruların hem öncesinde hem sonrasında anlamlı anormal getiriler gözlenirken 2010, 2016 ve 2020 yılları için sadece olay günü öncesi, 2019 ve 2022 yılları içinse sadece olay günü sonrası anlamlı anormal getiri gözlenmiştir. Bunun yanında, MSCI-Türkiye endeksinin getirilerinin belirgin bir şekilde 2018 yılından beri AB ilerleme raporlarına duyarlı hâle geldiği görülmektedir. Dolayısıyla AB ilerleme raporlarının yatırımcılar tarafından

fiyatlandığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu sonuca ulaşılmasının arkasındaki sebepler arasında Türkiye sermaye piyasalarında tasarruflarını değerlendiren yatırımcıların AB-Türkiye ilişkilerini önemsemesi olabilir. Bununla beraber Avrupa ekonomisi küresel ekonominin dörtte birlik kısmına denk geldiği için Avrupa Birliği kaynaklı gerek siyasi gerekse ekonomi içerikli olsun her türlü haberin finansal piyasalarda kendine yer bulması da mümkündür (Erdoğan, 2020, s. 99). Ayrıca iş dünyası AB üyelik sürecinin, Türkiye'nin ekonomi ve sosyal alanlardaki dönüşümü açısından tamamlayıcı bir rol üstlendiğini yakından gördüğü için hisse senedi getirileri AB haberlerinden etkilenmektedir. Nitekim Türkiye bağlamında, AB, IMF ve Dünya Bankası gibi dış aktörler 2001 krizinden sonra Rekabet Kurumu gibi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi sermaye piyasaları açısından önem arz eden kurumların kurulmasına öncülük etmişlerdir. Bu düzenlemeler ülke ekonomisinin uzun vadeli istikrarına katkı sağladığı için yatırımcıların algısında AB süreci yapısal reformları destekleyen pozitif anlam taşımaktadır (Öniş ve Bakır, 2007).

Çalışmanın bulguları finans literatürü açısından değerlendirildiğinde ise yatırımcıların Türkiye sermaye piyasalarına ait kamuya açık duyuruları veya raporları dikkate alarak anormal getirilere ulaşması mümkün görülmektedir. Bu durum piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını vurgulamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Finans yazınındaki meşhur teorilerden biri olan etkin piyasalar hipotezine göre finansal piyasalar bilgi açısından etkin çalışır ve ticarete konu olan menkul kıymet fiyatları, mevcut bütün bilgiyi yansıtır. Bu sebeple sadece piyasaya yeni ulaşan ve beklenmeyen bilgiler mevcut fiyatlar üzerinde etkili olmaktadır. Finans yazınında haberlerin kaynağı iki şekilde tanımlanmıştır. Birincisi açıklanma takvimi belli olan makroekonomik duyurular, ikincisi ise herhangi bir takvime bağlı kalmadan yapılan ve sürpriz etkisine sahip haberlerdir. Çalışmamızda olay analizi yönteminden yararlanarak MSCI-Türkiye yatırımcılarının genellikle sonbahar aylarında yayımlanan AB ilerleme (ülke) raporlarını referans alarak yatırım kararı verip vermedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda beklenen getiriler hesaplanmış ve her bir yıl için endeksin getirisinden çıkarılarak anormal getiriler elde edilmiştir. Elde edilen anormal getirilerin istatistiksel anlamlılığı raporun yayımlandığı gün için, -5, +5 gün için t-testi sayesinde belirlenmiştir. Bulgular ilerleme raporlarının yatırım kararı verilirken dikkate alındığını diğer bir anlatımla fiyatlandığını göstermektedir. Araştırma kapsamında analiz edilen 2005-2022 arası dönemde yayımlanan 17 ilerleme raporunun tarihleri esas alınarak elde edilen ampirik kanıtlarda, 8 raporun anlamlı etkisine rastlanmaz iken 9 raporda istatistiksel olarak anlamlı etkiye ulaşılmıştır. Özellikle 2018-2022 yılları arasında yayımlanan raporlar aralıksız olarak MSCI- Türkiye endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Sonuçlar, Eryiğit (2007) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumsuzken Yüksel vd. (2006), Tuncay ve Eşgünoğlu (2017), Sakarya vd. (2018), gibi araştırmacıların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Diğer taraftan Çelik ve Koç'a (2019) ait çalışmanın sonuçları bu çalışmada elde edilen sonuçlarla kısmi benzerlik göstermektedir. Bu durum yatırım kararlarında izlenmesi gereken bir göstergenin varlığına işaret etmektedir. Çalışmadan çıkartılabilecek en önemli sonuçlardan biri, MSCI-Türkiye endeksi için piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığıdır. Diğer bir ifade ile asimetric bilgi ortamının geçerli olduğu etkin olmayan bir piyasanın varlığından söz edilebilir. Etkin olmayan piyasalarda bir takım analiz teknikleri kullanılarak fiyatların önceden tahmin edilmesi ve anormal getiri elde edilmesi zaman zaman mümkün olmaktadır. MSCI-Türkiye endeksi içerisinde bulunan hisse senetlerine ilişkin yatırımcılara yapılabilecek en önemli öneri araştırma yapılan piyasa bağlamında teknik analiz yöntemlerini kullanarak aşırı getiri elde etme fırsatının zaman zaman mümkün olabileceğini söylemektir.

Elde edilen sonuçlar daha sonra yapılacak çalışmalara verimli bir araştırma alanı açmaktadır. “Acaba ilerleme raporlarının fiyatlamasında, EURO/TL döviz kurunun bir etkisi olmuş mudur ve raporların içeriğinin endeks getirileri üzerinde bir etkisi olabilir mi?” gibi soruların araştırıldığı çalışmalar ileriki çalışmalar için öneri olabilir.

Kaynaklar

- Akçay, B. (2008). Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterleri ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, 155(1), 11-38. URL: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/02.Belgin.AKCAY_.pdf (Erişim tarihi 22.05.2022).
- Akman, M. S. ve Çekin, S. E. (2021). *The EU as an anchor for Turkey's macroeconomic and trade policy*. Reiners, W. ve Turhan, E. (Ed.). EU-Turkey relations: theories, institutions, and policies (1. Baskı, s. 295-322). Bonn: Springer International Publishing.
- Al-Maadid, A., Caporale, G. M., Spagnolo, F. ve Spagnolo, N. (2020). The impact of business and political news on the GCC stock markets. *Research in International Business and Finance*, 52, 101102. doi:10.1016/j.ribaf.2019.101102.
- Aydoğan, K. ve Muradoğlu, G. (1998). Do markets learn from experience? Price reaction to stock dividends in the Turkish market. *Applied Financial Economics*, 8(1), 41-49. doi:10.1080/096031098333230.
- Balkır, C. (2016). *Uluslararası ekonomik bütünleşme. Kuram, politika ve uygulama AB ve dünya örnekleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Bazin M. ve Tapia, S. (2012). *Türkiye coğrafyası*. (Kocasu, A. N. Çev). Ankara: İletişim yayınları.
- Beaulieu, M. C., Cosset, J. C. ve Essaddam, N. (2005). The impact of political risk on the volatility of stock returns: The case of Canada. *Journal of International Business Studies*, 36, 701-718. doi: 10.1057/palgrave.jibs.8400160.
- Benninga, S. (2014). *Financial modeling* (3. Baskı). Cambridge: MIT press.
- Cakan, E., Doytch, N. ve Upadhyaya, K. P. (2015). Does U.S. macroeconomic news make emerging financial markets riskier?. *Borsa Istanbul Review*, 15(1), 37-43. doi:10.1016/j.bir.2014.10.002.
- Caporale, G. M., Spagnolo, F. ve Spagnolo, N. (2016). Macro news and stock returns in the Euro area: A VAR-GARCH-in-mean analysis. *International Review of Financial Analysis*, 45, 180-188. doi:10.1016/j.irfa.2016.03.016.
- Chatjuthamard, P., Jiraporn, P., Jiraporn, N. ve Tong, S. (2017). Estimating the market value of Steve Jobs using an event study. *Applied Economics Letters*, 24(1), 30-34. doi:10.1080/13504851.2016.1158911.
- Çelik, M. S. ve Koç, R. (2019). Türkiye ve Rusya arasındaki uçak krizinin Borsa İstanbul (BIST) turizm ve enerji şirket hisselerine etkisi üzerine bir event study analizi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-15. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/741781> (Erişim tarihi 03.04.2023).
- Çıtak, L. ve Ersoy, E. (2016). Firmaların BIST sürdürülebilirlik endeksinde alınmasına yatırımcı tepkisi: Olay çalışması ve ortalama testleri ile bir analiz. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 43-57. URL: <https://ssrn.com/abstract=2775005>. (Erişim tarihi 12.06.2022).
- Dimpfl, T. (2011). The impact of US news on the German stock market-An event study analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(4), 389-398. doi:10.1016/j.qref.2011.07.005.
- Ellialtıoğlu, N., Gürgül, M. ve Çakmak, A. (2020). MSCI Türkiye endeksi çerçevesinde hisse senetlerinin BIST getiri değişimine etkisi. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*,

- 2(1), 42-54. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/jefr/issue/65938/1029350>. (Erişim tarihi 03.06.2022).
- Erdoğan, O. (2020). *Avrupa Birliği finansal sistemi ve entegrasyonu*. Tüzün, C. (Ed.). Avrupa Birliği'ne giriş tarih, kurumlar ve politikalar (4. Baskı 89-104). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eryiğit, M. (2007). Stock market reaction to developments in Turkish-European Union relations. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(63), 55-68. doi:10.5455/ey.10631.
- Esfahani, H. S. ve Çeviker-Gürakar, E. (2013). Fading attraction: Turkey's shifting relationship with the European Union. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 53(4), 364-379. doi: 10.1016/j.qref.2013.10.001.
- Fama, E. F. (1976). Efficient capital markets: Reply. *The Journal of Finance*, 31(1), 143-145. doi:10.2307/2326404.
- Günay, F. (2020). Terör, politik ve askeri olaylara Borsa İstanbul turizm sektörü yatırımcı tepkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(4), 839-856. doi:10.24988/ije.202035412.
- Gürsoy, Y. (2020). *Avrupa Birliği ve demokratikleşme*. Tüzün, C. (Ed.). Avrupa Birliği'ne giriş tarih, kurumlar ve politikalar (4. Baskı 56-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Halman, T. (2016). *Edebiyat*. Heper, M. ve Sayarı, S. (Ed.). Dünden bugüne Türkiye. Tarih, politika, toplum ve kültür. (1. Baskı 104-117). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Hayo, B. ve Kutan, A. M. (2005). The impact of news, oil prices, and global market developments on Russian financial markets. *Economics of Transition*, 13(2), 373-393. doi:10.1111/j.1468-0351.2005.00214.x.
- Im, K. S., Dow, K. E. ve Grover, V. (2001). Research report: A reexamination of IT investment and the market value of the firm. *Information Systems Research*, 12(1), 103-117. URL:<https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer>. (Erişim tarihi 10.06.2022).
- Kaloudis, S. (2007). Why europe cannot ignore Turkey. *International Journal on World Peace*, 37-62. URL:<https://www.jstor.org/stable/20752776>. (Erişim tarihi 23.07.2022).
- Karaosmanoğlu, A. (2016). *Sivil-Ordu ilişkileri*. Heper, M. ve Sayarı, S. (Ed.). Dünden bugüne Türkiye. Tarih, politika, toplum ve kültür. (1. Baskı 197-209). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Keleş, E. (2020). COVID-19 ve BİST-30 endeksi üzerine kısa dönemli etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(1), 91-105. doi:10.14780/muiibd.763962.
- Korkmaz, T., Yaman, S. ve Metin, S. (2017). Ülke kredi notlarının pay getirileri üzerindeki etkileri: BİST 30 endeksi üzerine bir event study analizi. *Sosyal Bilimler Metinleri, Temmuz Özel Sayısı*.171-187.
- Maneenop, S. ve Kotcharin, S. (2020). The impacts of COVID-19 on the global airline industry: An event study approach. *Journal of Air Transport Management*, 89, 101920. doi:10.1016/j.jairtraman.2020.101920.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 13-39. URL: <https://www.jstor.org/stable/2729691> (Erişim tarihi 03.04.2023)
- Morgil, O. (2006). Kopenhag ekonomik kriterleri ve Türkiye'nin uyum süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-102. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/847848>. (Erişim tarihi 23.07.2022).
- Neyaptı, B., Taşkın, F. ve Üngör, M. (2007). Has European customs Union agreement really affected Turkey's trade?. *Applied Economics*, 39(16), 2121-2132. doi:10.1080/00036840600735390.

- Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve biz*. İstanbul: İş Bankası kültür yayınları.
- Öniş, Z. ve Bakır, C. (2007). Turkey's political economy in the age of financial globalization: the significance of the EU anchor. *South European Society & Politics*, 12(2), 147-164. doi:10.1080/13608740701306086.
- Öniş, Ziya. ve Kutlay, M. (2012). Ekonomik bütünleşme/siyasal parçalanmışlık paradoksu: Avro krizi ve Avrupa Birliği'nin geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 3-22. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540186>. (Erişim tarihi 01.08.2022).
- Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin eşiğinde Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 89-105. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540186>. (Erişim tarihi 06.01.2022).
- Pierini, M.(2013). *Türkiye nereye gidiyor? Avrupalı bir gözlemcinin notları*. (Atuk, E. Çev.). İstanbul: Doğan kitap.
- Poyraz, E., Kaya, B. T. ve Kahraman, E. (2020). Politika faizindeki değişimlerin Borsa İstanbul 100 endeksi üzerindeki etkisinin olay analizi ile incelenmesi. *International Review of Economics and Management*, 8(2), 201-220. URL:<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146008>. (Erişim tarihi 15.05.2022).
- Rai, V. K. ve Pandey, D. K. (2022). Does privatization of public sector banks affect stock prices? An event study approach on the Indian banking sector stocks. *Asian Journal of Accounting Research*, 7(1), 71-83. doi:10.1108/AJAR-06-2021-0078.
- Sağım, K. ve Reis, Ş. G. (2020). Bağımsız denetim görüşünün hisse senedi getirileri üzerine etkisi: Borsa İstanbul uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 649-662. doi:10.17153/oguiibf.514686.
- Sakarya, Ş., Çalış, N. ve Kayacan, M. A. (2018). Temettü ödeme duyurularının hisse senedi fiyatlarına etkisinin ölçülmesi: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(2), 92-106. URL:<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/501703>. (Erişim tarihi 03.06.2022).
- Sakınç, İ. ve Açıkalın, S. (2022). COVID-19'un Avrupa futbol kulüplerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkileri: Olay çalışması analizi. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 783-807. doi:10.25295/fsecon.1099459.
- Santos, M. R. ve Victorio, A. (2013). A Pedagogical excel application of cumulative abnormal returns to Hewlett-Packard company's takeover of 3 com corporation. *Journal of Finance and Accountancy*, 13(1), 1-10. URL:<https://www.researchgate.net/publication/299658478>. (Erişim tarihi 11.06.2022).
- Stiglitz, J. (2018). *Avro ortak para birimi Avrupa'nın geleceğini nasıl tehdit ediyor*. (Özgür, Ö. ve Yaman, M. Çev.). İstanbul: Scala yayıncılık.
- Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişimler oldu mu?. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 115-138. doi:10.1501/Avraras_0000000064.
- Tocci, N. (2013). *Türkiye'nin Avrupa'daki geleceği*. (Tayanç, D. Çev.). İstanbul: İnkılap kitapevi
- Togan, S. (2011). On the European Union–Turkey Customs Union. *CASE Network Studies And Analyses*, (426). doi:10.2139/ssrn.1873183.
- Tuncay, M. ve Eşgünoğlu, M. (2017). Menkul kıymetlerle ilgili vergi düzenlemelerinin sermaye piyasaları üzerindeki etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (19), 149-170. doi:10.18092/ulikidince.267018.

- Tursun, M. ve Şahin, A. (2020). Uçak kazalarının havayolu şirketlerinin piyasa değeri üzerine etkisi: Olay çalışması yöntemiyle analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 804-811. doi:10.29106/fesa.745407.
- Wisniewski, T. P. (2016). Is there a link between politics and stock returns? A literature survey. *International Review of Financial Analysis*, 47, 15-23. doi:10.1016/j.irfa.2016.06.015.
- Yue, W., Zhang, S. ve Zhang, Q. (2021). Asymmetric news effects on cryptocurrency liquidity: An event study perspective. *Finance Research Letters*, 41, 101799. doi:10.1016/j.frl.2020.101799.
- Yüksel, S. A., Akmut, Ö. ve Yüksel, A. (2006). Avrupa Birliği kararlarının İMKB'deki hisse senetlerinin getiri oranları üzerine etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(2), 1-16. doi:10.1501/SBFder_0000001337.

Ek 1: İlerleme Raporu Tarihleri

İlerleme raporu	Tarih
2005	9.11.2005
2006	8.11.2006
2007	6.11.2007
2008	5.11.2008
2009	14.11.2009
2010	9.11.2010
2011	12.10.2011
2012	10.10.2012
2013	16.10.2013
2014	8.10.2014
2015	10.11.2015
2016	9.11.2016
2018	17.04.2018*
2019	29.05.2019*
2020	6.10.2020
2021	19.10.2021
2022	12.10.2022

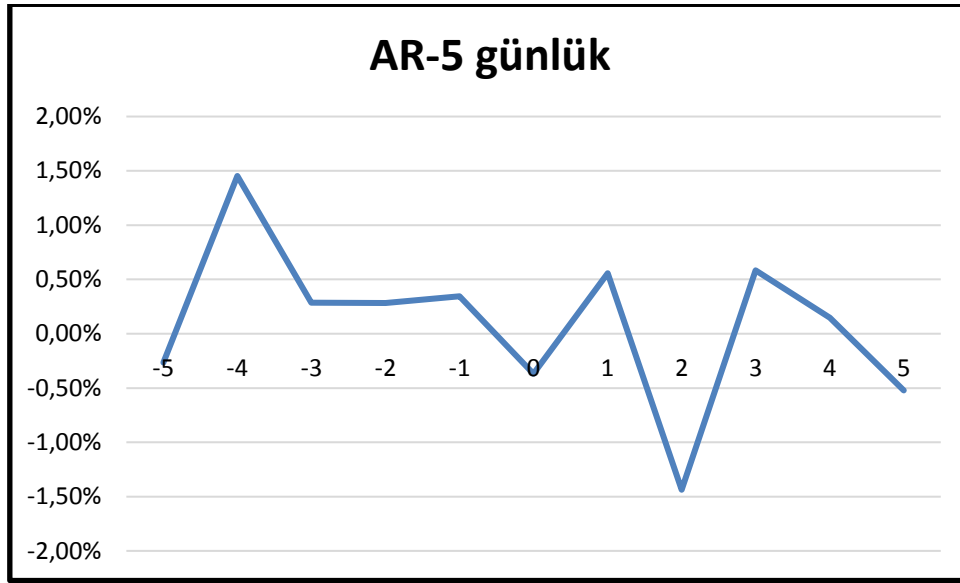
Ek 2: Farklı zaman dilimlerine ait AR ve CAR değerleri

Pencere	[0;-5]		[0;+5]		[0;-10]		[0;+10]	
	CAR	CAR-t	CAR	CAR-t	CAR	CAR-t	CAR	CAR-t
2005	0.39%	0.09	1.57%	0.35	3.49%	0.62	3.94%	0.70
2006	-0.60%	-0.08	0.56%	0.08	3.02%	0.31	-7.04%	-0.72
2007	-7.46%	-1.18	-2.13%	-0.33	5.08%	0.56	-3.22%	-0.36
2008	23.25 %	2.69	-16.73%	-1.93	13%	1.10	-38.35%	-3.13
2009	-0.98%	-0.20	-3.39%	-0.71	0.48%	0.07	-14.17%	-2.10
2010	2.64%	0.71	-7.77%	-2.09	-0.01%	-0.32	-15.74%	-3.00
2011	6.21%	1.28	-3.20%	-0.66	2.81%	0.41	-1.95%	-0.28
2012	-0.79%	-0.26	3.94%	1.33	-1.64%	-0.39	3.24%	0.77
2013	6.11 %	0.99	2.44%	0.39	5.00%	0.57	10.31%	1.18
2014	-0.30%	-0.06	3.88%	0.88	-4.25%	-0.97	8.95%	2.04

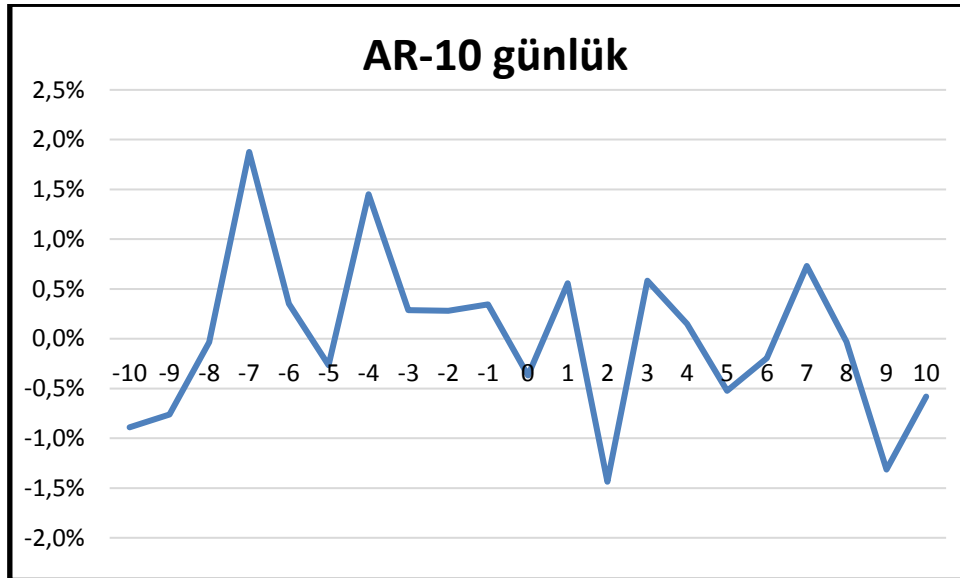
2015	-4.46 %	-0.68	0.13%	0.01	4.14%	0.63	4.63%	0.71
2016	-3.05%	-0.69	-4.44%	-1.00	-6.25%	-1.00	-6.44%	-1.03
2018	-2.60%	-0.56	1.77%	0.38	-5.01%	-1.08	-2.62%	-0.56
2019	2.85%	0.61	10.08%	2.18	-0.15%	-0.02	11.97%	1.83
2020	0.91%	-0.23	3.90%	1.01	5.15%	0.94	2.98%	0.54
2021	-3.23%	-1.05	-8.79%	-2.85	-2.14%	-0.49	-13.40%	-3.08
2022	2.92%	0.60	10.73%	2.23	-7.79%	1.14	12.14%	1.78

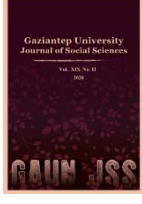
* CAR , kümülatif ortalama değerlerini, CAR-t ise ilgili test istatistiğini göstermektedir.%5 önem düzeyinde anlamlı olan değerler -1.96'dan küçük değerler ile +1.96'dan büyük değerlerdir.

Grafik 1: 5 günlük AR değerleri

Grafik 2: 10 günlük AR değerleri

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir Dijital Pazarlama Segmenti Olarak Çocuklar: YouTube

Children As a Digital Marketing Segment in YouTube

Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ^a Faruk GÜVEN^{b*}

^a Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Amasya / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-6410-4974

^b Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, Kayseri / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-2440-585X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Eylül 2022

Kabul tarihi: 8 Mart 2023

Anahtar Kelimeler:

Çocuklara yönelik pazarlama,

Fenomen pazarlaması,

Dijital pazarlama.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 14, 2022

Accepted: March 8, 2023

Keywords:

Marketing to kids,

Influencer marketing,

Digital marketing.

ÖZ

Son yıllarda çocukları hedefleyen pazarlama anlayışı oldukça gelişmiştir. Akıllı cihazlar çok sayıda uygulama ve içerik içermekte, dolayısıyla çocuklar sayısız içeriği küçük yaştan itibaren tüketmektedir. Bu uygulamaların içerisinde yer alan reklamlar ve içeriklerde yer alan anlatım şekilleri kimi zaman yeni duygu ve davranışlar inşa etmekte, kimi zaman ise belli klişeleri tekrar dolaşıma sokmaktadır. İnternette yer alan sosyal medya fenomenlerini yakından takip eden küçük çocuklar, reklam ile içerik arasındaki farkı kavrayamamaktadır. Bu çalışmada dünya çapında en popüler olan ve çocuklara yönelik fenomenlik yapan içerik sağlayıcının içerik analizi pazarlama ve tüketici perspektifinden yapılmıştır. Çalışmanın bulgularında en temelde, keyifli ve mutlu yaşamın tüketim ile gerçekleştirilebileceğine yönlendirme olduğu görülmektedir. Tüketilecek emtialar ile ilgili olarak ise inşa edilen anlamlar kimi zaman açık, kimi zaman ise örtülü olarak sunulmaktadır. Ayrıca ürün tasarımı, ambalaj, sunum ve pazarlama yoluyla toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden üretilmesi, erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılıkların vurgulandığı görülmektedir. Ürünlerin bozulup kırıldığı durumlarda tamir yerine hızlı bir biçimde yenisinin satın alınması fikri işlenmekte ve ürünlerin ebat olarak daha büyük olanın makbul olduğu vurgulanmaktadır. Küçük dimağlara oldukça manipülatif ve yönlendirici içerik yayını yapan bu tip videolara karşı gerek YouTube gibi platform sahiplerinin yapay zekâ ile içerik analizi yapması, gerekse düzenleyici kurumların bu içerikleri daha yakından takip etmesi, ebeveynlerin dijital medya okuryazarlıklarını artırmaları ve en nihayetinde ürün tanıtımı yapan firmaların daha duyarlı olmaları ve pazarlama etik ilkelerine uymaları politika tavsiyesi olarak yer almaktadır.

ABSTRACT

In recent years, marketing to children has developed considerably. Smart devices contain many applications, so children consume countless content from their younger age era. The advertisements in these applications and the forms of expression in the content sometimes build new emotions and behaviors, and sometimes recirculate certain cliches. Young children, who closely follow the social media influencers on the Internet, do not understand the difference between advertising and content. In this study, the content analysis of the most popular worldwide and child-oriented content provider was performed from a marketing and consumer perspective. In the findings of the study, contents of videos imply that the condition of a pleasant and happy life could be achieved only through consumption. Concerning the commodities to be consumed, the constructed meanings are sometimes presented explicitly and sometimes implicitly. Moreover, reproduction of gender identities through product design, packaging, presentation and marketing, and the differences between boys and girls are emphasized. In cases where the toys are broken or broken, the idea of buying a new one instead of repair is promoted and large-size toys are also encouraged. Against this type of videos that broadcast highly manipulative and guiding content to small minds; several policy recommendations should be developed such as YouTube should make content analysis with artificial intelligence, regulatory agencies should follow this content more closely, parents should increase their digital media literacy and companies that promote products should be more sensitive and comply with ethical principles.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

EXTENDED ABSTRACT

In recent years, the understanding of marketing targeting children has developed considerably. While smart devices have been increasing in number and performance, advertisements in digital games and applications and attractive videos of influencers on YouTube have been exploding; marketing discipline targeting child segment has become much more professional and committed. Children, who were exposed to various advertisements when television broadcasts, which was an important mass media, were monopolized, were exposed to more advertisements and content with the increase in the number of channels as a result of liberalization and the development of competition. With the development of technology and the widespread use of the internet, the number of digital media has increased geometrically the number of direct and indirect advertisements. Smart devices contain a large number of applications and content, so children consume countless content from their younger age era. The advertisements in these applications and the forms of expression in the content sometimes build new emotions and behaviors, and sometimes re-circulate certain clichés. Young children, who closely follow the social media influencers on the Internet, do not understand the difference between advertising and content. In this study, the content analysis of the content provider, which is the most popular worldwide influencer for children, was made from the perspective of marketing and consumers.

Unlike physical children's games, YouTube's videos that use audio and visual effects have become too much interesting for kids with its mixed reality environment. Time spent per person and number of videos on the platform have been increasing tremendously. In addition, Covid-19 pandemic lockdowns triggered use of YouTube by all ages and targeting kids. Children are the most vulnerable customer segment as their mental capability is insufficient to evaluate commercial products. Children can consume junk food without knowing the ingredients whether they are glucose syrup or additives. For example, it is unlikely that children will understand that the real strawberry rate in a advertised strawberry milk product is less than one in a thousand. As a result, commercial targeting of children, is unethical in principle as some goods or services (such YouTube videos) can damage their physical and mental health. The problems such as obesity are to remain long-term societal risks. The temptation and passion of ads is likely to make parents bear against the plausible consumption. Addictive habits such as mobile/web-based games, social media use, chat channels/messaging and watching videos, which are called digital addictions, have also become issues that need to be tackled. YouTube is at the top of the list in this regard. In a recent study, the time children under the age of eight spend on YouTube far surpasses the time they spend on platforms such as television and Netflix.

In this study, one of the qualitative research methods, content analysis was used. Content analysis, which is preferred to reveal the meanings within the text set, aims to reveal the meaning constructed by the discourses in the audio-visual texts. Research Model's four stages include processing the qualitative research data obtained from the documents, coding the data, finding the themes, organizing the codes and themes, defining, and interpreting the findings.

The findings suggest that pushing children into the consumption vortex through inappropriate digital content can turn these naïve and innocent children into pleasure-oriented individuals at a very early age. Meanwhile, coping with this type of localized content seems to be out of control of parents. The video contents implicitly mislead children that larger size of the products, the products with more quantity and buying new toys rather than repairing the broken or old are always better choice. Also, reproducing gender identities through product design, packaging, presentation and marketing has become a motto for emphasizing the differences between boys and girls. It is also observed that encouraging fast-accessible foods and ingredients instead of natural ingredients is also suggested the content creator. In these easily accessible digital contents, children are exposed to the ideology of happiness and success with materialism or owned objects at a young age due to the consumption culture. Children must cope with situations such as image, money, fame, and status at a young age that they will encounter at a later age. Children who follow many child influencers encounter more similar content and are more likely to buy sponsored products because they want to be like those influencers. As a result of the children watching the child influencers emulating the flamboyant lifestyles of these little promoters, it is a natural result that the audience also want to be impressive. In the minds of children who want to be a child influencer, the thoughts that "I will only be successful if I become a child influencer and I can buy every new toy" are formed. As a result, it is a dangerous development that they acquire their developing selves and personalities not in an original way but through imitation of other individuals.

Giriş

Çocuk sahipliği dünyada ve ülkemizde düşme eğilimi göstermesine rağmen, toplam nüfusumuzun %22'sini 0-14 yaş aralığı nüfus oluşturmakta olup yaklaşık 19 milyon çocuğa denk gelen bu oran, birçok ülkenin nüfusundan fazladır (TÜİK, 2022). Çocukların hem küçük “tüketici” olarak değerlendirilmeleri hem de aile harcama kararlarında görüşleri dikkate alındığından ticari dünya için önemli bir hedef kitle olarak görülmektedir (Valkenburg ve Cantor, 2001, s. 69; Arora ve Diwan, 2022, s. 3). Günümüzde gelinen durum tarihsel olarak gözlemlendiğinde ticari olarak bu önemli segmente ulaşmanın sadece bugünün değil geçmiş yüzyılın da kritik hedefi olduğu dikkate çarpmaktadır (Nelson, 2018, s. 303). Geçmişte ağırlıklı olarak televizyonlar vasıtasıyla çocuklara ulaşan firmalar/reklamcılar günümüzde online platformların yaygınlaşması ile çok daha zengin araçlara sahip olmuştur. Her birey için her an, her yerden dünyanın herhangi bir yerindeki bilgi kümesine erişim ve benzer şekilde tüm dünyaya hizmet ve bilgi sunabilme esnekliği tüm dünyayı küçük bir pazar hâline getirmiştir. Dünyaya gelir gelmez çeşitli içerik platformlarında gerek ana dilinde gerekse diğer farklı dillerde okunan ninnilerle tanışan bebekler, sınırsız eğlence sunan platformların her sene daha fazla tüketicisi konumuna gelmektedir. İnternetin diğer medyalardan farklı olarak gerçek zamanlı etkileşime olanak tanınması, görsel yönden zengin materyallere sahip olması, çocukların daha da çok ilgisini çekmesini sağlamıştır. Örneğin, YouTube videolarında ses, dans, hareket ve animasyon araçların kullanılması platformda sunulan videoları çocuklar için çok daha ilgi çekici bir hâle dönüştürmüştür (Neumann ve Herodotou, 2020, s. 4465). Yetişkin birey ve çocukların YouTube’da günlük harcadıkları zaman çok hızlı şekilde artarken, platformdaki video sayısı ve çeşitliliği de artmaktadır (Breslyn ve Green, 2022, s. 5). Bunun yanında Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan zorunlu kapanmalar da çocuklar dahil olmak üzere her yaştaki bireyin daha fazla YouTube kullanmasına yol açmıştır (Breslyn ve Green, 2022, s. 4). Dolayısıyla YouTube Kids gibi uygulamalar küçük yaştaki çocukların video izleme süresini artırıcı özelliğe sahip olmuştur. Yetişkinler için tasarlanan YouTube zamanla çocukların çok fazla vakit harcadığı, hatta çocukların yetişkinler için hazırlanan videoları da izlediği mecra hâline gelmiştir (Young kids’ YouTube, 2020).

Çocuk tüketicilere ulaşmada dijital reklamcılar gitgide sofistike hâle gelirken, aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarının medya içeriği tüketimi konusunda rolleri zorlaşmaktadır (Freeman ve Dardis, 2022, s. 267). Zira karmaşıklaşan teknoloji dünyası, eğitimin dijitale geçiş yapması, artan içerik ve cihaz sayısı ebeveynlerin dijital okuryazarlık seviyesinin artmasını gerektirmektedir. Reklamların çocuklarda agresif davranış gösterme, ebeveynlerle çatışma, tatmin ve mutlu olamama, negatif ben-imajı ve beslenme bozuklukları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kasser ve Linn, 2016, s. 134). Reklamların çocukların sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin artan endişeler nedeniyle, çocuklara yönelik pazarlama konusunda araştırmaların önemi giderek artmaktadır (Oprea vd., 2021, s. 660). Bununla birlikte çocuklara yönelik sosyal medya fenomenlerinin etkileri konusunda araştırma sayıları çok sayıda iken, çocuk fenomenlerin çocuklara yönelik etkileri konusunda çalışmalar seyrek (Rasmussen vd., 2022, s. 73; De Jans vd., 2019, s. 190). Özetle, çocukların gelişimi üzerine etki eden şirket kapitalizmi olgusu detaylı olarak araştırılmamıştır (Kasser ve Linn, 2016, s. 122). Bahsi geçen ekonomik sistem çocuklar üzerinde zararlı etkiler bırakmaktadır ve bu nedenle çocuklara yönelik pazarlamanın belli bir çerçeveye oturtulması zorunlu hâle gelmiştir. Bu çalışmada öncelikle çocuklara yönelik pazarlamanın kavramsal çevresi çizilecek sonrasında ise popüler bir YouTube çocuk fenomen kanalının içerik analizi yapılacaktır. Nihayetinde ise çocuklara pazarlama için politika önerileri sunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

İnternet ve Çocuklara Yönelik Pazarlama

İnternetin gündelik hayatın önemli bir parçası hâline geldiği günümüzde dünyada internet kullanan birey sayısı 5 milyara ulaşmış olup bunun yaklaşık üçte birinin 18 yaşın altında olduğu belirlenmiştir (ITU, 2022). Çocukların internete duydukları yoğun ilgi bir yandan ülke geleceği için fırsatlar sunarken diğer yandan da riskler barındırmaktadır. Çocukları dijital dünyadan tamamen uzaklaştırmak artık söz konusu değildir. İngiltere’de 5-15 yaşındaki çocukları kapsayan bir araştırmada, çocukların internette günde ortalama 2 saat harcadıkları ve bunun çoğunluğunu YouTube’da geçirdikleri görülmektedir (Ofcom, 2019).

Ülkemizde tek TV kanalı döneminin sona ermesinden sonra çocuklara özgü televizyon kanallarının ortaya çıkması ve bu kanalların genellikle finansman yapısının reklamlara dayalı olması çocukları ticari bir hedef hâline getirmiştir. İşletmeler açısından çocuklara ulaşmanın diğer önemli bir sebebi ise, küçük yaşta bir markaya yönelik sadakat duygusunun ileriki yaşlarda da devam etmekte olduğu yönündeki gözlemlerdir (Haryanto vd., 2016, s. 4020). Yeni bir müşteri kazanmanın maliyeti, mevcut müşteriyi elde tutma maliyetinin birkaç katı iken (Uner vd., 2020, s. 2) küçük yaşlardan başlayarak yıllarca aynı markayı tercih eden bir müşterinin firma açısından getirisi çok daha fazla olacaktır (Haryanto vd., 2016, s. 4020). İnternetin çocuklar üzerindeki etkisini artıran en önemli unsur olarak günümüzde internet/sosyal medya fenomenleri gösterilmektedir (Ofcom, 2022, s. 29). Fenomen pazarlaması, tüketicilerin marka farkındalığını ve satın alma kararlarını yönlendirmek için önemsenen kişilerin etkisini kullanan bir pazarlama stratejisi olup işletmeler tarafından reklamlara göre çok daha fazla tercih edilmektedir (Evans vd., 2017, s. 140). İnternetin sağladığı olağanüstü pazar etkisi, şirketlerin ve reklamcılarının tüketicilere ulaşmada yaratıcı modeller üzerine eğilmelerine yol açmıştır (Lapierre ve Choi, 2021, s. 293):

1) Online uygulamalar: Çocukların oyun oynadığı uygulamalarda belirli aralıklarda reklamların seyredilmek zorunda kalınması.

2) Web sitesi reklamcılığı: Web tarayıcılarından Nickelodeon veya Cartoon Network gibi içeriklere erişen çocukların karşısına çıkan sayfaya gömülü veya pop-up reklamlar.

3) Dijital oyunlar: Markalar kendi oyunlarını geliştirip logo ve ürünlerini dijital oyunlarda oyunculara tanıtmaktadır.

4) Online videolar: YouTube gibi platformlarda markalar, fenomenlere ücret karşılığı ürün yerleştirme yapmaktadır. Hediye/yeni bir oyuncağın kutusunun açılması (unboxing) bu kategoriye girmektedir.

5) Arama motoru: Çocuklar arama motorunu düzenli olarak kullanmaktadır. Ancak 12 yaşından küçük çocukların arama motoru web sitesinde çıkan sonuçların hangilerinin reklam olduğu hangilerinin olmadığını anlamaları güçtür.

Bu gelişmeler sonucunda çocukların geleneksel televizyon kanallarını izleme süresi azalırken YouTube gibi video paylaşım platformlarını yoğun olarak tercih etmeleri, reklamverenlerin dijital reklamcılığa ağırlık vermelerine neden olmuştur (Loose vd., 2022, s. 1). Küçük çocuklar için rol model işlevi gören çocuk fenomenlerin yeni ürünleri paketinden çıkarıp incelediği kutu açma videolarını izlemek oldukça yaygınlaşırken fenomen pazarlamasının etki alanı genişlemektedir (Loose vd., 2022, s. 74). Reklamverenler, bu pazarlama taktiğini popüler video oluşturucularla birlikte yaparken videodan önce veya videonun ortasında gösterilen reklamlardan kaçınanlar içinse dolaylı yoldan reklam yapma fırsatını yakalamıştır.

İnternette önce geleneksel kitle iletişim araçlarının hâkim olduğu dönemde eğlence ve medya sektörü, pazara yüksek giriş engelleri (yüksek sermaye, pahalı teçhizat, lisans, medya ajansları, sınırlı sayıda televizyon kanalı vb.) barındırmaktaydı. Medyada yer bulmak, kamuoyu

ile buluşmak bireyler için oldukça güç ve kimi zaman yüksek maliyetliydi. Yeni iş alanları yaratan ve maliyetleri oldukça düşüren internet ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, bahsi geçen engelleri ortadan kaldırarak eğlence ve medya sektörünü yaratıcı yıkıma uğratmıştır. Yeteneği olan bireyler/aileler YouTube, Instagram, TikTok gibi sosyal medya uygulamalarına kendi içeriklerini yükleyip fenomen olma yolunda ilerleyebilmeye başlamıştır. Dijital dünyanın maliyetleri de düşürmesi nedeniyle gerek seslendirme gerekse altyazı ile yabancı bir dilde yer alan bir içerik kolayca diğer ülke dillerine çevrilebilmiş, dijital eğlence dünyası kültürel küreselleşme ile birbirine kenetlenmiş bir pazar hâline gelmiştir (Li ve Jung, 2018, s. 5). Günümüzde izleyiciler tercih ettikleri zamanda, yerde ve cihazda içeriklere erişebilme esnekliğine sahiptir (Freeman ve Dardis, 2022, s. 257).

Günümüzde etkileşim özelliği çok gelişmiş sosyal medya uygulamalarının oldukça artması, sponsor destekli içeriklere çocukların daha çok maruz kalmasına sebep olmuştur (Rasmussen vd., 2022, s. 69). Örneğin, YouTube gibi kanallar gelişmekte olan mobil ve tablet teknolojilerinden yararlanarak 0-5 yaş arası çocukları ve bebekleri hedeflemektedir (Burroughs, 2017, s. 1).

Fenomenler tarafından üretilen sponsorlu içerikler, marka tarafından oluşturulan reklamlardan daha organik, özgün ve potansiyel tüketicilerle doğrudan temasa sahiptir (Talavera, 2015). Bu nedenle etkileyici pazarlama modeline olan talep hem içerik geliştirici potansiyeli olan bireyler hem de bu bireylerden yararlanmak isteyen markalar/işletmeler nedeniyle artmaktadır. Kısa süreli ve zaplanabilen/atlanabilen reklamlardan çocukların etkilenme seviyesi ile dolaylı reklam şekli olan daha “doğal” yapıdaki fenomen videolarından etkilenmesi tamamen farklıdır. Teatral yapıda sunulan, reklamlara göre çok daha uzun süreli ürün tanıtım videoları çeşitli yazılım araçları ile (animasyonlar, ses ve görsel efektler) çok ilgi çekici hâle gelmektedir. Bu da çocukların aynı videoları tekrar tekrar izlemelerine ve bu sayede de yeni videoların ortaya çıkmasının teşvik edilmesine sebep olmaktadır. Doğrudan çocukları hedef pazarı olarak ele alan YouTube, çocukların dikkatini ve ilgisini, içerik oluşturanlarla buluşturan bir platform yaratarak ufak yaşta çocukları demografik bir segment olarak değerlendirip bu iş modelinden gelir elde etmektedir (Burroughs, 2017:1). Sonrasında ise YouTube’u diğer platformlar takip ederek çocuklara yönelik video uygulamalarını geliştirmişlerdir (DisneyLife, Sky Kids, vb.). Çocuklara hitap eden etkileyici videolarında video kahramanları, bazen ufak bir çocuktan bazen de aile bireyleri ile çocuklardan oluşmaktadır. Bu tip videoların beğenilmesi ve oluşturduğu ekonomik fırsatlar, ailelerin de teşvikiyle çocuk fenomenlerin sayısını da artırmıştır.

Dijital dünyada bir fenomenin kendisi ve/veya içeriğinin ilgi çekip çekmediği şeffaf bir şekilde izlenme sayısı ve takipçi sayısı gibi metriklerle ölçülebilmektedir (Gräve, 2019, s. 3). Buna ilaveten, yine dijital dünyanın etkileşime izin veren yanı nedeniyle fenomenleri takipçilerinin sosyo-ekonomik seviyesinin de tespit edilebilme olanağı şirketlere yeni bir iş modelini sunmuştur. Aslında geleneksel televizyon reklamlarında ünlü kişilerin bir ürünü tanıtması, dijital dünyada daha önce ünlü olmayan ancak yeterince ilgi çeken herhangi bir yetenekli bireyin ürün tanıtması ile benzer yapıda olduğundan yeni dünya çok daha fazla içerik ve fenomen üretme imkânı tanımaktadır (Schwemmer ve Ziewiecki, 2018, s. 3).

Çocuklar açısından da tüketim artık önemli bir kavramdır. Var olma ve gelişme aşamalarında sahip olunan oyuncak ve giysiler çocuklar için önemlidir. Bu yönere ek olarak tüketimin sosyal etkisi de bulunmaktadır. 8-12 yaş arasındaki çocukların hayatında yaşlıları önemli yer tutmaktadır (Valkenburg ve Cantor, 2001, s. 67). Çocuklar akranlarının kendilerine yönelik düşünceleri, yargılamaları ve değerlendirmelerine oldukça duyarlıdır. Özellikle 8-13 yaş arası çocukların sosyal medya etkileyicilerinin içeriğine maruz kalmaları, onları tanıtımları yapılan ürünleri satın alıp kendi akranları arasında popüler ve “havalı” getirmekte ve benzer

ürünleri daha fazla satın almaya teşvik ederek sosyal etkileşimlerini artırma amacına hizmet etmektedir (Rasmussen vd., 2022, s. 69).

Pazarlamanın Çocuklar İçin Olumsuz Etkileri

Pazarlamacıların çocukları müşteri olarak görmeleri ve bu kesime pazarlama yapma istekleri 1970'lerin başından beri yoğun olarak devam etmektedir (Valkenburg ve Cantor, 2001, s. 69). Özellikle Batı toplumlarında çocukların alışveriş yapabilmek için paraya sahip olmaları, geleceğin tüketicisi olma rolleri ve ebeveynlerinin satın alma kararlarında önemli rol oynamaları bu iştahı açıklamaktadır. Ebeveynlerin eğitim seviyesi ile gelirlerinin artması, özgürleşen çocuk-ebeveyn ilişkileri, geç yaşta çocuk sahibi olma ve az sayıda çocuğa sahip olma gibi farklı etmenler yahut ebeveynlerin kendi yaşamadıkları deneyimleri çocuklarının ıskalamasını istememeleri nedeniyle çocuklar satın alma süreçlerinde birçok toplumda merkezde yer almaktadırlar.

Medya içeriklerinin ve reklam verenlerin birkaç küresel çapta şirketler olması çocukların küresel kültürle yetişmesini ve nihayetinde de küresel tüketici formuna sokulmasına neden olmaktadır (Roth-Ebner, 2022, s. 3). Günümüzde çocuklar, dijital eğlence için YouTube gibi birçok seçeneğe sahiptir. YouTube'da yer alan bir videoyu izlemeden önce reklamlara maruz kalmakta ve giderek artan bir şekilde videolarda da markalar temas etmektedirler (De Veirman vd., 2019, s. 2). Oysa YouTube Kids ile çocukların izleyeceği içerikleri ve izleme süresini kontrol edebileceklerini uman ebeveynleri, çocuklara doğrudan reklam yapılan spesifik çocuk pazarlaması platformu beklemekteydi (Burroughs, 2017:2).

Çocuk fenomeni izleyici konumunda olan çocuklar çocuk fenomeni taklit etme eğilimi göstermekte ve bunu da fenomenlerin kullandıkları ve gizli/açık tanıttıkları oyuncaklara sahip olduklarında yapacaklarına inanmaktadırlar (Rasmussen vd., 2022, s. 73). 2019'da ABD, İngiltere ve Çin'de yapılan bir araştırmada, 8 ila 12 yaşındaki çocukların yüzde 30'u büyüdüklerinde YouTuber olmayı arzuladıklarını belirtmiştir. Bu tercih astronot veya müzisyen gibi popüler meslekleri geride bırakmıştır (FT, 2022).

Günümüzde TV reklamlarıyla çocukların pazarlama hedefi hâline gelmesi çocukların bulunduğu spesifik bir pazar yaratmış bunun sonucunda da çocuklarda materyalistik davranışlar artmıştır (Rasmussen vd., 2022, s. 73). Satın alma istekleri artan çocuklar, ebeveynleriyle ikilem yaşamaktadır (Buijzen ve Valkenburg, 2005, s. 153). Mobil uygulamalar, sosyal medya uygulamaları, web tabanlı oyun siteleri gibi çok çeşitli mecraları barındıran internet her meta gibi fayda ve zararlar barındırabilmektedir. Dünyanın en büyük ücretsiz çevrimiçi video platformu olan YouTube'da çocuklar vakit geçirirken birçok uygunsuz reklam, şiddet ve cinsellik içeren videolara maruz kalmaktadır (Young kids' YouTube, 2020); Feller ve Burroughs, 2021, s. 579). Bu durumdan kaçınmak için reklamsız YouTube (YouTube Premium, YouTube Kids) kullanan ailelerin çocukları ise daha farklı bir ticari ve sosyal yönlendirmeye maruz kalmaktadır: Sosyal medya fenomenleri. Reklamsız video ortamı daha fazla video izlemeyi teşvik ederek doğrudan reklam içermeyen ancak etkileycilerin daha "sinsi/kurnaz" reklamlarına çocukların farkına varamadan maruz kalmasına yol açmaktadır (Feller ve Burroughs, 2021, s. 580). Özellikle yedi yaşından küçük çocuklar, fenomenlerin videolarına gizlenmiş reklamları anlayamamakta, özetle çocuklar içerik ile reklam materyalinin farkına varamamaktadır (Feller ve Burroughs, 2021, s. 580).

YouTube'un gerek kendi firması gerek reklam veren markalar gerekse internet fenomenleri tarafından milyar dolar bir gelir kazanma kapısı olması sonucunda YouTube'daki içerik sayısı geometrik şekilde artmıştır. Çocuk yıldızlar, aileler, tek bireyler; hediye oyuncak paketi açmaktan, çocukları teskin edici farklı birçok içeriği yine çocuklar için geliştirmeye başlamışlardır (Feller ve Burroughs, 2021, s. 577).

Geçtiğimiz yüzyıldan bu yana ticarileşmekte olan çocukluk segmenti, donanım ve yazılım alanındaki gelişmelerden güç alarak gelişmiş ve pazarlamanın odağını kendisine çekmiştir (Roth-Ebner, 2022, s. 2). Erken yaşta yetişkinler gibi hayatının her aşamasında pazarlamaya maruz kalan özellikle kız çocuklar küçük yaşta moda, imaj ve kendini beğendirme baskısı altında kalarak tüketicilik (consumerism) olgusu ile seksapalite girdabına düşebilmektedir (Roth-Ebner, 2022, s. 3).

Televizyon gibi geleneksel medya içerikleri için ebeveynlerin çocuklarını koruyucu stratejileri yeterli iken dijital dünya platformlarında ebeveynler yetersiz kalabilmektedir (Freeman ve Dardis, 2022, s. 258). Buna neden olarak da reklam formlarının televizyon mecrasında olduğu gibi hemen göze çarpan nitelikte olmamasıdır. Dijital dünyadaki reklam mesajlarının dijital okuryazarlık seviyesi düşük olan ebeveynler tarafından tam olarak anlaşılabilmesi nedeniyle, ebeveynleri çocuklarını korumada savunmasız bırakabilmektedir (Freeman ve Dardis, 2022, s. 258). İçeriklerin; metin, ses, video, animasyon ve ses içermesi etkileşimi zenginleştirirken aynı zamanda izleyiciyi ikna etme gücünü artırmaktadır.

Çocukların ticari olarak hedef alınması sonucunda hem fiziksel hem de ruhsal sağlıkları zarar görebilmektedir. Paketli gıdalarda yer alan içeriklerin detaylarını (şeker, glikoz şurubu, koruyucu vb. madde kullanılması) çocukların bilmemesi, çocukların bir yandan ticari hedef alınırken aynı zamanda da rasyonel kararlar alamaması paradoksunu yaratmaktadır. Örneğin çilekli süt reklamında çilek oranının binde birden bile daha az olmasını çocukların anlaması olası değildir. Ürüne iştahı kabarmış olan çocuğun ebeveyni her ne kadar ürünün sağlıksız olduğunu bilse de tüketime direnme şansı oldukça düşüktür. Sonuç olarak bu gibi durumlar neticesinde artan obezite çocukları sadece büyüdüklerinde değil, küçükken bile birçok sağlık riskine sokmaktadır (Beales III, 2003, s. 875; Coleman vd., 2022, s. 2).

Bunun yanı sıra dijital bağımlılık olarak adlandırılan mobil/web tabanlı oyunlar, sosyal medya kullanımı, sohbet kanalları/mesajlaşma ve video izleme gibi bağımlılık yaratan alışkanlıklar da mücadele edilmesi gereken hususlar hâline gelmiştir. Bu konuda YouTube sıralamanın en başında yer almaktadır. Güncel bir araştırmada, sekiz yaş altı çocukların YouTube’da geçirdikleri zaman, televizyon ve Netflix gibi platformlarda geçirdikleri zamanı çok geride bırakmıştır (Young kids’ YouTube, 2020). En geniş hâliyle yapılan tüketici tanımında, tüketicilerin aşağıdaki özelliklere sahip olmaları beklenmektedir (Valkenburg ve Cantor, 2001, s. 69):

1. İstek ve tercihlerinin farkındadır.
2. Bahsi geçen isteklerini karşılamak için araştırma yapar.
3. Sonrasında tercihini yapar ve satın alma yapar.
4. Ürünü ve alternatiflerini değerlendirir.

Yukarıda belirtilen temel çerçeveyi günümüz literatürü de desteklemektedir. Çocukların küçük yaşlarda materyalizme, çok sayıda örtük/açık reklam mesajına maruz kalması ahlaki bir sorun oluşturmaktadır (Loose vd., 2022, s. 75). Çocuklar eğlenmek amacıyla izledikleri videolarda yer alan örtük marka reklamlarını/mesajlarını anlayamamakta ve bu durum da çocukları savunmasız bırakmaktadır (Choi, 2022, s. 1). Çünkü bu tip videoların yaratıcıları ürünleri doğrudan pazarlama yerine kendi doğal mecrasındaymış gibi örtük şekilde pazarlamaktadır. Küçük çocukların bilişsel, duygusal ve ahlaki yetenekleri yeterli seviyede gelişmediği için çocuklar reklamın ikna edici amacını anlayıp değerlendirmekten uzaktır (Loose vd., 2022, s. 75). Gerekli bilişsel yetenekleri geliştirmeleri uzun yıllar alan çocukların pazarlamaya karşı savunmasız olduğunu diğer araştırmalar da göstermektedir (Kasser ve Linn, 2016, s. 131). Özellikle 8 yaşından küçük çocuklar yayın programları ile reklamlar arasında ayırım yapamamaktadır (Kasser ve Linn, 2016, s. 131). Çocuk fenomenlerin özellikle yeni

oyuncak kutu açma videoları doğal reklam gibi değerlendirilmekte ve bu nedenle izleyicilerin izledikleri içeriğin ticari kaygı taşıdığını kavraması zorlaşmaktadır (Freeman ve Dardis, 2022, s. 258). Gerçekte olan ticari bir markanın ürününün tanımı mı yoksa çocuk fenomenlerin ticari amaç olmadan kullandıkları bir ürün mü olduğu konusu gri alanda kalmaktadır. Aile videolarında anne ve/veya babaların çocuklarına bir paket/kutu içerisinde hediye vermesi ve hediyeyi alan çocuğun ise heyecanla kutusunu kameranın karşısında açması (Choi, 2022, s. 3), izleyici çocukların ailesinin maddi durumu iyiyse tüketime, iyi değilse de aile içi huzursuzluklara ve olumsuz bireysel duyguların oluşmasına yol açabilecektir.

Çalışmanın devamında ailelerin “çocuk içeriği” olarak tanımlayıp güven içinde çocukların takip etmesine izin verdikleri dijital içeriklerin gerçekten güvenli olup olmadığı, çocukları dijital dünyanın hedef kitlesi hâline getirip getirmediği, sosyolojik, psikolojik ve ticari anlamlar inşa edip etmediği sorularına yanıt aranacaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Metin kümesi içindeki anlamların ortaya çıkarılması amacıyla tercih edilen içerik analizi, görsel işitsel metinlerdeki söylemlerin inşa ettiği anlamın ortaya koyulması amacını taşımaktadır (Büyüköztürk vd., 2016, s. 49-52). İçerik analizi "söylemin görünen kolayca yakalanan sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriği yerine gizil, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlaması ile mesajda bireyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesine yönelik ikinci bir okuma" (Bilgin, 2006, s. 9) özelliğine sahip olması nedeniyle çalışmanın amacı ile uygun bulunmaktadır.

Araştırma Modeli

İçerik analizinde, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada da ilk aşamada belirlenen tarama ölçütlerine göre kodlamalar yapılmış ve bu bağlamda temalara ulaşılmıştır. Ardından elde edilen veriler organize edilmiş, temalara göre gruplandırılmış ve uygun kategorilere yerleştirilmiştir. Analizin son aşamasında, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Evren-Örneklem

Bu araştırmanın evrenini “Vlad ve Nikita” YouTube kanalında 2021 yılında sunulan 86 içerik oluşturmaktadır (Vlad and Niki, n.d.). Kanal çocuklara yönelik eğlendirici içerik hazırlayıp dünya üzerinde 77 milyon aboneye sahip bulunmakta ve içerikleri dünya üzerindeki birçok dile çevrilmekte dolayısıyla yerel hesaplarında da ayrıca aboneleri bulunmaktadır. Vlad ve Nikita hesabının ülkemizdeki alt hesabının 7 milyona yakın abonesinin bulunması sebebiyle Vlad ve Nikita YouTube hesabı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma için Vlad ve Nikita hesabındaki içerikler en çok etkileşim alan içerik olan “arabalarla ilgili olanlar” ile sınırlandırılmış, içeriklerinden altı tanesi seçilerek değerlendirilmeye alınmış ve örnekleme oluşturmuştur. Çalışma için Vlad ve Nikita YouTube kanalının bir yıllık çevrimiçi ortamında erişilebilen tüm videoları taranmış (86 adet), seçkisiz yöntemle taranan içerikler arasından arabalar ile ilgili olan videolar toplanarak bir içerik havuzu oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

İlk tarama sonucunda bir yıllık çevrimiçi yayınlarda arabalar ile ilgili 28 adet içeriğe ulaşılmıştır. Tüm içerikler incelendiğinde arabalar üzerinden hikâye örüntüsünün ilerlemediği

videolar analiz dışı bırakılmış hem ana dilde hem İngilizce hem de Türkçe hâline ulaşılabilen 6 video içerik analizine tabi tutularak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada yapılan kategorizasyon video başlığı ve içeriğinin temel vurguları, çalışmanın ilk bölümünde detaylı olarak ele alınan; çocuğun aile satın almasında artan rolü, çocukta sahip olma, satın alma alışkanlıkları ile çocukların açık ve gizli reklama maruz kalma unsurları ile kesiştiği noktaları ifade eden temalar üzerinden oluşturulmuştur.

Kategoriler aşağıdaki şekilde listelendirilmiştir:

- i. Toplumsal cinsiyetin konumlandırılması
- ii. İhtiyacın konumlandırılması
- iii. Zamanın konumlandırılması
- iv. “İyi” olanın konumlandırılması

Toplumsal cinsiyetin konumlandırılması kategorisinde örnekleme oluşturan video içeriklerinde kadın ve erkek cinsiyetlerinin nasıl konumlandırılıp sunulduğu incelenmektedir. İhtiyacın konumlandırılması kategorisinde içeriklerde “ihtiyaç” olarak nitelenen nesnelere neler olduğu analiz edilmektedir. Zamanın konumlandırılması kategorisinde video içeriklerinde zamanın nasıl yönetildiği, hikâye örüntüsü içinde zamanlamanın nasıl yapıldığı değerlendirilmektedir. İyi olanın konumlandırılması kategorisinde ise örnekleme dâhil edilen videolarda iyi olarak gösterilen ve onaylanan nesne ve davranışların neler olduğu analiz edilmektedir.

Bulgular

Çalışmada toplumsal cinsiyetin konumlandırılmasının yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekleme konu olan videoların neredeyse tümünde Vlad ve Nikita kardeşlerin ev içi aktivitelerinde evde olan ebeveyn anneleridir. Anne kimi zaman mutfakta, kimi zaman TV odasında bulunmakta ve vaktini çocuklarıyla oynayarak geçirmektedir. Anne çocuklarıyla yaptığı aktivitelerde oldukça neşelidir ve aktiviteler sonlandığında anne ekrana gülümseyerek “ailenizle daha fazla zaman geçirin” ifadelerini kullanmaktadır (Vlad ve Niki, 2020d). İçeriklerde annenin günün her saati ev içinde sunulması ailenin geçimini sağlayan baba olduğu geleneksel aile düzenini tekrar dolaşıma sokmaktadır.

İçeriklerde toplumsal cinsiyet konumlandırılmasında öne çıkan bir diğer konu Vlad ve Nikita'nın erkek çocuklar olmalarından ötürü oynadıkları oyuncakların da uçak, araba, kamyon gibi oyuncaklar olmasıdır. Geleneksel bir biçimde “kız” oyuncakları olarak nitelenen oyuncak ayı, pelüş gibi oyuncaklar ile ise anne oynamaktadır (Vlad ve Niki, 2020b). Niki ve Vlad erkek çocuklar olduğu için tercih ettikleri ürünler “erkek ürünleri” olmakta, kanalın kız çocuklara yönelik pazarlama stratejisi anne üzerinden kız ürünleri göstermek ya da erkek çocukların “ama bu kızlar için” söylemi üzerine kurgulanmaktadır.

Benzer şekilde renkler de geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışının yansıması olarak sunulmaktadır. Çocukların annesinin arabası pelüşla kaplanmış pembe küçük bir araba iken babasının arabası siyah büyük ve sivri metallere süslüdür (Vlad ve Niki, 2020a). Babanın arabasında oyuncak para makinesi bulunurken annenin arabasında pembe otrişler bulunmaktadır. Dolayısıyla Vlad ve Nikita içeriklerinde toplumsal cinsiyet normları yeniden üretilerek dolaşıma sokulmaktadır.

İkinci olarak, çalışmada ihtiyacın konumlandırıldığı gözlenmiştir. Örnekleme dâhil edilen içeriklerin tümünde “ihtiyacım var” sözcüğü geçmektedir. Aktörler bu cümleyi kurarken üzgün, öfkeli ya da sıkılgan bir yüz ifadesine bürünmektedir. Dolayısıyla ihtiyaç negatif bir

konumlandırılmayla sunulmaktadır. Fakat içerikler analiz edildiğinde ihtiyaç duyulan nesnelere esasen muadillerinin çocuklarda mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin Vlad'ın canı sıkılır ve slaym (slime) oynamaya karar verir. Odasındaki slaymı açtığı anda mutsuz ve öfkeli bir ifadeyle “bu kötü bir slaym” der. Nikita'yı arayarak “sahip olduğun en iyi slaym gerekli” der. Nikita bahsi geçen en iyi slaymı Vlad'a teslim ederken @nikitoys_official yazısı altta belirir (Vlad ve Niki, 2020c). Videonun devamında çocuklar slaym ile oynarken bir küvet dolusu slaymın eğlence için yetersiz olduğuna karar vererek içine sim karıştırmaya karar verirler. Nikita “Vazione” marka sim kutusunu ekrana göstererek “Bak bende ne var?” der. Simleri slayma karıştırıp neşe içinde oynamaya devam ederler.

Başka bir videoda anne oyuncak ayı ile oynamakta fakat oldukça mutsuz görünmektedir. Sonunda “bu küçük, büyük bir tane olmalı” diyerek Nikita'ya telefon eder ve “dev bir oyuncak ayıya ihtiyacım var” ifadelerini kullanır (Vlad ve Niki, 2020b). İçeriklerde çokça gözlemlendiği üzere anne bir oyuncak ayıya sahip olmasına rağmen daha büyük olanına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde içeriklerde istenilmeyen nesnelere de “ihtiyacım yok” sözleriyle nitelenmektedir. Örneğin kardeşler annelerinin arabasında kendilerine sunulan oyuncakları “ama bu kızlar için, ihtiyacım yok” sözleriyle reddederek babalarının onlara verdiği oyuncak para saçan bir tabanca ile mutlu olmaktadır (Vlad ve Niki, 2020a).

Başka bir içerikte Vlad sabah uyanıp şişme havuzu ve oyuncak kaydıracağını birleştirerek “hadi eğlenelim” der fakat kaydırdıktan kaydığı anda mutsuz olur ve kardeşini arayarak “havuz için rengarenk toplara ihtiyacım var” der. Kardeşi ona yüzlerce rengarenk top getirir havuzu toplarla doldurup işte şimdi oldu diyerek neşe içinde oynarlar (Vlad ve Niki, 2019).

Analiz edilen tüm içeriklerde istek yaratılmakta ve bu ihtiyaç olarak sunulmaktadır. Örneğin Nikita ve Vlad'ın henüz bebek olan kardeşi aralıksız ağladığında, anne bitkin bir şekilde “yardıma ihtiyacım var” diye haykırır. Çocuklar kardeşlerinin dev legolarla oynamak istediğini söyler, bebeğin beşiğini legolarla kaplarlar ve bebek gülmeye başlar. Anne oğullarına minnettar olur (Vlad ve Niki, 2021). Videonun devamında o dev oyuncakların temin edilebileceği web içerikleri gösterilmektedir. İçeriklerde “fazla olanın ihtiyacı karşıladığına” yönelik anlam inşa edilmektedir.

Üçüncü bulgu olarak içerik analizi sonucunda iyi olanın konumlandırıldığı belirlenmiştir. Örnekleme konusu olan içeriklerde tema daha iyisine sahip olma dürtüsü ile yeni ve iyi kavramlarının örtüşmesi üzerine kurgulanmaktadır. Örneğin Nikita odasında şişme uçağı ile oynarken oldukça mutlu görünmekte, aynı anda ekranda @nikitoys_official hesabı gösterilmektedir, Ansızın uçağı kırıldığında hemen annesine koşup “anne yeni bir uçak gerekiyor” der. O esnada TV'yi çalıştıramayan anne “ve yeni bir TV gerekiyor” der (Vlad ve Niki, 2021). İçeriklerde “o an” için çalışmayan nesnelere tamiri düşünülmemekte, zaman kaybetmeden daha yenisiyle değiştirilmesi gerektiğine yönelik anlam inşa edilmektedir. Başka bir içerikte ise Nikita'nın oyuncak evinin duvarı yerinden çıktığında o duvarı yerine takmaya çalışmak yerine “yeni bir duvar lazım” diyerek kardeşlerin Instagram hesabında satılabilen dev legolarla duvar inşa ettiği gösterilmektedir. Bozulan ya da o anda işlemeyen her nesne ikinci bir şans tanınmadan yenisi ile değiştirilmekte, “yeni olanın hep daha iyi olduğu” yönünde anlam dolaşımına sokulmaktadır.

Bunun yanı sıra içeriklerde göze çarpan iyi konumlandırılmasında diğer bir tema “büyük”lüktür. Küçük bir oyuncak ayıya nazaran büyük bir oyuncak ayı, küçük bir arabaya nazaran büyük bir araba tercih edilmektedir. Örneğin annelerinin arabasıyla yolculuk eden kardeşlerin daha gösterişli olan babalarının arabasını gördüğünde ve babaları “benim arabam daha iyi” dediğinde o araca yönelik annelerini araçta yalnız bırakmaktadır (Vlad ve Niki,

2020a). Ya da Nikita'nın oyuncuğu kırıldığında ve canı çok sıkıldığında dev legolarla oynayarak eğlenmektedir. Bu dev Legolar video kurgusu içinde yine ekranda @vlad.super.vlad Instagram adresinden temin edilebileceğine dair ibarelerle sunulmaktadır (Vlad ve Niki, 2021).

Son olarak, zamanın konumlandırılması söz konusudur. Örnekleme dahil edilen içeriklerde zaman, kesintisiz eğlence anlayışına hizmet edecek şekilde kurgulanmaktadır. İki kardeş tek bir oyuncuğu paylaşamayıp oyuncuğu kırdıklarında üzülmekte fakat bu üzüntü sorumluluk duygusundan değil eğlencelerinin kesintiye uğramasından ileri gelmektedir. Üzgün çocuklarını gören anne hemen onlara “Yeni oyuncaklar ister misiniz?” teklifinde bulunarak onları neşelendirmektedir (Vlad ve Niki, 2020a). Aynı içerikte babalarının aracıyla neşe içinde yolculuk eden çocuklar “hamburger istiyorum” dedikleri anda baba Mc Donalds'ın araç servisine girip onlara çocuk menüsü alıp yoluna devam etmekte, babanın arabası bozulduğunda hemen annenin çalışan arabasının yanına yönelmektedirler.

Başka bir videoda Nikita sabah uyandığında yerlerde renk renk post-itler görüp onları takip ettiğinde banyoya ulaşır. Aynanın önünde dişlerini fırçalaması gerektiğine yönelik bir görsel görür. Colgate marka çocuk diş fırçası ile hemen dişlerini fırçalar ve “tamam” der ekranda yeşil tik çıkar ve diğer aşamaya geçebilir (Vlad ve Niki, 2020d). Videonun devamında kardeşler post-itleri takip ederek mutfığa ulaşırlar masa üstünde duran elmaları yiyecekleri anda yine bir görsel ile ellerini yıkamaları gerektiğini fark ederek hemen ellerini yıkayıp keyifle elmaları yerler. O esnada aklanda @nikitoys Instagram adresi çıkar ve levhaların buradan temin edilebileceği anlaşılır. Elmaları bittikten sonra hiç durmadan TV odasına gelip TV izlemeye başlarlar. Ama TV'den de hemen sıkılıp yeni bir yaramazlık planlarlar. Uyuyan annelerinin üzerini post-it ile kaplarlar. Video boyunca “post-it” markası birçok yerde gösterilmeye devam eder. Analize konu olan içeriklerin tümünde zaman tatmin için tüketime yönlendirecek şekilde kurgulanmaktadır. Herhangi bir oyun planlaması ya da kurgusuna ihtiyaç duyulmaksızın sadece nesnelere yardımıyla eğlenceye ulaşılmakta, tatmin duygusuna ulaşıldığı an yeni bir nesne ile yeni tatmin arayışı başlamaktadır.

Tartışma

Dijital içerikler yoluyla çocuğun kendi çocukluk hâlini yaşayamadan tüketim girdabına ve baskısına sokulması, tüketici tanımıyla örtüşen bilince ve yetiye sahip olmadan çocukları haz ve tatmin odaklı bireylere dönüştürmekte, bu durum hem çocukları hem de ebeveynleri agresif pazarlamacılar karşısında zor duruma sokmaktadır.

Bu çalışmada analiz edilen içeriklerde temelde âni keyifli yaşama hâlinin ancak tüketim ile olabileceği vurgulanmaktadır. Tüketilecek emtialar ile ilgili olarak ise inşa edilen anlamlar kimi zaman açık, kimi zaman ise örtülü olarak sunulmaktadır. Bu anlamlar;

- Ürün tasarım, ambalaj, sunum ve pazarlama yoluyla toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden üretilmesi, erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılıkların vurgulanması,
- Ürünlerin bozulup kırıldığı durumlarda tamir yerine hızlı bir biçimde yenisinin satın alınması fikrinin işlenmesi,
- Ürünlerin ebat olarak daha büyük olanın makbul olduğunun vurgulanması,
- Ürünlerin miktar olarak daha fazla olanın makbul olduğunun vurgulanması,
- Doğal içerikler yerine hızlı ulaşılabilir paketli gıda (junk food) ve içeriklerin özendirilmesi şeklinde gözlemlenmektedir.

Kolaylıkla ulaşılabilen bu dijital içeriklerde materyalizmle veya sahip olunan nesnelere mutluluk duyma ve başarılı olma ideolojisine, çocuklar tüketim kültürü nedeniyle küçük yaşta maruz kalmaktadır. Çocuklar; imaj, para, ün ve statü gibi daha ileriki yaşlarda karşılaşacakları

durumlarla küçük yaşta baş etmek zorunda kalmaktadır (Rasmussen vd., 2022, s. 69). Çok sayıda çocuk etkileyiciyi takip eden çocuklar daha çok sayıda benzer içerikle karşılaşmakta ve kendileri de bu etkileyiciler gibi olmak istediklerinden sponsorlu ürünlerden çok daha fazla almaya meyilli olmaktadır. Çocuk etkileyicileri izleyen çocukların bu küçük tanıtıcıların şaşalı hayat tarzlarına öykünmesi sonucunda izleyicilerin de etkileyici olmak istemesi doğal bir sonuçtur. Çocuk etkileyici olmak isteyen çocukların zihinlerinde “ancak çocuk etkileyicileri olursam ben başarılı olurum ve her yeni çıkan oyuncuğu alabilirim” düşünceleri oluşmaktadır (Rasmussen vd., 2022, s. 72). Bunun sonucunda henüz gelişmekte olan benlik ve kişiliklerini, özgün bir biçimde değil de başka bireyleri taklit yoluyla edinmeleri tehlikeli bir gelişmedir.

Ebeveynler için ise yukarıda ifade edilen bireysel ve toplumsal riske ilaveten daha kısa vadeli sorunlar bulunmaktadır. Çocuğun açık veya gizli periyodik reklama maruz kalması ve reklamı yapılan ürünlere özendirilmesi ebeveynlerde bir gerilim oluşturmaktadır. Çünkü çocuk artık reklamda gördüğü ürünü isteme durumuna gelmiştir. Bu durum da ebeveynlerde sürekli bir tüketim baskısı, maddi ve manevi gerilim yaratmaktadır.

Çocuğun hedef kitle olduğu pazarlama faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak için ebeveynler öncelikle çocuğun sosyalleşmesinde önemli rol oynayan sosyal medya etkileyicilerine karşı çocuklarıyla iletişim kurup bu tür reklamlara maruz kalmanın yol açabileceği riskleri konuşmalı, çocuklara reklamcılığın mekanizmasını ve doğasını anlatarak reklam içeriğinin zararlarını en aza indirmelidir (Buijzen ve Valkenburg, 2005, s. 154). Ancak bu tür sponsorlu içeriklerde yer alabilecek riskler farklı sayıda ve çeşitte olabileceğinden özellikle medya okuryazarlık düzeyi düşük ebeveynlerin bunların tümünden haberdar olmasının zorluğu, buna ilaveten ebeveynlerin sosyo-ekonomik seviyelerindeki farklılıklar ve her ebeveynin çocuklarıyla yapıcı bir iletişim yapısına sahip olmaması gibi faktörler bu sorunun salt ebeveyn üzerinden çözümünü mümkün kılmamaktadır.

Küçük yaştaki çocukların bilişsel yetkinliklerinin yetersiz olması reklam mesajlarına karşı koymayı güçleştirdiğinden bazen de reklam izlemeyi/TV izlemeyi kısıtlama da diğer bir yöntem olarak durmaktadır. Ancak çocuk televizyon kanal sayısına ek olarak, artan sayıda sosyal medya platformu ve oyun siteleri/uygulamaları ebeveynlerin çocuklarını sürekli takip etmesinin gücüğü bu yöntemin de tek başına sorunu çözebilme potansiyelini bertaraf etmektedir. İçeriklerde gizli reklamın haricinde, başka zararlı unsurların da yer alabilmesi ciddi bir içerik analizini gerektirmektedir. Artan sayıda platformda artan sayıda yerli ve yabancı fenomenin bulunması, içerik yerelleştirmenin kolay olması sonucu YouTube gibi ortamlar çocuklar için kendi kültürünün de ötesinde adapte olunması gereken küresel bir mecra hâline gelmiştir.

Bu aşamada farklı kolektif oluşumlara farklı görevler düşmektedir. Örneğin ebeveynler çocuklarının dokunmatik ekran ve etkileşimli zengin içerikli videolara olan ilgilerini daha faydalı eğitim araçlarına/programlarına çekme çabası içine girmeli, ulusal düzenleyici kuruluşların sponsorlu içerikler için düzenleme yapmaları ve platform sahipleriyle ortak çözüm arayışlarına gitmeleri gerekmektedir. Platform sahibi YouTube gibi işletmeler ise yapay zekâ/makine öğrenmesi ile yönlendirici yönleri bulunan bu tür içeriklerin tespiti, uyarılması ve platformlardan kaldırılması konusunda etik değerler çerçevesinde daha aktif olmalıdır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular literatürle uyumludur. Güncel araştırmalar çocuklara yönelik içeriklerde cinsiyete bağlı farklı dilin kullanımına devam edildiğini (Hourigan, 2021, s. 388), materyalizm ve tüketiciliğin teşvik edildiğini göstermektedir (Roth-Ebner, 2022, s. 3; Loose vd., 2022, s. 2; Rasmussen vd., 2022, s. 73).

Sonuç

Sınırsız dijital içerik, uygulama ve cihazın şekillendirdiği teknoloji ağırlıklı kültür her yaştan bireyi doğrudan etkilemektedir. Faydalı uygulamalar yanında, aldatıcı ve olumsuz örnek teşkil edici içerik ve uygulamalar da yoğun olarak artmaktadır. Günümüz dijital dünyasında çocuklar gerek doğmadan gerekse doğduktan sonra çok küçük yaşlardan itibaren çeşitli dijital içeriklere maruz kalmaktadır. Ebeveynler, küçük çocuklarının YouTube izlemesine izin verirken, bununla birlikte sayıları artan içerik, uygulama ve cihaz çocukların ekonomik açıdan sömürülmesini kolaylaştırmaktadır. Bu ve benzeri platformlar için özellikle reklam düzenlemesinin eksikliği, aileleri ve eğitimcileri endişelendirmektedir. Ekonomik boyuta ek olarak, kontrolsüz dijital mecra ortamları çocukların sağlıksız beslenmesine ve materyalizme yönlendirilmesine önyak olmaktadır.

Geleneksel bir medya aracı olan televizyonun izlenmesi genelde aile ile icra edilen kolektif bir etkinlik iken, modern dijital araçlar olan tablet/bilgisayar/cep telefonu üzerinden izlenen video içerikleri dijital tüketimi bireysel boyuta taşımıştır. Sonuç olarak; farklı sayıda ve çeşitte zengin dijital içerik karşısında ebeveynlerin çocukları üzerindeki kontrolü azalmıştır. Bu durum ise çocukların reklamlar karşısında daha da savunmasız kalmasına ve harcanan ekran süresinin artmasına yol açmaktadır.

Dijital dünyada yetişkinlere göre daha da savunmasız durumda olan çocukların kişisel verileri korunmamakta ve YouTube gibi platformlar ebeveyn rızası olmadan çocukların kişisel verilerini toplamakta ve sofistike veri madenciliği yöntemleriyle ticarileştirmektedir. Dijital platformların tüketiciler üzerindeki gücü ve etkisinden yararlanmak isteyen firmalar ise gerek doğrudan gerekse fenomenler vasıtasıyla her yaştan tüketicinin tercih, algı ve duygularını etkilemektedir.

Özellikle çocuklara yönelik fenomenlik uygulamasında ebeveynler sadece hedef kitle olan çocukları değil kendi çocuklarını da ticari amaçlarla istismar edebilmektedir. Ticarileştirilen mahremiyetin yasalarla ile yasaklanması küçük yaşta fenomenliğe itilen çocuklarla birlikte onların etkilediği diğer çocukların erken yaşta ticari sömürsüne engel olabilecektir. Çocuklara yönelik her tür pazarlama ve reklam faaliyetlerinin hükümetlerce yasaklanması dünyada yaygınlaşan bir eğilim olarak değerlendirilmektedir.

Buna ilaveten, ebeveynlerin çocuklarına yönelik reklam mesajlarını anlama konusunda daha sofistike hâle gelmesi gereklidir. Ebeveynlerin eğitim seviyesi ve farkındalığı arttıkça, çocuklarının izlemiş olduğu içerikleri yönetme becerisi artmakta ve bu tip ebeveynlerin çocuklarının ekran başında daha az vakit geçirdiği görülmektedir. Bu nedenle ebeveynleri eğitici medya içerikleri oluşturmanın kritik önemi bulunmaktadır. Bilinç seviyesi artmış ebeveynler içerik kontrolüne ek olarak çocuklarının yaşlarına göre ekran süresini kısıtlayabileceklerdir. Bu çalışma belli bir yılı, konuyu ve seçili bir çocuk fenomen kanalını içerme sınırlılığına sahipken, aynı zamanda dijital platformlarda çocuklara yönelik pazarlama anlayışının güncel örneklerini ortaya koymasıyla literatüre katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Arora, C., v& Diwan, S. P. (2022). Children influence on family purchase decisions across product categories. *SN Business & Economics*, 2(7), 1-21.
- Beales III, J. H. (2003). Advertising to kids and the FTC: A regulatory retrospective that advises the Present. *Geo. Mason L. Rev.*, 12, 873.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi / teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Breslyn, W., & Green, A. E. (2022). Learning science with YouTube videos and the impacts of Covid-19. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research*, 4(1), 1-20.

- Buijzen, M., ve Valkenburg, P. M. (2005). Parental mediation of undesired advertising effects. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49(2), 153-165.
- Burroughs, B. (2017). YouTube kids: The app economy and mobile parenting. *Social media+ society*, 3(2), 2056305117707189.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö., Kılıç-Çakmak, E., Karadeniz, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Choi, E. (2022). Brand integration, disclosure, and ethics in child-targeted YouTube videos: A content analysis. *Journal of Media Ethics*, 1-14.
- Coleman, P. C., Hanson, P., van Rens, T., & Oyebode, O. (2022). A rapid review of the evidence for children's TV and online advertisement restrictions to fight obesity. *Preventive Medicine Reports*, 101717.
- De Jans, S., Van de Sompel, D., Hudders, L., & Cauberghe, V. (2019). Advertising targeting young children: an overview of 10 years of research (2006–2016). *International Journal of Advertising*, 38(2), 173-206.
- De Veirman, M., Hudders, L., & Nelson, M. R. (2019). What is influencer marketing and how does it target children? A review and direction for future research. *Frontiers in Psychology*, 10, 2685.
- Evans, N. J., Phua, J., Lim, J., & Jun, H. (2017). Disclosing Instagram influencer advertising: The effects of disclosure language on advertising recognition, attitudes, and behavioral intent. *Journal of Interactive Advertising*, 17(2), 138-149.
- Feller, G., v& Burroughs, B. (2021). Branding kidfluencers: regulating content and advertising on YouTube. *Television & New Media*, 15274764211052882.
- Freeman, J., & Dardis, F. (2022). Kidfluencing: The role of calls to action, logo presence, and disclosure modality on parental appraisals. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 256-273.
- FT (2022). Ever younger 'kidfluencers' face online dangers
<https://www.ft.com/content/e1f8a8f9-3c72-455e-b98f-348d757519a1com> adresinden 17 Ocak 2023 tarihinde erişildi.
- Gräve, J. F. (2019). What KPIs are key? Evaluating performance metrics for social media influencers. *Social Media+ Society*, 5(3), 2056305119865475.
- Haryanto, J. O., Moutinho, L., & Coelho, A. (2016). Is brand loyalty really present in the children's market? A comparative study from Indonesia, Portugal, and Brazil. *Journal of Business Research*, 69(10), 4020-4032.
- Hourigan, K. L. (2021). Girls try, boys aim high: Exposing difference in implied ability, activity, and agency of girls versus boys in language on McDonald's happy meal boxes. *Sex Roles*, 84(7), 377-391.
- ITU (2022). Internet uptake has accelerated during the pandemic
<https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2021/11/15/internet-use/>
- Kasser, T., & Linn, S. (2016). Growing up under corporate capitalism: the problem of marketing to children, with suggestions for policy solutions. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 122-150.
- Lapierre, M. A., & Choi, E. (2021). Parental awareness of new online advertising techniques targeting children: an exploratory study of American parents. *Young Consumers*, 22(2), 290-305.
- Li, H., & Jung, S. (2018). Networked audiences and cultural globalization. *Sociology Compass*, 12(4), e12570.
- Loose, F., Hudders, L., Vanwesenbeeck, I., ve De Jans, S. (2022). Preschoolers and Advertising: A systematic literature review and future research agenda on the effects of advertising on preschool children. *Journal of Advertising*, 1-17.

- Nelson, M. R. (2018). Research on children and advertising then and now: Challenges and opportunities for future research. *Journal of Advertising*, 47(4), 301-308.
- Neumann, M. M., & Herodotou, C. (2020). Evaluating YouTube videos for young children. *Education and Information Technologies*, 25(5), 4459-4475.
- Ofcom (2019). Why children spend time online.
<https://www.ofcom.org.uk/about-ofcom/latest/features-and-news/why-children-spend-time-online>
- Ofcom (2022). Children and parents: media use and attitudes report
https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0024/234609/childrens-media-use-and-attitudes-report-2022.pdf
- Oprea, S., Buijzen, M., & van Reijmersdal, E. (2021). Reliability and validity of children's advertising exposure measures. *Young Consumers*. 22 (4), 660-674,
- Rasmussen, E. E., Riggs, R. E., & Sauermilch, W. S. (2022). Kidfluencer exposure, materialism, and US tweens' purchase of sponsored products. *Journal of Children and Media*, 16(1), 68-77.
- Roth-Ebner, C. (2022). "You just have to join in", *Communications*, 1-24.
- Schwemmer, C., & Ziewiecki, S. (2018). Social media sellout: The increasing role of product promotion on YouTube. *Social Media+ Society*, 4(3), 2056305118786720.
- Talavera, M. (2015). 10 Reasons why influencer marketing is the next big thing. *Adweek*, July, 14.
- TÜİK (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>
- Uner, M. M., Guven, F., & Cavusgil, S. T. (2020). Churn and loyalty behavior of Turkish digital natives: Empirical insights and managerial implications. *Telecommunications Policy*, 44(4), 101901.
- Valkenburg, P. M., & Cantor, J. (2001). The development of a child into a consumer. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(1), 61-72.
- Vlad and Niki. (2019, Haziran 9). *Vlad and Nikita play with inflatable Toys*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=aNBaGOLb8n0>
- Vlad and Niki. (n.d.). *Home* [YouTube channel]. YouTube. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/@VladandNiki>
- Vlad and Niki. (2020, Ocak 25). *Vlad and Nikita pink car for girls*. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=bzljDov1GkQ>
- Vlad and Niki. (2020, Ocak 29). *Vlad and Nikita pretend play with Trucks for kids*. Erişim adresi: YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=rlzwmITJMkI>
- Vlad and Niki. (2020, Şubat 26). *Nikita ride on toy truck play delivery service*. Erişim adresi: YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=DEsQs2jLEOg>
- Vlad and Niki. (2020, Mayıs 20). *Vlad and Niki colored car for mommy*. Erişim adresi: YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=yEuVdMDSYMw>
- Vlad and Niki. (2021, Şubat 2). *Vlad and Niki play with colored toy blocks and build Three Level House*. Erişim adresi. <https://www.youtube.com/watch?v=QTeXc3sl9v4>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young kids' YouTube viewing dominated by consumerism, Ads (2020, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://labblog.uofmhealth.org/health-tech/young-kids-youtube-viewing-dominated-by-consumerism-ads>

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Islamic Finance-Based Financing Mechanism Proposals to Support Local Economic Development

Yerel Ekonomik Kalkınmayı Destekleyici İslami Finansa Dayalı Finansman Mekanizması Önerileri

Ömer Faruk TEKDOĞAN^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-4397-1718

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 6 Ekim 2022

Kabul tarihi: 1 Şubat 2023

Anahtar Kelimeler:

İslam ekonomisi ve finansı,
İslami sermaye piyasaları,
Sukuk,
Kredi değeri.

ÖZ

Çoğu ülkede, yerel yönetimlerin altyapı projeleri için temel finansman kaynağı merkezi hükümetin bütçesinden aktarılan transferlerdir. Ancak artan kent nüfusu düşünüldüğünde, bu kaynak şimdi olduğu gibi gelecekte artması muhtemel altyapı harcamalarını karşılamada yetersiz kalacaktır. Yerel yönetimler, sermaye piyasalarına katılım da dahil olmak üzere alternatif finansman yöntemlerini araştırmalıdır. Bununla birlikte, çoğu yerel yönetim, özellikle küçük ve orta ölçekli olanlar, düşük kredibiliteleri ve yetersiz teknik ve idari kapasiteleri nedeniyle sermaye piyasalarına erişememektedir. Bu nedenle birçok ülkede geleneksel finansal sistem kapsamında yerel yönetimlerin kredibilitelerini artırmaya yönelik destekleyici mekanizmalar geliştirilmiştir. Konvansiyonel finansal sistemin kanıtlanmış yöntemlerinden ilham alan bu çalışmada, yerel yönetimler için İslami finans ilkelerine dayalı bazı destekleyici finansman mekanizmaları önerilmektedir. Bu mekanizmalar, yerel yönetimlerin daha yüksek kredibiliteye sahip biçimde sermayeye erişmesine yardımcı olabilir ve İslami sermaye piyasalarının gelişmesine katkıda bulunabilir. Bu çalışma, temel olarak yerel yönetimlerin sermaye piyasalarına doğrudan veya dolaylı olarak erişmelerini sağlayarak borçlanma maliyetlerini düşürmeye odaklanan beş farklı İslami finansman modeli önermektedir. Önerilen tüm modeller ülkemizdeki ilgili mevzuat ile büyük ölçüde uyumludur, ancak yerel yönetimlerin borçlanma limitlerine ilişkin yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulabilir. Önerilen modellerin uygulama prosedürleri, geçiş sürecinin izlenmesini gerektiren yasal çerçevenin uyarlanması gerektirebilir. Bu çalışma, konunun özgünlüğü sayesinde genel bir fikir vermekte ve bu konuda yeni açılımlar sağlayacak daha sonraki çalışmalara zemin hazırlamaya çalışmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 6, 2022

Accepted: February 1, 2023

Keywords:

Islamic economics and finance,
Islamic capital markets,
Sukuk,
Creditworthiness.

ABSTRACT

In most countries, the main financing source for local governments for infrastructure projects comes from the central government's budget. However, considering the growing urban population, this source will be insufficient to meet the likely increasing infrastructure expenditures in the future as it is now. Local governments must explore alternative financing methods, including accession to capital markets. Nevertheless, most local governments, especially the small and medium-sized ones, do not have access to capital markets, due to their low creditworthiness and insufficient technical and administrative capacity. For this reason, some supportive mechanisms to increase the creditworthiness of local governments within the scope of the conventional financial system have been developed in many countries. Aspired by the well-proven methods of the conventional financial system, this paper proposes some supportive financing mechanisms for local governments based on Islamic financial principles. These mechanisms could help local governments to access capital with higher creditworthiness and contribute to the development of Islamic capital markets. In order to lower the borrowing costs for local governments by giving them direct or indirect access to capital markets, this study suggests five possible Islamic financing methods. However, because of the novelty of the subject, it attempts to lay the groundwork for future research that will yield fresh perspectives on this issue.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: omerfaruk.tekdogan@asbu.edu.tr

Introduction

Demographic data indicate that the urban population has been increasing globally, especially in emerging economies such as India, Türkiye, and China. United Nations (2018) estimates the number of people globally who live in urban areas will be 6.7 billion by 2050, which will be more than double the rural population at that time. Therefore, it is obvious that the urban economy will play a more crucial role in the development of countries since there is a strong relationship between urbanization and economic growth.

Accordingly, this projection of the structural change in the world population implies that the burden of local governments will increase because this increasing urban population will need infrastructure investments such as transportation, and water sewerage and supply.

Since the local governments cannot bear the burden of urbanization alone, they resort to the central government or look for external sources for project financing. In many countries, local governments have budget constraints and low creditworthiness while being dependent on external financial sources. Innovative financing methods need to be developed for local governments to decrease their financing costs. These methods could include the support of central governments, financial institutions or national or international organizations which are formed to improve the creditworthiness of local governments. These organizations' operations are mostly based on debt financing. The formation of new organizations and methods by making these conventional organizations and methods Shari'a compliant is needed for Muslim countries or Muslim communities. This effort can contribute to the further development of Islamic capital markets and the Islamic economic system.

On the other hand, particularly after the global financial crisis in 2008, Islamic financial instruments turned out to be alternative financing instruments not only in Muslim countries but also in non-Muslim countries. Accordingly, considering the asset-backed nature of traditional Islamic financial instruments, they could be ideal for infrastructure financing. However, there seem to be several challenges that need to be dealt with in practice, especially in terms of the Sharia compliance issue.

In the first section, we are going to present the reasons for the need for the accession of local governments to capital markets for financing their infrastructure projects. Then, we will give brief information about some methods which are currently in use in the conventional financial system for improving the creditworthiness of local governments. In the last section, we will analyze these techniques in terms of the needs of the Islamic financial market, since Shari'a-compliant models sometimes could be less effective and more costly.

Need for Bond Issuance by Local Governments

The urban population is growing rapidly all over the world. In fact, according to the population data in 2007, the urban population outnumbered the rural population for the first time in the world. (Anderson, 2015) According to the projections on population by United Nations (2018), two-thirds of the world population will be living in cities by 2050. Therefore, countries spent about \$2.7 trillion in 2020 on infrastructure and an additional \$0.5 trillion was needed through 2020 in areas such as water, power supply, and transportation projects. This gap between the needed amount and actual amount of spending on infrastructure increases and will reach a cumulative amount of \$11 trillion by 2040 (Global Infrastructure Hub, 2022)

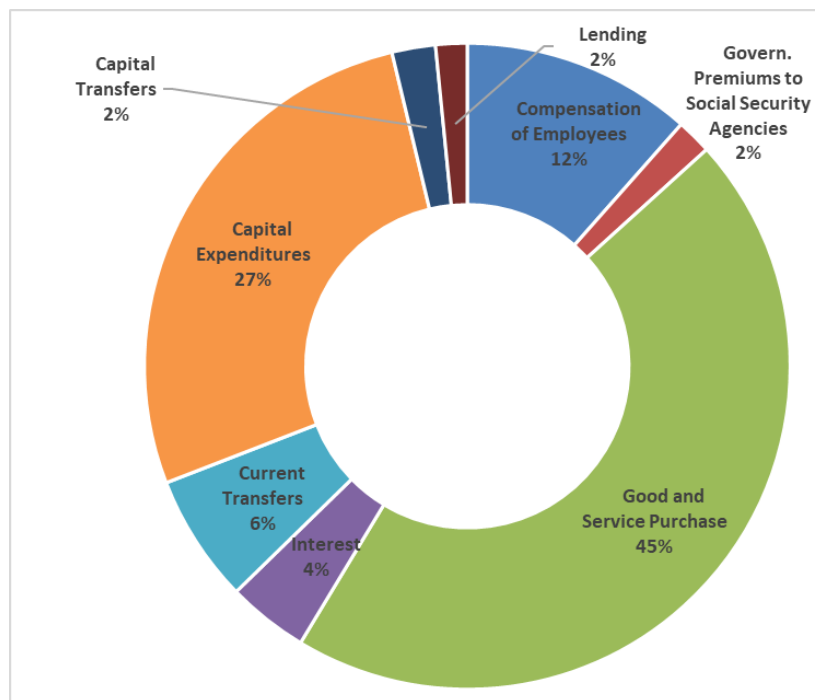
The investments by local governments in infrastructure projects are essential for global economic growth. Public goods such as infrastructure investments are non-rival and non-exclusive. Thus, this creates free-riding problems in an economy. For this very reason, these kinds of public goods are provided by governments (Shaikh, 2015). For instance, in developed

countries, 3 out of 4 of the infrastructure investments are from public sources and the share of this in the GDP is around 2%-4 (Erol, 2006).

The demographic situation in Türkiye is not different from the rest of the world. As seen in the graph below, even if the growth rate of the urban population seems to decrease in recent years compared to between 1950 and 2008, after it outnumbered the rural population first time in 1980, the gap between urban and rural populations have been increasing year by year. While in 2012, 23% of the total population were living in rural and 77% were living in urban in Türkiye, these ratios have changed dramatically in the last decade and the urban population reached to 93% of the total population (TÜİK, 2022).

Apart from central governments, local governments are the main agents in terms of supplying infrastructure investments in Türkiye. When we consider the demand side for infrastructure investments, it is obvious that the increasing number of urban population due to the migration from rural to urban in Türkiye is the major cause of the increasing financing needs of the municipalities. The transfers and financial help from the central government for infrastructure investments are inadequate, therefore, local governments need to find new financing methods to fill this financial gap.

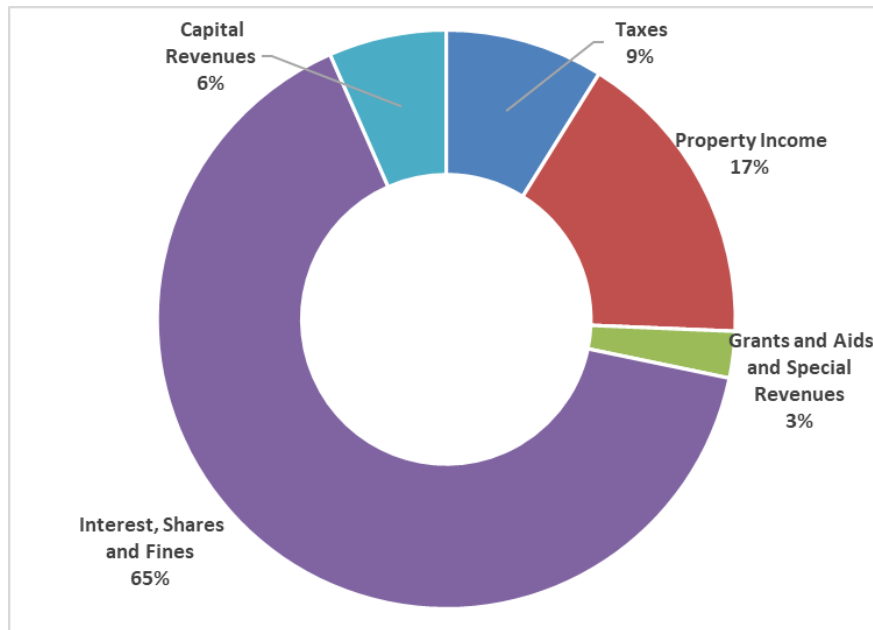
Accordingly, this rapid increase in urban population will require more public service like infrastructure for the urban population. However, here, the most important problem is that local governments have not enough income to provide the necessary infrastructure investments for the public.

Graph 1: Cumulative Expenditures of Local Governments in Türkiye, % of Total Expenditure, 2021

Source: Ministry of Treasury and Finance, General Directorate of Public Accounts.

As seen in Graph 1, 27% of the total expenditures of local governments in Türkiye had been spent on capital expenditures, which is to provide infrastructure facilities to the public, and with the addition of procurement, documentation, and other required processes, this share would increase. of their revenues to provide infrastructure facilities to the public.

Graph 2: Revenues of Local Governments in Turkiye, % of Total Revenues, 2022

Source: Ministry of Finance, General Directorate of Public Accounts

In today's world, it is accepted that providing better public services to the citizens is bound up with strong local governments. Possible income resources of local governments in Turkiye: Share from the central government budget, state aids, some taxes and fees, and borrowing. (Akdis, 1998) As seen in Graph 2, the biggest share of the total revenue of local governments in Turkiye comes from the central government's budget. The transfers from the central government in the form of the shares of tax revenues count for 95 percent of the interest, shares and fines, which means %63 of the local government revenues come from the central government. This shows that local governments are dependent on the local government and they cannot generate sufficient internal revenues.

Considering the information discussed above, it seems that, in the coming years, the urban sector will play a more critical role in the transformation of developing economies. On one hand, the local governments will need more infrastructure investments to meet the need of this growing urban population and on the other hand, we know that the public funding facilities of local governments are inadequate to meet this need. Within this scope, when we look at the trend in terms of finding new sources of local governments all over the world, we notice that they tend towards bond issuance to create financing. However, besides legal barriers and borrowing limits, most local governments face another challenge while issuing bonds: Creditworthiness.

Moreover, borrowing requires legal and institutional capacity, knowledge, skills, and developed markets for loans or bond issuance. Even if these all requirements are fulfilled, there is a big challenge for the local governments. Since they are relatively small and do not have sufficient funding needs to attract the attention of creditors, they cannot find loans easily, especially in the case of bond issuance. Their creditworthiness also matters to creditors. Hence, even if they can find a creditor to finance their infrastructure projects, the cost of funding is mostly higher due to the lower creditworthiness of local governments.

To address this issue, some countries seem to find a way to support the creditworthiness of local governments. For instance, the Government of India introduced a scheme for a Pooled Finance Development Fund (PFD) to support small and medium-sized local bodies to access capital markets (Chakrabarti, 2014). In addition, Pooled Financing Mechanism (PFM) is

employed in many countries. For example, in Europe, Local Government Funding Agencies owned by local authorities, which issue bonds in the capital markets domestically and internationally, were established to improve the creditworthiness of local governments as a pilot scheme. Another example of pooled finance development found is from the US where Municipal Bond Banks were established to address this problem of the local governments. The number of countries using PFM has been increasing day by day. Even in emerging and developing countries it has been developed. The most important aspect of PFM is to help with the creditworthiness of local bodies. No doubt, the creation of PFM schemes is always dependent on the specific circumstances in each country (Anderson, 2015). Apart from PFM, The US government has established State Infrastructure Bank (SIB) to fund infrastructure projects. SIBs exist in 33 states in the USA but only 10 units are active currently. They provide direct loans at lower interest rates (Puentes & Thompson, 2012).

Credit Enhancement Structures for Local Governments

In terms of obtaining funds from capital markets, every local government cannot find the same opportunity due to the differences in their creditworthiness. While some can directly reach the capital markets, some cannot. Especially small and medium-sized local governments need help to access these funding sources. For this reason, most developed countries have developed some methods to cope with the low creditworthiness of local governments. Some advantages of credit enhancement mechanisms are facilitating the sources and performing as leverage, providing cost efficiency, supporting the development of the capital market, and stimulating hard credit culture (Kehew et al., 2005). We will give brief information about some of these methods below.

Full or Partial Guarantees:

This method is the most used one to enhance the creditworthiness of local government directly. While in some cases it covers principal and interest payments irrespective of the cause of default, sometimes it is in the form of a partial guarantee. To give an example, the Philippines has a Local Government Unit Guarantee Corporation to deal with providing guarantees during the bond issuance of local governments.

Municipal Development Funds (MDF)

MDFs are established as public enterprises to provide funds from capital markets for small and medium-sized local governments, which do not have the potential to borrow from capital markets on their own due to the lack of creditworthiness and technical and human capacity. Therefore, they also provide technical assistance to local governments. Since these funds are under state control and financed via state resources, using these funds is less costly for local governments.

In the market-oriented system, MDFs borrow mostly from international financial institutions such as Asian Development Bank, World Bank, and InterAmerican Development Bank. Most of these donor institutions also request state guarantees or other kinds of pledges. While MDFs make these funds obtained from IFIs available for local governments, they add a premium to cover their administrative costs, such as credit risk and exchange rate risk.

They rarely issue bonds to obtain funds from capital markets, since the commercial banks, as an intermediary for the issuance of bonds, see MDFs as a rival for bond issuance and would like to credit them directly.

Bond Banks

Bond Banks was first established in Canada in 1956, with an aim to decrease credit costs of local governments. They function as an institution providing funds from capital markets to

local governments by borrowing via bond issuance, after pooling together the financial needs of local governments. The main logic behind the establishment of bond banks is that they have a relatively higher credit rating in reference to local governments. Therefore, they can borrow less costly. They can provide funds to local governments either by issuing a bond on its behalf and purchasing general obligation bonds issued by local governments or by representing gathering borrowing needs of local governments and issuing a bond in one pool (Rhee & Stone, 2003).

Most bond banks not only alleviate the borrowing cost of local governments but also can meet their operating costs. Moreover, as in the case of Alaska Bond Bank, they sometimes transfer proceeds to the state budget. Alaska Bond Bank transfers around 1,5 million US\$ every year to the state budget. Established in 1970, the Bond Bank mechanism in the USA works effectively (Rhee & Stone, 2003).

State Revolving Funds

Bond banks and various financial institutions of local governments can run revolving funds. These revolving funds support the credits given to local governments. As repayment of given credit is made, it can be possible to give credit to the others who demand credit. Therefore, there exists a continuous capital base in these revolving funds to be used for other projects.

Generally, a state or federal government provides capital to a revolving fund. In practice, these kinds of funds are mostly used for water contamination projects. For instance, in the USA, U.S. Environmental Protection Agency has been granting funds to states to finance the local government's contamination control projects since the end of 1980. The States use three main approaches in the management of these revolving funds: Providing credit directly, leverage of cash flow, and leveraging reserve funds.

State Infrastructure Banks

State Infrastructure Banks were established in the US in 1995 aiming at financing urban transportation investments. State Infrastructure Banks (SIB) are employed to finance other infrastructure projects too. States contribute to these funds and every state must capitalize 10% of the fund transferred from the central government for road building as seed capital of these banks. In addition to this, every state is supposed to put 25% of the central government's contribution into its state infrastructure bank.

The fundamental purposes of state infrastructure banks are flexible project financing, recycling of funds, accelerating the completion of projects, stimulating private investors' interest in public projects, and credit enhancement of local governments.

The SIBs do not have the authority to grant since they are supposed to provide credit facilities for future projects via the funds obtained from the repayment of actual projects. The credits of SIBs are financed by sources provided to these banks or from capital markets through issuing revenue bonds (Attinasi & Brugnoli, 2001).

Islamic Financial Tools as a Source for Infrastructure Projects of Local Governments

The Islamic financial industry is rapidly expanding and is now considered to be worth over \$3,6 trillion globally, growing at a rapid rate of %11.3 from 2020 to 2021 (Islamic Financial Services Board, 2022). Furthermore, not only in Muslim countries but also in non-Muslim Countries, such as UK, Luxemburg, Hong Kong, and South Africa, Islamic financial instruments turn out to be an instrument of choice, especially after the recent global financial crisis in the world (Shaikh, 2015).

On the other hand, many studies conclude that project financing is critically significant, especially for emerging economies, such as Türkiye. For instance, Shaikh (2015) discusses the role of sovereign Sukuk to fund infrastructure projects in Pakistan. They argue that this proposal may lead to an increase in economic growth since it means an increase in the investments in the economy thus increasing the tax base and tax collection and finally it may create employment. That is to say, there is a significant correlation between infrastructure investments and economic growth in an economy. At this point, one may consider that Islamic financial tools could be an alternative financing way to conventional financing methods to finance infrastructure projects via the issuance of Islamic bonds. For this aim, The G20 group of major nations has decided to discuss including Islamic bonds as an infrastructure financing tool in its annual agenda since it is believed that Islamic financial tools may be suitable instruments for financing infrastructure projects due to their asset-backed nature. Thus, it may be possible to attract additional interest from a larger group of countries, both traditional and non-traditional issuers of Sukuk (Vizcaino, 2015).

However, there may be some risks related to the issuance of Sukuk, such as Shari'a compliance risk, market risk, credit, counterparty risk, capital risk, etc. (Abdullah et al., 2014). Although there are many studies on risk management of infrastructure projects in conventional financing methods, unfortunately, since the financing of infrastructure projects via Sukuk is a new financing method, there are few studies about risk management issues in this financing method.

Among the risks aforementioned, the most important one seems to be the Shari'a compliance risk, which makes issuing Sukuk costlier than issuing conventional bonds due to higher legal and Shari'a compliance fees. According to a speech by the president of the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) Sharia Council, 85% of the current structures of Gulf Sukuk do not comply with Islamic norms. That is, they are not Shari'a compliant. Therefore, even if there exist some challenges in this issue, we need to overcome these challenges and it may be possible to find a legal structure that would be acceptable to governments, investors, and the Sukuk's Sharia boards (Fitch Wire, 2015).

Following Islamic modes of financing, either by way of obtaining direct financing from a financier or by way of issuing Islamic securities, can be considered for Infrastructure Projects: Murabahah (cost-plus or markup sale), istisna (commissioned construction/manufacturing), ijarah (leasing), tawarruq (cash financing), mudaraba (profit sharing), musharaka (joint venture).

Supporting Mechanisms for Sukuk Issuance of Local Governments

In this section, we develop alternative implementations of credit enhancement entities, namely Sukuk Bank as an alternative model to Bond Bank which is already a common model across the USA and Canada, for facilitating local government infrastructure projects by raising funds from capital markets. We use the most common Sukuk structures and find out the one which is most practical, implementable, and cost-efficient. We referred to Türkiye in the models. As mentioned before, most local governments do not have access to capital markets, however, our suggestions will enable them to have inexpensive and long-term financing.

By inserting Sukuk Bank as a bridge between local governments and capital markets, we establish a few new Islamic finance models using different Sukuk types. In these models, we thought that Sukuk Bank could be either fully or partially owned by the Ministry of Treasury and Finance (Treasury). The Treasury standing by Sukuk Bank means higher creditworthiness and more competitive issuances to markets. Although Sukuk Bank is a credit-enhancing structure, additional credit enhancements like intercept mechanism, guarantees and takaful

would be also useful for reducing financing costs. These structures are not exhibited in our models, but their involvement would increase the creditworthiness of local bodies.

An intercept mechanism means an intercept provision on central government transfers to local governments. In Türkiye, intercept provision on these transfers is called interception of general budget tax revenue shares of local governments. The central government exercises this procedure via the Treasury and the Bank of Provinces (İlBank).

Another point with our models is that upon completion of the projects we assumed a purchase undertaking (Wa'd) which allows the local government to buy project assets from project Special Purpose Vehicle (SPV) or Sukuk Bank at market value. We took into consideration the following assumptions while structuring credit enhancement methods for Islamic financial tools:

When establishing the proposed credit enhancement methods, it is assumed that the local governments in Türkiye would borrow less costly under the enhancement mechanism. It is worth to note that, local governments in Türkiye are bounded with borrowing limits that is proportionate to their revenues and need to have permission from the central government for borrowing.

All Islamic financial instruments are asset-backed on a real infrastructure project. Hence, in terms of Sharia compliance, there is no inconvenience.

Local governments need new financial instruments to finance infrastructure projects and they are willing to use the capital market.

All proposed models might still need to be developed to deal with some risks such as default risk.

Our first Sukuk Bank model includes an Ijarah Sukuk issuance and two Istisna contracts. The implementation procedure can be as followed:

Treasury transfers public property to Sukuk Bank.

Sukuk Bank leases back the property to Treasury.

Sukuk Bank issues Ijarah Sukuk.

Proceeds are transferred to project SPVs which are established to implement infrastructure projects of subscribed local governments.

Lease payments from the Treasury are distributed to Sukuk holders.

Sukuk Bank signs Istisna contracts with each of the local governments. Local governments agree to pay a sum of project costs, administrative fees, and profit margin on a deferred payment basis.

Sukuk Bank signs parallel Istisna contracts with each of the projects implementing SPV. Sukuk Bank pays the total project cost in allowances to each SPV.

Payments from local governments due to Istisna contracts are transferred to Sukuk Bank.

Sukuk Bank keeps these payments in a sinking fund to make debt service to Sukuk holders.

In early periods, projects would not be income generating, so firstly Sukuk Bank and secondly the Treasury should be responsible for making the full amount of lease payments to the sinking fund. After a period when generated income begins to flow into the sinking fund, Treasury will start to get paid back from the fund. Any shortages in the sinking fund can be

covered by a reserve fund created by Sukuk Bank. This reserve fund is for maturity mismatch between Sukuk repayments and Istisna contract payments.

The profit margin received from local governments will be transferred to Treasury. This profit margin should cover Treasury's financing costs, as Treasury could have borrowed from other financiers to make lease payments.

An intercept mechanism could be applied in the case of defaults on payments from local governments. The Treasury will manage this intercept mechanism, by transferring defaulted local government's tax share directly back to the Treasury, while informing the Bank of Provinces to do so.

Let's assume Sukuk Bank issues Ijarah Sukuk at a fixed or floating rate equal to annual lease payments from the Treasury (let's say %5) for 5 years. Sukuk Bank enters into an Istisna contract with a local government to complete a project that will cost \$100M. The local government agrees to pay the project cost plus \$7M (\$5M for repayment to the Treasury and \$2M as an administrative fee). Sukuk Bank enters into a parallel Istisna contract with a project SPV and makes progress payments amounting to the project cost. During the 5-year period, the local government should pay back Istisna funds and this amount will be transferred to Sukuk holders upon the expiration of the Sukuk contract. Sukuk Bank will keep any excess amount as a Trustee and in any event of a shortfall of the reserves, it will make the payment from its pocket and claim the local government. Sukuk Bank is a subsidiary of the Treasury; therefore, it will always have the guarantee to have sufficient reserves for debt service. Any profit or loss incurred by Sukuk Bank will be transferred to the Treasury. On the other hand, Sukuk issuance of Sukuk Bank will have the same rating as the one which Turkish Treasury has. In this model, Sukuk issues are separate from projects financed and local governments have access to capital markets indirectly.

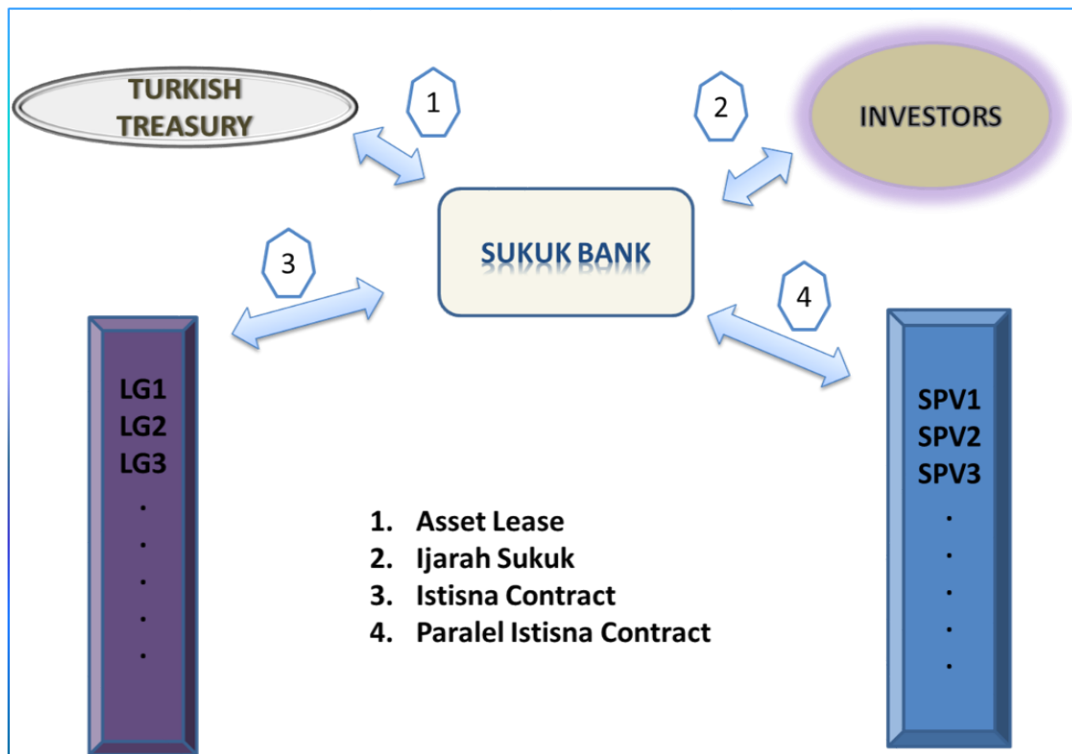

Figure 1: Proposed Sukuk Bank with Ijarah Sukuk and Istisna Contract

The second Sukuk Bank model is based on Musharaka Sukuk in project financing. The procedure will be as followed:

Sukuk Bank establishes joint SPVs with local governments by signing Musharaka contracts.

Sukuk Bank issues Musharaka Sukuk for its share in the pool of SPVs. Proceeds from the issuance will be transferred to SPVs.

With these proceeds and funds coming from local governments, SPVs will finance their projects.

Generated income from the project will be shared between Sukuk Bank and the local government according to their shares in the SPV. With its income share, Sukuk Bank will make payments to Sukuk holders.

Upon the expiration of the Musharaka agreement Sukuk Bank will ask the local government for a purchase undertaking to pay back Musharaka capital at par value or market value and the bank will transfer it to Sukuk holders accordingly.

An intercept mechanism should be activated in the case of default of any local government.

Assume Sukuk Bank makes a Musharaka agreement with a local government on 50:50 bases for 10 years. The project cost is \$100M and Sukuk Bank issues \$50M Musharaka Sukuk for its share in the Musharaka. After 2 years the project begins to generate income and make a profit of \$10M every year starting from the end of year 3. In the end, Sukuk holders will have a \$40M profit. Diminishing Musharaka can be also applied in this model. In this case, a local government will buy Sukuk Bank's shares in the SPV according to a pre-agreed timeline; therefore, Sukuk Bank should make Sukuk issuance by referring to these terms.

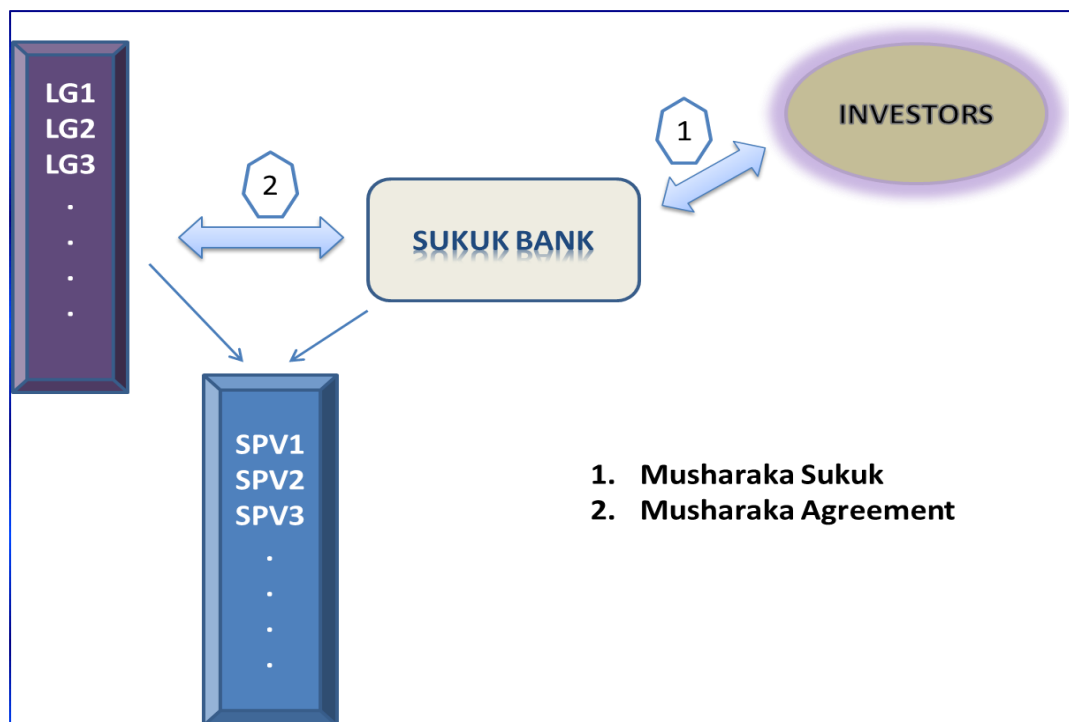

Figure 2: Proposed Sukuk Bank Model with Musharaka Sukuk

The third model includes Mudaraba Sukuk and Mudaraba contract. It can be implemented as follows:

Sukuk Bank signs a Mudaraba agreement with a local government for financing and construction of a project administered by the local government. In this agreement, Sukuk Bank

would be Rabb-ul mal and the local government would be Mudarib. Profits will be shared according to a pre-agreed ratio.

By issuing Mudaraba Sukuk, Sukuk Bank will sign another Mudaraba agreement with Sukuk investors. Proceeds from this issue will be used for financing the project. In this agreement, Sukuk Bank is the Mudarib and proceeds from the issuance are the Mudaraba capital. Sukuk holders are Rabb-ul mal who own the assets of the Mudaraba and they bear the loss if occurred.

Sukuk Bank keeps Mudaraba profits as a Trustee and makes periodic payments to Sukuk holders using these profits. Of course, payments will be shared between Sukuk Bank and investors according to a pre-agreed ratio.

Upon the expiration of the Mudaraba agreement Sukuk Bank will ask the local government for a purchase undertaking to pay back Mudaraba capital at par value or market value and the bank will transfer it to Sukuk holders accordingly.

An intercept mechanism is also suggested for this model.

Let's assume Sukuk Bank signs a Mudaraba agreement with a local government to complete a \$100M project. The share ratio is %80 Sukuk Bank and %20 the local government. Sukuk Bank signs another Mudaraba agreement with investors by issuing Mudaraba Sukuk at an amount of \$100M. This time, Sukuk Bank is the Mudarib and has a %20 share ratio. In the end, the project makes a total profit of \$20M, which is divided between three parties \$4M to the local government, \$3.2M to Sukuk Bank, and \$12.8M to Sukuk holders. Upon maturity, the local government will own the project assets by paying back the Mudaraba capital to Sukuk Bank which will transfer it to Sukuk holders. In another case, the project assets can be liquidated and the excess amount over the Mudaraba capital will be distributed as profit between the three parties.

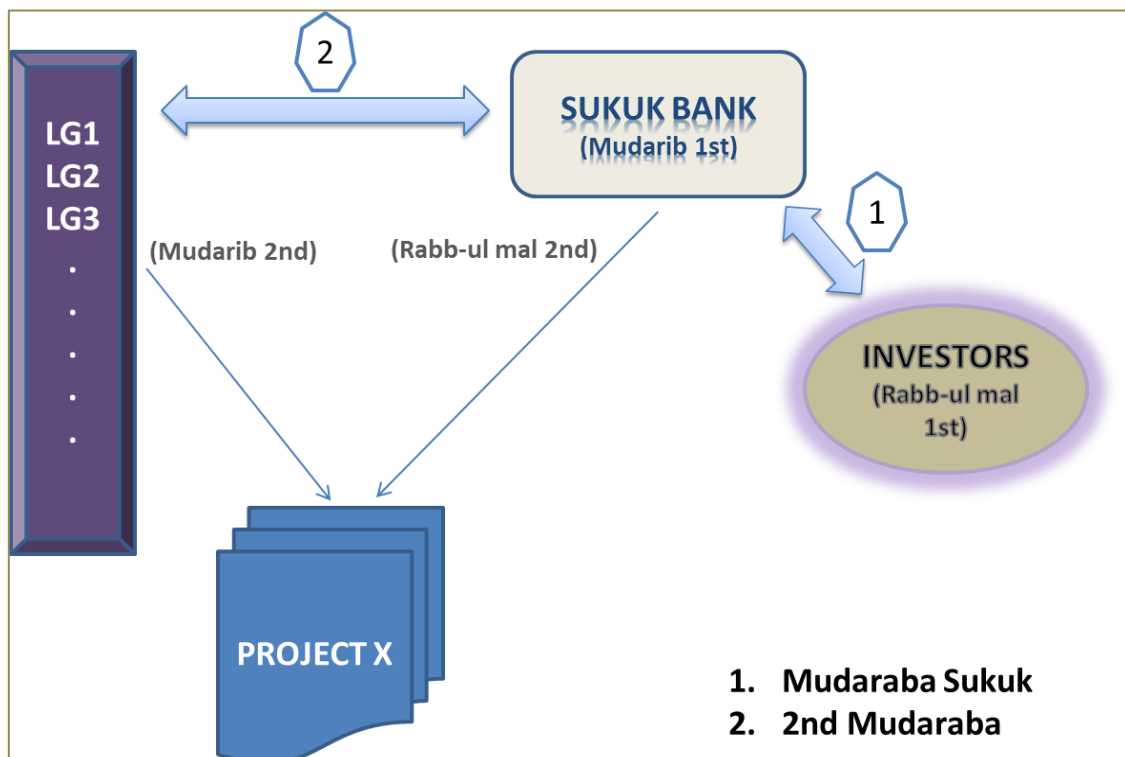

Figure 3: Proposed Sukuk Bank Model with Mudaraba Sukuk

Finally, a model without Sukuk Bank involvement can be developed via the co-participation of the Treasury and local governments. They can form a body to enhance local governments' creditworthiness by providing full or partial guarantees and Takaful policies. The following steps can be taken:

To establish a local government guarantee and Takaful fund, the Treasury will provide seed capital.

Each local government willing to participate should contribute to this and have its share from the equity (share of ownership can be 50:50 between the Treasury and local governments).

A local government that would like to benefit from the guarantee fund should pay a service fee for covering the administrative expenses of the fund.

The guarantee fund accepts to make the payment if the local government defaults on its liability. The relationship between the local government and the fund here becomes a Kafalah or a Hawalah agreement.

When the fund makes a payment on behalf of the local government, then it will have recourse against the local government. The fund can either grant a time delay for the repayment or resort to intercepting the local government's central government transfers. This repayment should only cover the principal amount.

Fees or remuneration on guarantees is generally not allowed. Therefore, the fund can charge a local government for its services (like Wakalah) and administrative expenses (Ayub, 2007). Full guarantee is the simplest form which covers principal and interest payment regardless of the cause of default. The guarantee fund should provide investors with a guarantee of uninterrupted payments (Kehew et al, 2005). The Treasury will have no income from the fund, as the fund will operate depending on the service fee only. Capital contribution of the Guarantee Fund can be increased by subscription of more local governments or by raising contribution amounts of already subscribed local governments.

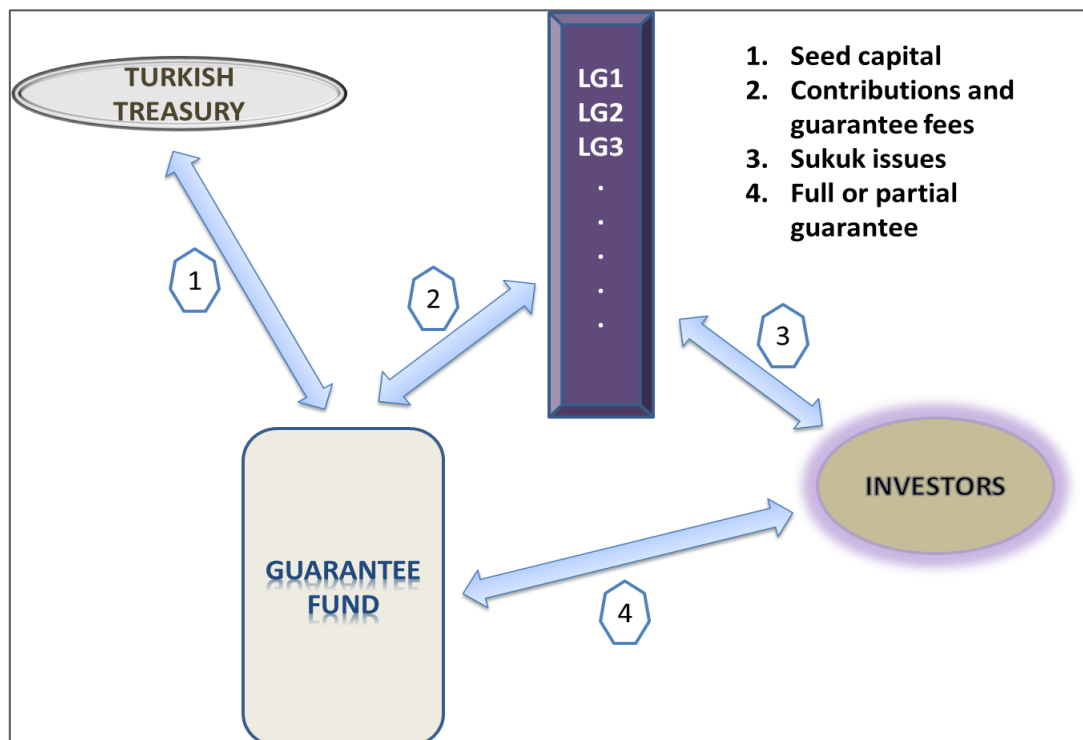

Figure 4: Proposed Guarantee Fund Model

Conclusion

Increasing urban population and expanding cities cause more infrastructure investments which mean more local government expenditures that need to be financed. In Türkiye, most local governments have budget constraints and low creditworthiness; therefore, they generally finance their infrastructures projects by borrowing either from the Bank of Provinces directly or from international financial institutions such as multilateral development banks like The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), The Islamic Development Bank (ISDB) with the intermediary of Turkish Treasury. These traditional methods may have a long procedure that consumes time. Realizing this fact, in some countries, some alternative ways of financing developed with the support of central governments by providing credit enhancements for local governments. The most remarkable ways to enhance the creditworthiness of local governments are full or partial guarantees, bond banks, municipal development funds, state revolving funds, and state infrastructure banks.

Exploring Islamic alternatives of financing for local government projects brings about a new constraint, which is Shari'a compliance risk. The proposed models provide broad scanning and they can be adjusted in different ways by taking into consideration concerns of different schools of Islamic thought. This paper proposes five different Islamic financing models which focus mainly on decreasing local government borrowing costs by enabling them to access capital markets either directly or indirectly. Nevertheless, by dint of the originality of the topic, it gives a general idea and tries to pave the way for further studies which will provide new insights into this matter.

The idea of Sukuk-backed financial modeling for local government projects offers some opportunities, like gaining mattress savings from religious people who avoid conventional financial instruments as most of them are not Shari'a compliant from their point of view. As a result of expanding Sukuk markets, financial inclusion and capital deepening can be achieved. Local governments would be more comfortable and more confident whenever they need to start a new project with less concern about financial issues.

Finally, we principally suggest the first model for Türkiye because of the ongoing practice of lease certificates, namely Ijarah Sukuk. All proposed models are almost compliant with Turkish legislation, however, legal adjustments could be needed regarding the borrowing limits of local governments. Implementation procedures of the proposed models could require adaptation of the legal framework, which needs monitoring of the transition process.

References

- Abdullah, A.A., Yazid A.S., Abdullah, A. & Kamarudin M.S. (2014). Risk in funding infrastructure projects through sukuk or Islamic bonds. *International Review of Management and Business Research*, 3(2), 915-928.
- Akdis, M. (1998). Belediyelerin finansman konusundaki çağdaş yaklaşımlar ve Azerbaycan. *Çagdas Yerel Yonetimler*, 7(2).
- Anderson L.M. (2015). *What the world needs now... is local infrastructure investments- Challenges and solutions with a focus on finance*. Erişim tarihi: 1.10.2022, <https://www.maproductions.se/wp-content/2015/03/What-the-World-Needs-Now%E2%80%A6-is-Local-Infrastructure-Investments-Challenges-and-Solutions-with-a-Focus-on-Finance.pdf>
- Attinasi, M.G. & Brugnoli, A. (2001). *Financial instruments for urban development support: the role of the world bank in Latin American countries*. Milan: EGEA.
- Ayub M. (2007). *Understanding Islamic finance*. John Wiley & Sons Ltd.

- Chakrabarti M. (2014). Municipal bond market in India. *Indian Journal of Applied Research*, 4(3).
- Erol, T. (2006). *Kamu altyapı yatırımlarının sermaye piyasaları aracılığıyla finansmanı*. Erişim Tarihi: 11.7.2022, <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Dosya/20061226/0>
- Fitch Wire (2015). *Infrastructure sukuk challenge significant but achievable*. Erişim Tarihi: 30.6.2022, <https://www.fitchratings.com/research/islamic-finance/infrastructure-sukuk-challenge-significant-but-achievable-02-04-2015>
- Global Infrastructure Hub. (2022). *Global infrastructure outlook: forecasting infrastructure investment needs and gaps*. Erişim Tarihi: 22.6.2022, <https://outlook.gihub.org/>
- Islamic Financial Services Board. (2022). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022*. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Kehew, R., Matsukawa, T. & Petersen, J. (2005). *Local financing for sub-sovereign infrastructure in developing countries: case studies of innovative domestic credit enhancement entities and techniques*. Infrastructure, Economics and Finance Department discussion paper no. 1, Washington, D.C.: World Bank Group.
- Puentes R. & Thompson J. (2012). *Banking on infrastructure: enhancing state revolving funds for transportation*. Brookings-Rockefeller working paper. Erişim Tarihi: 10.7.2022, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/12-state-infrastructure-investment-puentes.pdf>
- Rhee, G. & Stone, G. (2003). *The Asian bond bank: A good idea to explore for credit enhancements*. Paper presented at the 2nd Annual Conference of PECC Finance Forum, July 2003, Thailand.
- Shaikh, S.A. (2015). Financing public infrastructure using sovereign sukuk. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 32(1), 11-22.
- TÜİK. (2015). Türkiye İstatistik Kurumu nüfus ve demografi veri portalı. Erişim Tarihi, 22.6.2022, <data.tuik.gov.tr>
- United Nations. (2018). *World urbanization prospects: the 2018 revision*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Erişim Tarihi: 3.8.2022, <https://population.un.org/wup/>
- Vizcaino, B. (2015). *G20 sets sights on sukuk for infrastructure financing*. Erişim Tarihi: 25.8.2022, <https://www.reuters.com/article/uk-islam-financing-sukuk-idUKKBN0MD0PX20150317>

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Regional Integration in Latin America: States, Markets and Organizations

Latin Amerika'da Bölgesel Entegrasyon: Devletler, Piyasalar ve Kuruluşlar

Ahmet GÖRGEN^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9647-2691

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 6 Kasım 2022

Kabul tarihi: 14 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Latin Amerika,

Bölgesel entegrasyon,

Başarı,

Ekonomik kalkınma.

ÖZ

Bu çalışma, Latin Amerika'daki bölgesel entegrasyon girişimleri ve bunların Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınması üzerindeki etkileri ile ilgili araştırmalara dayanmaktadır. Alan üzerine yapılan araştırmalar, ABD'nin Latin Amerika siyasetine müdahalesinin bölgesel entegrasyon sürecinin önündeki en büyük engel olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu açıdan bölge ülkelerinin siyasi olarak kutuplaşması, bölgesel entegrasyon için oluşturulan örgütlerin başarısını etkilemektedir. Bu durum, özellikle Arjantin'deki ekonomik krizler, Venezuela'daki siyasi istikrarsızlık ve Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye artan göç gibi ülkelerin siyasi süreçlerinde kendini göstermektedir. Alan üzerine yapılmış çalışmalar, bölgesel entegrasyon çabalarına rağmen, bölgeye sağlanan ekonomik faydaların, küresel ekonomik güçlerin çıkarlarına kıyasla sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Mevcut literatürden farklı olarak, bu çalışma Latin Amerika ülkelerinin iç dinamiklerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma bölgesel entegrasyon girişimlerinin Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmasına etkisini incelemektedir. Bu bağlamda, devletlerin rasyonel politikalar takip etmeleri, Latin Amerika entegrasyon girişimleriyle ilişkili olarak açıklanması gereken önemli bir unsur olarak bulunmuştur. Liberal hükümetlerarası bir bakış açısıyla bu çalışma, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve And Topluluğu (CAN) örnekleriyle Latin Amerika'daki bölgesel entegrasyon girişimlerinin başarısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel argümanı, ekonomik iş birliğinin artırılması ve bölgedeki az gelişmiş ülkelere mali yardımlarla yeniden yapılanma modelinin Latin Amerika'nın bölgesel güçlerinin politikalarıyla uyumlu bir bölgesel ekonomik kalkınmaya yol açmış olduğudur.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 6, 2022

Accepted: April 14, 2023

Keywords:

Latin America,

Regional integration,

Success,

Economic development.

ABSTRACT

This paper is based on the research related to regional integration attempts in Latin America and their effect on the economic development of Latin American countries. Recent analyses clarify that the US' intervention in the politics of Latin America has been the main obstacle of the regional integration process. Most importantly, political fragmentation of the countries in the region affects the success of the organizations that are formed for the regional integration. This is especially visible in the political processes of the countries such as economic crises in Argentina, political instability in Venezuela and increasing migration to the US from Latin American countries. Notable studies reveal that despite the regional integration efforts, the economic benefits to the region has been limited compared to the benefit of the global economic powers. Different from the current literature, this paper focuses on the internal dynamics of Latin American countries. In this respect, this paper investigates the effect of the regional integration attempts for the economic development of the countries in Latin America. In this regard, the rational state behaviour was found as an important element to explain in relation to the Latin American integration attempts. With a liberal intergovernmentalist perspective, this paper aims to reveal the success of regional integration attempts in Latin America with the cases of Latin American Free Trade Association (LAFTA), Southern Common Market (MERCOSUR) and Andean Community (CAN). The main argument of this paper is that increasing economic cooperation and creating a reconstruction model with a financial assistance to the less developed countries in the region have led to a regional economic development in cohesion with the policies of the regional powers of Latin America.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ahmet.gorgen@idu.edu.tr

Introduction

The analyses of the regional integration attempts in Latin America¹ have been prevalent as a result of the anti-colonial activities that had a root of more than a hundred years in the region. Notable analyses reveal that with the expansion of the nationalist approaches in Latin America, the regional integration attempts accelerated during the World War I (WWI) (Miller, 2006, p. 209-210). Important examples of these integration attempts have been visible after the World War II (WWII). Though, the regional integration trend is not only an example of the Latin America. The success of the regional integration has been visible in other parts of the world such as in Europe. This success motivated Latin American countries to form regional organizations and work for the integration attempts in the region.² Even, the previous studies brought the regional integration attempts in Latin America to the forefront, they had limitations to explain the major motivation of the integration attempts.

As a result of the regional economic needs of the countries and the effect of the financial crises, a number of regional integration attempts emerged in Latin America. As the first step, the efforts began in the increasing trade relations. This has been related to the economic needs of the countries in Latin America. It is possible to argue that the Latin American countries followed the global trend in the post-WWII. In this regard, the contribution of the regional integration attempts to the economic development of the countries and the rise of global competitive position of the countries in the Latin America are the major focuses. Notable studies reveal that despite the regional integration efforts, the economic benefits to the region has been limited compared to the benefit of the global economic powers (Ocampo, 2020, p. 17-18). Thus, a number of global powers have been in search of the allies in the region. This is one of the factors that make the Latin America different from the other examples.

Based on a comprehensive research and analysis, this study examines the integration efforts in Latin America. In this regard, the research is dealing with the function of the integration efforts. Although economically there was an important impact; but Latin American integration efforts have the great achievements and benefits also in terms of creating a cooperation mentality based on the common historical and cultural features. The hypothesis of this study is that the regional integration attempts in Latin America are good ways to achieve the economic development through creating the communication channels among the countries in the region. Moreover, through applying the theory of liberal intergovernmentalism, it is aimed to explain the rational behaviour of the countries in Latin America for the development of the regional integration.

In order to analyze the success of regional integration attempts in Latin America, first of all this study presents the theoretical notions and concepts and the historical factors that affect the integration attempts. Moreover, important cases are given to show the integration efforts in Latin America with the examples of Latin American Free Trade Association (LAFTA), Southern Common Market (MERCOSUR) and Andean Community (CAN). In

¹ This paper focuses on the regional integration attempts of Latin American countries. Latin American countries refer to the countries whose heritage predominantly French, Spanish and Portuguese and have a cultural and historical connection, not only locating in a certain geographical area such as in Central America, South America, North America and the Caribbean.

² As an example of the successful integration attempt for the Latin America, here, it is important to mention that the change between the European Community (EC) and the European Union (EU) is quite complicated. The main reason is related to the difference of their formation based on the economic and political union principles. The EU is in the only strong form of political integration as opposed to the economic integration, which is the basis to most of the regional integration attempts so far, except the Free Trade Area of the Americas (FTAA).

addition, the study presents an evaluation of the success of the regional integration attempts in Latin America. Furthermore, the analysis covers the effect of integration efforts in the countries in Latin America. The last part is devoted to a conclusion of the analysis.

Theoretical Notions and Concepts

The analyses of regional integration aim to present the cooperation between the states rather than a competitive structure. Even so, the state rationality is the main driving force of the integration attempts that bring states together. State rationality is the main assumption of many international relations theories for the formation of the theoretical bases. In this sense, the goals and objectives of the states are assumed to continue with the state rationality based on the important subjects of the states (Dönmez, 2022, p. 311). It is accepted to be not only on the certain direction. The alternative actions are also followed in order to maximize the national interests. In this regard, the state rationality gets its basis on the realist and neorealist approaches that regard the states as pursuing wealth, security and power (Morgenthau, 1973, p. 5-6). While these approaches do not consider the domestic dynamics for the rational behaviour of the states, neoclassical realism, consider the domestic dynamics and the function of the leaders to follow the rational behaviors of the states (Rose, 1998, p. 146). Even so, the cooperation structure does not exist in neoclassical realism and that is far from analyzing the regional integration dynamics of the countries.

Different from the realist approaches, the state-society relations are the major focus of liberal theories related to the regional integration such as in functionalism and neofunctionalism. In order to analyze how foreign policy preferences are shaped, these approaches consider the influential potential of the domestic dynamics including the social groups and other domestic actors. In this sense, the liberal approaches deal with the domestic politics in order to understand the foreign policies of the countries that has been an important factor to predict the government's behaviour in the foreign policy dynamics (Moravcsik, 1993, p. 481). So, the power competition in the domestic arena is important in shaping the foreign policy that shows the state institutions and society are merged in regard to the direction of the country.

In relation to the Latin American integration attempts, it is important to mention that it has based on the rational state behaviour in order to maximize the national gains of the countries (Caichio, 2017, p. 121). Thus, as in many liberal approaches it has based on the domestically motivated preferences that shape the government's actions in the international relations through bargaining for the domestically motivated desires. In the integration process of the Latin America, it is possible to mention that this process of directing the state behaviour started from the domestic arena through shaping the policies of the countries with an aim of pursuing potential benefits. Thus, in the second phase this shapes the political responses of the governments. Hence, the integration attempts require to have a social base in order to society's pursuing the desired way of integration models.

Liberal Intergovernmentalism and Regional Integration

In the theoretical ground, liberal ideas concerned with the cooperative nature of international relations. Within this cooperation, national preferences have an important place that shape the states' actions. In this sense, for the emergence of national preferences, unlike the realist theories, not only the state; but also the function of the society, societal groups and the individuals are important. This reveals the fact in liberal theories that societal actors had a function in shaping the direction of politics both in national and international level (Moravcsik, 1993, p. 483). The political leaders have the power of directing the political preferences of a country. In liberal theoretical ground, the politicians connect to the society in regard to the formation of political preferences (Moravcsik, 1992). In this sense, the state interests are also

related to the society's interests and shaped by the identity of the most influential actors in the society.

Moreover, the interstate negotiations in the intergovernmentalist analysis lies in the policy coordination of the nation states for the flow of goods and services, and other economically based policy outcomes. The outcome of this international policy is expected to create the cost and benefit for the public in the countries of part of this policy relation. So, the policy outcomes of the countries that are the part of negotiations depend on the domestic situation of the other part of the agreement (Brown and Urpelainen, 2015, p. 1044). This reveals the interdependence of the national policies that is important in the negotiations of the regional integration.

In this section, a theoretical framework would be offered to create an explanation of 'liberal intergovernmentalism' in order to apply to the case of regional integration attempts in Latin America. Liberal intergovernmentalism was selected as a theory because it best suits the cases of the regional integration attempts in Latin America. Importantly, for explaining the case of regional integration attempts in Latin America, Liberal intergovernmentalism sees the integration attempts as states' bargaining for their own interest within the interstate relations with the other states (Moravcsik, 1998, p. 18). Liberal intergovernmentalism was constructed over a previous approach, 'intergovernmental institutionalism' through developing its theory of interstate negotiations and institutional cohesion. Moreover, the liberal intergovernmentalism includes a clear theory of national preference formation based on liberal theories of international interdependence (Moravcsik, 1991, p. 35). In this theoretical formation, different approaches are tried to be developed to extend the current literature. However, the results have been mainly the same to explain the current position of the regional politics.

The liberal intergovernmentalism lies on three major elements, including rational state behaviour, a national preference formation and interstate negotiation (Moravcsik, 1993, p. 480). The economic interdependence of the countries based on the cost and benefit calculations of them are the major determinant of the foreign policy preferences of the countries (Moravcsik, 1993, p. 480). In this regard, the national preferences in terms of the foreign policy directions and formation of the alternative coalitions based on the interests of the countries have been the important point of analysis.

Overall, notable explanations of Latin American integration attempts are both incomplete and misleading for major explanations of the socially constructed nature of this integration attempt. This is because explaining the emergence of Latin American integration attempts requires that understanding both macroeconomic policy preferences, which led Latin American governments to favour regional coordination, and the determinants of the outcomes of the strong interstate negotiations that took place over the clear terms. In this section, the main assumptions, concepts and normative arguments related to the liberal intergovernmentalism have been provided to create a theoretical base for explaining the integration attempts in Latin America. The rational state behaviour was found as an important element to explain in relation to the Latin American integration attempts.

The Evolution of Regional Integration Stance in Latin America

Many Latin American nations experienced the similar historical development as a result of the effects of colonial powers. However, their independence such as through creating their own countries either through state structure or not in a very institutionalized form present

important differences.³ In this sense, the similarity in anti-colonial activities in the civil society provides important benefits for the regional integration attempts. Moreover, further historical experiences after the colonial period provide an important perspective, especially in the political sphere, even major social differences exist in the region (Fiddian, 2003, p. 113-124). Latin American countries gained independence after the colonial period, but it is not possible to argue that they all have a common thinking and historically similar background. Thus, some regions have very different ethnic mixtures, depending on how they were integrated into colonialism as well as their typographical specialties. It is possible to argue that the historical experiences provide a new vision for the political activists that is important for the integration attempts in Latin America.

Moreover, an important fact for the Latin American countries that after the colonial period economic and social factors influenced the emergence of the similar economic and cultural perspectives. Exploiting the economic resources and creating dependent states to the economic and political intervention of the capitalist powers created a similar economic base of the region. While the countries have important natural resources, they have been positioned as the agricultural economies that depend on selling the products to the developed countries. For instance, Colombia is a very important banana producer, but comparatively, it has little importance in the broader economic structure of the country; it is a more regional pull (Sanint, 1995, p. 5). However, specific departments in the country have a high dependence on banana production. So, this depends on the importance of this agricultural sector in the overall economy.

Starting from Simon Bolivar there have been many attempts of the unity in the Latin America. The major speciality of this relates to their anti-colonial engagement, but not all the nationalist governments such as those that emerged from the strong regional pulls of Buenos Aires, Argentina, and the Northeast region of Brazil. It was previously argued that the social and cultural motives in Latin America provided an important contribution for the regional integration attempts. However, when the integration attempts have been analyzed, it is seen that the economic factors are the most important driving force for the Latin American integration attempts (Ocampo, 2020, p. 17). In this regard, repeating economic crisis and higher inflation rates provides economic mistrust that creates an important public support for the regional integration.

The fact remains that economic effects, rather than social and cultural ones are important for the analysis of the influence of the regional integration. For instance, the Argentinean crisis in 2000 was not grounded in disorder and ‘moral degeneration’; it was linked to rampant social unrest after harsh Structural Adjustment Programs as well as the structural problems associated with pegging the Argentinean peso to the US dollar (Feliz, 2007, p. 96-97). Furthermore, it was a political crisis in that rampant and systemic corruption robbed the state legitimacy and created a leadership vacuum. The Venezuelan “crisis” of 2002-2003 was not so much a crisis, but rather a period in which the opposition sectors, backed by the US government and transnational media attempted to oust the democratically elected Chávez Government militarily (Bull and Rosales, 2020, p. 4). This could be regarded as an intervention attempt from the external dynamics that affects the economic situation and shape the political actions of the countries.

Concerning the US’ intervention, Monroe Doctrine in 1823 has been important for the US to position towards the political involvement in the Latin American politics. Under this

³ Here, it is important to use terminology both clearly and consistently. For instance, Puerto Rico, is a Latin American country, but it isn’t a state in itself.

doctrine, US tried to impede European colonial powers from involving themselves in the independent countries (Pires and Nascimento, 2020, p. 203). The US did involve itself strongly in the policies of Latin American countries. As an important indication, Mexico lost nearly half of its national territory over a period of 50 years via US military activity and political bullying. Moreover, the US's actions in Cuba, the separation of Panamá from Colombia and countless others can be given as important examples of the US' involvement.

Most people argue that the armed forces in the Latin America have developed too much and gaining too much political power. However, no doubt that the mass of military dictatorships rocked the region in the post 1970 period. In this sense, the support of the US to the military rules in the region provided dependency to the US aids (Myllymaki, 1978, p. 74). These brought inequality of the regions concerning the economic development. But this is more or less the same in every region and in every attempt at integration. Thus, there are marked differences with the US, Canada and Mexico. The same applies to Germany and France compared to the lowland countries or the emerging economies of the East who are now part of the EU.

Concerning the integration attempts, Brazil tries to be a leading power for any integration attempts to have a role of major hegemonic power in the region. However, other countries resist to this and this inequality in the region has been an important obstacle that affected the Latin American integration process. Though, Brazil's aim at being a leading country in the Latin American integration process creates incompatibility with the US's interests in the region (Long, 2018, p. 115). As it was previously explained, even similar cultural and social processes have been passed throughout the history the Latin America has a very complex nationality and identity debates. Within these conflicting environments, the US had benefits to intervene the domestic problems of the countries that have been the main obstacle of the regional integration of the Latin America.

Regional Integration Attempts in Latin America: A Liberal Intergovernmentalist Approach

As a matter of fact, the US had a historical vision to influence the Latin American politics through not only intervening the political affairs, but also having economic relations with the countries in the region. After the creation of the North American Free Trade Agreement (NAFTA) between the US, Canada and Mexico; the US wanted to spread a similar kind of organization towards the entire continent. Moreover, FTAA was proposed agreement in the 1990 for the same purpose. However, the US - Brazil competition as well as the wider economic crisis in the South brought the end of the purpose with the FTAA in the 2000s.

In the post-WWII, integration attempts in Latin America have been based on increasing the economic activities through creating free trade zones in the region. However, the lack of economically prosperous countries in the Latin America affected the success of this integration process and the external trading partners needed to bring financial support for functioning the trade area in the region. In this sense, in order to maximize economic activities throughout the region and also to benefit from the international trade, regional integration attempts in Latin America pointed to increasing trade volume. In this process, most important integration attempts have been visible with the foundation of LAFTA, MERCOSUR and ANDEAN Community. The basic starting point of these organizations has been related to increasing economic activities and forming a political union throughout the process.

Latin America Free Trade Association (LAFTA)

It was previously argued that the post-WWII has been a scene for the regional integration attempts not only in Europe, but also in Latin America. One of the first integration attempts in the Latin America was with the foundation of LAFTA with the Treaty of

Montevideo on 18 February 1960. Thus, the association focused on the liberalization of trade in the region, it was supported by the capitalist world and the treaty was approved by the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) (Sautter, 1972, p. 150). The association was founded with the signing of Argentina, Brazil, Chile, Uruguay and Peru. Later, with the participation of Colombia, Ecuador, Venezuela and Bolivia, the association aimed at the economic interdependence with the countries in the region.

Notable studies compare LAFTA with the European integration process such as with European Economic Community (EEC). In this regard, main difference has been related to that while the EEC aimed at the regional integration with the political features, but LAFTA positioned only on for the liberalization of the trade in the region (Valladão, 2015, p. 113-114). The main feature of the LAFTA has been related to regionalization of the intergovernmental relations with the countries in the region. In this sense, trade relations between certain countries and the conflicting relations have been regionalized with the LAFTA. However, the lack of a central power in the association and the competition among the members concerning their economic capacities brought the end of the organization. In this sense, the regional plans were not achieved, and LAFTA became over in practice in the 1980s.

Common Market for the Southern Cone of America (MERCOSUR)

In the literature, MERCOSUR has been regarded as the most successful integration attempt in Latin America. It was mentioned previously that the Treaty of Montevideo has been founding agreement of LAFTA. In the later process, based on the negotiations among the countries, especially with the leading role of Argentina and Brazil; MERCOSUR has been developed based on the idea of the creation of a common market (Esteradeordal et al., 2001, p. 181). Furthermore, MERCOSUR was formally established with the Asuncion Agreement that was signed on 26 March 1991. Later, it turned into a customs union with the Ouro Preto Protocol in 1994.

Moreover, MERCOSUR started to increase its power in the world politics with the participation of Paraguay, Uruguay, Chile and Bolivia in 1995. Thus, the major aim of the integration attempt in Latin America has been to have more competing power with the North especially the US and the EU. Hence, MERCOSUR started to be a scene following the national interests of the member states (Caichiolo, 2017, p. 121). Moreover, the existence of the organization had a function of empowering the hands of the member states over other international organizations such as in Europe and in the US.

It is important to mention that the major aim with the establishment of MERCOSUR has been the economic development of the member states. In this regard, a common tariff for the exported goods from the outside of the MERCOSUR members was agreed. Thus, it was aimed to the liberalization of trade in the inside of the organization, but protect the countries from the outside effects concerning the economic matters. In this process, member states increased the trade volumes. As an important example, in 1995 and 1996 Argentina's export to Brazil grew 49 % and 21 % with the effect of trade liberalization attempts (Bouzas et al., 2002, p. 445-446). However, because of many countries' economic capabilities are different within their trade volume, notable criticism came to the bigger economies such as Brazil to benefit more from the organization for constructing the hegemonic position of it.

On the one hand, the foreign investment increased to the member states of the MERCOSUR. On the other hand, the investments between the member states also increased as a sign of economic cooperation and interdependence within the economic nature of the development policies. As an important example, while total intra-regional exports of the MERCOSUR members was 2,7 billion US Dollars in 1986, it has increased to 17,7 billion US Dollars in 2000 (Bouzas et al., 2002, p. 314). This is an important indication of the positive

effect of MERCOSUR on the regional trade. At the same time, this economic cooperation deepens in the Latin America, and the governmental relations also got closer in a way of leading the countries towards the political alliance. Even so, important problems arose between the countries concerning their trade relations. In this regard, major competition has been between Brazil and Argentina that created a risk for the continuation of MERCOSUR to contribute the regional integration in Latin America. An important competition between Brazil and Argentina has been on the nuclear sector for developing nuclear power plants (Solingen, 1993, p. 263-264). In this sense, state involved projects have been on the agenda of both countries.

Moreover, US' plan to create a free trade area in all Americas contradicts with the major aim of MERCOSUR that only aimed at the regional integration in the South. In this regard, the US' intervention to the policies in Latin America such as through creating a political connection with Chile irritates the political approaches in the South. The US' approach to the common free trade area in the whole Americas is not existed in the recent process. The US has adopted a bilateral method of signing trade agreements in the region (Wrobel, 1998, p. 548-549). In addition, it is possible to say that Brazil's counter-connections to the other countries in the region such as with Venezuela and Bolivia provide a competitive environment. Overall, even the integration efforts continue through the MERCOSUR, it positioned mainly on the free trade with an inter-governmental perspective, and far from providing a regional integration model in the Latin America.

ANDEAN Community (CAN)

Another important regional integration attempt in Latin America is ANDEAN community. With the membership of Ecuador, Colombia, Bolivia, Peru, it was established by Cartagena agreement in 1969. Venezuela became a part of the agreement in 1973, but left the ANDEAN in 2007 because of the adoption of a socialist economic model. In this regard, through creating a balance mechanism between the regional powers such as Brazil and Argentina, it was aimed the liberalization of trade through the formation of ANDEAN. In the first ten years, ANDEAN served to raise the trade capacity between the member states. As it was previously mentioned, total intra-regional exports in Latin America was 2,7 billion US Dollars in 1986, it has increased to 17,7 billion US Dollars in 2000 (Bouzas et al., 2002, p. 314). Moreover, towards the end of the 1970s, regional integration efforts with the institutional formations continued under the ANDEAN such as with the foundation of the ANDEAN court of justice, then ANDEAN parliament and then ANDEAN council of foreign ministers.

As a result of the Oil crisis in 1973, the Latin American economies also affected by the global crisis environment. To achieve desired goals in the regional integration of Latin America, free trade area was agreed in 1990 to move integration to a higher stage. In 1993, the Free Trade Zone entered into force between Bolivia, Colombia, Ecuador and Venezuela. This followed a new step for the formation of common foreign policy guidelines. Moreover, ANDEAN and MERCOSUR started to get closer to having a similar perspective with an aim of liberalizing the trade in the region. In this sense, having the same members in both organizations affected by these similar policies. On 16 April 1998, a framework agreement was signed between ANDEAN and MERCOSUR for the development of free trade (Caichiolo, 2019, p. 265). This has been in parallel to the rise of bilateral agreements between the states in the Latin America and the US and Canada for the liberalization of trade.

Concerning the continuation of the liberalization of trade in the region, the members of both MERCOSUR and ANDEAN came together in Asuncion in Paraguay in 2001 and declared on the continuation of the works for the liberalization of trade between the members of both blocs. In this sense, not only the liberalization of trade policy, but also common foreign and security policy were discussed. Overall, as MERCOSUR, ANDEAN has been an important

platform for increasing the trade relations with the countries in Latin America. Especially, ANDEAN had a function of bringing the voice of small countries in the Latin America because of the wider membership to the organization of the countries in the region. In this sense, economic share of the integration attempts in the region contributed to increase the economic benefits of the region. For the period from 1980 to 2013, while the average export of ANDEAN community to the rest of the world is 76,14 %, average export to the rest of the Latin America region is 15,16% and intra-exports is 8,7% (SELA, 2015, p. 22). This shows while the intra-trade of the ANDEAN community increase, the overall trade volume is also increasing with the effect of internationalization.

Integration Efforts and Regional Development

In the liberal intergovernmentalist perspective, the above-mentioned arguments present that the regional integration attempts in Latin America have been partially successful. The main reason has been the failure of institutionalization of the integration attempts. Thus, the organizations in the regional integration perspective need to be formed through an institutionalized manner that is shaped with the interaction of the states in the regional integration perspective. One of the main reasons that eliminate the success of the regional integration attempts in Latin America has been the existence of conflicting relations of the countries in the region. Thus, the colonial history and the problems with natives as well as historical migrations from especially Europe and Africa provided an important problem for the cooperation models of the countries in the region (Miller, 2006, p. 205-206). Moreover, another important factor that affects the regional integration attempts in Latin America has been related to the presence of the US in Latin American politics. This involvement dated back to the Monroe Doctrine in 1823 that positioned the US to be an expansionist in the regional politics (Pires and Nascimento, 2020, p. 203). In this sense, favoring some countries over others and intervening the domestic and international politics of some countries in Latin America affect the success of the formation of regional institutions in a way of dealing with the integration politics.

However, a bad reputation of the US in the region for the success of integration motivated the countries to interact with the countries in other parts of the world. In this sense, free trade agreement with the EU and increasing investments in China are important examples of diversifying the economic relations of the countries in the region. As a matter of fact, MERCOSUR has been one of the most attracting organizations of the EU. In this respect, MERCOSUR and the EU signed an Interinstitutional Cooperation Agreement on 25 May 1992. With this agreement, the EU's experience of integration is aimed to be absorbed in this Latin American integration process (Santander, 2005, p. 292-293). The institutionalized structure of MERCOSUR in liberal intergovernmentalist perspective facilitates the increasing trade relations with the EU through free trade agreements. In this sense, while the Latin American countries keep them secure from the political influence of the US, at the same time benefit from the financial contribution of the EU in the region.

As a result, in the liberal intergovernmentalist perspective state driven negotiations and other bargaining instruments contributed to the regional development of the Latin American countries. The development of construction projects, communication technologies and increasing trade capacity, not only in Latin America but also with the other countries in the world, have been the important impact of these regional integration attempts. In addition, the positive impact for the economic development as a result of the regional integration attempts brought regional powers into the scene. In this sense, with the national interest driven policy way, the countries such as Brazil brought into the global competition level, both with the trade relations and the political connections.

Conclusion

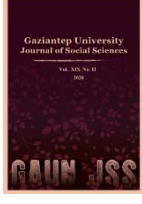
On the one hand, Latin American countries have serious similarities in terms of history, languages and the economic and social structures. On the other hand, they have very unstable economic structures, quite problematic social structures and differences in terms of geography and the power. The rational behaviour of Latin American countries in terms of national interests and their politics and the economic situations affected the success of regional integration attempts. In addition to these, the external pressures have been important to shape the Latin American political and social life. In the historical process, the US' intervention to create FTAA in the whole continent was aimed to separate the Latin American countries to two different groups. When the integration attempts are compared with the EU case, Latin America is a big disappointment. However, in the economic level integration attempts contributed to the development of the countries in the region. The research indicates that considering well development with the creation of communication channels, increased bargaining power with the great powers, small and medium-sized states protection with the organizations and a significant increase of trade and foreign investment, the integration attempts in Latin America is partially successful to contribute the development perspective of the countries in Latin America.

Overall, in comparison to the emergence of the EU as a successful integration model, the regional integration in Latin America is far from having an institutionalized model of the regional integration. However, the cases of LAFTA, MERCOSUR and ANDEAN in this paper shows that these all attempts contributed to the emergence of consciousness about the economic, political and cultural structures of the Latin America. In this sense, deepening the institutionalization of the integration attempts and providing a competitive power for the countries in the region will affect the future developments of the integration models. As a result, increasing economic cooperation and creating a reconstruction model with a financial assistance to the less developed countries in the region can provide a regional economic development in cohesion with the regional powers of Latin America. Thus, a major step could be taken on the way to the success of the regional integration.

References

- Bouzas, R. Veiga, P.D.M. and Torrent, R. (2002). In-depth analysis of mercosur integration, its prospectives and the effects there of on the market access of EU goods, services and investment, *Report presented to the Commission of the European Communities*, <https://www.sciencespo.fr/opalc/sites/sciencespo.fr/opalc/files/in-depth%20analysis%20of%20mercosur%20integration.pdf> (Accessed 10.07.2022).
- Brown, J. M., and Urpelainen, J. (2015). Picking treaties, picking winners: International treaty negotiations and the strategic mobilization of domestic interests. *The Journal of Conflict Resolution*, 59 (6), 1043–1073.
- Bull, B., and Rosales, A. (2020). The crisis in Venezuela: Drivers, transitions, and pathways. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 109, 1–20.
- Caichiolo, C.R. (2017). The mercosur experience and theories of regional integration. *Contexto Internacional*, 39 (1), 117-134.
- Caichiolo, R. (2019). Mercosur: Limits of regional integration. *Erasmus Law Review*, 3, 246-268.
- Dönmez, S. (2022). Back to the past: Is the west moving from crisis management to full-spectrum deterrence including nuclear force?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18 (42), 295-322.
- Esteradeordal, A., Goto, J., and Saez, R. (2001). The new Regionalism in the Americas: The case of mercosur. *Journal of Economic Integration*, 16 (2), 180–202.

-
- Féliz, M. (2007). A note on Argentina, its crisis, and the Theory of Exchange Rate Determination. *Review of Radical Political Economics*, 39 (1), 80–99.
- Fiddian, R. (2003). Latin America and beyond. *Interventions*, 5 (1), 113-124.
- Long, T. (2018). The US, Brazil and Latin America: the dynamics of asymmetrical regionalism. *Contemporary Politics*, 24 (1), 113-129.
- Miller, N. (2006). The historiography of nationalism and national identity in Latin America. *Nations and Nationalism*, 12, 201-221.
- Moravcsik, A. (1991). Negotiating the single European act: National interests and conventional statecraft in the European Community. *International Organizations*, 45 (1), 19-56.
- Moravcsik, A. (1992). *Liberalism and International Relations Theory*. Harvard University, CFIA Working Paper No.92-6, Cambridge: Mass.
- Moravcsik, A. (1993). Preferences and power in the European community: A liberal intergovernmentalist approach. *Journal of Common Market Studies*, Wiley Blackwell, 31 (4), 473-524.
- Moravcsik, A. (1998). *The choice for Europe. Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Ithaca, NJ: Cornell University Press.
- Morgenthau, H. J. (1973). *Politics among Nations: The struggle for power and peace*. 5th ed. New York: Alfred A Knopf.
- Myllymaki, E. A. (1978). The problem of Militarism in Latin America. *Ibero-Americana*, VII/VIII (2/1), 68-76.
- Ocampo, J. A. (2020). *Uncertainties surrounding the global economy and their implications for the global development agenda*. High-level Advisory Board on Economic and Social Affairs (Ed.). *Recover Better: Economic and Social Challenges and Opportunities* (p. 14-33). New York: United Nations.
- Pires M. and Nascimento L.G. (2020). The Monroe Doctrine 2.0 and U.S.-China-Latin America trilateral relations. *International Organisations Research Journal*, 15 (3), 202-222.
- Rose, G. (1998). Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51 (1), 144-172.
- Sanint, R. L. (1995). Crop biotechnology and sustainability: A case study of Colombia, Working Paper No. 104. *OECD Development Center*, <https://www.oecd.org/colombia/1920402.pdf> (Accessed 10.08.2022).
- Santander, S. (2005). The European partnership with Mercosur: A relationship based on strategic and neo-liberal principles. *Journal of European Integration*, 27 (3), 285-306.
- Sautter, H. (1972). LAFTA's successes and failures. *Intereconomics*, 7 (5), 149-152.
- SELA (2015). Assessment report on intra-regional trade in Latin America and the Caribbean, 1980-2013, Caracas: Permanent Secretariat of SELA, http://s017.sela.org/media/268490/assessment-report-on-intra-regional-trade-in-lac_-1980-2013.pdf (Accessed 17.08.2022).
- Solingen, E. (1993). Macropolitical consensus and lateral autonomy in industrial policy: The nuclear sector in Brazil and Argentina. *International Organization*, 47 (2), 263– 298.
- Valladão, A.G.A. (2015). *Europe and Latin America: Differing routes for regional integration*. Mario Telò, Louise Fawcett, Frederik Ponjaert (Ed.) *Interregionalism and the European Union: A Post-Revisionist Approach to Europe's Place in a Changing World* (p. 109-126). London: Routledge.
- Wrobel, P. S. (1998). A free trade area of the Americas in 2005? *International Affairs*, 74 (3), 547-561.
-

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Zollverein ve II. Reich: Alman Ulusal Birliğinin Kurulması ile Zollverein'in İlişkisi Üzerine Bir Analiz

Zollverein and II. Reich: An Analysis on the Relationship Between Zollverein and Establishment of German National Unity

İbrahim Halil MENEK^{a*}

^a Dr., Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Mali Hizmetler Daire Başkanlığı, Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-6339-4161

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Eylül 2022

Kabul tarihi: 14 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Alman ulusal birliği,
Zollverein,
Prusya,
Bismarck.

ÖZ

Bu çalışma, 1834 yılında Prusya Krallığı'nın öncülüğünde kurulup 1919 yılına kadar varlığını sürdüren Zollverein ile Alman ulusal birliğinin kuruluşunun ilişkisini analiz etmektedir. Konu ile ilgili Türkçe literatürde tanımlayıcı bir araştırmaya dahi rastlanmamıştır. Bu yüzden bu çalışma, konuya iki farklı görüş açısını ve uzman görüşlerini kıyaslayarak ve tarihî olayları kronolojik sırayla analiz ederek yaklaşmaktadır. Birinci görüşe göre, bazı araştırmacılar tarafından Alman ulusal birliğinin kuruluşundan bahsedilirken başta Bismarck olmak üzere, Prusya kurmaylarının askerî ve operasyonel dehası ön plana çıkarılmaktadır. Bu düşünceye göre Alman ulusal birliğinin kurulması, Prusya'nın artan gücü ile etkisini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem siyasi hem de askerî olarak etkin bir şekilde kullanmayı başaran başta Bismarck olmak üzere Prusya kurmaylarının askerî ve siyasi hamleleri sayesinde mümkün olmuştur. Karşıt görüş ise birliğin kurulmasının ve Prusya'nın öncü bir rol üstlenmesinin temelini Zollverein ile atıldığını ifade etmektedir. Bu fikre göre ise Zollverein, Prusya'nın diğer Alman devletleri üzerinde ekonomik liderlik kurmasını sağlamış ve zamanla siyasi liderliği elde etmesinin yolunu açmıştır. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmada, konu ile ilgili uzmanların görüşlerine arşiv taraması yöntemiyle ulaşılmış ve bu sınırlılıklar içerisinde bir analiz yapılmıştır. Zollverein'in endüstrileşmeye katkı sağlayarak önemli bir misyon üstlendiği ancak Alman ulusal birliğinin kurulmasının ana etkenini, Prusya kurmayları tarafından uygulanan askerî, operasyonel ve politik eylemlerin teşkil ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 16, 2022

Accepted: April 14, 2023

Keywords:

German national unity,
Zollverein,
Prussia,
Bismarck.

ABSTRACT

This study aims to analyze the relationship between the establishment of German National Unity and the Zollverein, continuing its existence until 1919 after being founded in 1834 under the leadership the Kingdom of Prussia. Since there is not even a descriptive research in the Turkish literature related to the subject, the study deals with the subject by comparing two different views by analyzing the historical events in a chronological order. According to the first view, the establishment of German national unity is based on the military and operational genius of Prussian military staff, especially Bismarck. According to this idea, German national unity was able to be founded thanks to the military and political moves of Prussian staff, especially Bismarck who managed to use it effectively both politically and militarily since the second half of 19th century. However, the opposing view states that the foundation of the union and Prussia's taking a leading role was laid with the Zollverein. According to this idea, the Zollverein enabled Prussia to establish economic leadership over the other German states and helped it to acquire political leadership over time. The study is a qualitative research, in which the opinions of experts were reached through archive scanning and the analysis was made accordingly. It has been found that Zollverein undertook an important mission by contributing to industrialization, but the main factor in the establishment of German national unity was the military, operational and political actions implemented by the Prussian staff.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

EXTENDED ABSTRACT

A unified German nation-state was established on January 18, 1871, after the declaration of the unification of Germany politically and administratively under the leadership of Prussia in the Gallery of Mirrors in the Palace of Versailles. Since this date, which can be considered a turning point; many events in our world, which have taken on a different face in the political, economic and military sense, had arisen as a result of the establishment of the German political union. Experts note that no unification in the world has had such an impact on the course of history, and therefore German unification is in an exceptional position. The German unification, which targets being a partner in the domination of the sea and land on Earth, or even means the emergence of a new and powerful actor who aims to achieve an unbeatable power as the saying goes "the German Spirit will renew the world!", has led to the reaction of the superpowers of the era who want to preserve their hegemony and the two world wars. For this reason, the correct understanding of the factors that ensure unification will also contribute to the correct understanding of the foundations of the global system which we are part of.

The Zollverein was founded under the leadership of Prussia in order to manage the customs and economic policies of the German states, which were dragged into a complex economic disorder and customs system by the collapse of the Holy Roman-Germanic Empire at the beginning of the 19th century. The fact that both the German national union and the Zollverein were established under the leadership of Prussia also led to the conclusion that these two unions, one political and the other economic, were associated. This situation has led to the emergence of a scientific dispute that has been going on for many years between the scholars, the majority of whom are German, representing two opposing views. Due to these discussions, the idea of bringing this work to the literature has emerged.

It is possible to collect discussions under two main headings. The first group of researchers argues that the Zollverein was designed by the Prussian staffs in advance and used as a stepping stone for the establishment of German political unity. Accordingly, Zollverein enabled Prussia to establish economic leadership over other German states and eventually paved the way for it to obtain political leadership as well. In addition, Prussia, rather than Austria, was also able to take the leadership of German unification by spreading the anti-Austrian current among the German states. Thus, the Zollverein formed the main driving force for the creation of the German National Union.

According to other opinion, the unification of Germany became possible as a result of the policies implemented by the Prussian rulers led by Otto Von Bismarck, who managed to effectively use the growing power and influence of Prussia, especially after the seven years' war, both politically and militarily, from the second half of the 19th century. In the study, conclusions were made based on the qualitative data obtained through archival research by focusing on expert opinions, a number of developments in the process of founding the German Empire and the main events. Of course, there are many internal and external factors contributing to the establishment of the German national union. However, the scope and limitations of this study include an analysis based on a number of historical developments in the relevant process and addressing the two opposing views mentioned above, which are advocated by experts studying the relationship between German unification and Zollverein.

As a result, it was concluded that Zollverein opened the way for industrial development by preserving the young German industrialization and contributed to the fact that the united Germany could achieve the level of development of the major states of the period over time. Accordingly, the economic force that arose with industrialization also brought about a facilitating result of German unification. In this sense, it has been determined that the economic and technological developments brought about by Zollverein indirectly influenced the establishment of the German national union within the framework of the contribution it made to the Prussian economy and army.

However, it has been determined that it is not possible to argue that Prussia targeted the German national unity by taking such a step when establishing Zollverein. Prussia aimed to be able to keep the small German states under control and strengthen its hand in the face of a French aggression. However, this goal is not aimed at being able to unite the German states politically under one roof, but creating an economic force field and ensuring industrial development.

In the study, it was evaluated that a number of political and diplomatic moves implemented by the Prussian authorities, especially Chancellor Bismarck, such as the restructuring and discipline of the Prussian army, and the critical victories won on the fronts were the main factors that ensured the unification of Germany, and Zollverein had a secondary effect. The fact that Prussia which was a land state that did not have natural boundaries of Prussia in the process of German unification, was able to avoid the possible two-front war during the process of German unification; to use the delicate balances in Europe according to its own interests; to achieve prestige rise to a leadership position among German states, including Catholics in spite of being Protestant; to eliminate two big of powers of the period such as France and Austria was possible thanks to Bismarck's reel politics and the successes that the Prussian army won at the war fronts.

It can be noted that Zollverein indirectly contributed to the creation of the German National Union in the sense of creating weapons and equipment used by Prussian troops when implementing the iron and blood policy and ensuring the opening of transfer routes. However, the main factor of this unification was the successful military, operational and political actions implemented by the Prussian etat major.

Giriş

Alman ulusal birliğinin 1871 yılında Prusya önderliğinde kurulması, dünya siyasi-askerî tarihinin dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Gecikmeli olarak kurulan Alman ulusal birliği; 1815 Viyana düzeninin fiilen sona ermesi, kolonyal paylaşım ortak olmak isteyen yeni ve güçlü bir aktörün ortaya çıkması, Avrupa'daki güç dengelerinin değişmesi ve dolayısıyla iki kere dünya savaşının patlak vermesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Fahir Armaoğlu, Almanya'nın birleşmesinin ortaya çıkardığı etkiyi şu sözlerle anlatmaktadır: “Dünyada hiçbir devletin kuruluşu, Almanya'nınki kadar, başlangıçtan itibaren milletlerarası politikaya bu denli büyük ölçüde etki yapmamıştır. Almanya'nın ortaya çıkışı ile Avrupa diplomasisinin görüntüsü ve yapısı değişmiş, Avrupa dengesi bambaşka bir şekil almıştır. Milletlerarası politikaya Almanya ile yeni bir hareket gelmiştir” (Armaoğlu, 1997, s. 299). Bu sebeple Alman ulusal birliğinin kuruluşunu sağlayan etkenlerin doğru anlaşılması, iki dünya savaşı ve sonrasında kurulan dünya düzeninin anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

1818 yılındaki “Prusya Gümrük Reformu” ile başladığı kabul edilen ve Prusya'nın 1828 ve 1833 yılları arasındaki gayretleri neticesinde 1834 yılında resmî bir hüviyete bürünen Zollverein ise erken dönem ekonomik entegrasyonun başarılı bir örneğini oluşturmaktadır. Zollverein, Sanayi Devrimi sonrası iç pazarın korunması ve endüstriyel kalkınmanın sağlanması amacıyla yüksek gümrük vergileri ile müdahaleci iktisat politikalarının savunulduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Asıl olarak iç gümrük vergilerini kaldıran ve dış gümrük duvarlarını yükselten bir ekonomik anlaşma olarak Alman sanayileşme hamlesinin başariya ulaşmasına önemli bir katkıda bulunduğu, literatürde kabul edilen bir görüştür.

Zollverein ile ekonomik bir iç pazar kurulmuştur. İktisadi olarak bir standart oluşturması konusunda önemli mesafelerin katedilmesi sağlanmış ve birlik içerisindeki katılımcı devlet sayısında düzenli bir artış yaşanmıştır. Birlik; bütün üye devletlere fayda sağlamakla birlikte bu ekonomik, askerî ve siyasi güçlenmeden aslan payını Prusya almıştır.

Zollverein'in bu etkileri oluşturmasından dolayı, Alman ulusal birliğinin kurulması ile ilişkisi yaklaşık bir buçuk asırdır bilimsel bir tartışma konusu olma özelliğini sürdürmektedir. Bununla ilgili araştırmacılar arasında iki farklı görüş öne çıkmaktadır. İlk grupta tanımlanabilecek olan Zollverein'in Alman ulusal birliğinin kuruluşuna temel teşkil ettiğini savunan araştırmacılar, bu tezlerini savunmak için çeşitli dayanaklara başvurmuştur.

Bu düşünceye göre Zollverein, Prusya'nın diğer Alman devletleri üzerinde ekonomik liderlik kurmasını sağlamış ve zamanla siyasi liderliği elde etmesinin yolunu açmıştır. Ayrıca ekonomik birlik, Alman devletleri arasında anti-Avusturya akımının yayılmasını da beraberinde getirerek Alman birleşmesinin liderliğini Avusturya'nın yerine Prusya'nın elde etmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece Zollverein, Alman ulusal birliğinin kurulmasının ana itici gücünü teşkil etmiştir.

Diğer görüşe göre ise Almanya'nın birleşmesi, Prusya'nın özellikle yedi yıl savaşlarından sonra artan gücü ile etkisini, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem siyasi hem de askerî olarak etkin bir şekilde kullanmayı başaran Kayzer I. Wilhelm'in kurduğu ve Otto Von Bismarck'ın lider rolünü üstlendiği Prusya yöneticilerinin uyguladığı politikalar neticesinde mümkün olmuştur. Bu düşünceye göre Bismarck'ın Realpolitik adı verilen hassas bir denge üzerine inşa edilen siyaseti, Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke ile Savaş Bakanı Albrecht von Roon'un başarılı askerî hamleleri, Prusya'yı hızlıca Avrupa'nın yükselen gücü hâline getirmiştir. Böylece Alman ulusal birliği, Prusya önderliğinde cephede ve diplomasi masalarındaki çabalarla kurulmuştur.

Bu anlamda Türkçe yazında yeterli ilgiyi görmediği gözlemlenen bu konu ile ilgili iki karşıt görüş çerçevesinde bir araştırmanın yapılması fikri oluşmuştur. Çalışma, bu düşünceyle ortaya çıkmıştır.

Yöntem

Zollverein ve Alman ulusal birliğinin kurulması ilişkisi, çoğunlukla yerli uzmanların ilgisini çekmiştir. Nitekim Dedinger, 2015 yılındaki çalışmasında Zollverein'in genellikle Almanca konuşan akademisyenler tarafından çalışıldığını belirtmektedir (Dedinger, 2015, s. 67). Literatürde, konuyu inceleyen ilk araştırmanın 1800'lerin sonunda Prusyalı milliyetçi Heinrich von Treitschke tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Yedi cilt hâlinde yazılmış bu kapsamlı eser, Zollverein hakkında çalışan araştırmacıların büyük oranda temel olarak kabul ettiği bir kaynak olmuştur. Ayrıca Johann Gustav Droysen'in eseri de Zollverein çalışanları tarafından temel kabul edilen kaynaklardan bir diğeridir (Von Treitschke, 1872, s. 553). Türkiye'de bu konuyla ilgili tanımlayıcı bir çalışmaya dahi rastlanmamıştır. Bu sebeple, büyük oranda yabancı kaynaklara dayalı bir arşiv taramasına dayanıyor olmasına rağmen, yapılan değerlendirmede çalışmanın Türkçe olarak kaleme alınmasının daha isabetli olacağı sonucuna varılmıştır.

Reich, coğrafi anlam taşıyan bir bölgeyi ifade etmektedir. Genel anlamda Alman İmparatorluğu ile özdeşleşen bir kavram olsa da monarşik bir anlam içermemektedir. Popülaritesi ve bu çalışmanın her kesim tarafından okunabilmesini sağlamak amacıyla Reich ismi, çalışma içerisinde kullanılmamasına rağmen başlıkta tercih edilmiştir. Ayrıca 1871'den 1945'e kadar olan Alman ulus devletinde anayasal isim olarak kabul edilmesi de Reich başlığının kullanılmasını sağlayan bir başka etkidir (Holste, 2002, s. 125).

Alman siyasi-ticari kayıtlarının 1872 yılına kadar günümüz açısından "kullanışlı" şekilde tutulmadığı belirtilmektedir. Bu çerçevede Almanya'nın Birleşik Krallık Yıllık Ticaret Beyannamesi (*Annual Statement of Trade of the United Kingdom*) veya Fransa Genel Ticaret Tablosu'na (*Tableau général du commerce de la France*) eşdeğer bir kayıt sisteminin bulunmaması, Zollverein ile Alman ulusal birliğinin ilişkisinin analiz edilebilmesini zorlaştırır da, gümrük birliğinin yapısı ile ilgili sahip olunan bilgiler ve Prusya önderliğinde Alman İmparatorluğu'nun kuruluş sürecinde yaşanan bir dizi gelişmeler, bu iki olayın ilişkisinin anlaşılabilmesini mümkün kılmaktadır (Dedinger, 2015, s. 85).

Elbette ki Alman ulusal birliğinin kurulmasına katkı sağlayan dâhili ve harici çok sayıda etken bulunmaktadır. Ancak çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları, Alman birleşmesi ve Zollverein ilişkisini inceleyen uzmanlar tarafından savunulan ve giriş bölümünde belirtilen iki karşıt görüş çerçevesindeki bir analizi içermektedir. Bu düşünceyle nitel bir çalışma olarak tasarlanan bu çalışmada, arşiv taraması metodu ile tespit edilen uzmanların görüşlerine temas edilmiş ve bu sınırlılıklar içerisinde bir analiz yapılmıştır.

Zollverein'e Giden Süreç ve Kuruluş

Napolyon'un seferi neticesinde Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun son bulmasıyla Alman devletleri, 19. yüzyılın başında karışık bir iktisadi düzensizliğe ve gümrük sistemine sürüklenmişti. Sadece Prusya'da 67 tane birbirinden farklı gümrük tarifesi vardı. Frankfurt'tan Hamburg'a gidene kadar 150'ye yakın farklı gümrük noktasına uğramak, Magdeburg ve Hamburg arasında bir mal taşımak içinse on dört geçiş hakkı ödemek gerekiyordu (Shiue, 2005, s. 129 ve 162). Ayrıca birleşik olmayan Alman devletlerinin üretim sektörü, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ortak bir gümrük tarifesi tarafından korunmadığı için endüstrileşmede yol katetmiş ülkelere karşı savunmasız durumdaydı. Özellikle Büyük Britanya, geniş Alman pazarlarını işgal etmeye fazlasıyla hevesli görünüyordu

(Henderson, 1975, s. 3). Napolyon Bonapart'ın mağlup edilmesinin ardından Fransa pazarı bu şekilde ucuz İngiliz malları ile işgal edilmişti. Tehlikenin farkına varan Fransız hükümeti, endüstrisini korumak adına İngiliz mallarına yüksek gümrük tarifeleri uygulamıştı (Shafeaddin, 1998, s. 14).

Dağınık Alman coğrafyasında ise Prusya'nın önderliğindeki görüşmelerin on yıl kadar öncesinde bir gümrük birliği kurulması için hamlede bulunulmuştu. Bavyera ile Württemberg'in girişimleri ile güneydeki Alman devletleri arasında yürütülen müzakereler, gümrük tarifesi miktarları ve elde edilecek olan gelirlerin dağılımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle sonuçsuz kalmıştı (Gast, 1968, s. 303). Bu durum ise siyasi ayrılığın neredeyse normal hâle geldiği Alman coğrafyasında, ekonomik gidişatın daha da kötüye gideceği algısını oluşturmuştu.

İktisadi bir revizyon yapılması ihtiyacının yeniden yoğun bir şekilde hissedildiği süreçte, 1816 yılında Prusya kabinesi tarafında prensip olarak kabul edilen gümrük birliği çalışmalarının, 1818 yılındaki "Prusya Gümrük Reformu" ile Prusya sınırları içerisinde nispeten düşük tarifeli bir uygulamaya geçilerek çok sayıda ulusal ve yerel verginin kaldırılmasıyla başladığı, resmî olarak ise 1834 yılında Zollverein'a dönüştüğü kabul edilmektedir. Ancak Almanya'da iç gümrük engellerinin kaldırılması aşamalı bir süreç olarak gerçekleşmiştir (Henderson, 1975, s. 22). 1828 yılında Hesse-Darmstadt'ın gümrük gelirlerinden alacağı pay karşılığında Prusya'nın dış ticaret tarifelerini kabul ederek birliğe katılmaya karar vermesiyle genişleme süreci başlamıştır. Aynı yıl Bavyera ve Württemberg, Güney Almanya Gümrük Birliği'ni kurarken Hannover, Hesse, Frankfurt, Nassau gibi bazı merkezi Alman şehir ve eyaletleri Orta Almanya Ticaret Birliği (Mitteldeutscher Handelsverein) adı altında bu iki birliğe de katılmamayı taahhüt eden bir ekonomik savunma anlaşması imzalamışlardır (Kitchen, 1978, s. 46).

Prusya'nın kısa süre içerisinde katettiği iktisadi gelişmeler ve elde ettiği ekonomik güç, diğer Alman devletlerinin de ilgisini çekmiş ve Orta Almanya Ticaret Birliği'nin parçalanmaya başlamasıyla birlikte, Prusya ve Hesse-Darmstadt birliği, 1831 yılında Hesse-Kassel ile genişlemeye devam etmiştir (Lee, 1988, s. 67). 1833 yılında Thüringen ve Saksonya prensliklerinin kendi aralarında kurduğu birliğin de eklenmesi ile 1834'te yaklaşık 23.5 milyonluk bir nüfusu kapsayan Zollverein ortaya çıkmıştır. 1835-36 yıllarında Baden, Nassau ve Frankfurt'un da katılımı ile Ren'in batısına kadar uzanan ve gümrük sınırları olmayan ticari bir alana dönüşmüştür. Geniş sınırlara sahip olan Frankfurt'un katılması ile birlikte, Frankfurt'tan Kuzey Bavyera'ya kadar olan bölgede tahıl karşılığı mamul malların gümrüksüz bir şekilde alışverişinin yapılabilmesi mümkün hâle gelmiştir (Bissing, 1959, s. 71-86). Braunschweig ve Lüksemburg 1842 yılında, Hannover ve Oldenburg ise 1854'te Zollverein üyesi olmuştur (Hahn, 1982, s. 214). Belirtildiği üzere birlik aşamalı olarak genişlemiş ve bu büyüme Alman ulusal birliğinin kurulmasının akabinde, 1888 yılında Bremen ve Hamburg'un katılımına kadar süren yetmiş yıllık bir sürece yayılmıştır (Dedinger, 2015, s. 85).

Zollverein'in kuzeyde daha hızlı yaygınlaşan bir birlik olarak güneydeki etkisi ve yayılması tartışmaya açık olan bir konu olmuştur. Her ne kadar Zollverein üyesi olsalar da bu bölgede yer alan Bavyera, Baden, Saksonya ve Württemberg gibi Alman devletleri, Avusturya'nın siyasi etkisi altındaydı (Gast, 1968, s. 226). Muhtemelen bu gümrük birliğini siyasi bir birliğin basamağı olarak görmemekte ve mezhepsel-kültürel açıdan Prusya'yı kendilerine yakın hissetmemekteydiler. Bunun için Prusya'nın gümrük birliği dışında farklı bir mücadele vermesi gerekiyordu.

Zollverein'in sağladığı iktisadi birlik sayesinde gümrük zincirlerinden büyük oranda kurtulan Alman devletleri arasında yapılan kara ve demir yolları, aynı milletten olan bu

topluluklar arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Ulaşım ağının gelişmesi ile ticari emtianın daha ucuz ve hızlı bir şekilde nakledilebilmesi mümkün olmuştur. Özellikle demir yolları sayesinde Alman endüstrisinin temel taşı olan kömür ve demir, Zollverein sınırları içerisinde geniş bir alana yayılarak sanayi gelişimini ve ürün çeşitliliğindeki artışın hızlanmasını sağlamıştır. Endüstriyel üretim ve dış ticaret hareketlerinin on yıl içinde iki katından fazla artmasının yanı sıra fabrikalar ve demiryollarını finanse etmek üzere bir bankacılık sistemi kurulmuştur. Ayrıca gümrük birliği içerisinde hammadde fiyatları düşmüş ve tarım sektöründe büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. 1870 yılına gelindiğinde Zollverein, Büyük Britanya ve ABD'den sonra en büyük üçüncü sanayi gücü hâline gelmiştir (Katzenstein, 1976, s. 56). Bütün bu gelişmeler Alman topluluklarının özgüven kazanmasını, birbirini daha iyi tanımalarını ve konuştukları dil dışında ortak kültürel noktaları ve çıkarları olduğunun farkına varmalarını sağlamıştır.

Jacob Viner, Zollverein'i Alman deneyimine dayanan öncü ve özgün bir gümrüksel birlik olarak tanımlamakta ve gümrük tarifelerinin birleştirilmesinin kökeni açısından önemli genellemelere varmayı mümkün kıldığının altını çizmektedir (Viner, 1950, s. 76). Zollverein, Alman üretimi tarım ve zanaat ürünlerinin daha geniş pazarlara yayılabilmesini sağlamıştır. Üyeler arasındaki ticari engelleri en aza indirmiş, dışarıya karşı koruyucu gümrük duvarlarını sağlamlaştırarak o dönem endüstrileşmede daha hızlı ilerleyen ülkelerin (özellikle Birleşik Krallık) ucuz ürünleri ile Alman pazarlarını işgal etmesini önlemiştir. Böylece Alman sanayisi zaman içerisinde diğer ülkelerin endüstrileşme seviyesini yakalayabilmiştir. Keza Katzenstein'a göre de Zollverein'in kurulması, Almanya'da sanayileşme ve ekonomik büyümenin tam olarak başlangıcı anlamına gelmektedir (Katzenstein, 1976, s. 77).

Her ne kadar Alman devletlerinin ekonomik olarak güçlenmesine zemin hazırlamış ve endüstriyel kalkınmaya destek olmuş olsa da Zollverein, her üye devlet kendi gümrüklerinin idaresi üzerinde yargı yetkisini elinde tuttuğu, birliğin dış ve iç sınırlarında kendi gümrük memurlarını kullandığı ve kendi gümrük gelirleri fonunu elinde tuttuğu "gevşek" ve siyasi bağlayıcılığı olmayan bir gümrük birliği sistemini ifade ediyordu (Dedinger, 2012, s. 17).

Alman Ulusal Birliğinin Kurulması - II. Reich

Alman birleşmesi, uzun ve sancılı bir süreç neticesinde gerçekleşen bir olaydır. Almanların neden diğer ulus-devletlerden daha sonra bir araya gelebildiğinin anlaşılması için bu sürecin tarihsel geçmişine temas edilmesinde fayda bulunmaktadır.

Roma-Germen imparatorları, Orta Avrupa'da Almanca konuşan toplulukların kralı unvanı taşımakla birlikte, derebeylikten kaynaklanan bir gelenekten ötürü Almanlar kendine özgü; işleyiş yapıları, kanunları ve yönetim biçimleri olan beş yüzden fazla siyasi yapıya bölünmüşlerdi. Napolyon Bonapart'ın seferiyle, Roma-Germen İmparatorluğu'nun yıkılması, irili ufaklı Alman devletlerinin Fransız Devrim Savaşları sonucunda Ren Konfederasyonu altında Fransız hegemonyası altına girmesi ve Fransız İhtilali'nin getirdiği fikir akımlarının bu bölgelerde yayılması ile Almanlar arasında milliyetçilik duygusu yükselmeye başladı. Fransız kontrolü altında olmanın verdiği ızdırap da eklenince bu duygular kısa sürede büyüyerek Fransız düşmanlığına dönüştü ve Napolyon'a karşı bir arada olma duygusunu doğurarak işgalcilerin Alman topraklarından sürülmesini sağladı. Başarıya ulaşan bu ittifak, Almanlar arasında tek ve güçlü bir Almanya'nın mensubu olma fikrini yaydı (Sander, 2013, s. 251).

Napolyon'un Koalisyon Savaşları'nda mağlup edilmesinin ardından Avrupa'nın yeniden bir düzene oturtulmaya çalışıldığı Viyana Kongresi'nde, Avusturya İmparatorluğu Şansölyesi Metternich'in etkin bir rol alması ile birlikte Alman Konfederasyonu kurulmuş olsa da bu birlik başarısız bir deneme olmanın ötesine geçememiş ve Alman devletleri üzerinde tam bir Avusturya kontrolü hiçbir zaman sağlanamamıştır. Driault, Avusturya İmparatorluğu'nun Alman devletlerini içeren bir nevi "federasyon" kurarak burada liderlik rolünü üstlenmeyi

amaçladığını ancak etnik yapısındaki çeşitlilik ve yeterli askerî-politik etkinliğe sahip olmaması sebebiyle gücünün kaldırılabileceğinden çok daha ağır bir yükün altına girdiğini belirtmektedir (Driault, 1919, s. 603).

19. yüzyılın başlarında Alman devletleri arasında ortak noktalar, konuşulan dil ve kısmen kültürü. Ancak bu bağların da çok güçlü olduğunu savunabilmek mümkün değildi. Çünkü çeşitli aksan farklılıkları dahi halkları birbirinden uzaklaştırmaktaydı ve ulusal birliğin kurulamamış olması, bu devlet/devletçikler arasında ortak noktaların oluşmasını engellemiştir. Herhangi bir dış tehdide karşı askerî bir ittifak oluşturma düşüncesi çok zayıftı. Almanlar arasında, Avrupa dengesi içerisinde siyasi olarak birlikte hareket etmek gibi bir alışkanlık da bulunmamaktaydı. Ayrıca mezhepsel bir birlik de yoktu. Örneğin Baviera ağırlıklı olarak Katolik iken diğer bölgeler Protestan yoğunlukta idi. Bundan dolayı ortak bir amaç birliğine varılamamış ve bu durum zamanla daha karmaşık sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Bu faktörlerin hepsi birleşmeyi, çok daha da zor bir hâle getiriyordu (Lee, 2004, s. 68).

Alman birleşmesinin yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Viyana Kongresi'nde yükselişi göz ardı edilen Prusya, Avrupa sahnesinde etkin bir rol almaya başladı. Prusya'nın Yedi Yıl Savaşları'ndan itibaren Orta Avrupa'da gücünü arttırdığı ve Alman devletlerini etki sahasına almaya başladığı kabul edilmektedir. Bu etki, 19. yüzyılın ikinci yarısında doruk noktasına ulaşmıştır. Prusya'nın yükselişi ve çokuluslu Avusturya'nın zayıflaması ile Alman devletlerinin yakınlaşmaya başlaması aynı döneme denk gelince bu yükseliş daha da hızlanmaya başladı. 1848 devrimleri de ibrenin Prusya lehine dönmesine yardımcı oldu (Nester, 2000, s. 7-8). Orta Avrupa'da güçlenen Prusya, 1861 yılında Kayzer I. Wilhem'in tahta oturmasıyla kendi kapasitesinin farkına varmaya ve buna göre davranmaya dönük bir politikayı uygulamaya koydu. Bismarck'ın şansölye, Albrecht von Roon'un savunma bakanı, Helmuth von Moltke'nin ise genelkurmay başkanı olarak atanmasıyla birlikte, Prusya'yı Alman İmparatorluğu'nun liderliğine taşıyacak olan kadrolar iş başına gelmiş oldu (Howard, 1961, s. 40).

Fransa ve Rusya'da diplomatik yaparak bu ülkeleri yakından tanıma fırsatı bulan Bismarck, uygulamak istediği politikalar için en büyük engelin Viyana düzeni olduğunun farkındaydı (Fulbrook, 2011, s. 128). Nitekim Prusya Eyalet Meclisi'ndeki bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada, bu düzenin nasıl parçalanacağını şu meşhur sözleriyle ifade etti: "Viyana Anlaşması ile bize çizilen sağlıklı sınırlar içinde yaşayabilmeniz mümkün değildir. Sorunlar, 1848 ve 1849 yılında yapılan hataya düşülmeden, yani konuşularak değil ancak **kan ve demir** ile çözülecektir" (Bismarck, 2007, s. 38). Vakit kaybetmeden bu politika çerçevesinde harekete geçen Prusya kadroları, ilk olarak Danimarka Krallığı'nın kontrolünde olan Schleswig, Holstein ve Lauenburg dükalıklarını ele geçirme planını devreye soktu. Ortamı çok iyi analiz edebilen ve hangi ülkenin hangi duruma ne tepki vereceğini çok iyi tahmin edebilen Bismarck, doğru zamanı beklemeye başladı (Lewis, 2016, s. 132).

Prusya'nın kuzeyde yer alan Schleswig, Holstein ve Lauenburg dükalıklarını kontrol ederek Kuzey Denizi'ne çıkmasına, İngiltere kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Alman liderliği hedefinden vazgeçmemiş olan Avusturya İmparatorluğu da Prusya'nın bu hamlesine müsaade etmeye pek niyetli görünmüyordu. Diğer tarafta ise Kırım Savaşı'nın akabinde yakınlaşan Fransa ile Rusya vardı. O dönemde iyi anlaşan bu iki ülkeyi karşısına alarak iki cepheli bir savaşa girmek zorunda kalmak, Prusya'nın kesinlikle istemeyeceği bir durumdu (Sheehan, 1989, s. 434). Bismarck'ın politikası, bir kara devleti olarak her daim iki cepheli savaş riskiyle yüz yüze olan Prusya'yı (Alman İmparatorluğu'nu) bu zor duruma düşürmemektir. Bu politikasını tavizsiz bir şekilde uygulamayı sürdürmüş ve görevde olduğu müddetçe ülkesini iki ateş arasında kalma kâbusundan korumayı başarmıştır (Sander, 2013, s. 254).

Bismarck, Rusya'yı yanına çekerse, bu kâbusla karşılaşmayacağını ve diğer ülkelerin muhalefetine cılız kalacağını düşünmüş ve 1863 yılında Rusya'ya karşı ayaklanan Polonya'yı desteklemeyerek Rusya'nın yanında yer almıştır. Olayların başlangıcında sert tutum alarak Polonya'nın bağımsızlığını destekleyen Büyük Britanya ve Avusturya'nın tutumunu yumuşatmasıyla siyasi atmosfer tam anlamı ile Prusya'nın istediği gibi oldu. Avrupa'daki bu karmaşık siyasi atmosferden yararlanan Prusya, Avusturya'nın da dâhil olmasıyla Schleswig-Holstein üzerinde hak iddia ederek İkinci Schleswig-Holstein Savaşı'nı başlattı. Savaşı Prusya-Avusturya ittifakının kazanmasıyla birlikte, Alman birliğine giden ilk adım atılmış oldu (Lewis, 2016, s. 148). Avusturya her ne kadar savaşta aktif olarak yer alsada bu zafer Prusya hanesine yazıldı ve Birinci Schleswig-Holstein Savaşı'nın intikamını aldığı düşünülerek Prusya'nın Alman devletleri arasındaki itibarının artmasına sebep oldu. Ayrıca Prusya, bu savaş süresince hem kendi ordusunun hem de sıradaki hedefi olan Avusturya birliklerinin disiplin, silah-teçhizat ve lojistik durumunu direk cephede görebilme ve test edebilme imkânı bulmuştu (Wawro, 1995, s. 221).

Danimarka'dan alınan topraklar, 1865 Gastein Antlaşması ile iki Alman devleti arasında paylaşıldı. Paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar uzun zamandır ikilik yaşayan Prusya-Avusturya'nın arasını iyice açtı. Aynı yıl Avusturya'ya bırakılan Holstein'in da Prusya tarafından işgale uğramasıyla sıcak çatışmaya doğru ilerleyen bu anlaşmazlık öncesinde hassas bir denge güdülmesi ve Bismarck'ın Reelpolitik'inin temellerinden birisi olan iki cephede de aynı anda savaşılmaması prensibi, çözülmesi gereken ciddi bir problem olarak ortada duruyordu. Burada da Bismarck, anlaşmazlığın Alman iç meselesi olduğu şeklinde bir politika izlemeye karar verdi. Bu düşünceyle Britanya'nın tarafsızlığı sağlandı. Rusya ise Polonya isyanı süresince Prusya'dan gördüğü destekten dolayı bu işe karışmadı (Sheehan, 1989, s. 174).

Asıl çözülmesi gereken mesele ise Prusya'nın güçlenmesini istemeyen Fransa idi. Muhtemel bir Fransa-Avusturya ittifakı Prusya açısından felaket olabilirdi. Ayrıca Bismarck, İtalya ile anlaşarak Avusturya'yı ordularının bir bölümünü güneye kaydırmak zorunda bırakmayı ve böylece daha net bir zafer kazanabilmeyi istiyordu. İtalya'nın savaşa girmesi de o dönem etkisi altında bulunduğu Fransa'nın onayıyla mümkün olabilirdi. Bu hedeflerle Bismarck, III. Napolyon ile gizli bir görüşme yaparak Fransa'nın tarafsızlığını temin edebilmeyi başardı. Bu görüşmede Bismarck, meselenin bir Alman iç meselesi olduğunu belirtti ve Fransa'nın kurulacak bir İtalya-Prusya ittifakına müdahale etmemesi durumunda Avusturya'nın mağlubiyeti ile elde edilecek topraklarda pay alabileceğini ifade etti. III. Napolyon ise Almanların birbirleri ile çatışmasının Fransa'nın lehine olacağını ve muhtemelen uzun sürecek bir savaşın iki Alman devletini de yorgun düşüreceğini hesaplamıştı (Howard, 1961, s. 78).

III. Napolyon'un ikna edilmesinden sonra Nisan 1866 yılında İtalya ile ittifak antlaşması imzalayan Prusya, mevcut siyasi ortamı daha da gererek 14 Haziran 1866'da Avusturya'ya savaş ilan etti. Alman devletlerinin önemli bir bölümü (Hannover, Saksonya, Bavyera, Baden, Württemberg, Hessen-Darmstadt) kazanır gözüyle baktığı Avusturya'nın saflarında yerlerini alarak savaşa müdahil oldular. Burada Hessen-Darmstadt'ın Avusturya safında yer alması dikkate değer görünmektedir. Çünkü Prusya'nın gümrük birliği çabalarına ilk katılan Alman devleti Hesse-Darmstadt idi (Ateş, 2007, s. 254). Her ne kadar Avusturya birliklerinin bir kısmı İtalya ile savaşması için güneye gönderilmiş olsa da ordunun asıl vurucu gücü Prusya karşısına çıkarılmıştı. Daha disiplinli olan Prusya orduları hızlı bir ilerleme ile güçlü Avusturya birliklerini geri püskürtmeye başladı. Savaşın nihai sonucunu belirleyen Koniggratz Muharebesi'nde (1866) Prusya ordusu galip gelince yıllarca süreceği düşünülen savaş beklenmedik bir şekilde iki aydan daha kısa bir sürede sona erdi. Ancak sırada halledilmesi gereken daha büyük bir problem vardı (Sheehan, 1989, s. 178).

Savaşın sonunda Kuzey Almanya Federasyonu'nun kurulmasıyla Prusya, Alman devletlerinin bir kısmı üzerindeki hâkimiyetini göstermiş oldu. Ancak savaş sonrasında kurulan ve Prusya'nın siyasi liderliğinin somut başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan Kuzey Almanya Konfederasyonu'na bazı Alman devletlerinin eklenmesi mümkün olmadı. Bavyera, Württemberg ve Baden gibi kuruluş aşamasından bu yana Zollverein üyesi olan Alman devletleri, birlikte yer almadılar (Ateş, 2007, s. 254). Avusturya etkisindeki bu Alman devletlerine Prusya'nın gücü ve hâkimiyetinin kabul ettirilmesi gerekiyordu. Avusturya'yı mağlup ederek gücünü kanıtlamış olsa dahi Protestan Prusya'ya daha mesafeli, Katolik Fransa'ya daha yakın duran bazı Alman devletleri de bulunmaktaydı (Wawro, 1995, s. 248). Bunun için Fransa ile savaşılması gerekiyordu. Yani Alman devletlerinin tamamına, Prusya'nın etkisini kabul etmekten başka bir alternatif bırakılmaması elzemdi. Keza Bismarck, kitabında Fransa ve Güney Alman devletlerinin muhtemel bir ittifakının Prusya açısından çok tehlikeli olacağını belirtmekte ve bu riskin ancak Fransa ile cephede kozların paylaşılmasıyla önlenebileceğini şu sözlerle ifade etmektedir; "Ben birleşik bir Almanya için öncelikle bir Fransa-Prusya Savaşı olması gerektiğini biliyordum" (Bismarck, 1952, s. 452).

Siyasi denklemlerini buna göre kuran Bismarck, Fransa'daki Prusya karşıtı muhalefetin artması sebebiyle Prusya'ya Ren kıyılarının talep edildiğini ileten Fransız elçisine teklifin yazılı yapılmasını istedi. Toprak talebini yazılı bir şekilde ileterek tuzağa düşen Fransa'nın mektubunu Rus çarına ileten Bismarck, belirtildiği üzere Kırım Savaşı'ndan sonra yaklaşan Fransa ile Rusya'nın arasını bozarak Rus çarını kendi yanına çekmeyi başardı. Bismarck, bu sefer de mektubu Paris gazetelerine gizlice yayınlatarak suları iyice bulandırdı. Fransa'nın niyetini duyan bir bölümü Fransız sempatizanı Güney Alman devletleri, Prusya'ya yanaşmaya başladı. Kendisine müttefik arayan Fransa ise ilk olarak Avusturya'ya gitti ancak o dönem iç karışıklıklarına yönelmiş olan Avusturya'dan olumlu dönüş alamadı. Britanya ise Ren kıyılarına yayılma amacından rahatsız olduğu Fransa'ya destek vermedi. Bismarck'ın Prusya'sı başarılı diplomatik hamlelerle, savaş öncesinde Fransa'yı yalnızlığa itmeyi başarmıştı (Sheehan, 1989, s. 220).

Masada başlayan çekişmeyi cepheye taşıyacak olay ise İspanya'da patlak verdi. Başarısız İspanya kraliçesinin tahttan indirilmesinin ardından İspanya ile temasa geçen Bismarck, tahta Hohenzollern hanedanının Katolik üyesi olan Prens Leopold'un geçirilmesini kabul ettirmeyi başardı. Ancak bu durumda Fransa'nın şiddetli muhalefetiyle karşılaştı ve anlaşmazlıklar 1870 yılına kadar devam etti. Fransa, Kral Wilhelm'den İspanyol tahtına müdahale etmeyeceğine dair teminat istedi ancak bu kabul edilmedi. Durumu kendisine bildiren Wilhelm'in gönderdiği telgrafi manipüle eden Bismarck, bu haberi Fransız gazetelerine yolladı. Gazetelerde elçilerinin Prusya kralının huzurundan kovulduğunu okuyan Fransız halkı, galeyana gelince her şey bir anda çığ gibi büyüdü ve Fransa, Prusya'ya 1870 yılında savaş ilan etti (Lewis, 2016, s. 202).

Bismarck, başarılı diplomatik hamlelerle, Fransız tehdidine karşı Katolik Alman devletlerini yanına çekmişti. Ayrıca Fransa'nın kendi karşısında müttefik bulmasını engellemiş ve savaşı başlatan saldırgan taraf olmamayı başarmıştı. Artık her şey Prusya askerî kurmaylarının Fransızları cephede mağlup ederek bu işi bitirmesine kalmıştı. Her cephede rakibine üstünlük sağlamayı başaran Prusya orduları savaşı kazanarak Alman birliği yolundaki son engeli de aştı. 18 Ocak 1871'de Versay Sarayı'nın Aynalar Galerisi'nde Prusya kralı I. Wilhelm'in Alman İmparatoru ilan edilmesi ile Alman ulusal birliği kurulmuş oldu (Katzenstein, 1976, s. 91).

Zollverein ile Alman Ulusal Birliğinin Kurulması İlişkisinin Değerlendirilmesi

Zollverein ile Alman ulusal birliğinin kurulması ilişkisi hakkındaki araştırmaların savunusu genel olarak iki gruba ayrılabilir. Birinci gruptaki araştırmacıların bir kısmı, Almanya'nın 1871'de Prusya liderliğinde birleşmesinin ardından, Zollverein'in neredeyse başlangıcından beri Prusyalı devlet adamları tarafından bilinçli bir şekilde siyasi araç olarak tasarlandığını savunmuşlardır. Bu araştırmacılar Zollverein'i, I. Wilhelm'in Prusya tahtına geçmesi ve kritik pozisyonlara (başta Otto Von Bismarck olmak üzere) atadığı isimlerin uyguladığı isabetli politikalar ile Prusya'nın Alman birleşmesini sağladığı görüşünü reddetmek için kullanmaktadırlar. Bu düşünürlere göre Prusya, Zollverein'i sistematik bir şekilde kullanarak Alman devletleri üzerinde ekonomik egemenlik elde etmiş ve ekonomik egemenliğin askeri egemenliği kaçınılmaz hâle getirmesiyle birlikte siyasi önderlik rolü de Prusya'nın eline geçmiştir. Bu tarihçilerin diğer argümanı ise Zollverein'in, Prusyalılar arasında bir anti-Avusturya geleneğini yaydığıdır. Buna göre Zollverein henüz Bismarck başbakan olmadan otuz yıl önce Prusya siyasetinde ve Alman devletleri arasında anti-Avusturya akımını başlatmıştır (Murphy, 1991, s. 285-302).

Heinrich von Treitschke (1872) ve Johann Gustav Droysen (1876), Zollverein'in Prusyalı devlet adamları tarafından bilinçli bir şekilde Almanya'daki Avusturya etkisini ortadan kaldırmak için siyasi bir araç olarak tasarlandığını belirtenler arasında yer almaktadır. Ancak konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, Prusyalı bu iki ismin yeni kurulan Alman İmparatorluğu'ndaki milliyetçi atmosferin etkisinde kaldıkları çıkarımı yapılmaktadır. Bu çerçevede kapsamlı ve sistemli bir şekilde ifade etmiş olmalarına karşın düşüncelerini herhangi bir resmî belgeye de dayandırmamışlardır. En azından bu konuda net bir çıkarım yapabilmek için günümüze ulaşan herhangi bir belge olmadığının belirtilmesi gerekmektedir (Henderson, 1939, s. 87).

Buna rağmen sonraki nesil Alman tarihçisi Friedrich Meinecke (1918) de Prusya'nın Zollverein hamlesini, Alman devletleri arasındaki Avusturya etkisini kaldırmaya dönük bir politika olarak değerlendirmiştir. Theodore Hamerow (1958) ise Prusyalı siyasetçilerin, Avusturya'nın dışlandığı bir gümrük birliğinin Orta Avrupa'daki üstünlük mücadelesinde Prusya'ya avantaj sağlayacağını öngördüklerini belirtmektedir. Ancak bu düşünceler sadece varsayımlardan ibarettir.

A.J.P. Taylor ve Martin Kitchen ise Prusya'nın Zollverein'i kurmasındaki hedefinin sadece ekonomik olduğunu ve birliğin siyasi potansiyelinin 1850'lere doğru ortaya çıktığını savunmakta, bu sebeple Prusya'nın birliği siyasi amaçla kurduğuna dair bir çıkarım yapılamayacağını belirtmektedir (Murphy, 1991, s. 285-302). Arnold Price ise Zollverein ile "Prusya Dışişleri Bakanlığı'nın Avusturya karşıtı bir dış politika başlatma isteği olmadığını" altını çizmektedir (Price, 1949, s. 250). Bu düşünürlerin bir diğer kısmı ise Avusturya'nın Zollverein'da yer almamasının, Prusya'nın dışlamasından ziyade kendi sıkı korunan endüstrisinden taviz vermemesi üzerine gerçekleştiğini savunmaktadır. Ayrıca Avusturya şansölyesi Metternich de bu fikre karşı durmuş ve böylece Avusturya'nın birliğe dâhil olması mümkün olmamıştır (Henderson, 1939, s. 95).

Prusya'nın Zollverein'i kurmaktaki amacını incelediği çalışmasında David T. Murphy, bu konuda çalışmış olan hem milliyetçi hem de revizyonist tarihçilerin, Prusya'nın Fransa ve Alman devletleri üzerinde yürüttüğü politikayı yeterince dikkate almadıklarını belirtmektedir. Bu çerçevede Prusya devlet adamlarının, Zollverein'i milliyetçilik açısından değerlendiren araştırmacıların savunduğu üzere politik bir proje olarak tasarladıklarını ancak herhangi bir anti-Avusturya fikriyle hareket etmediklerini belirtmektedir. Murphy'e göre Prusya siyasi hedefler gütmekteydi çünkü Fransa'nın etki alanını Alman devletlerine doğru genişletme

hedefini en büyük tehdit olarak görmekteydi. Kurulacak bir gümrük birliği, ekonomik gücü arttırarak olası Fransız saldırısına karşı birliği güçlendirecek ve diğer Alman devletlerinin de etki alanına alınabilmesini sağlayacaktı. Bu çerçevede Prusya'nın Zollverein'deki amacı, küçük Alman devletlerinin ekonomik bağımsızlığını zayıflatarak gümrük birliğine bağlı kalmalarını sağlamak ve Alman devletlerini, Fransa ile olması muhtemel bir sürtüşmeye karşı bir arada tutmaktı. Buna göre Prusya, Zollverein ile bir Alman ulusal birliğini öngörmenin ötesinde Fransız tehdidine karşı bir tampon güç oluşturabilmeyi hedefliyordu (Murphy, 1991, ss. 285-302). Murphy, Prusya'nın bu politikası ile tam bir Alman birleşmesini hedefleyip hedeflemediği konusunda ise herhangi bir yorum yapmamaktadır.

Billinger'e göre Prusyalı devlet adamları, Habsburgları bir engel olarak görmelerine karşın düşman olarak da görmemektedir. Bu anlamda Zollverein, hem siyasi hem de ekonomik bir hamle olarak değerlendirilmeli, ancak ana odağın küçük Alman devletlerini ekonomik kontrol altında tutmak ve muhtemel bir Fransız saldırganlığına karşı Almanya'yı hazırlıklı ve güçlü kılmak olduğu belirtilmelidir. Yani Billinger'e göre Prusya'nın bu adımı Avusturya'yı değil, Fransa ve küçük Alman devletlerini hedeflemektedir (Billinger, 1976, s. 19-203). Keza May da Prusya'lı yetkililerin Avusturya'nın Alman devletleri üzerindeki emellerinden rahatsız olduklarını, ancak potansiyel Fransız saldırganlığına karşı Alman devletlerini kendi kontrolünde bir arada tutmakla daha fazla ilgilendiğini belirtmektedir (May, 1933, s. 65). Shiue ise ilgili dönemde Avrupa'da faaliyet gösteren Prusya elçilerinin, anti-Avusturya düşüncesinin ötesinde Alman devletleri arasındaki ortak ticari çıkarlar konusunda müzakere çağrılarını yaptıklarının altını çizmektedir (Shiue, 2005, s. 162).

Ayrıca Prusya kadroları, Zollverein'in kuruluş sürecinde, buna tepki gösteren Avusturya'ya karşı yatıştırma politikası izlemiştir. Hesse-Darmstadt'ın gümrük tarifelerini kabul ederek Prusya ile beraber hareket etmesine tepki gösteren Avusturya'yı yatıştırmak için Viyana'daki Prusya elçisi aracılığıyla Price'in aktarımıyla şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Kraliyet hükümetinin hiçbir kötü niyeti olmayan bu ekonomik çabaya karşı böyle bir tepki vermesini beklemiyorduk. Memnuniyetsizlik ve huzursuzluk içeren bu sesler ne kadar azalır, ortam o kadar sakinleşecek ve Bund o kadar sessizlik ve huzura kavuşacaktır" (Price, 1949, s. 176). Benzer bir açıklama, Bavyera ve Württemberg'in ile yapılan anlaşmayı savunmak için de kullanılmıştır. Bütün bu etkenlere bakılarak Prusya ile Avusturya arasında bir düşmanlığın o zaman için var olmadığı savunulabilir de bu iki devlet arasında rekabetin ya da Alman devletleri arasında üstünlük kurma mücadelesinin olmadığı anlamına gelmemelidir.

İkinci gruptaki araştırmacılara göre ise Alman ulusal birliğinin kurulması, Bismarck'ın önderliğindeki Prusya yöneticilerinin uyguladığı akılcı politikalar ve cephede gösterilen başarılar sayesinde mümkün olabilmektedir. Zollverein, başta Prusya olmak üzere Alman devletlerinin endüstriyel-ekonomik kalkınmalarına ve dolaylı yoldan Almanya'nın birleşmesine katkı sağladığının savunulabilmesi mümkündür. Ancak Alman ulusal birliğinin kurulması, Prusya'nın öncü rol üstlenebileceğine dair kapasitesinin farkına varan başta Bismarck olmak üzere Prusya kurumlarının başarılı bir şekilde uyguladığı ittifaklar sistemi ve Prusya ordusunun cephede elde ettiği başarılar sayesinde mümkün olabilmektedir (Shiue, 2005, s. 162).

1815 ve 1850 yılları arasında başta Prusya olmak üzere birçok Alman devletinin ekonomik kalkınma göstermesi ve endüstriyel anlamda ilerlemesinin Zollverein ile ilişkili olduğu çok sayıda uzman tarafından kabul edilen bir görüştür. Bu uzmanlara göre endüstriyel ilerleme; makine, teçhizat ve silah sektörlerinin de gelişmesini beraberinde getirmiş ve Alman birliğinin kuruluşundan önceki bir dizi savaşta Prusya ordusunun gücünü arttırmıştır. Keza Prusya'ya özellikle Fransa ile olan savaşta avantaj sağlayan Krupp çeliğinden yapılan topların

ve siperden kalkmaya gerek kalmadan kuyruktan doldurulabilen Dreyse tüfeklerinin imal edilmesi, Zollverein dönemine rastlamaktadır (Flatnes, 2013, s. 125).

Konuyla ilgili araştırmalara dayanılarak Zollverein'in Almanya'nın endüstriyel kalkınmasını kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir rol üstlendiği kabul edilmektedir. Henderson gibi bazı uzmanlar, Zollverein'in kurulması ile Almanya sınırları içerisinde ekonomik koşulların iyileşmesi arasında bir bağ kurulup kurulamayacağına şüpheyle yaklaşırsa da (Henderson, 1939, s. 214) 1815 ve 1850 yılları arasında başta Prusya olmak üzere birçok Alman devleti, demiryolu ağının gelişmesiyle birlikte lojistikte sağlanan kolaylıkların da etkisiyle, ekonomik kalkınma göstermiş ve endüstriyel anlamda önemli aşamalar katetmiştir (Pollard, 1981, s. 208). Hahn'ın aktarımıyla Hesse-Darmstadt, Hesse-Kassel ve Nassau gibi küçük Alman devletleri, Zollverein'a katıldıktan sonra ekonomik gelirlerini önemli ölçüde arttırmıştır (Hahn, 1982, s. 312). Lee, Zollverein tetiklemeyle Almanya'da 1850 yılından itibaren sanayi üretiminin hızla yükselmesinin birleşmeyi kolaylaştıran bir etken olduğunu belirtmektedir. Ancak bu kolaylaştırıcılığın ana etken olarak kabul edilemeyeceğinin altını çizmektedir (Lee, 2004, s. 346). Bazı düşünürler, Zollverein içerisindeki ekonomik ilerlemenin, Bismarck'ın eline herhangi bir ihtilafla karşılaştığı zaman birliği feshetme tehdidini verdiğini ve böylece diğer Alman devletlerinin zaman içerisinde siyasi olarak da Prusya'ya bağlanması sonucunu doğurduğunu savunsa da bu da bir varsayımdan ibarettir (Flatnes, 2013, s. 130).

Zollverein, eşit seviyedeki devletler arasında kurulmuş bir anlaşma değildir. Bu konuda Prusya'nın baskın bir rolünün olduğu ve gümrük birliğini gittikçe daha da genişletmek için uğraştığı savunulabilir. Bu çerçevede Prusya'nın diğer Alman devletlerine göre gelişmiş olan endüstrisi için daha rahat bir hareket alanı için çabaladığı sonucuna da varılabilir. Ancak bu durum, Prusyalı kurmayların Zollverein'i kurarken en başından beri Alman siyasi birliğini hedefledikleri ve öngördükleri sonucuna varılmasını sağlamamaktadır (Katzenstein, 1976, s. 218).

İkinci grupta yer alan araştırmacılara göre, 1861 yılında Prusya tahtına geçen I. Wilhem'in 1862 tarihinde Bismarck'ı şansöyeliğe getirmesiyle Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu için ilk adım atılmıştır. Kuruluş hazırlıklarının başlangıcı olarak ise İtalya'nın Giuseppe Garibaldi'nin önderliğinde Avusturya'ya açtığı savaşta, o dönem parlamento üyesi olan Bismarck'ın önerisiyle Avusturya'nın desteklenmemesi kabul edilmelidir. Bismarck'ın göreve gelmesinden sonra uygulanan bir dizi politik manevra, cephede kazanılan zaferler ve Alman devletleri arasında millî bilincin uyandırılması neticesinde ulusal birliğin kuruluşu gerçekleşmiştir (Pollard, 1981, s. 237). Bahsedilen diplomatik hamleler ve cephede elde edilen kan ve demir zaferleri olmasaydı, Zollverein'in getirdiği iktisadi kalkınma ve endüstriyel gelişme, Alman İmparatorluğu'nun kurulmasını sağlayamayacaktı. Ekonomik güç ve endüstriyel kalkınma her ne kadar askerî ve siyasi gücü de beraberinde getirirse de eyleme geçilmeden sonuç alınamayacağına göre Alman birleşmesini, Prusya kadrolarının uyguladığı hassas politik dengeler ve operasyonel başarılar sağlamıştır (Price, 1949, s. 124).

David Blackbourn'e göre Avrupa'da Kırım Savaşı sonrası meydana gelen karışık ortamdan yararlanan Prusya kurmaylarının orduyu başarılı bir şekilde yeniden yapılandırması ve operasyonel tasarımları ile Bismarck'ın diplomasisi, Avrupa'daki güç dengesinin yeniden kurulmasını sağlayarak şüphesiz bir şekilde Alman ulusal birliğinin kurulmasının ana etkeni olmuştur (Blackbourn, 1994, s. 96). Sheehan ise Prusya'nın, Bismarck'ın diplomatik ve politik liderliği, Albrecht von Roon'un askerî düzenlemeleri ve Helmuth von Moltke'nin askerî taktiklerinin birleşmesiyle yükseldiğini ve bu yükselişin 1815 Viyana düzenini geçersiz kılarak bu anlaşmanın hiçbir tarafının Orta Avrupa'daki Avusturya etki alanını desteklemeyeceğini göstermiş ve Alman birliğinin liderlik rolünü Prusya'nın kapmasını sağlamıştır (Sheehan, 1989, s. 141). Toktamış Ateş (2007), Bismarck'ın Alman birliğinin mimarı olduğuna kimsenin kuşku

duymaması gerektiğini belirterek, yeri geldiğinde askerî ve operasyonel olaylara da müdahale eden Bismarck'ın hamleleri sayesinde Almanya'nın birleşebildiğinin altını çizmektedir. Tarihçi Hermann Pinnow ise Bismarck için "iş başına gelir gelmez dünyanın manzarası değişti; işbaşından ayrıldığında da dünyanın manzarası değişti" (Pinnow, 1940, s. 410) diyerek Alman birliğinin mimarının kesinlikle Bismarck olduğunu ve onun çabaları olmasaydı bu birliğin de kurulamayacağını belirtmiştir.

Tartışma ve Analiz

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda öne sürülen değerlendirmeler ışığında bir analiz yapıldığında, Prusya'nın Zollverein'i kurarken Alman ulusal birliğini hedefleyip bu çerçevede bir plan tasarlayarak böyle bir adımı attığının savunulabilmesi mümkün olmamaktadır. Prusya, muhtemelen küçük Alman devletlerini kontrol altında tutabilmeyi ve bir Fransız saldırganlığı karşısında elini güçlendirebilmeyi hedeflemiştir. Ancak bu hedef, Alman devletlerini tek bir Alman imparatorluğu çatısı altında siyasi olarak birleştirebilmeyi amaçlamaktan ziyade, ekonomik bir güç alanı oluşturmak ve endüstriyel kalkınmayı sağlamaktır. Nitekim bu amaca ulaşılabilmiş ve Zollverein'in kuruluşuyla birlikte kaldırılan gümrük duvarlarının etkisiyle başta Prusya olmak üzere birçok Alman devleti ekonomik gelişim ve endüstriyel kalkınma göstermiştir. Bu anlamda Zollverein'in getirdiği ekonomik ve teknolojik gelişmelerin Prusya ekonomisine ve ordusuna sağladığı katkı çerçevesinde dolaylı olarak Alman ulusal birliğinin kuruluşuna etki ettiği değerlendirilebilir.

Önceki bölümde, birinci grupta bahsedilen düşünürlerin Zollverein'in Alman devletleri arasında anti-Avusturya geleneğini yaydığını savunduğu belirtilmişti. Ancak 1866 Prusya-Avusturya savaşında Alman devletlerinin önemli bölümünün Avusturya'nın yanında yer alması ve Prusya'nın savaş süresince ordusunun bir kısmını bu devletleri mağlup etmek için açtığı cepheye yönlendirmiş olması dahi en azından savaşa kadar birçok Alman devleti arasında anti-Avusturya geleneğinin olmadığını göstermektedir. Varsa dahi anti-Prusya düşüncesinin, anti-Avusturya düşüncesinden daha baskın olduğunun savunulabilmesi mümkündür. Hesse-Darmstadt'ın bu savaşta Avusturya safında yer alması dikkate değer gözükmektedir. Çünkü Zollverein'in ilk genişlemesini ifade eden bu küçük devletin Prusya karşısında yer alması dahi, Zollverein'in Alman birleşmesini sağladığı görüşünü reddetmek için kullanılabilir. Ayrıca Baden ve Nassau gibi Zollverein üyesi diğer Alman devletleri de savaş süresince Prusya karşısında, Avusturya safında yer almışlardır. Yani bu devletlerin bir nevi Alman birliğinin kurulmaması için Prusya'ya karşı savaşmış oldukları belirtilebilir. Buna ek olarak Alman devletlerinin o dönemde Avusturya'ya yakın Prusya'ya uzak durması mezhepsel bazı gerekçeleri de içermektedir ve bu gerekçeler de ortadan kalkmış değildir.

Ayrıca Prusya'nın gümrük birliğini kurmaktaki ana amacı, bir önceki bölümde de bahsedilen uzman görüşlerine göre Avusturya karşıtlığından ziyade bir Fransız karşıtlığı oluşturabilmektir. Ancak bu birlik, Fransız karşıtlığı oluşturamamış ve özellikle güney Alman devletleri arasındaki Fransız karşıtlığı, Ağustos 1866'da Fransa'nın Ren kıyılarını talep eden yazılı isteğine kadar tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. O döneme kadar, Protestan Prusya'dan ziyade kendi mezheplerinden olan Katolik Fransa'ya daha yakın duran bazı Alman devletleri, Fransa'nın yayılcı amacından haberdar olunca Prusya'ya yanaşmıştır. Bu da Fransa'yı toprak talebini yazılı bir şekilde isteyerek tuzağa düşüren Bismarck'ın akılcı diplomatik hamlesi sayesinde mümkün olabilmiştir.

Bir başka konu ise sanılanın aksine Avusturya ve Fransa'nın birleşik olmayan Alman devletleri arasında saygı görmesinin bir diğer sebebi askerî güçlerine dayanmaktaydı. Küçük Alman devletleri arasında var olan Napolyon Fransa'sının acı hatıraları, Avusturya-Prusya rekabetine baskın gelse de Avusturya'nın var olan itibarı askerî gücü sayesinde canlı

kalmaktaydı. Bu itibar, 1859 yılında Piyemonte ve Fransa birliğine karşı mağlup olduğu savaş yüzünden azalsa da etkisini sürdürmekteydi. Fransa'nın itibarı ve tehdidi ise halen güçlü bir şekilde devam etmekteydi. Bu sebeple Prusya'nın Alman devletleri arasında ulusal birliği kuracak düzeyde saygın bir konum elde etmesi, Avusturya'nın askerî olarak mağlup edilmesini gerektiriyordu. Buna ek olarak Napolyon döneminde bölgeyi işgal eden ve Alman devletleri arasında milliyetçilik duygusunun yerleşmesini sağlayan Fransa'dan intikam alınması ve küçük Alman devletlerinin muhtemel Fransız yayılmacılığından duyduğu korkunun bertaraf edilmesi de Prusya'nın prestijini arttırarak bu birliğin kurulmasını tam anlamıyla sağlayacaktı (Baack, 1980, s. 210).

Bu Zollverein ile değil ancak Avusturya ve Fransa ordularının cephede mağlup edilmesi ve bu süreçte diğer Avrupa güçlerinin tepkisini çekmeyecek hassas bir politika yürütülmesi ile mümkün olabilirdi. Nitekim öyle de oldu, güçlü Avusturya ordusuyla karşılaşmadan önce Danimarka ile yapılan Schleswig savaşında kapasitesini test eden ve birkaç yıl içerisinde hem Avusturya hem de Fransa karşısındaki cephelerde üst üste zaferler kazanan Prusya'nın, Kral II. Wilhelm'i 1871'de Fransa-Prusya savaşının ardından birleşik Almanya'nın imparatoru olarak ilan etmesine kimse itiraz edemedi. Bu savaşların Prusya açısından galibiyetle sonuçlanması ise bu sürecin tamamında ülkesini çok cepheli savaştan uzak tutmayı başaran Bismarck'ın Realpolitik'i neticesinde mümkün olabildi.

Yani Prusya'nın Alman devletleri arasındaki popülaritesi ve Alman birliğinin lideri olarak kabul edilmesi, *Kan ve Demir* politikasının başarıya ulaşmasının bir sonucudur. Zollverein ise Alman devletleri ve halkları arasında ticaret aracılığı ile iletişim kanallarının kurulması, benzerlikler ve ortak gayelerin anlaşılmasını ve millî bir bilincin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çerçevede bu gümrük birliğinin, bir Germen imparatorluğu olarak kabul edilen Avusturya ile ilgili olumsuz bir algının yayılmasını sağladığının savunulabilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Araştırmacılar arasında ihtilaf konusu olan bir diğer husus ise, Bismarck'ın Alman devletlerini içeren birleşik bir Almanya için başından beri bir planının olup olmadığıdır. Kimi tarihçilere göre Alman ulusal birliği, Bismarck tarafından başından beri tasarlanmış ve alınan siyasi ve askerî neticelerle Bismarck'ın bu projesi başarıya ulaşmıştır. Diğer kesime göre ise Bismarck'ın ana amacı Prusya Krallığı'nın gücünü pekiştirmek ve Avrupa'daki konumunu güçlendirmektedir.

19. yüzyıldaki bazı dış etkenlerin, devletlerarası ilişkilerin yeniden düzenlenmesini sağladığı kabul edilse de önceki bölümlerde de temas edildiği üzere Realpolitik'in Prusya'yı adım adım ve başarılı bir şekilde Alman birliğinin lideri hâline getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Buna göre önceden tasarlanmamış olsa bile Bismarck'ın siyaseti ve Prusya ordusunun cephelerde üst üste aldığı galibiyetler, Alman birleşmesini sağlayan ana etken olarak kabul edilmelidir. Keza Almanya'nın birleştiğinin ilan edilmesi de Bismarck'ın kan ve demir politikasının bir parçası olan Prusya-Fransa savaşı sona ermeden, Paris teslim olmadan on gün önce tabiri caizse tüfeklerin namluları dahi soğumadan gerçekleşmiştir (Pinnow, 1940, s. 411).

Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Zollverein'in Alman birleşmesine temel olmasının ötesinde, Almanya'nın birleşmesinin Zollverein'in genişlemesine katkıda bulunduğudır. Nitekim Zollverein'a 1888 yılında katılan Bremen ve Hamburg'un 1871'deki Alman birleşmesinin kurucuları arasında yer aldığı göz önüne alındığında bu tespitin doğrulanabilmesi mümkündür. Ayrıca Bavyera, Baden ve Württemberg gibi büyük Alman devletleri, Prusya-Avusturya Savaşı'nın ardından kurulan Kuzey Almanya Konfederasyonu'na katılmamış ancak Alman İmparatorluğu'nun kurucu unsurları arasında yer almışlardır (Evans, 2005, s. 1).

Sonuç

Zollverein, on milyonlarca Almanın iktisadi yaşamına etki eden ekonomik bir birlik anlamına gelmekteydi. Her ne kadar siyasi bir bağımlılık ilişkisi içermese de Orta Avrupa hegemonyası ve Alman liderliği için Avusturya ile yarışan Prusya'nın eline güçlü bir silah vermiş ve Germen halkları arasında prestij elde etmesini sağlamıştır. Gümrük birliği sayesinde Alman devletleri arasında etkileşim yoğunlaşmış, üretim ve dış ticaret hareketleri on yıl içinde iki katından fazla artmış, hammadde fiyatları düşmüş ve tarım sektöründe büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca bu halklar arasında ortak çıkarlar etrafında bir araya gelme hissiyatı oluşmuştur.

Ancak tartışma ve analiz bölümünde de belirtildiği üzere, Prusya'nın Zollverein'i kurarken Alman devletlerini tek bir imparatorluk çatısı altında siyasi olarak birleştirebilmeyi amaçlamaktan ziyade, ekonomik bir güç alanı oluşturmayı ve endüstriyel kalkınmayı sağlamayı amaçladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak birinci grupta yer alan düşünürlerin savunduğu üzere Zollverein, Alman devletleri arasında Avusturya ya da Fransa karşıtlığı oluşturmamıştır. Ayrıca Prusya'nın, Zollverein'i Avusturya karşıtlığı için bir propaganda aracı olarak kullandığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Prusya, gümrük birliği içerisindeki Alman devletlerini Fransa karşıtlığına teşvik eder görünse de bu politika da başarıya ulaşmamış ve Zollverein'dan bağımsız olarak Prusya'nın başarılı askerî ve diplomatik hamleleri Alman devletleri arasında Fransız karşıtlığı meydana getirmiştir. Alman devletlerinin Fransa'dan uzaklaşması, Ağustos 1866'da Fransa'nın Ren kıyıları talebini yazılı bir şekilde isteyerek tuzağa düşüren ve talep mektubunu Paris gazetelerine yayımlatan Bismarck'ın akılcı diplomatik hamlesi ile mümkün olmuştur. Ayrıca Alman devletlerinin Prusya'ya yaklaşması, Schleswig-Holstein, Prusya-Avusturya ve Prusya-Fransa savaşları neticesinde mümkün olabilmış ve Alman ulusal birliği, Prusya ile Fransa arasındaki Sedan Muharebesi'nin hemen ardından kurulmuştur.

Bu çerçeveden bakıldığında Prusya'nın Alman devletleri arasındaki popüleritesi ve Alman birliğinin lideri olarak kabul edilmesi, kan ve demir politikasının başarıya ulaşmasının bir sonucudur. Zollverein ise Alman devletleri ve halkları arasında ticaret aracılığı ile iletişim kanallarının kurulmasını, benzerlikler ve ortak gayelerin anlaşılmasını ve millî bir bilincin ortaya çıkmasını sağlamış ancak Alman ulusal birliğinin kurulmasının ana etkenini oluşturmamıştır.

Bu sebeple Zollverein'in ortaya çıkardığı etkiler Alman birliğinin kurulması sürecinde, yıllar boyunca cephe hatlarında canını dişine takan Prusya ordusunun, operasyonel hamleler ile orduyu yeniden yapılandırarak üst üste zaferler kazanmasını sağlayan Prusya kurmaylarının ve büyük güçler arasındaki hassas dengeyi muhteşem bir şekilde kuran Bismarck'ın siyasi dehasının arka plana atılmasına sebep olmamalıdır. Keza Prusya'nın Zollverein'deki baskın rolüne rağmen, Prusya-Avusturya savaşı sırasında çok sayıda Alman devleti (Saksonya, Bavyera, Baden, Württemberg, Hannover, Hessen, Nassau) karşı safta yer almıştır. Buna ek olarak Prusya-Fransa savaşları sırasında dahi Katolik olan bir kısım Alman devletlerinin mezhepsel gerekçelerle Fransa'ya daha yakın durduğu söylenebilir.

Almanya'da geniş çaplı mekanize bir endüstriyel sistemin yerleşmesine ve gümrük vergilerinin kaldırılmasının getirdiği serbestlikle ulaşım ağlarının gelişmesine katkıda bulunduğu savunulabilecek olan Zollverein'in, Prusya birliklerinin demir ve kan politikası uygularken kullandıkları silah ve teçhizatın üretilmesi ve intikal yollarının açılmasını sağlama anlamında, dolaylı bir şekilde Alman ulusal birliğinin kurulmasına katkı sağladığı belirtilebilir. Ancak bu birleşmenin ana etkenini, belirtildiği üzere Prusya kurmaylarının uyguladığı askerî, operasyonel ve politik eylemler teşkil etmiştir.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasî tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları VII.
- Ateş, T. (2007). *Siyasal tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 76.
- Baack, L. J. (1980), *Christian Bernstorff and Prussia: diplomacy and reform conservatism*. New Brunswick, N.J.
- Bismarck, O. V. (2007). *Bismarck volume 2 the man & the statesman*. New York: Cosmo Classics, (Originally published in 1899).
- Bismarck, O. V. (1952). *Düşünceler ve hatıralar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını Cilt:1.
- Billinger, Robert D. Jr. (1976). *The war scare of 1831 and Prussian-south German plans for the end of Austrian dominance in Germany*. Central European History 9.
- Bissing, W. M. V. (1959). *Der Deutsche Zollverein und die monetären probleme*, Schmollers Jahrbuch für Wirtschafts und Sozialwissenschaften 79.
- Blackbourn, D. (1994). *Marpingen: apparitions of the Virgin Mary in nineteenth-century Germany*. New York.
- Dedinger B. (2012). *Le problème des statistiques allemandes du commerce extérieur avant 1871*. Histoire@Politique. Politique, culture, société, 17. www.histoire-politique.fr.
- Dedinger, B. (2015). Trade statistics of the Zollverein 1834-1871. *Revue de l'ofce*, 2015/4 (N° 140), 67-85.
- Driault, É. (1919). The coalition of Europe against Napoleon. *The American Historical Review*, 24(4), 603-624.
- Droysen, J. G. (1876). *Zur Vorgeschichte des deutschen Zollvereins: Die preussisch-hessische Zollunion vom 14. februar 1828*, Leipzig: Abhandlungen zur neueren Geschichte te Leipzig.
- Evans, R. J. (2005). *Death in Hamburg: Society and politics in the cholera years, 1830–1910*. New York.
- Flatnes, O. (2013). *From musket to metallic cartridge: A practical history of black powder firearms*. Ramsbury, Marlborough: Crowood Press.
- Fulbrook, M. (2011). *Almanya'nın kısa tarihi*. (Gürses, S. Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gast, G. (1968). Der preußische Partikularismus und sein Zollverein, *Finanz Archiv/Public Finance Analysis*, Band 27, H. 1/2, 226-303.
- Hahn, H. W. (1982). *Wirtschaftliche integration im 19. Jahrhundert*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hamerow, T. S. (1958). *Restoration, remlution, reaction: Economics and politics in Germany, 1815-1871*, Princeton.
- Henderson, W. O. (1975). *The Zollverein*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holste, H. (2002). *Der deutsche Bundesstaat im wandel (1867–1933)*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Howard, M. E. (1961). *The Franco-Prussian war: the German invasion of France, 1870–1871*, New York: MacMillan.
- Katzenstein, P. J. (1976). *Disjoined partners: Austria and Germany since 1815*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (Kurt, İ. Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kitchen, M. (1978). *The political economy of Germany, 1815-1914*, London: Croom Helm.
- Lee, S. (2004). *Avrupa tarihinden kesitler (1789-1980)*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Lee, W. R. (1988). *Economic development and the state in nineteenth-century Germany*, Economic History Review 41.

-
- Lewis, D. (2016). *Historical dictionary of contemporary Germany* (2. bas.). Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers.
- May, A. (1933). *The Age of Metternich 1814-1848*, New York.
- Meinecke F. (1918). *Das zeitalter der restauration, in preussen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert*, Munich.
- Murphy, D. T. (1991). Prussian aims for the Zollverein, 1828?1833. *The Historian*, 53 (2), 285–302.
- Nester, W. R. (2000). *The first global war: Britain, France and the fate of North America, 1756-1775*. Greenwood Publishing Group.
- Pinnow, H. (1940). *Almanya tarihi*, (Baldaş, F. Çev.), İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Pollard, S. (1981). *Peaceful conquest: The industrialization of Europe 1760–1970*. Oxford: Oxford University Press.
- Price, A. H. (1949). *The evolution of the Zollverein*, Ann Arbor.
- Sander, O. (2013). *Siyasî tarih, ilkçağlardan 1918'e*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Shafeaddin, M. (1998). *How did developed countries industrialize? The history of trade and industrial policy: The cases of Great Britain and the USA*, United Nations Conference on Trade and Development, no. 139.
- Sheehan, J. (1989). *German history, 1780–1866*, Oxford.
- Shiue, C. H. (2005). *From political fragmentation towards a customs union: Border effects of the German Zollverein, 1815 to 1855*, *European Review of Economic History* 9, Cambridge University Press.
- Taylor, A. J. P. (1946). *The course of German history*; reprint, New York.
- Viner, J. (1950). *The customs unions issue*, New York: Carnegie Endowment for International Peace.
- Von Treitschke, H. (1918). *History of Germany in the nineteenth century*. London: George Allen & Unwin Ltd, Vol. 4, 553-55.
- Wawro, G. (1995). The Habsburg 'Flucht Nach Vorne' in 1866: Domestic political origins of the Austro-Prussian War. *International History Review*, 17#2, 221-248.
-

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerel Yönetimlerin Perspektifinden Geriatri Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Akyazı Örneği

Evaluation of Geriatric Tourism Potential from Local Governments' Perspective: The Case of Akyazı

Ahmet Selçuk GÜRKAN^{a*} Cansu KESKİN^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sakarya / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-6432-6833

^b Öğr. Görevlisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sakarya / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-8069-7391

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Ağustos 2022

Kabul tarihi: 19 Mart 2023

Anahtar Kelimeler:

Geriatri turizmi,
Sağlık turizmi,
Medikal turizm,
Kaplıca,
Akyazı.

ÖZ

Dünyada ve Türkiye’de gün geçtikçe artan yaşlı nüfusa bağlı olarak turistik ihtiyaçlar da değişmektedir. Üçüncü yaş turist grubu olarak adlandırılan yaşlı turist grubunun 65 yaş üstü bireylerden oluştuğu düşünüldüğünde daha sessiz ve doğal alanlar ile sağlık turizmi kapsamında seyahatlerini şekillendirdikleri söylenebilir. 2023 turizm vizyonunda belirtildiği gibi turizmin çeşitlendirilerek 12 aya yayılması derinlemesine ele alınan konulardan bir tanesidir. Sağlık turizmi ve sağlık turizminin çeşitlerinden bir tanesi olan geriatri turizmi, turizmin çeşitlendirilmesi için önemli alternatiflerdendir. Bu bağlamda Marmara Bölgesinde yer alan Sakarya ili Akyazı ilçesi geriatri turizmi potansiyeli taşıyan önemli yerleşim yerlerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Akyazı; kaplıcası, temiz havası, yaylaları, ormanları ve İstanbul, Ankara, Bursa, Kocaeli gibi büyük şehirlere yakın bir konumda bulunması ile geriatri turizmi için oldukça elverişli bir destinasyondur. Bu noktada çalışmanın amacı yerel yönetimlerin perspektifinden Akyazı’nın geriatri turizmi potansiyelini değerlendirmektir. Çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak Akyazı yerel yönetimlerinde görevli 12 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Akyazı’da görev yapan bu yerel yöneticilerin Sakarya ili Akyazı ilçesi hakkında verdikleri bilgiler doğrultusunda, Akyazı’nın geriatri turizmi potansiyeli tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bulgularına göre; Kuzuluk Kaplıcası, Keremali Yaylası, Sülüklü göl ve diğer doğal güzellikler geriatri turizmi potansiyeli kapsamında Akyazı’nın güçlü yönleri olarak değerlendirilmiştir. Konaklama tesisi sayısı ve tanıtım yönünde yaşanan eksikliklerin giderilmesi halinde ilçenin sahip olduğu geriatik turist grubunun bölgeyi daha çok ziyaret edeceği düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: August 18, 2022

Accepted: March 19, 2023

Keywords:

Geriatri tourism,
Health tourism,
Medical tourism,
Spa,
Akyazı.

ABSTRACT

Touristic needs are also changing, depending on the increasing elderly population in the world and in Turkey. Considering that the elderly tourist group, which is called the third age tourist group, consists of individuals over the age of 65, it can be said that they shape their travels within the scope of health tourism with quieter and natural areas. As stated in the 2023 tourism vision, diversifying tourism and spreading it over 12 months is one of the issues discussed in depth. Geriatric tourism, which is one of the types of health tourism and health tourism, is one of the important alternatives for the diversification of tourism. In this context, Akyazı district of Sakarya province, located in the Marmara Region, is seen as one of the important settlements with geriatric tourism potential. Akyazı; It is a very convenient destination for geriatric tourism with its hot springs, clean air, plateaus, forests and being close to big cities such as Istanbul, Ankara, Bursa and Kocaeli. At this point, the aim of the study is to evaluate the geriatric tourism potential of Akyazı from the perspective of local governments. Within the scope of the study, interviews were conducted with 12 participants from Akyazı local governments using semi-structured interview technique. In line with the information given by these local administrators working in Akyazı about Akyazı district of Sakarya province, the geriatric tourism potential of Akyazı has been tried to be determined. According to the research findings; Kuzuluk Thermal Spring, Keremali Plateau, Sülüklü Lake and other natural beauties have been evaluated as Akyazı’s strengths within the scope of geriatric tourism potential. If the deficiencies in the number of accommodation facilities and promotion are eliminated, it is thought that the geriatric tourist group of the district will visit the region more.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: asgurkan@subu.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Health tourism; It is defined as the visit of individuals to other destinations in order to receive therapeutic, rehabilitative, health protective or improving services. Health tourism is divided into 4 groups by the Ministry of Health. These; thermal health tourism, medical health tourism, geriatric tourism and disabled tourism.

The concept of geriatric tourism, which is a sub-type of health tourism; It is generally defined as the whole of relations arising from people aged fifty and over, from their travels for health purposes outside the places where they live, work and meet their usual needs, and their temporary or temporary stay by using the goods and services generally produced by tourism enterprises during their travels.

The concept of geriatric tourism, which is a type of health tourism, has gained importance in recent years in Turkey, especially in parallel with the investments made in health tourism. The third age group of tourists are; It is a group of tourists who do not have a limited holiday time and have the opportunity to have a holiday in every season. Therefore, for tourists in the geriatric group, Turkey is a very attractive country for touristic trips. From this point of view, the main purpose of this research is; The aim is to reveal the importance of geriatric tourism, which has an increasingly important place among tourism types, for Akyazı by evaluating the potential in Akyazı district of Sakarya province from the perspective of Akyazı local government. Depending on the purpose of the study, the fact that Akyazı tourism, which has a high potential within the scope of geriatric tourism with its Kuzuluk Thermal Spas and many natural qualities, has not been examined before with the existence of this type of tourism, which reveals the importance of the research.

Semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods, was used in this study in order to obtain in-depth information about the geriatric tourism potential of Akyazı district of Sakarya province. Interview questions; Akyurt Kurnaz (2020) and Başer et al. (2021) used interview questions in their studies.

When we look at the types of tourism that the participants think they take place in Akyazı, it is seen that the first answer given by all participants is thermal tourism.

Considering the opinions of the participants about the tourist profiles coming to Akyazı; It has been concluded that the majority of the tourists coming to the city are individuals over the age of fifty who come to improve, develop, protect and rehabilitate their health.

Considering the findings about whether the participants had heard of the concept of geriatric tourism before, it was determined that none of the participants had heard of this concept. It was observed that most of the participants equated this concept with the concept of thermal tourism.

Opinions of participants on the geriatric tourism potential of Akyazı

After explaining the concept of geriatric tourism to the participants and the services provided within the scope of geriatric tourism, looking at the views of all participants on the geriatric tourism potential of Akyazı, the Kuzuluk thermal spring, which Akyazı includes, is due to the availability of fresh air required for inhalation practices in Akyazı highlands and the abundance of natural recreation areas in the district. Stated that the geriatric tourism potential of the region is quite high.

Considering the opinions of the participants about whether Akyazı's infrastructure and accommodation facilities are sufficient in terms of number and equipment within the scope of geriatric tourism; Half of the participants (6 participants) think that Akyazı has sufficient number and equipment within the scope of geriatric tourism in terms of infrastructure and accommodation facilities, while the other half of the participants (6 participants) think that it has insufficient number and equipment.

Considering the opinions of the participants on what can be done to increase the attractiveness and recognition of Akyazı within the scope of geriatric tourism, it is seen that the common answer of all participants is that marketing and advertising efforts should be increased.

Considering the opinions of the participants about Akyazı's image and the level of hospitality of Akyazı people towards foreigners coming to the region, this negative image has been replaced with a more positive image, as Akyazı's image was low due to bad news in the past, but the tourism areas in Akyazı have become popular in social media channels recently.

In the 2023 tourism vision, diversifying tourism and spreading it over 12 months is one of the issues that are discussed in depth. Geriatric tourism, which is one of the types of health tourism and health tourism, is one of the important alternatives for the diversification of tourism. Geriatric tourism, which is one of the types of health tourism, has grown from the past to the present and has become more common with the prolongation of human life expectancy on a global scale. All of the participants think that the main motivation of the individuals in the geriatric tourist group when planning their travels is health tourism, natural beauties and calmness. The fact that these factors affecting the travel motivation of individuals in the geriatric tourist group are located within the borders of Akyazı shows that Akyazı is a suitable district for this type of tourism.

Other aspects that are as important as the attractions that encourage geriatric tourist groups to travel are the convenience of transportation and accommodation. Individuals traveling within the scope of geriatric tourism may not prefer long distance journeys depending on their age. Therefore, Akyazı; Being close to big cities such as Istanbul, Ankara, Bursa and Kocaeli is very important in terms of transportation to the district.

Giriş

Yaşlı nüfusun artışı, dünyadaki hemen hemen tüm ülkeler için önemli bir gündem maddesidir. Son yıllarda hükümetler ve özellikle turizm şirketleri tarafından yaşamın bu dönemine ilgi artarken, yaşlı insanların yaşam kalitelerini ve refahlarını iyileştirmeye yönelik çeşitli uygulamalar yapılmaktadır (Glover ve Prideaux 2009). Demografik yaşlanmanın küresel boyutunun bilincinde olan hükümetler, ait oldukları toplumun refahının bir koşulu olarak yaşlıların refahını teşvik eden sosyal politikalar ve programlar uygulamaktadır (Hwang vd., 2020). Yerel yönetimler de bu küresel eğilimi takip etmekte; ileri yaşla, sağlıkla, sosyal ve ekonomik zorluklarla ilgili diğer kısıtlamaları azaltmak için sosyal turizm programlarını teşvik etmektedir (Magnelli vd., 2019).

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının yüzde 10'u geçmesi nüfusun yaşlanma göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Hwang vd., 2020). Türkiye nüfusu hızla yaşlanan ülkelerden biridir. Yapılan istatistiksel verilere göre 2025 yılında Türkiye'de yaşlı nüfusun yüzde 11, 2030 yılında yüzde 12.9 olacağı öngörülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bu istatistiklere dayanarak gün geçtikçe yaşlı turist sayısının ve Türkiye'deki yaşlı turizmüne olan ilginin artacağı söylenebilir.

Türkiye'nin Marmara Bölgesinde bulunan Sakarya ili, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının yüzde 10,1 olması ile yaşlanmakta olan iller arasına şimdiden girmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan Sakarya'nın üçüncü büyük ilçesi Akyazı'daki yaşlı nüfus oranı yüzde 16'dır. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Akyazı gibi kırsal ve yaşlı nüfus oranı yüksek bölgeler, geleneksel turistik bölgelere kıyasla göreceli olarak düşük düzeyde turizm faaliyetleri sergilemektedir. Bu bölgeler daha fazla ziyaretçi çekmek amacı ile hedefli ve spesifik politika önlemlerine ihtiyaç duymaktadır (Fernandes vd., 2019). Bu bağlamda Akyazı sahip olduğu sıcak su kaynağı ve doğal güzellikleri, hedefli ve spesifik yerel politika önlemleri ile sağlık turizminden yüksek ekonomik fayda sağlayabilir. Çalışma, bu düşünceden yola çıkarak oluşturulmuştur.

Turizm, Sağlık Turizmi ve Geriatri Turizmi Kavramları

Turizm, gittikçe artan hava değişimine, dinlenme ihtiyacına, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı doğal güzellikleri tanıma isteğine, doğanın bireylere mutluluk verdiği inancına dayanan, özellikle ticaret ve sanayinin geliştirilmesi, ulaşım araçları sayesinde farklı destinasyonlara rahatça gidebilmenin bir sonucu olarak ulusların ve toplumların birbirlerine daha çok yaklaşmasına olanak veren "modern" çağa özgü bir olaydır (Kozak vd., 2017).

Turizm sınıflandırmasında; turist sayısı, turizm türü, seyahat planlama süreci, turistik seyahat sezonu, yaş grupları, seyahat amacı vb. pek çok ölçüt belirleyici birer kriterdir (Doğanay ve Zaman, 2013). Çalışma konusu ile ilgili olarak seyahat amacına göre turizmin türlerinden biri olan sağlık turizmi; tedavi edici, rehabilite edici, sağlığı koruyucu veya geliştirici hizmetleri almak amacıyla bireylerin başka destinasyonları ziyaret etmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlık turizmi; termal sağlık turizmi, medikal sağlık turizmi, engelli turizmi ve geriatri turizmi olmak üzere dört alt türden oluşmaktadır (Tontuş, 2019).

Sağlık turizminin bir alt türü olan geriatri turizmi kavramı ise genellikle elli yaş ve üstündeki bireylerin ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki ihtiyaçlarını karşıladıkları destinasyonlarının dışına sağlık amacıyla yaptıkları seyahatlerden ve seyahatleri esnasında genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri kullanarak geçici veya süreli konaklamalarından oluşan ilişkilerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım, 1997).

Üçüncü yaş turizmi literatürde; "yaşlı turizmi", "ileri yaş turizmi", "olgun turizmi" vb. kavramlarla da ifade edilmektedir. Bu gruptakilerin çoğunluğunu emekliliği yakın elli yaş üstü

bireyler ya da emekli olmuş elli yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Emekli olma yaşı ülkeden ülkeye değişkenlik gösterdiğinden literatürde alt sınır olarak elli yaş belirlenmiştir (Alen Gonzalez vd., 2010: 11). Bu turizm şeklinin tanımlanmasında yukarıdaki ifadeler her ne kadar birbiri yerine geçebilse de çalışma kapsamında en yaygın kullanılan “geriatri turizmi” kavramı kullanılacaktır.

Üçüncü yaş grubunda yer alan bireylerin ilerlemiş yaşları nedeniyle karşılaştıkları fiziksel engelleri ve sağlık sorunları diğer yaş gruplarında yer alan bireylere göre oldukça fazladır. Bu fiziksel engeller ve sağlık sorunları sebebiyle üçüncü yaş grubunda yer alan bireylerin eskiye nazaran daha çok sağlık turizmi faaliyetlerine katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir (Arıcı, 2019). Bu bağlamda Akyazı'nın sahip olduğu sağlık turizmi kapsamında iyileştiren tedbir ve hizmetlerin belirlenmesi, bu yaş grubunda semptom sahibi olan bireylerin Akyazı'ya yönelik üçüncü yaş turizm faaliyetlerine katılımını artıracaktır.

Akyazı'da Turizm ve Akyazı'nın Geriatri Turizmi Potansiyeli

Akyazı halkının geçimi tarıma dayalıdır. İlçede tarım sektörüne paralel olarak gelişmekte olan sanayi bölge halkının kazanç elde ettikleri dallardan bir tanesidir. Halk daha çok kendi gayreti ile küçük çaptaki atölyelerde sanayi malları üretmekte ve bu malların pazarlamasını yapmaktadır (Akyazı Belediyesi, 2022). Tüm bunlara ek olarak Kuzuluk Kaplıcalarının Akyazı ilçesinde bulunması ve Aksar Tepe, Mudurnu Çayı, Sülüklü Göl, Keremali Yaylası, Acelle Yaylası, Sultanpınar Yaylası, Davlumbaz Yaylası, Çiğdem Yaylası, Sulucuova Yaylası, Çiçekli Yaylası, Tunalık Yaylası, Güzlek Yaylası, Yanık Yaylası, Küçük ve Büyük Karapınar Yaylalarının da Akyazı sınırları içerisinde yer alması Akyazı'nın tarım ve sanayi kadar turizm sektöründen de geçim sağlayabileceğini göstermektedir.

Akyazı ilçesi sınırlarında bulunan Kuzuluk Kaplıcaları, sularının içerisinde barındırdığı özellikleri ve konaklama alt yapısı ile tam bir dinlenme ve kür merkezi durumundadır (Türkey, 2008). Bu yönüyle sağlık turizmi kapsamında turist çekmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü verilerine göre Kuzuluk Kaplıcaları içeriğinde bulundurduğu doğal mineral yoğunluğu Türkiye'deki en kıymetli sularındandır. İstanbul Üniversitesi Tıbbi Ekoloji ve Hidro-Klimatoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi raporuna göre Kuzuluk Kaplıca suyunun içerdiği doğal minerallerin yardımcı olduğu hastalık grupları şunlardır: vasküler bozukluklar, ortopedik problemler, post travmatik durumlar, mide ve bağırsak florasındaki bozulmalar, karaciğer ve safra kesesi hastalıkları, kronik inflamasyonlar, dermatolojik rahatsızlıklar, merkezi sinir sistemi hastalıkları, pulmoner hastalıklar, poliomyelit ve bazı pediatrik hastalıklar, osteoartrit, aşırı kilo, böbrek taşı, jinekolojik hastalıklar, idrar yolları iltihabı, romatolojik hastalık türleri (Zengin ve Eker, 2016).

Kuzuluk Kaplıca sularının yukarıda sayılan hastalık gruplarına yardımcı olması geriatri turizmi kapsamında seyahat eden kişilere yönelik balneoterapi uygulamaları açısından yeterli değildir. Balneoterapi, spa ve kaplıca tedavisi birbirinin yerine kullanılan terimler olsa da balneoterapi; kaplıca sularının içerisinde barındırdığı mineralli doğal kaynak sularının tedavi edici ve iyileştirici etkilerinden yararlanılması amacı ile içme kürleri, inhalasyon kürleri (solunum yolu ile alınan hava kürleri), banyolara daldırma (immersiyon), çamur (peloidoterapi) ve diğer doğal peloid paketlerinin uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Balneoterapi uygulanması gereken geniş çerçeveli bir tedavi planının içinde medikal tedavi, fizyoterapi, bilişsel ve davranışsal tedavileri içeren multidisipliner bir yaklaşımdır (Ayvaz, 2020). Dolayısıyla Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında daha iyi hizmet verebilmesi için kaplıca sularının hem medikal hem fiziksel hem davranışsal hem de psikolojik tedavileri bir arada içeren bütüncül bir plan ile uygulanması gerekmektedir. Kuzuluk Kaplıca suları geriatri turizmi kapsamında seyahat eden bireylere bahsedilen bu tedavi planı ile uygulanırken aynı bireyler

Akyazı sınırları içerisinde yer alan yaylalarda da balneoterapi programı içerisinde yer alan inhalasyon uygulamalarına katılabilirler. Bu yönüyle de Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyelinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Geriatric Turizm ile İlgili Yapılmış Benzer Çalışmalar

Magnelli vd. 2019 yılında yaptıkları bir araştırma, yerel stratejik kalkınma programlarının etkinliğini izlemek için göstergeler geliştirmiştir. Yerel kalkınmayı artırmanın bir yolu olarak turizm sektörünün Rus ekonomisi için önemini vurgulamışlardır. Küçük yerleşimlerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olmak için sadece tarıma dayalı ekonomik politika izlenmemesi gerektiği; devlet yardım programları, küçük işletmeler için devlet destekli turizm pazar fırsatları oluşturulması ve bu pazara katılımı sağlamak için işletmelerin teşvik edilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kılıçlar vd. 2019 yılında geriatric turistlerin ihtiyaçlarının anlaşılması ve taleplerinin belirlenmesi amacıyla oluşturdukları çalışmanın sonucunda; yerel yönetim politikalarının ve işletmelerin pazarlama stratejilerinin, geriatric turistlerin talepleri doğrultusunda gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Akbaş vd. (2018) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin termal kaynakları, kültürel mirası, doğal güzellikleri ve yaylaları ile geriatric turizmde hitap eden çekiciliklere sahip bir ülke olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aydemir ve Kılıç, 2017 yılında yaptıkları çalışmalarında dünyada ve Türkiye'de geriatric turizm ile ilgili uygulamaları incelemişlerdir. Geriatric turizm ile ilgili yurt dışında ve Türkiye'de gerçekleştirilen uygulamalar değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre geriatric turizm, dünya çapında yaşanan nüfus nedeniyle gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Dolayısıyla dünyada ve Türkiye'de hükümet politikaları içerisinde yer almaktadır. Çalışma kapsamında uzun vadeli hedefler belirlenip program, proje ve mevzuat düzenlemelerine yönelik çalışmaların önemine değinilmiştir.

Tufan vd. (2017) yaptıkları çalışmalarında Türkiye'de geriatric turizmde yatırımı engelleyen unsurların başında Türkiye'nin demografik yapısı ve değişimi değil, fiziksel imkânların yaşlılara uygun olmayışına dair koşullar olduğuna değinmişlerdir. Türkiye'nin geriatric turizmde kısmen elverişli olan bölgelerinin yollarıyla, kaldırımlarıyla ve trafiğiyle, gençlerin bile hareket yeteneklerini kısıtlayan fiziksel bir çevre yapısına sahip olmasının geriatric turizminin önündeki en önemli engellerden bir tanesi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cengiz ve Kantarcı, (2013) geriatric grupta yer alan turistlerin tatillerinde tercih ettikleri turistik ürünlerin belirlenmesi amacıyla oluşturdukları çalışmalarında, bu grupta yer alan turistik tüketicilerin ilerlemiş yaşları sebebiyle daha çok sağlık turizmi kapsamında sağlık sorunlarını giderme amaçlı seyahat ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Sağlığı iyileştirici ve fiziksel engelleri kolaylaştırıcı politika izleyen turistik destinasyonların ve ürünlerin tanıtım faaliyetlerinin artırılması ile bu destinasyonların daha çok ziyaretçi çekebileceklerine değinilmiştir.

Möller vd., (2007) ise Avusturya'da geriatric nüfusun yaş aldıkça değişen seyahat davranışları ve yaş almanın turizm tercihlerine olan etkilerini belirlemek amacıyla oluşturdukları çalışmalarında, eğlence ve turizm hareketlerinin katılımcıların yaşamlarında çok önemli bir rol oynadığı ve daha ileriki yaşlarında da turistik seyahatlere katılım gösterecekleri sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldırım, 1997 yılında Türkiye'de geriatric turizm ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan bir tanesini gerçekleştirmiştir ve Türkiye'nin geriatric turizm kapsamında tanıtım ve pazarlamaya

önem vermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, Türk turizmde geriatik grubundan elde edilecek gelirin artırılması için yönetimlerin uygulaması gereken politikalar hakkında öneriler geliştirilmiştir. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin %50.6'sını OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ülke vatandaşları oluşturmaktadır. Elli yaş üzeri kişilerin aile yapıları incelendiğinde genelde aile yapısının daha çok karı ve kocadan oluştuğu görülmüştür. Gelişmiş toplumların yapısı gereği elli yaş üzeri kişilerin çocukları ailelerinden ayrı yaşamaktadır. Türkiye'nin ikliminin yaşlı ve emekliler için çok müsait olduğuna ve Avrupa ülkelerine mesafe bakımından yakın olmasının avantajlarına değinilmiştir.

Romsa ve Blenman (1989) tarafından oluşturulan çalışmada geriatik grupta yer alan turistlerle ilgili tespitlere yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre bireyler yaş aldıkça turistik seyahatlerini daha az stresli ulaşım araçları ve daha sakin tatil destinasyonlarına yönelik gerçekleştirmeye istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünya genelinde yaşanan demografik değişime bağlı olarak sağlık turizmi çeşitlerinden geriatri turizmi giderek önem kazanmaktadır (Arıcı, 2019). Geriatik grup; alışkanlıkları, yaşam tarzı, refah düzeyi ve sağlık problemleri ile yaşadığı toplumda belirgin farklılıklar oluşturmaktadır. Bu sebeple geriatik turist grubu, turizm sektörü açısından yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Kendine özgü bir pazar oluşturan bu turizm şekli için ülkelerin çeşitli uygulama ve politikalar geliştirdiği görülmektedir (Aldoğan Şenol ve Kılıçlar, 2019). Türkiye'de son yıllarda özellikle sağlık turizmine yapılan yatırımlara paralel olarak sağlık turizminin bir çeşidi olan geriatri turizmi kavramı da giderek önem kazanmıştır. Türkiye; doğal, kültürel ve birçok nitelikleriyle on iki ay turizmin sürdürülebildiği, uluslararası turizmde diğer ülkeler ile rekabet edebilecek düzeye sahip bir ülkedir. Üçüncü yaş turist grubu ise tatil zamanı kısıtlı olmayan ve her mevsim tatil yapma olanağına sahip bir turist grubudur (Arıcı, 2019). Dolayısıyla geriatik grupta yer alan turistler için Türkiye, turistik seyahatler için çok cazip bir ülkedir. Buradan hareketle bu araştırmanın temel amacı; turizmin türleri arasında giderek önemli bir yere sahip olan geriatri turizminin, Sakarya ili Akyazı ilçesindeki potansiyelinin Akyazı yerel yönetimi perspektifinden değerlendirilerek Akyazı için önemini ortaya koymaktır. Çalışmanın amacına bağlı olarak bünyesinde Kuzuluk Termal Kaplıcaları ve birçok doğal nitelik bulundurmasıyla geriatri turizmi kapsamında potansiyeli yüksek olan Akyazı turizminin, bu turizm türünün varlığıyla birlikte yerel kalkınmaya etkisinin daha önce incelenmemiş olması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Sakarya iline bağlı Akyazı ilçesi yerel yönetim kurumları oluşturmaktadır. Akyazı; bünyesinde barındırdığı Kuzuluk Termal Kaplıcaları, sahip olduğu birçok doğal nitelikli alanlar, 2020 yılında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesine bağlı olarak kurulan Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunun bölgedeki varlığı gibi sebeplerle geriatri turizmi potansiyeli oldukça yüksek görülen bir ilçedir.

Nitel araştırmalarda, bilginin kime yarar sağladığı kadar araştırmacının araştırma konusuyla ve araştırma katılımcılarıyla olan ilişkisi de önemlidir (Alvesson vd., 2008; Patton, 1999). Bu bağlamda araştırmacıların Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu akademik kadrosunda yer alması ve Akyazı'nın çalışmanın amacıyla uyumlu bir yapıya sahip olması, çalışma için Akyazı ilçesini ön plana çıkarmıştır. Katılımcılara olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır.

Araştırma Yöntemi ve Kısıtları

Sakarya ili Akyazı ilçesi geriatri turizmi potansiyeli hakkında derinlemesine bilgi edinebilmek amacıyla bu çalışmada katılımcılara nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Görüşme soruları; Akyurt Kurnaz (2020) ve Başer vd. (2021)'in çalışmalarında kullandıkları görüşme sorularından uyarlanmıştır. Bu sorular aşağıda yer almaktadır.

- Akyazı'da yer alan turizm çeşitleri nelerdir?
- Akyazı'ya gelen turist profilini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Geriatri turizmi kavramı ile ilgili bilgi sahibi misiniz?
- Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyeli hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Akyazı altyapı ve konaklama tesisleri açısından geriatri turizmi kapsamında sayı ve donanım olarak yeterli düzeyde midir?
- Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında çekiciliğinin artırılması ve tanınması konusunda neler yapılabilir?
- Akyazı'nın imajını nasıl değerlendirirsiniz? Akyazı halkının bölgeye gelen yabancılara karşı misafirperverlik düzeyi nasıldır?

Araştırma kapsamında Akyazı Belediyesinde ve yerel yönetimde söz sahibi olan ilgili kişiler ile Kuzuluk'ta bulunan termal otel işletmeleri yöneticileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2022 yılı ocak ayında yüz yüze yapılmıştır. 12 katılımcı ile yapılan görüşmelerde kısa notlar alınıp analize tabi tutulmuştur. Bu katılımcıların 7 tanesi Akyazı ilçesi yerel yönetiminde görevli iken diğer 6 katılımcı sağlık turizmi sektörü içerisinde yer almaktadır. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından belirlenen başlıklar altında toplanarak betimsel analiz yöntemiyle verilmiştir.

Görüşme soruları Akyazı ilçesi yerel yönetim kurumlarına uygulanmıştır. Diğer destinasyon yönetim kurumları ve yerel halk araştırmaya dahil edilmemiştir.

Bulgular

Bu bölümde, Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyelini belirlemeye yönelik görüşme soruları çerçevesinde Akyazı'daki söz sahibi yerel yönetimlerden alınan yanıtların ortak noktalarının düzenlenmiş hâli sunulmuştur. Görüşmeler sonucunda ortak yanıtlar dışında farklı yanıtlar alındıysa bu yanıtlar da belirtilmiştir.

Katılımcıların Akyazı'da Yer Aldıklarını Düşündükleri Turizm Çeşitlerine Dair Bulgular

Katılımcıların Akyazı'da yer aldıklarını düşündükleri turizm çeşitlerine bakıldığında tüm katılımcıların verdiği ilk yanıtın termal turizm olduğu görülmektedir. Akyazı'da bulunan Kuzuluk kaplıcasının tüm katılımcıların verdiği bu cevapta etkili olduğu katılımcıların verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır. Katılımcıların yüksek bir kısmı, termal turizminin yanında doğa ve yayla turizminin de Akyazı sınırları içerisinde oldukça yaygın olduğunu dile getirmişlerdir.

Elde edilen bu ilk bulgulara göre Akyazı'nın aslında geriatri turizmi potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Romsa ve Blenman (1989) ile Cengiz ve Kantarcı (2013) çalışmalarında geriatrik turist grubunun sağlığı iyileştirici ve sakin destinasyonların tercihlerinde öncelikli oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Akyazı'daki yerel yönetimlerin düşüncesine göre de Akyazı'nın sahip olduğu termal kaynak ve doğal güzellikleriyle sağlık turizmi kapsamında zaten bu olanaklara sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Akyazı'ya Gelen Turist Profillerine Dair Görüşleri

Katılımcıların Akyazı'ya gelen turist profillerine dair görüşlerine bakıldığında; gelen turistlerin büyük bir çoğunluğunun sağlıklarını iyileştirmeye, geliştirmeye, korumaya ve

rehabilite olmaya gelen elli yaş üstü bireylerden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguya dayanarak sağlık turizminin tanımında yer alan bu dört madde için de Akyazı'nın tercih edildiği görülmektedir. Kuzuluk kaplıcalarının Akyazı sınırları içerisinde yer alması çoğunlukla elli yaş üstü bireylerin ilçeyi ziyaret etmesini sağlamaktadır. Katılımcılar özellikle İstanbul, Ankara ve Bursa gibi büyük kentlerin Akyazı'ya yakın olmasından dolayı da Kuzuluk'un tercih sebebi olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal medya mecralarının varlığıyla daha popüler hâle gelen Sülüklü Göl, Keremali Yaylası, Davlumbaz Yaylası ve Acelle Yaylası gibi yaylaların varlığıyla genç ve orta yaş nüfusun da Akyazı'yı eskiye oranla daha çok ziyaret ettiklerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bu yaylaların ve termal kaynağın bir arada paket hâlinde tanıtılıp pazarlanabilir hâle gelmesi, sadece geriatri turizmi kapsamında seyahat eden bireyler için değil tüm turist gruplarının Akyazı'ya seyahat etmelerini sağlamak için etkili olabilir. Aynı zamanda Akyazı'nın büyük şehirlere yakın bir konumda bulunması da daha fazla turist çekebilmek adına önemli bir detaydır.

Katılımcıların Geriatri Turizmi Kavramına Dair Bilgi Durumları

Katılımcıların geriatri turizmi kavramını daha önce duyup duymadıklarına dair bulgulara bakıldığında hiçbir katılımcının bu kavramı duymadığı belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunun bu kavramı termal turizm kavramı ile bir tuttukları görülmüştür. Katılımcılara geriatri turizmi kavramı ve geriatri turizmi kapsamında verilen hizmetler açıklandıktan sonra Akyazı'nın turizm potansiyeli hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

Katılımcıların Akyazı'nın Geriatri Turizmi Potansiyeli Hakkındaki Düşünceleri

Katılımcılara geriatri turizmi kavramı ve geriatri turizmi kapsamında verilen hizmetler açıklandıktan sonra Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyeline dair görüşlerine bakıldığında tüm katılımcıların Akyazı'nın bünyesinde barındırdığı Kuzuluk kaplıcası, inhalasyon uygulamaları için gerekli olan temiz havanın Akyazı yaylalarında mevcut olması ve doğal rekreasyon alanlarının ilçede bolca bulunması ile bölgenin geriatri turizmi potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Elde edilen bu bulgulara göre katılımcıların geriatri turizmi kavramını daha önce duymamalarına rağmen aslında Akyazı'da geriatrik turist grubuna hitap edebilecek birçok alandan haberdar oldukları verilen cevaplardan anlaşılmıştır. Dolayısıyla geriatri turizmi kavramı üzerine yerel yönetimlerin yoğunlaşmaları ve pazarlamasını yapmaları Akyazı'ya bu yaş grubunda yer alan turistleri daha çok çekebilir.

Katılımcıların Akyazı'nın Altyapı ve Konaklama Tesislerine Yönelik Düşünceleri

Katılımcıların Akyazı'nın altyapı ve konaklama tesisleri açısından geriatri turizmi kapsamında sayı ve donanım olarak yeterli düzeyde olup olmadıklarına dair düşüncelerine bakıldığında; katılımcıların yarısı (6 katılımcı) altyapı ve konaklama tesisleri bakımından geriatri turizmi kapsamında Akyazı'nın yeterli sayı ve donanıma sahip olduğunu düşünürken katılımcıların diğer yarısı (6 katılımcı) yetersiz sayı ve donanıma sahip olduğunu düşünmektedir.

Akyazı'nın yetersiz altyapı ve konaklama tesisi sayısına sahip olduğunu düşünen katılımcılara bu düşüncelerinin sebebi sorulduğunda tüm katılımcıların konaklama tesisi sayılarının sadece geriatrik turist grubu için değil termal turizm amacıyla bölgeye gelen turistler için de yetersiz olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Katılımcıların düşüncelerine göre geriatrik turist grubu için önem arz eden yaylalarda bulunan konaklama tesisi sayıları da kontrollü bir şekilde artırılabilir. İki katılımcı bu düşüncelerine ek olarak Akyazı'da son

zamanlarda altyapı ve yol çalışmalarının hızla düzenlenmesine rağmen bölgeye daha çok turist çekebilmek adına ilçe sınırları içinde bulunan potansiyel turizm alanlarına yönelik yeniden bir altyapı ve yol düzenlemesi gerekebileceğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların Akyazı'nın Tanınırlığının Arttırılmasına Yönelik Düşünceleri

Katılımcıların Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında çekiciliğinin arttırılması ve tanınması konusunda neler yapılabileceğine dair görüşlerine bakıldığında tüm katılımcıların verdiği ortak cevabın pazarlama ve reklam çabalarının arttırılması gerektiğine yönelik olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğu daha önce verdikleri yanıtlarda olduğu gibi sosyal medyanın gücünün Akyazı'nın tanınırlığını arttırmada oldukça önemli bir noktada olduğunu yinelemiştir. Dolayısıyla Akyazı yerel yönetiminin resmî sosyal medya hesaplarında Akyazı turizmine yönelik paylaşımlarını arttırması ve daha çok katılımcıya bu görselleri ulaştırması Akyazı'ya gelen turist sayısını arttırabilir.

Katılımcılara göre Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde bulunan Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunun Akyazı'da bulunması ilçenin tanınırlığını arttıran bir durum olmaktadır. Bu okullarda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin Akyazı'nın tanınırlığını arttırmada olumlu bir etki oluşturduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların Akyazı'nın İmajına Dair Düşünceleri

Katılımcıların Akyazı'nın imajını değerlendirme ve Akyazı halkının bölgelerine gelen yabancılara karşı misafirperverlik düzeylerine yönelik düşüncelerine bakıldığında geçmişte Akyazı'nın kötü haberlerle anılmasından dolayı imajının düşük olduğu ancak son zamanlarda Akyazı'da bulunan turizm alanlarının sosyal medya mecralarında popüler hâle gelmesiyle bu olumsuz imajın yerini daha olumlu bir imajın aldığı verilen yanıtlardan anlaşılmıştır. Aynı zamanda katılımcılar Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunun Akyazı'da bulunmasının ilçenin imajını olumlu anlamda etkileyeceğini ve Akyazı'nın ileride bir sağlık kenti olarak anılacağı düşünmektedirler.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Akyazı halkının yabancılara karşı misafirperverlik düzeyinin yüksek olduğunu bildirmiştir. İki katılımcı ise bu soruya olumsuz yanıt vermiştir. Bu iki katılımcıya bu olumsuz yanıtların sebebi sorulduğunda, katılımcıların bölgeye gelen üniversite öğrencilerine yönelik yerel halkın olumsuz tutum ve davranışlarına şahit olduklarından böyle bir düşünceye sahip oldukları anlaşılmıştır. Dolayısıyla böyle olumsuz durumlar yaşanmaması adına yerel halk ve üniversite öğrencilerinin birbirleri hakkında bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç

2023 turizm vizyonunda belirtildiği gibi turizmin çeşitlendirilerek 12 aya yayılması derinlemesine ele alınan konulardan bir tanesidir. Sağlık turizmi ve sağlık turizminin çeşitlerinden bir tanesi olan geriatri turizmi, turizmin çeşitlendirilmesi için önemli alternatiflerdendir. Sağlık turizmi çeşitlerinden biri olan geriatri turizmi geçmişten günümüze bir büyüme ile küresel çapta insan yaşam süresinin uzamasıyla daha yaygın hâle gelmiştir. Dikkat çeken bu büyüme ile birlikte çalışma kapsamında; Akyazı'da görev yapan on iki yerel yöneticinin Sakarya ili Akyazı ilçesi hakkında verdikleri bilgiler doğrultusunda, Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyeli tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde sonuçlar bu başlık altında belirtilip öneriler geliştirilmiştir.

Katılımcıların tümü geriatik turist grubunda bulunan bireylerin seyahatlerini planlarken sahip oldukları temel motivasyonun sağlık turizmi, doğal güzellikler ve sakinlik olduğunu düşünmektedirler. Geriatik turist grubunda yer alan bireylerin seyahat motivasyonunu

etkileyen bu unsurların Akyazı sınırları içerisinde bulunuyor olması Akyazı'nın bu turizm türü için uygun bir ilçe olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların tümü Kuzuluk Kaplıcasını, yaylaları ve diğer doğal güzellikleri geriatri turizmi potansiyeli kapsamında Akyazı'nın güçlü yönleri olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bazı katılımcılardan alınan yanıtlara göre tanıtım yönünde yaşanan eksikliklerden dolayı ilçenin sahip olduğu geriatri turizmi potansiyelinden yeterince yararlanılamadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda Akyazı Belediyesi ve ilçede bulunan Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu tarafından ilçenin geriatri turizmi kapsamında verdiği hizmetler ve doğal güzelliklerin ulusal medyaya taşınabilmesi, tanıtım yönünde yaşanan eksikliklerin giderilmesini sağlayacaktır.

Katılımcıların büyük bir kısmı Sülüklü Göl, Keremali Yaylası, Davlumbaz Yaylası ve Acelle Yaylası gibi yaylaların sosyal medya paylaşımlarıyla eskiye oranla turistler tarafından daha çok ziyaret edildiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında sosyal medya mecralarında tanıtım amaçlı kullanılması Akyazı'ya yönelik turizm talebini artırabilir.

Geriatik turist gruplarını seyahate teşvik eden çekicilikler kadar önemli olan diğer hususlar ise ulaşım ve konaklamadaki rahatlıklardır. Geriatri turizmi kapsamında seyahat eden bireyler yaşa bağlı olarak uzun mesafe yolculuklarını tercih etmeyebilirler. Dolayısıyla Akyazı'nın İstanbul, Ankara, Bursa ve Kocaeli gibi büyük şehirlere yakın olması ilçeye ulaşım açısından oldukça önemlidir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre katılımcılar daha önce geriatri turizmi kavramını duymadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla geriatri turizmi kavramı ile ilgili Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu akademik çalışanları yerel yönetimlere ve halka bu kavramı tanıtabilir, Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında gelişimini bu şekilde artırılabilirler. Katılımcıların görüşlerine göre Akyazı halkı misafirperver bir halktır. Geriatri turizmi kapsamında halkın bilinçlenmesi ile bölgeyi ziyaret eden turistlerin memnuniyet düzeyleri ve Akyazı'nın imajı pozitif yönde daha çok artacaktır.

Katılımcıların yarısı Akyazı'nın geriatri turizmi kapsamında konaklama kapasitesinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre Akyazı'da termal turizm kapsamında hizmet veren sadece bir tane büyük otel bulunmaktadır ve küçük konaklama tesislerinin sayısı da oldukça azdır. Akyazı'ya geriatri turizmi kapsamında daha çok turist çekebilmek için doğal alanlar tahrip edilmeden konaklama tesisleri artırılabilir ve konaklama çeşitlendirilmesi sağlanabilir. Bazı katılımcılar konaklama tesis sayısının artırılmasının yanında altyapı ve yol düzenlemesinin de gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili yerel yönetimler eksikliklerin belirlenmesi amacıyla bir araştırma yapabilir.

Bu çalışma sadece yerel yönetimlerin perspektifinden Akyazı'nın geriatri turizmi potansiyelini değerlendirmektedir. Elde edilen bulgulara göre yerel yönetim ve Akyazı'da hizmet veren işletmelerin bölgeye gelen turistlere açıkça bir ilgisi vardır. Dolayısıyla turistlerden gelen taleplerin kanıt dayalı değerlendirilebilmesi için gelecekte Akyazı'yı ziyaret eden turistlere yönelik bir çalışma yapılabilir ve Akyazı'yı ziyaret etmiş bireylerin görüşleri ile yerel yönetim ve işletmeler kaliteli hizmet noktasında düzenlemeler yapabilir.

Kaynakça

Akyazı Belediyesi. (2022). *Akyazı hakkında genel bilgiler*. Erişim tarihi: 15.05.2022, <http://www.akyazi.bel.tr/k/19/akyazi-genel-bilgiler>

- Akbaş, Y. Z., Kaya, M. & Doğan, S. (2018). Artvin'in üçüncü yaş turizmi potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Artvin Sempozyumu 18-20 Ekim*, 711-730.
- Akyurt Kurnaz, H. (2020). Bolu turizm potansiyelinin turist rehberleri açısından değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 523–535.
- Aldoğan Şenol, F. & Kılıçlar, A. (2019). Üçüncü yaş turistlerin seyahat motivasyonu ile seyahat memnuniyeti arasındaki ilişki. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 3249–3261.
- Alen Gonzalez, M. E., Dominguez Vila, T. & Fraiz Garcia, A. (2010). El turismo senior como segmento de mercado emergente. *Cuadernos De Turismo*, 26(9), 24.
- Alvesson, M., Hardy, C. & Harley, B. (2008). Reflecting on reflexivity: reflexive textual practices in organization and management theory. *Journal of Management Studies*, 45(3), 480–501.
- Arıcı, F. (2019). Türkiye'de üçüncü yaş turizm potansiyeli ve kaynak kullanımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(42), 123–138.
- Ayvaz, N. (2020). Romatizmal hastalıklarda kaplıca tedavisi. *Kocatepe Medical Journal*, (1), 129–135.
- Aydemir, B. & Kılıç, S. N. (2017). Dünyada ve Türkiye'de üçüncü yaş turizmi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 1-11.
- Başer, M. Y., Olcay, A. & İnce, E. (2021). Malatya ilinin alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesi üzerine nitel bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 1232-1249.
- Cengiz, F. & Kantarcı, K. (2013). Üçüncü yaş turistlere yönelik turistik ürün önem-performans analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* (2), 29–35.
- Doğanay, H. & Zaman, S. (2013). *Türkiye turizm coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fernandes, P. O., Nunes, A. M., Veloso, C. M., Santos, E., Fernanda, A. & Ferreira, M. J. F. (2019). Spatial and temporal concentration of tourism demand in northern portugal: regional policy recommendations to promote tourism competition and portofolio diversity. *In 4th Regional Helix*, 94-99.
- Glover, P. & Prideaux, B. (2009). Implications of population ageing for the development of tourism products and destinations. *Journal of Vacation Marketing*, 15(1), 25–37.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı. (2020). Muğla ili geriatri turizm tesisi yatırımı ön fizibilite raporu. *T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı*.
- Hwang, J., Kim, J. J., Lee, J. S. H. & Sahito, N. (2020). How to form wellbeing perception and its outcomes in the context of elderly tourism: moderating role of tour guide services. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(3), 1029.
- Kozak, N., Kozak, M. A. & Kozak, M. (2017). *Genel turizm ilkeler-kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Magnelli, A., Pantile, D., Falcone, R. & Pizziol, V. (2019). Advances in tourism, *Technology and Smart Systems*. (171), 199-209.
- Möller, C., Weiermair, K. & Wintersberger, E. V. A. (2007). The changing travel behaviour of austria's ageing population and its impact on tourism. *Tourism Review*. (62), 15-20.
- Patton, M. Q. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *Health Services Research*, 34(5-2), 1189–1208.
- Romsa, G. & Blenman, M. (1989). Vacation patterns of the elderly german. *Annals of Tourism Research*, 16(2), 178-188.

- Tontuş, H. Ö. (2019). *Sağlık turizmi nedir?*. Ankara: SATURK Yayınları.
- Tufan, İ., Köse, M. T. & Ayan, F. S. (2017). Türkiye ve üçüncü yaş turizmi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1(1), 29-36.
- Türkay, O. (2008). Marmara Bölgesi, Diğer İller. G. Aktaş (Ed.), *Türkiye turizm coğrafyası içinde* (97-120). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. Erişim Tarihi: 26.02.2022,
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2084%20milyon%20680%20bin%20273%20ki%C5%9Fi%20oldu&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi%20\(ADNKS\)%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%2C%20%C3%BClkemizde,%2C3'%C3%BCn%C3%BC%20kad%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdu.](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2084%20milyon%20680%20bin%20273%20ki%C5%9Fi%20oldu&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi%20(ADNKS)%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%2C%20%C3%BClkemizde,%2C3'%C3%BCn%C3%BC%20kad%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdu.)
- Yıldırım, S. (1997). Üçüncü yaş turizmi ve bunun Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 77-81.
- Zengin, B. & Eker, N. (2016). Sakarya ili termal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 165-181.